

**Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
МОН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова МОН
України**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Кушнірчук Оксана Романівна

УДК 376 (58+64) : 37.018.3 : 316.624

**ДИСЕРТАЦІЯ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОСТИТУЦІЇ
НЕПОВНОЛІТНІХ У ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Галузь знань – 23 – Соціальна робота

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук
Дисертація містить результати власних
досліджень. Використання ідей, результатів
і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

Науковий керівник:

Вольнова Леся Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Луцьк-2018

АНОТАЦІЯ

Кушнірчук О.Р. Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх у школах-інтернатах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка» (23 – Соціальна робота). – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2018.

У науковому дослідженні розкрито полісемантичність і міждисциплінарність поняття проституції, встановлено місце проституції у системі поведінкових проявів, а саме – проституція розглядається як прояв девіантної поведінки і є відхиленням від соціальних, медичних, правових та інших норм. Виявлено тісний взаємозв'язок і взаємозалежність проституції з духовною, моральною, культурною та статевою деморалізацією і деградацією, які відображають відхилення в психосоціальному розвитку особистості, обумовлені руйнуванням системи цінностей. Встановлено взаємозалежність між передумовами (ранній початок статевого життя, негативні зразки поведінки матері, асоціальна сім'я, викривлені моральні орієнтири, сексуальне насильство та ін.) та супутніми явищами (узалежнена поведінка, втечі з дому, бродяжництво, венеричні хвороби, безладні сексуальні зв'язки та ін.) статевої деморалізації, граничним проявом якої є втягування до проституції.

На основі теоретичного аналізу сформовано авторське визначення ключових понять: «*проституція*» (це історично сформована, переважно жіноча форма поведінки, яка полягає в наданні платних сексуальних послуг); «*проституція неповнолітніх*» (це делінквентна, саморуйнівна, аморальна, конформістська поведінка осіб віком від 14 до 17 років, що полягає в наданні платних сексуальних послуг, наслідком чого є моральна, культурна і статева деморалізація особистості) та «*проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів*» (це делінквентна, саморуйнівна, конформістська поведінка дівчат

віком від 14 до 17 років, які виховуються в школах-інтернатах та під впливом соціально- і психолого-педагогічних чинників (насамперед, деприваційних впливів) потрапляють у ситуації, що провокують надання платних сексуальних послуг і, як наслідок, моральну, культурну і статеву деморалізацію вихованок).

Виокремлено суттєві *ознаки проституції неповнолітніх*: не сформована у достатній мірі деліктоздатність; неусвідомленість вчинків; отримання плати за свою працю в різних формах; вживання неповнолітніми при наданні сексуальних послуг великих доз психоактивних речовин; несистематичність надання сексуальних послуг за плату; маніпулятивний вплив зі сторони оточуючих; делінквентність оточення тощо.

Визначено *чинники* проституції неповнолітніх: психофізіологічні, індивідуально-психологічні, соціально-педагогічні та суспільні. Серед них найбільш значущими для вихованок школи-інтернату є: депривація, деформація процесу соціалізації та низький рівень сексуальної культури, особистісні характеристики (внутрішні конфлікти, самозаперечення, неадекватна самооцінка, дифузія ідентичності, інфантилізм, тривожність), які, в свою чергу, зумовлені негативними суспільними процесами та явищами, а також неефективним функціонуванням інститутів держави, навчальних закладів та сім'ї у забезпеченні повноцінного розвитку особистості в умовах школи-інтернату.

Визначено комплекс *критеріїв і показників*, які дозволять виокремити «групу ризику» втягування до проституції серед вихованок школи-інтернату: 1) особистісно-емоційний критерій (переважання негативних емоційних станів, самооставлення); 2) когнітивний критерій (знання про здоровий спосіб життя, знання щодо сексуальної культури, сформованість знань та навичок про права та захист прав дитини, сформованість знань про явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми); 3) поведінковий критерій (соціалізованість, міжособистісні стосунки, прояви девіантної поведінки); 4) середовищний критерій (наявність фактів насильства, в тому числі й сексуального; сімейна депривація; матеріальне неблагополуччя; вплив ЗМІ). У процесі

експериментальної роботи зосереджено увагу передусім на перших трьох групах критеріїв та їх показниках, як таких, що є порівняно педагогічно керованими та контрольованими.

Констатовано, що система профілактики проституції неповнолітніх є багатоаспектною та здійснюється, як мінімум, на таких чотирьох рівнях: суспільний (державний), регіональний, місцевий та індивідуальний. *Соціально-педагогічну профілактику проституції неповнолітніх вихованців школи-інтернату* визначено як процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх вихованців школи-інтернату психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, створення умов для їх успішної соціалізації, зокрема, подолання наслідків депривації, а також успішної статевої соціалізації засобами статевого виховання та сексуальної освіти.

Відповідно до мети та завдань нашого дослідження первинними об'єктами системи соціально-педагогічної профілактики проституції визначено неповнолітніх вихованок школи-інтернату. До вторинних об'єктів соціально-педагогічної профілактики проституції віднесено соціальних педагогів, психологів, вчителів, вихователів шкіл-інтернатів, батьків/опікунів, як таких, що потребують спеціальної методичної підготовки й навчання щодо проведення означеного напряму профілактичної роботи. Вони також є і суб'єктами соціально-педагогічної профілактики проституції, оскільки здійснюють таку роботу. До суб'єктів соціально-педагогічної профілактики проституції віднесено: державні та недержавні організації, недержавні організації у сфері профілактики соціально-негативних явищ соціального спрямування, фізичних осіб, спонсорів (фізичних та юридичних осіб). Наголошено, що головним суб'єктом соціально-педагогічної профілактики проституції в школі-інтернаті є соціальний педагог, який виступає, насамперед, організатором процесу профілактики.

Вивчено сучасний стан профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах за такими напрямками: законодавче забезпечення профілактики проституції загалом і в школах-інтернатах зокрема; наявність профілактичних програм, які безпосередньо чи опосередковано спрямовані на попередження проституції в школах-інтернатах; методичне забезпечення профілактично-виховного процесу з підлітками в напрямі запобігання негативних поведінкових проявів; стан підготовки педагогічних колективів закладів загальної середньої освіти та шкіл-інтернатів до здійснення профілактики проституції; психолого-педагогічні характеристики неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, які становлять групу ризику втягування до проституції.

У процесі дослідження з'ясовано, що незадовільний стан профілактики проституції неповнолітніх зумовлений передусім недосконалістю законодавчого забезпечення щодо вирішення проблеми проституції неповнолітніх, у тому числі серед вихованок шкіл-інтернатів, відсутністю відповідних профілактичних програм, спрямованих на попередження проституції серед вихованок шкіл-інтернатів, недостатньо розробленим методичним забезпеченням такого напрямку роботи.

Розроблено діагностичний інструментарій для визначення рівнів ризику втягування вихованок шкіл-інтернатів до проституції. На констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи високий рівень ризику втягування до проституції діагностовано у 32,38% вихованок ЕГ та 32,63% вихованок КГ, середній рівень – у 42,85% вихованок ЕГ та 43,15% вихованок КГ, низький рівень – у 24,76% вихованок ЕГ та 24,21% вихованок КГ досліджуваних закладів. Окрім того, лише 23,07% педагогічних працівників школи-інтернату продемонстрували достатньо високий рівень підготовки до здійснення профілактики проституції неповнолітніх.

На основі аналізу теоретичних та емпіричних досліджень розроблено *Технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату*, що реалізувалася у чотири етапи (концептуально-

стратегічний, операційний, підсумковий і коригувальний), кожен з яких мав свою мету і завдання. Процес соціально-педагогічної профілактики проституції відповідав *принципам* системності, стратегічної цілісності, багатоаспектності, комплексності, аксіологічності, ситуаційної адекватності, індивідуальної адекватності, демократичності.

Метою концептуально-стратегічного етапу визначено створення необхідних умов для здійснення ефективної профілактичної роботи. Цей етап передбачав обґрунтування технології профілактичної роботи з цільовою групою (формування мети та завдань технології, планування та затвердження видів профілактичної діяльності та її змісту, підбір відповідних методів і форм профілактики, складання системи профілактичних дій). Зміст роботи був представлений у таких напрямках: діагностичному, методичному, організаційному, процедурному, контрольному.

На операційному етапі здійснено впровадження розробленої технології (організація та впровадження системи запланованих профілактичних дій, управління процесом соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату, координація зусиль суб'єктів і об'єктів профілактики, розробка Програми соціально-педагогічної профілактики серед неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів). Практичне впровадження розробленої технології соціально-педагогічної профілактики проституції реалізувалось засобами педагогічного спілкування, організації розвиваючих видів соціальної діяльності, колективного творчого виховання, індивідуальної роботи з урахуванням особливостей первинної та вторинної видів профілактики.

Первинна профілактика, спрямована на усунення чинників, які можуть спровокувати втягування неповнолітніх до проституції, реалізувалася з допомогою таких напрямів як освітній, здоров'язберігаючий, соціально-психологічний, ціннісно-сексологічний, соціалізуючий, захисний, родиннозберігаючий та організаційно-методичний.

Вторинна соціально-педагогічна профілактика, що вирішує проблему раннього виявлення та реабілітації неповнолітніх вихованок із вираженими поведінковими відхиленнями, сприяла запобіганню їх статевої деморалізації, формуванню навичок безпечної поведінки (в тому числі й сексуальної), самопомоги, відповідальності за своє життя, що знайшло відображення у діагностичному, корекційному та контролюючому напрямах.

На підсумковому етапі здійснювався аналіз результативності та доцільності реалізованої технології профілактики, а також відбувалося оцінювання динаміки рівня ризику втягування неповнолітніх вихованок школи-інтернату до проституції.

На коригувальному етапі за результатами проведеної роботи коригувалася система профілактичних дій, розроблялися методичні рекомендації (щодо розвитку навичок ведення здорового способу життя, формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки у неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, становлення їх дівочої гідності та моральної відповідальності за свою сексуальну поведінку тощо) задля оптимізації організаційно-змістового забезпечення ефективності системи первинної та вторинної профілактики такого напряму в школах-інтернатах.

У дисертації доведено, що дотримання принципів реалізації технології профілактики проституції та доцільний підбір організаційно-змістового забезпечення соціально-педагогічної профілактики проституції серед вихованок шкіл-інтернатів – учасників експериментальної групи, сприяли зниженню рівнів ризику втягування до проституції за окремими показниками. Зокрема, відбулося покращення психоемоційного стану вихованок, зниження їх тривожності та підвищення стресостійкості (особистісно-емоційний критерій); підвищення рівня знань та навичок вихованок про здоровий спосіб життя, підвищення рівня знань щодо сексуальної культури, формування знань та навичок щодо прав та захисту прав дитини, щодо явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми (когнітивний критерій); підвищення у вихованок рівня соціальної адаптованості, соціальної

автономності та соціальної моральності, налагодження більш гармонійних міжособистісних відносин та формування правильного вибору моделей поведінки, в тому числі сексуальної поведінки (поведінковий критерій). Загалом поліпшення психоемоційного стану вихованок, організація грамотного морально-статевого виховання, формування засад здорового способу життя та інформаційно-просвітницька робота з вихованками і їх найближчим оточенням, а також методичне навчання педагогів школи-інтернату і підвищення їх мотивації до здійснення профілактики проституції, забезпечують зниження показників рівнів ризику втягування до проституції.

Ключові слова: неповнолітні, вихованки школи-інтернату, проституція неповнолітніх, проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, ризик втягування до проституції, соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх, технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

ANNOTATION

Kushnirchuk O.R. Socio-pedagogical prevention of prostitution of minors in boarding schools. – Manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy), specialty 13.00.05 «Social pedagogy» (23 – Social work). – East Ukrainian National University named after Lesia Ukrainka, Lutsk; National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov, Kyiv, 2018.

In the scientific research the polysemantic and interdisciplinary concept of prostitution is revealed, the place of prostitution in the system of behavioral manifestations is established, namely, prostitution is seen as a manifestation of deviant behavior and as a deviation from social, medical, legal and other norms. The close relationship and interdependence of prostitution with spiritual, moral, cultural and sexual demoralization and degradation, which reflect deviations in the psychosocial development of the individual due to the destruction of the system of values, was revealed. The interdependence between preconditions (early beginning of sexual life, negative samples of mother's behavior, an asocial family, distorted moral norms, sexual violence, etc.) and related phenomena (dependent behavior, escapes from home, vagrancy, sexually transmitted diseases, disorderly sexual relations, etc.) of sexual demoralization, the ultimate manifestation of which is involvement in prostitution.

On the basis of theoretical analysis, the author's definition of key concepts has been formed: «prostitution» (this is a historically formed, mostly female, form of behavior that involves the provision of paid sex services); «prostitution of minors» (this is delinquent, self-destructive, immoral, conformist behavior of people aged from 14 to 17, which consists in the provision of paid sexual services, the result of which is the moral, cultural and sexual demoralization of the individual) and «prostitution of minors of boarding schools» (this is delinquent, self-destructive, conformist behavior of girls aged from 14 to 17 years old, who are educated in residential institutions and under the influence of social and psychological and

pedagogical factors (first of all, deprivation influences) get in a situation that provokes the provision of paid sex services and, as a result, moral, cultural and sexual demoralization of pupils).

Significant features of prostitution of minors are distinguished: not sufficiently developed delinquent capacity; unconsciousness of deeds; receiving a fee for their work in various forms; the use by the minors while providing sexual services large doses of psychoactive substances; unsystematic character in provision of sexual services for a fee; manipulative influence from the others; delinquency of the environment, etc.

The factors of prostitution of minors are determined: psychophysiological, individual psychological, social-pedagogical and social. Among them, the most important for boarding school students are: deprivation, deformation of the process of socialization and low level of sexual culture, personal characteristics (internal conflicts, self-denial, inadequate self-estimation, diffusion of identity, infantilism, anxiety), which, in turn, are caused by negative social processes and phenomena, as well as ineffective functioning of institutions of the state, educational institutions and families in ensuring the full development of the individual in the conditions of the boarding school.

A set of criteria and indicators that allows to distinguish the «risk group» of involvement in prostitution among boarding school students is determined: 1) personality-emotional criterion (predominance of negative emotional states, self-attitude); 2) cognitive criterion (knowledge of healthy lifestyle, knowledge of sexual culture, the formation of knowledge and skills about the rights and protection of the rights of the child, the formation of knowledge about the phenomena of prostitution, sexual exploitation and trafficking in human beings); 3) behavioral criterion (socialization, interpersonal relations, manifestations of deviant behavior); 4) environmental criterion (presence of facts of violence, including sexual, family deprivation, material disadvantages, influence of mass media). In the process of experimental work, attention is focused primarily on the first three groups of criteria

and their indicators, such as those that are relatively pedagogically managed and controlled.

It has been stated that the system of prevention of prostitution of minors is multifaceted and carried out, at least, at the following four levels: public (state), regional, local and individual. Socio-pedagogical prevention of prostitution of minors of boarding school is defined as the process of organizing the interaction of subjects of social and educational spheres with the introduction of a system of measures aimed at overcoming the devastating impact on the personality of minor children in boarding school of psychophysiological and socio-pedagogical factors of involvement in prostitution and factors of trading in children, creating conditions for their successful socialization, in particular, overcoming the consequences of deprivation, as well as successful sexual socialization through sexual upbringing and sexual education.

According to the goals and tasks of our investigation, the minors of the boarding school were identified as the primary objects of the system of socio-pedagogical prevention of prostitution. Secondary objects of social-pedagogical prevention of prostitution include social educators, psychologists, teachers, educators of boarding schools, parents/guardians as those who require special methodical training and training on the implementation of the indicated direction of preventive work. They are also subjects of social and educational prevention of prostitution, because they carry out such work. The subjects of socio-pedagogical prevention of prostitution include: state and non-governmental organizations, non-governmental organizations in the field of prevention of socio-negative phenomena of social orientation, individuals, sponsors (individuals and legal entities). It was emphasized that the main subject of social-pedagogical prevention of prostitution in a boarding school is a social educator, who acts primarily as the organizer of the prevention process.

The present state of prevention of prostitution of minors in boarding schools is studied in the following areas: legislative provision of prevention of prostitution in general and in boarding schools in particular; the presence of prevention programs

that directly or indirectly are aimed at preventing prostitution in boarding schools; methodical provision of the preventive-educational process with minors in the direction of prevention of negative behavioral manifestations; the state of training of educational personnel of institutions of general secondary education and boarding schools for the prevention of prostitution; psychological and pedagogical characteristics of minor pupils of boarding schools that form the risk group of involvement in prostitution.

In the process of the investigation, it was found that the unsatisfactory state of prevention of prostitution of minors is due primarily to the imperfection of legislative support for solving the problem of prostitution of minors, including boarding school pupils, the lack of appropriate prevention programs aimed at preventing prostitution among boarding school pupils, underdeveloped methodological support for such a direction of work.

A diagnostic toolkit was developed to determine the levels of risk of involvement of boarding school pupils in prostitution. At the qualifying stage of investigative and experimental work, a high level of risk of involvement in prostitution was diagnosed at 32.38% of EC pupils and 32.63% of KG pupils, an average at 42.85% of EC pupils and 43.15% of KG pupils and low at 24.76% of pupils of EG and 24.21% of students of KG of investigated establishments. In addition, only 23.07% of the teachers of the boarding school demonstrated a sufficiently high level of preparation for the prevention of prostitution among minors.

On the basis of the analysis of theoretical and empirical researches, the technology of socio-pedagogical prevention of prostitution of minors of boarding school was developed, which was implemented in four stages (conceptually strategic, operational, final and corrective), each of which had its purpose and objectives. The process of social and pedagogical prevention of prostitution was in line with the principles of systematic character, strategic integrity, multidimensionality, complexity, axiology, situational adequacy, individual adequacy, and democracy.

The purpose of the conceptual-strategic stage was determined by the creation of the necessary conditions for effective preventive work. This phase provided

justification for the technology of preventive work with the target group (the formation of goals and tasks of the technology, planning and approval of types of preventive activities and their contents, selection of appropriate methods and forms of prevention, preparation of a system of preventive actions). The content of the work was presented in the following areas: diagnostic, methodical, organizational, procedural, controlling.

At the operational stage implementation of the developed technology was realized (organization and implementation of the system of planned preventive actions, management of the process of socio-pedagogical prevention of prostitution of minors of boarding school, coordination of efforts of subjects and objects of prevention, development of a program of socio-pedagogical prevention among juvenile schoolchildren of boarding schools). The practical implementation of the developed technology of socio-pedagogical prevention of prostitution was realized through pedagogical communication, organization of developing types of social activity, collective creative education, individual work taking into account the peculiarities of primary and secondary forms of prevention. Primary prevention, aimed at eliminating factors that can provoke juvenile involvement in prostitution, has been realized through such areas as educational, health-saving, socio-psychological, value-sexologic, socializing, protective, family-friendly and organizational-methodical.

Secondary socio-pedagogical prevention, which solves the problem of early detection and rehabilitation of minor pupils with pronounced behavioral deviations, contributed to preventing their sexual demoralization, the formation of skills for safe behavior (including sexual), self-assistance, responsibility for their lives, reflected in the diagnostic, corrective and controlling directions.

At the final stage, the analysis of the effectiveness and expediency of the implemented technology of prevention was carried out, as well as an estimation of the dynamics of the risk of involvement of minors of boarding schools in prostitution.

At the corrective stage, according to the results of the work, the system of preventive actions was corrected, methodological recommendations were developed

(concerning the development of healthy lifestyle skills, the development of constructive life skills and behavior strategies among female pupils of boarding school, the formation of their maiden dignity and moral responsibility for their sexual behavior, etc.) in order to optimize the organizational and content maintenance of the effectiveness of the system of primary and secondary prevention of such direction in the boarding-schools.

It is proved in the dissertation that the adherence to the principles of the implementation of the technology of prevention of prostitution and the appropriate selection of organizational and content support for the socio-pedagogical prevention of prostitution among female pupils of the boarding-school – members of the experimental group, contributed to reducing the risk of involvement in prostitution according to individual indicators. In particular, there was an improvement in the psycho-emotional state of the pupils, reduction of their anxiety and increase of the stress resistance (personal-emotional criterion); raising the level of knowledge and skills of pupils on a healthy lifestyle, raising the level of knowledge about sexual culture, developing knowledge and skills on the rights and protection of the rights of the child about the phenomenon of prostitution, sexual exploitation and trafficking in human beings (cognitive criterion); raising the level of social adaptability, social autonomy and social morality among the female pupils, establishing more harmonious interpersonal relations and forming the right choice of behavior patterns, including sexual behavior (behavioral criterion). In general, improvement of the psycho-emotional state of pupils, the organization of competent moral and sexual education, the formation of the principles of a healthy lifestyle and informational and educational work with the pupils and their closest environment, as well as methodical training of teachers of boarding school and increasing their motivation to prevention of prostitution, provide a reduction of indicator levels of risk of involvement in prostitution.

Keywords: minors, pupils of a boarding school, prostitution of minors, prostitution of minors of the boarding schools, risk of involvement in prostitution,

social-pedagogical prevention of prostitution of minors, technology of socio-pedagogical prevention of prostitution of minors of the boarding schools.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Кушнірчук О.Р. Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції: методичні рекомендації для роботи з вихованками школи-інтернату / під. ред. доц. Л.М. Вольнової. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 56 с.
2. Кушнірчук О. Р., Вольнова Л. М. Лабіринти спілкування [Електронний ресурс]: методичні рекомендації з формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки у вихованок шкіл-інтернатів. Луцьк, 2017. 46 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16115>
3. Кушнірчук О. Р., Вольнова Л. М. Дослідження поведінкових практик як основа формування цільової групи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх [Результати емпіричного дослідження]. Луцьк, 2017. 34 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/14024> (Препринт)
4. Кушнірчук О. Р. Соціально-педагогічна реабілітація дівчат, залучених до проституції. *Педагогічний пошук : науково-методичний вісник*. / Управління ОН ВОДА, ВІППО. Луцьк, 2008. №2 (58). С.64-66.
5. Кушнірчук О. Р. Профілактика виникнення й поширення дитячої проституції. *Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. праць*. Луцьк, ВНУ ім. Лесі Українки, Луцьк. Ін-т розвитку людини ВМУРЛ «Україна», Волин. академ. дім, 2008. Вип.1, №38. С.232-235.
6. Кушнірчук О. Р. Психологічна схильність дівчинки-підлітка до проституції. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименко, В.Д. Потапової. Т.ХV, част. 1*. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2008. С. 414-420.
7. Кушнірчук О. Р. Сексуальне виховання та сексуальна просвіта як засоби профілактики дитячої проституції. *Імідж сучасного педагога : науково-практ. освітньо-популярний журнал. Реабілітаційна педагогіка* / Полт. ДПУ ім. В.Г. Короленка, ПОІППО ім. М.В. Остроградського. Полтава, 2008. № 9-10 (88-89). С. 90-92.
8. Кушнірчук О. Р. Визначення поняття «нормативна сексуальна поведінка» як передумова соціально-педагогічної профілактики проституції. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика : науково-методичний журнал*. Київ : НПУ ім М.П. Драгоманова, 2009. №1 (січень-березень). С.69-76.
9. Кушнірчук О. Р. Конструювання соціально-педагогічної технології профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах. *Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки / МОН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького*. Черкаси, 2009. Вип. 144. С.89-92.

10. Кушнірчук О. Р. Чинники та причини формування схильності до проституції. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка* / гол.ред. Носко М.О. Чернігів : ЧНПУ, 2012. Вип. 104, Т.1. С.178-182. (Серія: Педагогічні науки).

11. Кушнірчук О.Р. Порухення процесу соціалізації як чинник залучення до проституції вихованок школи-інтернату. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика : науково методичний журнал*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. №3-4 (вересень-грудень).С.93-102.

12. Кушнірчук О. Р. Актуальное состояние профилактики проституции несовершеннолетних в Украине [Электронный ресурс]. *SCI-ARTICLE. Научный периодический электронный рецензируемый журнал*. 2013, №2 (октябрь).– Режим доступа: URL: http://sci-article.ru/stat.php?i=aktualnoe_sostoyanie_profilaktiki_prostitucii_nesovershennoletn_ih_v_ukraine (дата обращения: 08.10.2013).

13. Кушнірчук О. Р. Актуальное состояние профилактики проституции несовершеннолетних в школах-интернатах. *Современный научный вестник : научно-теоретический и практический журнал*. Серия: Педагогические науки. Психология и социология. Музыка и жизнь. [Гл. ред. д.п.н. Фоменко Г.З.]. Белгород : Руснаучкнига, 2013.№47 (186). С. 47-51.

14. Кушнірчук О. Р. Противодействие торговле детьми как направление профилактики проституции несовершеннолетних школы-интерната. *Оралдың ғылым жаршысы: научно-теоретический и практический журнал*. Серия: Педагогические науки. Психология и социология. Уральск : Уралнаучкнига, 2014, № 6 (85). С. 89-94.

15. Вольнова Л. М., Кушнірчук О.Р. Стан законодавчого забезпечення питань профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. Вип. 22. С. 25-32.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

16. Кушнірчук О. Р. Дослідження провокуючих факторів підліткової проституції. *Матеріали Другої міжнар. соц.–пед. конф. студентів і молодих науковців* (Луцьк, 24 – 25 квітня 2007 р.) / МОН України, ВОДА, ВДУ ім. Лесі Українки, Пед. інс-т.Луцьк, 2007. С. 84-86.

17. Кушнірчук О. Р. Ризикована сексуальна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали II Міжнар. науково-практ. конф. аспірантів і студентів (Луцьк, 16-17 квітня 2008 р.) : тези допов. У 2-х т. / МОН України,

ВОДА, ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. Т.1. С. 238-239.

18. Кушнірчук О. Р. Статева деморалізація особистості як передумова залучення до проституції. *Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді* : матеріали Третьої міжнар. соц.-пед. конф. студентів і молодих науковців (Луцьк, жовтень 2008) / ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2008. С.364-370.

19. Кушнірчук О. Р. Соціально-педагогічної технології профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах. *Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі* : матеріали Всеукр. науково-практ. Інтернет-конференції (Черкаси, 15-16 лютого 2009 року) / МОН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. С. 99-102

20. Кушнірчук О. Р. Профілактика узалежненої та ризикованої сексуальної поведінки вихованок шкіл-інтернатів як превенція залучення у проституцію. / *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали III Міжнар. науково-практ. конф. аспірантів і студентів (Луцьк, 13-14 травня 2009 р.). У 2-х т. / МОН України, ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. Т.1. С. 301-303.

21. Кушнірчук О. Р. Чинники, які порушують процес соціалізації дівчат-вихованок школи-інтернату. *Освіта і культура Волині: історія та сучасність* : науковий збірник : матеріали I Всеукр. науково-практ. конф. (Луцьк, 2012) / МОНМС, Луцьк. нац. техн. ун-т. 2012. Луцьк : ЛНТУ, 2012. С. 282-286.

22. Кушнірчук О. Р. Поняття проституції міжкатегоріальний аналіз [Електронний ресурс]. *Второй Междунар. научно-практ. семинар Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. (Київ, 12 лютого, 2013). / МАН України. №2 Sm. URL: www.es.rae.ru/mino/160-1271 (дата звернення: 12.02.2013).

23. Кушнірчук О. Р. Чинники та критерії ризику залучення до проституції вихованок школи-інтернату. *Zbior raportow naukowych «Badania naukowe na szyczasow»*: Wykonane na materiaiach Miedzynarodowej Naukowi-Praktycznej Konferencji (Katowice, 29.10.2013-31.10.2013). Katowice : Wydawca Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 2013. (t. 3/1). Str. 102-105.

24. Кушнірчук О. Р. Досвід превентивної практики проституції. *Тенденції розвитку психології та педагогіки* : Матеріали міжнар. науково-практ. конф. (м.Київ, Україна, 3–4 листопада 2017 року). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С.65-68.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОСТИТУЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ	12
1.1 Проституція неповнолітніх як психолого-педагогічний феномен.	13
1.2 Чинники втягування неповнолітніх вихованців шкіл-інтернатів до проституції	41
1.3 Сутність соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах	67
Висновки до першого розділу	85
РОЗДІЛ II. ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОСТИТУЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ ВИХОВАНОК У ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ	88
2.1 Сучасний стан профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах	88
2.2 Технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах	112
2.3 Експериментальне упровадження технології та напрямів соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах	130
2.4 Аналіз ефективності соціально-педагогічної профілактичної роботи з неповнолітніми вихованками у школах-інтернатах	153
Висновки до другого розділу	163
ВИСНОВКИ	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	171
ДОДАТКИ	223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВІЛ – вірус імунодефіциту людини
- ВРРВП – високий рівень ризику втягування до проституції
- ГУНП – Головне управління національної поліції
- ЖКС – жінки, що надають комерційні сексуальні послуги
- ЖСБ – жінки секс-бізнесу
- ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти
- ЗМІ – засоби масової інформації
- ЗПСШ – захворювання, що передаються статевим шляхом
- ІППО – Інститути післядипломної педагогічної освіти
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- КСЕД – комерційна сексуальна експлуатація дітей
- Лат. – латинською
- МБФ – Міжнародний благодійний фонд
- МОМ – Міжнародна організація з міграції
- НАН України – Національна академія наук України
- НРРВП – низький рівень ризику втягування до проституції
- НУО – неурядові організації
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- РКС – робітники комерційного сексу
- СНІД – синдром набутого імунодефіциту
- СРРВП – середній рівень ризику втягування до проституції
- ЧСЧ – чоловіки, які мають секс із чоловіками

ВСТУП

Актуальність дослідження. Демократичні зміни в нашій державі, соціально-політичні процеси, що характеризують суспільство, висувають пріоритетом формування цінностей особистості в педагогічному та соціальному середовищах. У контексті розбудови державності та входження України у європейську спільноту актуалізуються потреби наукового осмислення і впровадження в сучасну систему освіти дієвих моделей соціального виховання та соціально-педагогічних технологій, спрямованих на запобігання різних проявів деструктивної поведінки, зокрема, попередження і профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах.

Всупереч потребам особистості та очікуванням суспільства сучасні обставини (загострення соціально-економічної й політичної ситуації, нівелювання низки духовно-моральних цінностей суспільства, зокрема сімейних, лібералізація статевої моралі, відсутність належного контролю за відео- та аудіопродукцією сексуального змісту в засобах масової інформації) провокують у молоді інтерес до можливостей швидкого матеріального успіху, в тому числі пов'язаного з ілюзорним образом проституції, як форми романтичного і забезпеченого життя.

Необхідність дослідження питань запобігання проституції неповнолітніх невід'ємно пов'язана з потребою обґрунтування технологій збереження фізичного і психічного здоров'я у зростаючої особистості, сприяння її особистісній самореалізації, формування просоціальних цінностей тощо. Адже втягування неповнолітніх до проституції становить ризик не лише для їхньої поведінки, але й чинить згубний вплив на психофізіологічний розвиток, призводить до незворотних процесів деморалізації, як статевої, так і загалом особистісної.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, у працях яких ми знаходимо висвітлення проблем проституції, можна назвати Ю.М. Антоняна, Я.І. Гілінського, С.І. Голода, І.С. Кона, А.О. Протопопова, Н.М. Савельєву та ін.

Особливу групу ризику втягування до проституції, на думку О.М. Балакіревої, О.Є. Девятова, Л.В. Канішевської, О.І. Проскурняк, Л.В. Рень та інших дослідників, становлять діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які перебувають в інтернатних закладах. Дані, виявлені громадянською кампанією «Відкриваємо двері дітям», свідчать, що 20% випускників шкіл-інтернатів мають судимість, 14% займаються проституцією і лише 10% повністю інтегруються в суспільство [137]. А в доповіді Науково-дослідного інституту соціально-трудових відносин Мінсоцполітики України вказується, що із загальної кількості жертв сексуальної експлуатації 68,0% становлять жінки, з них – 12,0% дівчата [102]. Це свідчить, що вказані групи клієнтів потребують особливої уваги фахівців соціальної сфери.

О.В. Вакуленко, Я.О. Гошовський, О.Г. Карагодіна, Й. Лангмейер, З. Матейчек, Г.М. Прихожан, М.М. Толстих та інші вчені вивчають індивідуально-психологічні особливості вихованців шкіл-інтернатів; Н.М. Касьянова, О.Б. Кізь, О.М. Кікінежді, В.П. Кравець, Л.М. Олійник, Г.Д. Хархан та інші дослідники звертають увагу на особливості їх статевої соціалізації.

Питання профілактики явищ, пов'язаних із проституцією неповнолітніх, розкриваються в рамках запобігання статевих злочинів (Л.В. Бортницька, О.М. Джужа), статевої деморалізації (А.В. Шиделко) та статевих девіацій (Г.Л. Корчова); організації соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі дітьми (О.М. Бандурка, Л.І. Гриценко, М.В. Євсюкова, Л.Г. Ковальчук, К.Б. Левченко та ін.), а також захисту неповнолітніх від сексуальної експлуатації (А.Й. Капська, О.П. Петрашук, Ж.В. Петрочко, В.С. Соловійов, А.А. Станська, Г.Л. Черепанова та ін.). Водночас проблема профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах не була предметом самостійного дослідження і на сьогодні залишається не вирішеною в соціально-педагогічній теорії та практиці.

Аналіз наявних теоретичних та експериментальних досліджень із порушеної проблеми дозволив виокремити *суперечності* між:

– необхідністю організації цілеспрямованої роботи щодо зниження ризику втягування неповнолітніх у школах-інтернатах до проституції та відсутністю відповідних програм її ефективної реалізації;

– доцільністю чіткого окреслення напрямів і відповідних їм форм та методів статевої соціалізації неповнолітніх вихованок школи-інтернату та слабким організаційно-змістовим і технологічним забезпеченням цього процесу;

– потребою оновлення процесу виховання неповнолітніх у школах-інтернатах і недостатнім рівнем методичної підготовки педагогічного колективу цих установ для роботи з цією категорією дітей.

Вирішення означених суперечностей вимагає розробки і впровадження таких технологій соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми вихованками школи-інтернату, що забезпечать формування особистості зі стійкими просоціальними цінностями та установками. Отже, актуальність проблеми, недостатнє дослідження її теоретичних та практичних аспектів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх у школах-інтернатах»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження є частиною комплексної теми «Соціально-педагогічні умови формування здорового способу життя підлітків», над якою працює кафедра соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи Волинського (нині Східноєвропейського) національного університету імені Лесі Українки.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 9 від 23 квітня 2008 р.) та погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 27 листопада 2012 р.).

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх.

Предмет дослідження – напрями, зміст та технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність та експериментально перевірити технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Відповідно до мети окреслено такі **завдання дослідження**:

1. Означити місце явища проституції в системі поведінкових проявів та з'ясувати соціально-педагогічну сутність поняття «проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів».

2. Проаналізувати чинники та визначити критерії, показники і рівні ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів.

3. Розкрити сутність та обґрунтувати технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність упровадження організаційно-змістового наповнення технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, соціологічної, юридичної, психологічної та соціально-педагогічної літератури, вивчення нормативно-правових документів із метою обґрунтування вихідних положень дослідження; синтез, порівняння, систематизація та узагальнення досліджених даних задля визначення та уточнення основних понять дослідження, обґрунтування наукових підходів і висновків; *емпіричні: діагностичні* – спостереження, анкетування, інтерв'ювання, бесіда, опитування, тестування, щоб виокремити «групу ризику» втягування до проституції серед неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів; *педагогічний експеримент* для виявлення і розкриття змістового та організаційного (напрями, форми, методи) забезпечення ефективності технології соціально-педагогічної профілактики проституції; *методи*

математичної обробки даних використані для аналізу результатів діагностики, обробки та графічної інтерпретації матеріалів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

– *вперше теоретично обґрунтовано* технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, *окреслено* етапи її впровадження (концептуально-стратегічний, операційний, підсумковий, коригувальний) через відповідні змістові напрями (методичний, діагностичний, організаційний, процедурний, контрольний, освітній, здоров'язберігаючий, соціально-психологічний, ціннісно-сексологічний, соціалізуючий, захисний, родиннозберігаючий, організаційно-методичний, корекційний, контролюючий); *визначено* сутність понять «проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів» та «соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх вихованців школи-інтернату»; *окреслено* критерії (особистісно-емоційний, когнітивний, поведінковий, середовищний), показники та описано рівні ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів;

– *уточнено*: чинники втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції (психофізіологічні, індивідуально-психологічні, соціально-педагогічні, суспільні); психолого-педагогічні проблеми дітей, втягнених до сфери надання сексуальних послуг;

– *набуло подальшого розвитку* організаційно-змістове забезпечення (форми, методи) технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що: апробовано технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах та відповідні їй напрями, форми і методи соціально-педагогічної роботи; розроблено та впроваджено в практику комплекс тренінгових занять (з профілактики адиктивної поведінки та ризикованої сексуальної поведінки, формування комунікативних навичок і здорового способу життя); підготовлено та апробовано методичні рекомендації

«Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції» та «Лабіринти спілкування».

Окремі здобутки дисертації можуть бути використані задля профілактики аморальної поведінки як вихованок шкіл-інтернатів, так і неповнолітніх інших типів закладів загальної середньої освіти; у системі підготовки та перепідготовки соціальних педагогів і студентів – майбутніх фахівців під час викладання курсів «Соціальна педагогіка», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти» та ін.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Затурцівської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» (довідка № 465 від 25.10.2017 р.), Головненської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» (довідка № 487 від 27.10.2017 р.), Люблинецької спеціалізованої школи-інтернату I-III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» (довідка № 951/1.29/2-17 від 16.11.2017 р.), Княгининівської спеціалізованої школи-інтернату I-III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» (довідка № 205 від 30.11.2017 р.), Рогатинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Івано-Франківської обласної ради (довідка № 139 від 01.06.2016 р.), комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів – правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради Волинської області» (довідка № 1-15/176 від 10.05.2017 р.).

На різних етапах дослідження до експериментальної роботи було залучено 415 вихованців школи-інтернату (301 дівчина, 114 хлопців) та 357 учнів 1-11 класів закладів загальної середньої освіти (208 дівчат, 149 хлопців); 85 педагогічних працівників шкіл-інтернатів. До експериментальної групи (ЕГ) було включено 105, а до контрольної (КГ) – 95 неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів.

Особистий внесок здобувача. У методичних рекомендаціях «Лабіринти спілкування», опублікованих спільно з Л.М. Вольною, автором розроблено структуру занять та підбрано комплекс вправ із формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки у вихованок шкіл-інтернатів; у статті «Стан законодавчого забезпечення питань профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах України», опублікованій спільно з Л.М. Вольною, автором здійснено аналіз сучасного законодавчого забезпечення в Україні щодо захисту прав дитини загалом, а також щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; у препринті «Дослідження поведінкових практик як основа формування цільової групи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх», опублікованому спільно з Л.М. Вольною, автором проведено аналіз поведінкових практик учнів закладів загальної середньої освіти і вихованців школи-інтернату за визначеними показниками.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дослідження було оприлюднено на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Друга міжнародна соціально – педагогічна конференція студентів і молодих науковців» (Луцьк, 24-25.04.2007), «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (Луцьк, 16-17.04.2008), «Особистісні та ситуативні детермінанти поведінки і діяльності людини» (Донецьк, 17-19.04.2008), «Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді», (Луцьк, 10.2008), «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (Луцьк, 13-14.05.2009), «Междисциплинарные исследования в науке и образовании» (Київ, 12.02.2013), «Badania naukowe naszych czasow» (Польща, Катовіце, 29-31.10.2013), «Тенденції розвитку психології та педагогіки» (Київ, 3-4.11.2017); *всеукраїнських* – «Реабілітаційна педагогіка: актуальні питання теорії та практики» (Полтава, 20-21.11.2008), «Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі» (Черкаси, 15-16.02.2009), «Освіта і культура Волині: історія та сучасність» (Луцьк, 18-19.10.2012), «Треті

сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 21-22.11.2012); щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (2007-2012 р.),

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 24 наукових працях. З них: 2 методичні рекомендації (1 в електронному вигляді, у співавторстві), 9 статей у наукових фахових виданнях України (1 у співавторстві), 3 статті в іноземних виданнях (1 в електронному), 9 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій, 1 електронний препринт (у співавторстві).

Загальний обсяг особистого доробку становить 7,29 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (421 найменування) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 324 сторінок, із них: 170 сторінок основного тексту, 5 додатків, які складають 85 сторінок. Робота містить 4 таблиці та 28 рисунків, що займають 21 сторінку.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОСТИТУЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

Проблема проституції не є новою в світовій науці. Чимало науковців досліджували означене соціальне явище ще з моменту його виникнення. Однак в умовах сьогодення питання проституції та супутніх їй явищ набуває нових рис, особливо, якщо подивитися на нього крізь призму соціально-педагогічних засад профілактики. Нагальність вирішення зазначеної проблеми обумовлена, в першу чергу, зростанням кількості неповнолітніх, втягнутих у сферу комерційного сексу. Найбільш інтенсивна динаміка вказаної соціальної патології простежується за останні 10-15 років. Так, у 2007 р. питома вага дівчат-підлітків від 13 до 19 років становила 18% від усіх опитаних жінок, котрі надають комерційні сексуальні послуги (ЖКС) [224]. У 2008 р. близько чверті ЖКС (26%) почали надавати сексуальні послуги за винагороду до набуття повнолітнього віку, 39% із цієї групи ЖКС почали надавати сексуальні послуги у віці 18-19 років [11, с.23]. У 2009р. кількість неповнолітніх серед ЖКС становила близько 26% [83, с.11]. Дані опитування за 2009-10 рр. засвідчили, що 27% респонденток почали надавати сексуальні послуги за плату у віці до 17 років включно (серед них 1,6% у віці до 14 років включно) [12, с.22-23]. Тобто в середньому щороку динаміка становить близько 10%. Деяко знижується виявлена тенденція в наступних роках. Однак за результатами біоповедінкового дослідження, проведеного МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні» у 2011 році, до досягнення повноліття почали надавати сексуальні послуги 16% опитаних ЖКС. Тобто, окрім зниження віку сексуального дебюту, є тенденція до все більш раннього втягування до секс-бізнесу [227, с.58].

Варто зазначити регіональні відмінності щодо вікового складу ЖКС. Так, згідно з результатами біоповедінкових досліджень, проведених серед даної категорії населення частка неповнолітніх жінок-повій у Львові склала 6% [247, с.11], у Черкасах – 12% [249, с. 12], а у Полтаві – аж 30% [248, с.10]. У містах

Суми, Рівне, Кіровоград, Ужгород 14–19-літні ЖКС склали від 16,2% до 22,5% [225, с. 13-14].

Окрім того, аналіз даних щодо дітей, які належать до груп ризику та дітей вулиці, вказує на те, що кожен шостий сексуально активний підліток даної групи ризику має досвід надання сексуальних послуг в обмін на їжу, одяг, гроші, житло чи іншу винагороду, причому перший такий досвід надання сексуальних послуг припадає на вік 13-15 років [344, с. 12]. За даними біоповедінкових досліджень серед дітей, які належать до груп ризику та дітей вулиці, станом на 2013-2014 рр., кількість дівчат, які надавали сексуальні послуги на комерційній основі становила 4,45% [120]. В інших дослідженнях відповідні показники коливаються від 6,91% [100, с.14] до 26% [344, с. 12] у 2014 р. та 9% у 2015 р. [264, с. 10], що вказує на складність виявлення неповнолітніх дівчат, втягнених до проституції.

Аналіз вищесказаного дозволяє зробити висновок про те, що проституція молодшає і, у зв'язку із цим, особливої актуальності набуває проблема пошуку заходів її профілактики. Вирішення цього питання потребує комплексного підходу із залученням усіх необхідних ресурсів суспільства.

1.1. Проституція неповнолітніх як психолого-педагогічний феномен

В умовах розвитку сучасного суспільства не викликає сумнівів той факт, що проституція як соціальне явище на сьогоднішній день є світовою проблемою. Як показує тисячолітній досвід, ліквідувати цей вид соціального відхилення неможливо. Натомість дослідники (Л.Д. Єрохіна [95; 97], О.В. Швед [380] та ін.) говорять про глобалізацію проституції, про розвиток всесвітньої мережі секс-індустрії з широким вибором сексуальних послуг (дитячу проституцію, Інтернет-порнографію за участю малолітніх дітей, гомосексуальну проституцію, торгівлю дітьми, секс-туризм тощо).

Деякі учені [238; 241; 383; 385] також підкреслюють, що органи влади, недержавні організації та навчальні заклади змушені кооперувати зусилля для запобігання втягнення неповнолітніх до сфери секс-послуг. Це зумовлено тим, що проституція неповнолітніх, як правило, супроводжується низкою інших негативних явищ, серед яких варто виокремити, в першу чергу, збільшення числа хворих на ВІЛ/СНІД, поширення ІПСШ, зловживання психоактивними речовинами, зростання злочинності серед підлітків і т.п. У зв'язку із цим, проблема попередження проституції неповнолітніх набуває особливої значущості для психологів, вчителів та соціальних педагогів.

Оскільки проблема проституції є надзвичайно складною і багатоаспектною, ми визначили основні *напрями теоретичного дослідження*:

- 1) встановити місце проституції у системі поведінкових проявів;
- 2) розкрити полісемантичність і міждисциплінарність поняття проституції;
- 3) встановити соціально-педагогічні аспекти та виявити взаємозв'язок і взаємозалежність поняття «проституція» із суміжними феноменами;
- 4) визначити сутність поняття «проституція неповнолітніх».

Щодо *виявлення місця проституції у системі поведінкових проявів*, то, як показує аналіз наукових джерел [253; 287] проституція (від лат. *prostitution* – осквернення, збезчещення, або *prostituere* – виставлятися публічно) розглядається як форма надання сексуальних послуг, а тому є, в першу чергу, поведінковим актом, моделлю сексуальної поведінки. Тому вважаємо за доцільне розкрити сутність цього феномену в контексті поведінкового підходу.

Так, С.У. Гончаренко у книзі «Український педагогічний словник» вказує, що поведінка людини пов'язана із «системою дій і вчинків, які мають моральне значення й підлягають моральній оцінці незалежно від того, з яких причин їх зроблено» [67, с.261]. Систему вчинків чи окремі вчинки людей, що суперечать соціальним нормам або визнаним у суспільстві стандартам поведінки науковці визначають як девіантну поведінку (від лат. *deviatio* – відхилення) [173; 222; 253; 294; 330].

В перекладі з латинської мови «норма» – правило, зразок, розпорядження. Соціальні норми є одним із видів існуючих норм. При цьому науковці [222; 330; 385] часто послуговуються визначенням соціальної норми як певного стандарту, правила загального характеру, явища групової свідомості, що висувається державою, суспільством, об'єднаннями громадян з метою визначення вимог до поведінки індивіда чи групи. Тобто, сутність соціальної норми полягає у контролі та регулюванні поведінки індивіда та групи. Виконуючи цю функцію, соціальні норми водночас є і критеріями соціальних відхилень, в тому числі й проявів девіантної поведінки, оскільки, за визначенням, девіантна поведінка – це поведінка, що відхиляється від соціальних норм [109; 323; 330].

Спираючись на праці Л.О. Азарової [2], П.Д. Павленка [253], І.І. Парфанович [255], В.О. Пятуніна [297], В.Є. Сорочинської [325], Т.Є. Федорченко [360] та інших дослідників, нами було визначено основні групи відхилень від норми. Як видно з рис. 1.1, саме соціальні відхилення показують невідповідність соціальним нормам та шаблонам поведінки. До соціальних відхилень належить і такий поведінковий прояв, як проституція.

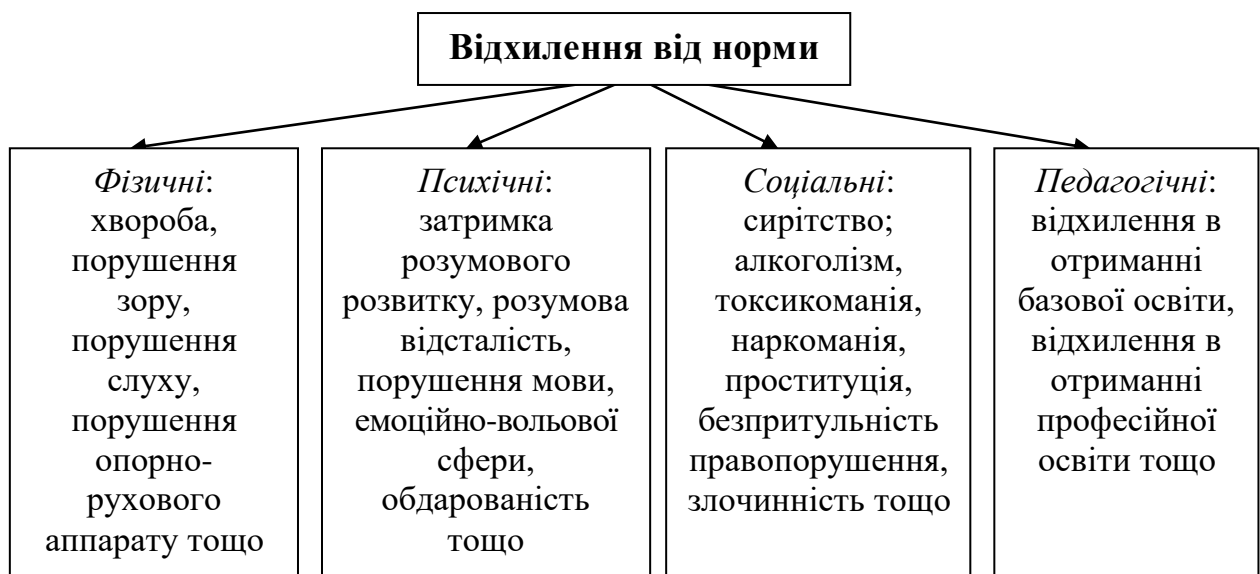


Рисунок 1.1. Основні групи відхилень від норми

Якщо спиратися на побутове розуміння соціальних відхилень, розкриті Е. Гууд, то це поведінка, яку люди в суспільстві вважають образливою (неприйнятною) і яка викликає (чи може викликати у випадку виявлення) несхвалення, покарання або ворожість щодо суб'єктів такої поведінки [413]. Цей підхід дозволяє розглядати проституцію як соціальне відхилення, що відповідає вказаним у визначенні критеріям девіантності. Тобто, по-перше, проституція є формою поведінки, неприйнятною у суспільстві, оскільки полягає у виборі відмінних від вимог соціальної норми варіантів поведінки; по-друге, викликає несхвалення в оточуючих, адже веде до порушення звичних мірил соціальної взаємодії особистості та соціальної групи.

Водночас аналіз різних підходів до класифікації проявів девіантної поведінки (медичний [216; 246 та ін.]; соціально-правовий [58; 328 та ін.]; психологічний [92; 93; 109; 139; 217 та ін.]; педагогічний [147; 251; та ін.]), дозволяє стверджувати, що проституція за різними підставами може розглядатися як відхилення не лише від соціальних, але й від медичних, правових та інших норм. Висловлене припущення підтверджується і вивченням низки теоретичних і прикладних досліджень (А.О. Протопопов і Н.М. Савельєва [287], А.В. Шиделко [389], Г.О. Яковлєва [398] та ін.). Їх автори стверджують, що визначення меж поняття «проституція» залежить від історичних трансформацій норм статевої моралі та сексуальної поведінки. Це обумовлює неоднозначність його тлумачень. З іншого боку, проституція упродовж багатьох століть є предметом дискусій філософів, істориків, правознавців, медиків, що пов'язано як з моральною гостротою проблеми, так і з деструктивним характером цього соціального феномену.

Зважаючи на вище означене, *другим напрямом* нашого теоретичного дослідження стало *розкриття полісемантичності та міждисциплінарного характеру поняття «проституція»*.

Так, *історичний аспект явища проституції* досліджували Б.І. Бентовін [14], І. Блох [32], Д.М. Бородін [14], Е. Дюпуї [90], П. Дюфур [91], М.С. Кулікова [170], А. Паран-Дюшатле [415], М. Рабюто [417] та ін. Це дало

нам змогу прослідкувати еволюцію проституції від первісної культури, де «в статевих зносинах існувала абсолютна свобода» [204], до сучасного стану проституції, яка в соціальному відношенні «безумовно становить болючий суспільний процес антисоціального і антигігієнічного характеру» [31, с.7] та показує залежність від суспільно-економічних формацій у суспільстві [310; 387]. Разом із тим, історичний досвід дослідження проституції дозволив припустити неминучість даного соціального явища. Як зазначає Н.К. Мартиненко, «проституцію варто визнати діалектично сформованим соціальним інститутом, який забезпечує комплекс сексуальних потреб у межах товарно-грошових, тобто ринкових відносин, що закріплює її неминуче існування» [213, с.19]. Серед сучасних науковців варто виділити праці В.В. Іваненко [114], О.А. Ілюхова [110], Н.К. Мартиненко [213], П.І. Сидорова [315], А.В. Шаповала [378] та ін. Усі вони погоджуються із думкою, що *історично проституція мала місце на всіх етапах розвитку суспільства, а тому її не можна викоринити, однак потрібно попереджати її виникнення, особливо серед неповнолітніх.*

Проституцію як соціальний феномен досліджували такі науковці ХХ ст.: А.О. Габіані [56], С.І. Голод [65], І. А. Голосенко [66], Ю.Г. Карпунін [130], М.А. Мануїльський [56], Ю.Г. Торбін [130], Х.М. Чарихов [373] та ін. Так, Ч. Ломброзо [204] та Х.М. Чарихов [373] зазначають, що проституція являє собою власне людський феномен і не має аналогів у тваринному світі. Я.І. Гілінський [58] продовжуючи цю думку, вказує, що передумовою виникнення проституції є біологічна і соціальна природа людини – сексуальна потреба і здатність до товарно-грошових відносин.

Російський соціолог Г.О. Яковлева [398], досліджуючи соціальні дефініції проституції ХІХ-ХХ ст., відстежила, що у ХІХ ст. характерними ознаками проституції (як сексуальних відносин, що ґрунтуються на різних формах монетарної плати або бартерних послуг) деякі науковці (наприклад, М.І. Кузнєцов, Е. Флексер) визначали проміскуїтет на тлі емоційної апатії. Даний підхід, на думку вченої, дозволив розділити поняття «проституція» і

«розпуста», що відобразилося, зокрема, у роботах М. Рабюто та А.Х. Сабініна. А тематика досліджень вчених періоду кінця XIX – початку XX ст. ознаменована появою нового компоненту проституції – професіоналізації або роду зайнятості, переважно жіночої.

Серед науковців-сучасників вказану проблему вивчали О.М. Балакірєва [310], Я.І. Гілінський [58], Л.Д. Єрохіна [96; 97], М.О. Мінц [222], М.М. Русакова [304], К.С. Снісаренко [323], А.В. Шиделко [388], О.В. Швед [380], Г.О. Яковлева [304; 398] та ін. Сучасні соціологи (Я.І. Гілінський [58], М.М. Русакова [304], Г.О. Яковлева [398] та ін.) розглядають проституцію як соціальне явище, вид соціальної патології, основними характеристиками якої є безособистісний (відчужений) і відшкодувальний (платний) характер сексуальних стосунків. У дослідженні даного феномену науковці виокремлюють такі аспекти: соціальний портрет жінок, втягнених до проституції (вік, рівень освіти, соціальне походження, соціальний статус, сімейний стан, наявність дітей, забезпеченість житлом, умови життя, показники здоров'я тощо); чинники втягування до проституції; типологія жінок, втягнених у проституцію; організація секс-бізнесу; соціальна мобільність проституції (канали поповнення, можливості та шляхи переходу з даної сфери, просторова і сезонна циркуляція, переміщення по стратах); зв'язок проституції з наркоманією та алкоголізмом; вивчення громадської думки стосовно проституції; соціальний контроль проституції.

Аналіз проведених соціологічних досліджень склав теоретичну та методологічну базу для подальшого вивчення нами психолого-педагогічних аспектів феномену проституції та формування технології профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату. Означені вище положення також дозволили констатувати, що *в контексті соціологічного підходу проституція визначається як форма девіантної поведінки, як правило, жіночої*. В рамках такого підходу суб'єктом девіації являється жінка, котра надає сексуальні послуги, а чоловік, споживач цих послуг, фактично випадає з даної концепції. В цьому випадку можна погодитися з Г.О. Яковлевою, яка

зазначає, що проституцію не варто розглядати як форму індивідуальної девіантної поведінки, оскільки саме таке розуміння цього явища відповідальність за заняття проституцією повністю покладає на жінок [397, с.229]. Варто відмітити, що дане питання є одним із найбільш дискусійних у сфері кримінології та права.

Кримінологічні, правові та адміністративно-правові аспекти, пов'язані з проституцією, досліджували М.Ю. Буряк [96], В.І. Варивода [44], В.О. Іващенко [116], О.М. Джужа [80], Л.Д. Єрохіна [96], В.І. Лебеденко [119], А.А. Станська [338], А.Є. Шпаков [391] та ін. Одним із перших історико-правові аспекти проституції розкрив німецький учений І. Блох [31]. Аналізуючи даний феномен, він дослідив римське право (відповідно, до якого поняття «проституція» вживалося лише до осіб жіночої статі, основною ознакою вважалась нерозбірливість у статевих зв'язках), канонічне право (проституція розглядалась як загальне статеве змішання – проміскуїтет, основними характеристиками повії вважали її доступність усім бажаючим і продажність) та германське право (ознаками проституції були публічність, велика кількість чоловіків і неперервне заняття «непотребством»), на основі чого відділив суттєві ознаки проституції від несуттєвих.

Серед останніх наукових досліджень варто виділити праці І.С. Аліхаджієвої [5], Л.В. Бортницької [37], М.В. Герасимова [57], О.Г. Манич [211], С.І. Мінченко [223], А.В. Плотнікової [265], В.Ю. Савіна [308], Ю.П. Смірнова [322], Т.А. Шевчук [381] та ін. Російський кримінолог О.Г. Манич розглядає проституцію як соціальне явище, яке полягає в систематичному вступі за плату в сексуальні відносини, що мають позашлюбний, випадковий характер, не ґрунтуються на особистій симпатії, потязі. При цьому науковець наголошує, що дане явище отримує правову оцінку залежно від загального спрямування правової і соціальної політики держави [211]. Вітчизняний науковець-правознавець В.І. Варивода найбільш вичерпним визначенням проституції вважає таке: «Проституція – певна форма позашлюбних статевих відносин (зносин), яка визначається тим, що індивід,

займаючись проституцією, постійно і безумовно віддає своє тіло, більш-менш без вибору, невизначеній кількості осіб; деколи – без винагороди, у більшості випадків, продаючи своє тіло для зносин або інших статевих дій з цими особами, або, провокуючи їх статеве збудження і задоволення [44, с. 10].

У своїх дисертаційних дослідженнях В.І. Варивода [44], М.В. Герасимов [57] та Ю.П. Смірнов [322] роблять висновки про поглиблення негативних тенденцій у сфері комерційного сексу (висока організованість і професіоналізація втягнення до проституції й організації секс-бізнесу), поява нових форм проституції та пов'язаної з нею злочинної діяльності (сексуальний туризм, сексуальне рабство, торгівля людьми, порнобізнес, наркобізнес, утримання будинків розпусти тощо), збільшення числа неповнолітніх, втягнених до проституції та ін.

Окрім того, вчені-правознавці Л.В.Бортницька [38], Л.С. Волинець [51], О.М. Джужа та Ю.Ф. Іванов [115], В.В. Кузнецов [168] та А.В. Плотнікова [265] констатують, що, не зважаючи на значну кількість наукових розробок у даній сфері, проблема правового регулювання проституції та супутніх їй явищ залишається не вирішеною, що обумовлено, в першу чергу, недосконалістю законодавчої бази. Зокрема, в Україні процес регулювання проституції на законодавчому рівні здійснюється такими нормативно-правовими документами: Кримінальним кодексом України – ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»; ст.302 «Створення або утримання місць розпусти і звідництво», ст. 303 Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією» [166] та Кодексом про адміністративні правопорушення – глава 14, ст. 181-1, де проституція віднесена до адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку [146]. Однак у вище наведених актах, як і загалом в українському законодавстві, поняття «проституція» та «повія» не є належним чином розробленими, також відсутнє чітке розмежування проституції від інших форм задоволення статевої пристрасті поза шлюбом, що ускладнює процес надання правової оцінки даного явища і, відповідно, визначення соціальної та

правової політики держави в боротьбі з проституцією. Узагальнюючи вищесказане, *в правовому аспекті проституцію можна віднести до одного з видів делінквентної поведінки, тобто поведінки, яка порушує норми діючого законодавства*, і визначити як індивідуальне порушення у поведінці за суб'єктом порушень та адміністративне або кримінальне правопорушення і злочин за об'єктом порушень.

Щодо медичних аспектів проституції, то їх висвітлювали у своїх працях В.В. Безпалько [26], Н. О. Мироненко [302], О. В. Ромащенко [302], Я.С. Хоменко [368], Л. Ф. Яковенко [302] та ін. Першу наукову роботу на тему проституції опублікував у 1836 р. французький лікар А. Парон дю Шатле [415], яка в подальшому послугувала основою для формулювання загальної дефініції проституції, як практики позашлюбних статевих зносин, що не ґрунтуються на особистій симпатії і здійснюються за гроші або іншу винагороду. Німецький сексолог та лікар І. Блох (1910) визначив проституцію, як «певну форму позашлюбних статевих відносин, яка відрізняється тим, що індивідуум, котрий стає на шлях проституції постійно, безсумнівно і публічно віддається, більш менш без розбору, невизначено великій кількості осіб: рідко без винагороди, в більшості випадків заробляючи торгівлею свого тіла для злягання чи інших статевих актів з цими особами, або взагалі провокуючи їх статеве збудження і задовольняючи його; причому суб'єкт проституції, внаслідок свого розбещеного промислу, набуває певного постійного типу» [31, с.19-20].

Звернення до праць дослідників періоду XIX – поч. XX ст. (А. Бляшко, 1909 р. [33]; О.І. Поспелов, 1890 р. [270]; В.М. Тарновський, 1888 р. [14] та ін.) доводить, що головними проблемами, які розглядалися в медичній літературі були питання визначення сутності проституції (як «позашлюбних статевих зносин» [33, с.64], «морального зла», «ганебного факту історії людства» [383, с.91]), її ролі в житті суспільства (повія – це «високий ідеал жінки, що губить своє життя для загального блага» [6, с.148]) та організації лікарсько-поліцейного нагляду за жінками, втягненими до проституції. Серед праць того періоду заслуговує на увагу також дефініція, яку запропонував Д.Д. Ахшарумов

у своїй доповіді «Проституція та її регламентація». Він заявляє про те, що це «сукупність відомих аномальних явищ у статевій сфері життя людини, частина явищ її ж життя, але в патологічних ухиленнях від норми», а повія «є бідна жінка, що продає своє тіло всякому – за яку-небудь невелику плату...» [6, с.80]. При цьому дослідник наголошує на обмеженості цієї категорії жінок такою ознакою, як продажність.

Серед останніх досліджень щодо даної проблематики варто виділити праці О.М. Балакіревої [224; 225], Т.В. Бондар [225], А.М. Грушецького [12], Ю.В. Середи [224; 225], О.О. Ярошенко [399] та ін. У 2000-х роках медици активно залучаються до вивчення показників загального стану соматичного та психічного здоров'я жінок, втягнених до сфери секс-бізнесу [224; 225; 226; 227; 279]. На основі чого ними було виявлено низку негативних тенденцій у повій, зокрема, наявність у жінок хронічних захворювань, ІПСШ та ВІЛ, гепатиту В і С, великої кількості травм (від клієнтів, сутенерів); високий рівень вживання психоактивних речовин; схильність до депресій та суїциду. Означені дані повинні стати важливим інформаційним блоком при складанні програми профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату, зокрема для формування «непривабливого обличчя» проституції. Узагальнюючи медичні аспекти проституції, слід наголосити, що *сучасні вчені-медики [49; 200; 236] розглядають проституцію, насамперед, як найбільш суттєвий соціальний чинник поширення ЗПСШ, включно з ВІЛ та гепатитами В і С.*

Вивчаючи стан здоров'я жінок комерційного сексу, С.В. Ільїна та М.Р.Нашхоев [237] виявили взаємозалежність поведінкових реакцій жінок від психологічних особливостей та впливу сімейного оточення на формування моделей поведінки. У зв'язку із цим актуальним є дослідження проституції в рамках психологічного та соціально-педагогічного підходів. Так, *психологічний аспект порушеного питання* висвітлено у працях Ю.М. Антоняна [16], О. Вейнінгера [45], Т.В. Говорун [60], Л.І. Гриценко [72], Г.Б. Дерягіна [78], О.М. Кікінежді [62], Ч. Ломброзо [204], О.П. Петрашук [293], І.І. Цушка [293], та науковців-сучасників: Н.В. Дмитрієвої [158], Ю.В. Кобикової [140],

Ц.П.Короленка [158], А.О. Протопопова та Н.М.Савельєвої [287], К.О.Талалаєва [347] та ін.

Зокрема, російський психолог Ю.М. Антонян [16] трактував проституцію як невідповідність між реальним становищем жінок, їх бажаннями і можливостями самоствердження та самореалізації. У зв'язку із цим, жінок, втягнених до проституції, вчений визначав як дезадаптованих, відчужених особистостей з притаманними їм збідненими адаптаційними можливостями. Окрім того, вчений описав явище «десоматизації», – відділення власного тіла від особистості, яке, на його думку, притаманне дівчатам/жінкам, втягненим до проституції [16, с.132].

Н.В. Дмитрієва та Ц.П. Короленко у своїй праці «Проституція. Психологія, психотерапія» [158] описали архетип проституції і її психологічні наслідки, а також проаналізували детермінанти вибору втягування до проституції і вплив на цей вибір таких чинників, як слабка Его-система, екзистенціальний страх, ставлення до свого тіла, ранні дисоціації дитячого віку та ін. Проституцію науковці визначають як сексуальний акт, що здійснюється за гроші чи за якусь іншу компенсацію і належить до відхилень від нормальної (нормативної поведінки). При цьому вчені наголошують, що сексуальні контакти, які здійснюються в короткий проміжок часу з багаточисельними партнерами без отримання матеріальної компенсації, які помилково називаються в науковій літературі проституцією, – визначаються як прояви сексуальної адикції.

Зазначимо, що саме в рамках психологічного підходу започатковане дослідження сутності *проституції як форми сексуальної девіації*, як варіанту девіантно-сексуальної активності неповнолітніх. Разом із тим, як показав аналіз низки вітчизняних (Г.Л. Корчова [159], В.П.Кравець [162] та ін.) та зарубіжних досліджень (Я.І. Гілінський [58], Дж. Джеймс та Дж.Меєрдінг [414], Т.Ф. Новосельцева [240], П.Д. Павленок [253], І.Л. Рейс [418] та ін.), у наукових колах доволі часто змішуються поняття статевої девіації, сексуальних девіацій та парафілій, що призводить до плутанини у класифікаціях відхилень

сексуальної та статеворольової поведінки. Зокрема, у сформованому К. Брайантом переліку сексуальних девіацій, вказані аборт, аутоеротична асфіксія, бісексуальність, дитяча сексуальна активність, чоловіча і жіноча проституція, порнографія, дитяча порнографія, кіберпорнографія і комп'ютерний секс, інцест, звалтування, садомазохізм, гіперсексуальність та ін. [404]. Саме спираючись на класифікацію К. Брайанта, багато дослідників розглядають проституцію неповнолітніх як один із видів сексуальної девіації. Я.І. Гілінський, аналізуючи даний перелік, пропонує розділити усі сексуальні девіації на три групи: 1) сексуальні девіації, зумовлені психічними розладами (парафілії чи перверсії); 2) сексуальні девіації, які носять соціально-економічний характер (проституція, порнографія і т.п.); 3) сексуальні девіації, які розглядаються як злочин (звалтування, сексуальні маніпуляції з дітьми і т.д.) [58, с.381].

Схематично означені підходи ми відобразили у додатку А.1. Це дозволило проаналізувати кожен з груп сексуальних девіацій, однак при цьому ми стикнулися із низкою суперечностей. Зокрема, проведений аналіз показав, що проституція включається переважно до групи девіації соціально-економічного характеру, при цьому психолого-педагогічне підґрунтя розкрито недостатньо. Водночас дослідники вважають це явище зумовленим низкою чинників: порушенням процесу психосексуального розвитку особистості (В.П. Кравець [162], Г.Л. Корчова [159] та ін.), особливостями мотиваційно-потребової сфери (Т.Ф. Новосельцева [240], І.Г. Сизоненко [316], А.В. Шиделко [388] та ін.), рівнем сексуальної культури (Н.А. Стерлядева [343] та ін.), індивідуальними психологічними особливостями індивіда (Н.В. Дмитрієва і Ц.П. Короленко [158], А.О. Протопопов і Н.М. Савельєва [287] та ін.), які, в свою чергу, показують взаємозалежність процесу формування сексуальності у дітей та підлітків від зовнішніх неконтрольованих чинників.

Варто відмітити, що проблему дитячої та юнацької сексуальності вивчали П.П. Блонський [30], К. Імелінський [111], Д.М. Ісаєв [113], В.Є. Каган [123], О.М. Кікінежді [62], Д.В. Колесов [148], І.С. Кон [154], О.В. Петрунько [258],

О.В. Сечейко [314], М. Шофілд [419] та ін. Серед сучасних науковців вказаною проблемою займаються Н.А. Бастун [24], Т.В. Говорун [59], С.В. Діденко [84], І.А. Ковальчук [143], В.П. Кравець [162], Г.Л. Корчова [159], Н.О. Лещук [341], Л.М. Олійник [245], Т.Я. Паничок [254] та ін. Матеріали цих досліджень дозволяють окреслити три етапи сексуальності дитини: платонічний, еротичний і сексуальний потяг [245, с.95]. Останній етап є, власне, бажанням статевого контакту, який безпосередньо впливає на сексуальну поведінку індивіда. У такому розумінні, як зазначають Т.В. Говорун і О.М. Кікінежді, сексуальну поведінку можна визначити як вид активності людини, спрямований на досягнення насолоди шляхом сексуального збудження [62]. При цьому спрямованість і стиль сексуальної активності показують процеси психологічного і соціального формування індивіда. З огляду на означене, І.С. Кон підкреслює, що сексуальна поведінка і мотивація – не біологічні, а соціокультурні явища; сексуальна поведінка і установки індивідів – це похідні від соціонормативної культури суспільства [154]. Саме тому при аналізі проблеми сексуальної поведінки неминуче виникають питання стосовно того, що є нормативною сексуальною поведінкою, а також, якими є критерії нормативної сексуальної поведінки.

Аналіз наукових джерел дає нам змогу констатувати, що поняття *«сексуальна норма»* і *«статева норма»* не є чітко визначеними і диференційованими. Так, Г.Л. Корчова [159] вважає ці поняття синонімічними і використовує їх паралельно. Водночас багато дослідників звертаються, насамперед, до аналізу дефініцій *«стать»* та *«сексуальність»*. Зокрема, В.П. Кравець вказує, що поняття *«стать»* об'єднує *«всю сукупність тілесних, фізіологічних характеристик, на основі яких людину вважають жінкою (дівчиною) чи чоловіком (хлопчиком)»* [162, с.5]. Сексуальність, на думку вченого, це *«форми реагування і поведінки, пов'язані з психофізіологічними характеристиками (інстинкти, відчуття, реакції задоволення-незадоволення) та елементарними пізнавальними процесами»* [162, с.7]. Подібної позиції дотримується також І.С. Кон, який зазначає, що *«стать»* і *«статеві»* властивості

означають явища, пов'язані з диференціацією чоловіків і жінок, тоді як «секс» та «сексуальні» властивості мають на увазі сексуально-еротичні почуття і стосунки» [150]. Зважаючи на означені положення поняття статевої та сексуальної норми доцільно диференціювати.

На основі намічених завдань нашого дослідження ми звернемося, насамперед, до поняття «сексуальна норма», оскільки, як уже зазначалося, проституцію неповнолітніх ми визначаємо як один з різновидів сексуальних девіацій. Аналіз вітчизняних наукових джерел (І.Ф. Аршава [17], Т.В.Говорун [59], Г.Л. Корчова [159], В.П. Кравець [160; 162] та ін.) демонструє невизначеність норм сексуальної поведінки, у зв'язку із чим у науковців формуються протилежні точки зору стосовно визначення поняття, змісту та критеріїв сексуальної норми. Зокрема, В.П. Кравець розглядає сексуальну норму з позицій статевої орієнтації, використання засобів і прийомів у сексуальній поведінці, а також інтенсивності статевих контактів [160, с.287].

Російський сексолог І.С. Кон, розглядаючи проблему сексуальності людини, розширює її прояви – поняття сексуальної норми ним вживається в моральному смислі (для позначення такої поведінки, яка вважається правильною у світлі існуючої системи моральності); в статистичному смислі (для позначення типової міжстатевої поведінки в даному суспільстві, початку статевого життя, його «середньої» інтенсивності); у фізіологічному смислі (для розкриття оптимального «режиму» даного організму). Подібну позицію підтримує і українська дослідниця А.В. Шиделко, яка визначає норму сексуальних проявів як поведінку, яка вважається правильною в світлі певної системи моралі, як «золота середина» поведінки людей у суспільстві, як оптимальний режим для даного організму [387].

Зважаючи на означені вище положення вчені [17; 24; 145; 162; 377] пропонують дотримуватися міждисциплінарного підходу до вивчення цього феномену та виявлення *критеріїв сексуальної норми*: біологічні (анатомічна взаємодоповнюваність чоловіка і жінки); релігійні (сексуальна поведінка, спрямована на дітонародження); правові (сексуальна поведінка, яка відповідає

чинному законодавству); медичні (сексуальна поведінка, яка відповідає віковим і статеворольовим онтогенетичним закономірностям певної популяції, і здійснюється в результаті вільного вибору партнера); сексуальні (різність статей, статева зрілість партнерів, взаємна згода партнерів, прагнення до обопільної втіхи, відсутність шкоди для здоров'я та інтересів інших людей); етичні (адекватність етичним вимогам суспільства, міра частоти сексуальних проявів та користь для фізичного та психічного здоров'я партнерів).

Спираючись на означені критерії, показниками нормативної сексуальної поведінки індивіда можна визначити такі: фізична та духовна зрілість особистості; гетеросексуальна спрямованість; добровільність; безпечність для фізичного і психічного здоров'я; відповідність етичним та правовим нормам суспільства. Відповідно показниками ненормативної сексуальної поведінки є: ранній початок статевого життя; значна кількість статевих партнерів; гомосексуальність; порушення етичних та правових норм суспільства.

Означене вище дозволило нам зробити висновок, що згідно вказаних критеріїв і показників проституція загалом і, неповнолітніх зокрема, є ненормативною сексуальною поведінкою. При цьому, спираючись на підходи психологів до поняття «проституція» та з огляду на розуміння сексуальної норми, поняття «нормативна сексуальна поведінка» з психологічної точки зору нами тлумачиться як система ненасильницьких дій і вчинків фізично та психічно зрілої особи відносно повнолітнього представника протилежної статі, що спрямовані на задоволення природної сексуальної потреби, не шкодять власному здоров'ю та здоров'ю сексуального партнера, а також відповідають прийнятим у даному суспільстві етичним і правовим нормам.

Проституцію ж на основі вищенаведених критеріїв можна визначити як ненормативну сексуальну поведінку, як сексуальне відхилення, оскільки статеві контакти із значною кількістю осіб порушують природній баланс взаємодоповнюваності одного чоловіка і однієї жінки, не відповідають фізіологічним і віковим потребам, шкодять репродуктивному здоров'ю, часто є примусовими, засуджуються громадськістю. Щодо останнього показника, то

він може змінюватися відповідно до історичних періодів розвитку суспільства і політики уряду. Так, наприклад, в Німеччині, Чехії, Еквадорі сексуальна поведінка ЖКС, які дотримуються визначених законодавством вимог, вважається нормальною, тому що є легалізованою.

Аналіз різних психологічних підходів до проявів сексуальності (Ф.С. Капріо [128], Т. В. Новосельцева [240], З. Фрейд [364] та ін.) дозволив нам також встановити інший важливий момент – схильність до певного виду сексуальної поведінки (в нашому випадку формування рівня ризику втягування до проституції), обумовлена особливостями мотиваційно-потребової сфери та установками, а тому трактується не як частковий психологічний процес, а як дещо цілісне, що носить особистісний характер і є готовністю до дій в певному напрямку. Зважаючи на означене, вважаємо доцільним в поясненні сексуальної поведінки, поряд зі з'ясуванням її нормативності, здійснювати аналіз диспозицій як складового компонента поведінки особистості [139].

Так, на думку Ю.А. Клейберга, соціальна поведінка особистості регулюється її диспозиційною системою, яка формується різноманітними диспозиційними утвореннями, що залежать від вітальних (життєвих) і соціальних потреб, а також від рівня соціальної ситуації (умов діяльності). Це схематично виглядає так: С – Д – ПД, в якій С – це ситуації (умови діяльності), Д – диспозиції, ПД – девіантна поведінка [139]. Щодо дослідження проституції як психолого-педагогічного феномену в контексті диспозиційної системи особистості, то ця схема матиме вигляд: НС – Д – П, де П – проституція, НС – несприятлива життєва ситуація.

Дана схема показує ієрархічний взаємозв'язок і взаємозалежність елементів, які входять у соціальну систему, та інтерпретується нами як вплив негативних життєвих ситуацій та соціального середовища на функціонування системи відносин і поведінки особистості (в тому числі сексуальної), що змушує особистість вибірково сприймати і переробляти ці впливи у відповідності до власної системи цінностей. Якщо ж ціннісні орієнтації формуються в деструктивному напрямку, тоді особистість може обрати

проституцію як механізм розв'язання несприятливих життєвих ситуацій. Тоді ми констатуємо відхилення від норми, що можна зобразити схематично: (рис. 1.2.), де ВН – відхилення від норми, НС – несприятливі життєві ситуації, Д – диспозиції, СП – сексуальна поведінка, П – проституція. Відповідно до даної схеми, *проституція* може розглядатися як *відхилення від норми в диспозиційній системі*, що, в свою чергу, зумовлює відхилення у сексуальній поведінці, іншими словами, спричинює ненормативну сексуальну поведінку.

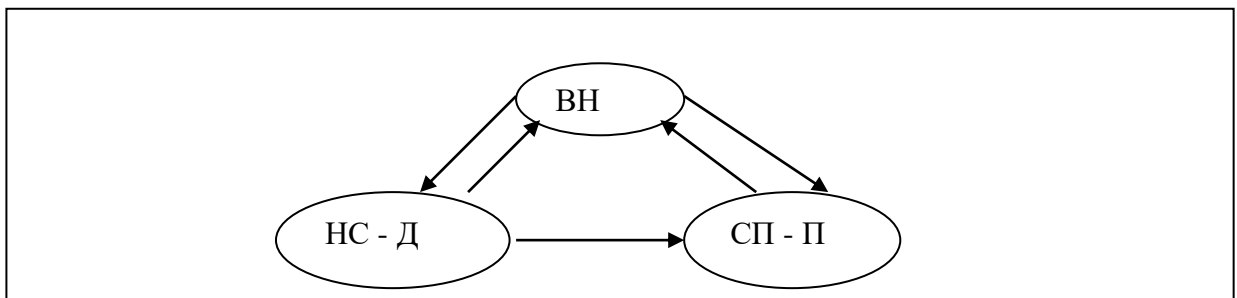


Рисунок 1.2. Відхилення від норми в диспозиційній системі особистості.

Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що згідно психологічного підходу, *проституція* визначається як форма сексуальної девіації, що зумовлена порушеннями у диспозиційній системі та відхиленнями від визначених критеріїв і показників сексуальної норми. Однак, дане формулювання доволі поверхово розкриває сутність проституції як психолого-педагогічного феномену, тому потребує більш детального аналізу.

Нами констатовано, що у *соціально-педагогічній науці* поняття «*проституція*» в широкому сенсі розглядається як різновид девіантної поведінки, зумовленої, головним чином, недоліками сімейного виховання (М.А. Галагузова зі співавторами [327], А.Й. Капська [333], О.П. Петрашук [293], А.О. Протопопов, Н.М. Савельєва [287], І.І. Цушко [293] та ін.) та порушенням процесу соціалізації (Н.В. Гордієнко [68], О.М. Кікінежді [138], І.А. Ковальчук [143], В.П.Кравець [162] та ін.). Водночас аналіз літератури вказує на відсутність чіткого категоріального апарату проституції як соціально-педагогічного феномену.

Треба відмітити, що поряд із терміном «проституція» науковці використовують поняття «секс-бізнес» [287; 310 та ін.], «комерційний секс» [12; 280 та ін.], «секс-індустрія» [76; 95; 304 та ін.], «комерційна сексуальна експлуатація» [81; 238; 337; 380 та ін.], «сексуальний менеджмент» [315] тощо. Окрім того, деякі дослідники (Ю.А. Саранков [309] та ін.) відмічають, що поняття «проституція» і «повія» несуть у собі емоційно-негативний відтінок і традиційно стигматизоване ставлення до маргінальних груп людей, у зв'язку з чим виникла потреба замінити дані терміни більш нейтральними зворотами, наприклад – «комерційний секс» (sex work), «робітниці комерційного сексу» (PKC, sex workers), або «жінки секс-бізнесу» (ЖСБ, female sex workers – FSW). При цьому дослідники звертають увагу на низку ознак проституції як поведінкового прояву, що ґрунтується на комерційних цілях: сплачуваність та неодноразовість сексуальних послуг [44; 58; 158]; винагорода за сексуальні послуги та духовно-емоційне відчуження в сексуальних відносинах [58; 222]; невизначена кількість сексуальних партнерів; «публічність»; доступність особи, котра надає секс-послуги, всім бажаючим за певну плату; [58]; специфічний спосіб життя; взаємозв'язок проституції з іншими видами соціальних відхилень (алкоголізм, злочинність, наркоманія, адміністративні правопорушення, аморальна поведінка, самогубства) та ін. [287]. Це дозволяє науковцям наголошувати, що *в основі проституції закладений, в першу чергу, матеріальний стимул*, а тому у формулюванні дефініції проституції важливо відмічати комерційний аспект сексуальних послуг.

Водночас у зарубіжних наукових колах [406; 409; 416] дотримуються думки, що слова «комерція» і «робота», які містяться в даних визначеннях, прирівнюють повій з точки зору моралі з представниками інших професій. У зв'язку із цим пропонується залишити термін «проституція», як такий, що найбільш повно характеризує дане явище, а дефініцію «повія» замінити на термін «жінка, котра займається проституцією». Також, поряд із поняттям «проституція» науковці вживають терміни «деморалізація» [180], «статева деморалізація» [285; 293; 327; 388; 389]), «соціальна патологія» [58; 253; 293],

«асоціальна поведінка» [31], «розпусна поведінка» [14], «аморальна поведінка» [130], «антисупільна поведінка» [16] тощо. При чому вони не завжди їх розмежують чи виявляють певну ієрархію.

Так, вітчизняні дослідники А.О. Протопопов та Н.М. Савельєва у рамках соціально-педагогічного підходу запропонували узагальнене, на їх думку, визначення проституції. Це вид девіантної поведінки за типом соціальної норми, що порушується, і класифікується за такими ознаками: за змістом поведінки – проституція є деструктивною поведінкою, що наносить шкоду суспільству та людині, тим самим руйнуючи їх; за типом поведінки – є *делінквентною* і аутодеструктивною поведінкою; за формою поведінки – є *безвідповідальною* і *аморальною* поведінкою, при цьому часто поєднуючись з агресією, зловживанням психоактивними речовинами і *аномаліями* сексуальної поведінки» [287, с.19] – (О.К. – курсив наш). Водночас ми вважаємо, що таке синтезоване визначення значно розмиває рамки проституції як соціально-педагогічного явища. Адже поведінка *делінквентна*, *аморальна*, *аномальна* і *безвідповідальна* – це різні ступені сексуальної девіації. Кожен із них має свої критерії і показники. Ми ж повинні встановити ознаки проституції саме із соціально-педагогічної точки зору. Тому, з огляду на неоднозначність термінів, пов'язаних із позначенням такої форми поведінки як проституція, наступним *напрямом* нашого дослідження стало *з'ясування взаємозв'язків і взаємозалежностей між поняттям «проституція» та суміжними феноменами.*

В контексті вищесказаного формулювання дефініції проституції вважаємо розпочинати з аналізу поняття «*аморалізм*». У наукових джерелах воно визначається як принцип практичної або ідейної орієнтації, що означає заперечення моральних устоїв і суспільних норм поведінки в суспільстві, нігілістичне ставлення до всіх моральних норм і принципів (філософський словник) [361, с.18]; характеристика поглядів, лінії поведінки й способу життя особистості, які ґрунтуються на нігілістичному ставленні до суспільства і, в першу чергу, до загальнолюдських норм моралі (словник з етики) [321]. У педагогічній енциклопедії знаходимо визначення аморальності як крайньої

форми занепаду особистості, що виражається у свідомій зневазі моральними нормами [303, с.34]. В запропонованих тлумаченнях основною ознакою поняття аморалізму є заперечення загальноприйнятих моральних цінностей, так званий нігілізм. Тобто, якщо проституцію пов'язувати з аморальною поведінкою, то вона повинна суперечити *загальноприйнятим* нормам (О.К. – курсив наш), а оскільки останні суспільно та історично зумовлені, то буде принципово неправильно розглядати означені поняття як синонімічні.

Варто також відмітити, що у «Практичному словнику синонімів української мови» С. Й. Караванського поряд із поняттям «аморальний» вживаються споріднені поняття «неморальний», «розпусний», «розбещений» [129, с.8]. Російсько-український словник теж визначає поняття «безнравственный», по-перше, як аморальний, неморальний; по-друге, як розпутний, розпусний, безпутний [239, с.41]. Це дозволяє пов'язати з проституцією поняття «розпуста». Такий зв'язок особливо простежується в офіційних документах ХІХ – поч. ХХ ст. Тут проституція визначалась як розпуста або непотребство, тобто торгівля своїм тілом, пропонування плотського зв'язку чи згода на такий за певну винагороду з кожним, хто того побажає [66]. Слово «розпуста» нарівні зі словами «блуд» та «перелюб» вживається і в теологічних джерелах, зокрема, у Біблії, саме для позначення проституції [28, сс. 41, 905].

Дана думка почасти відображена і в сучасних довідкових виданнях. Зокрема, у «Тлумачному словнику української мови» подано два значення терміну «розпуста»: 1) аморальний спосіб життя; 2) зневажання певних правил, законів; непокірність, неслухняність [301, с.1]. У словнику синонімів дане поняття також позначено як «аморальний спосіб життя, розпущеність та блудство» [267, с.109]. У словнику з етики поняття «розпуста» формулюється як «...характеристика поведінки та стану душі, які виникають при не опанованому чуттєвому прагненні, головним чином, до сексуального задоволення» [393, с.402-403]. Аналіз вищесказаного дозволяє констатувати,

що, проституція, будучи поведінковим актом, не завжди вважається аморальною дією, але в різні часи розцінюється, як прояв статевої розпусти.

Крім того, аналізуючи дослідження, проведені Ю. М. Антоняном [16], А.О.Протопоповим та Н.М.Савельєвою [287], О.П. Петрашук та І.І. Цушко [293], в яких науковці описують наслідки заняття проституцією для жінки, ми дійшли висновку про необхідність виокремити такі споріднені з поняттям аморальної поведінки терміни, як «деградація» та «деморалізація». Найбільш загальним є психологічне визначення *деградації*, як «поступового погіршення, виродження, занепаду, руху назад, зниження або втрати позитивних якостей особистості» [292, с.81]. У соціології цим поняттям позначають формування асоціальних психологічних якостей особистості і, водночас, погіршення її соціального статусу: «...1) занепад, рух від вищого до нижчого, зміна або втрата позитивних якостей; 2) втрата свого соціального статусу індивідом чи групою та здатності відновити себе в попередній якості; 3) втрата значущих соціальних якостей індивідом чи групою» [329, с.63]. З цього приводу дослідники (А.Я. Вілкс [47], Я.І. Гілінський [58; 285], А.О. Протопопов та Н.М. Савельєва [287]) роблять висновок, що проституція в своїй основі є саморуйнівною поведінкою, яка безпосередньо загрожує цілісності та розвитку особистості. Це пов'язано із тим, що «професійний» сценарій жінок, втягнених до проституції, як правило, завершується категорією «вокзальних» чи трасових повій, більшість із них є алко- чи наркозалежними, тобто соціально і морально деградованими.

Щодо терміну «деморалізація», то він, як правило, використовується для позначення таких станів особистості як «занепад дисципліни, духу; занепад моральний, внутрішній розпад» [292, с.82]. А.В. Шиделко тлумачить статеву деморалізацію, як процес і результат деградації особистості у сфері духовно-моральних цінностей, культурних цінностей і світогляду, що пов'язана з духовно-моральною кризою особистості, занепадом її моральних, духовних, культурних і релігійних цінностей і соціально значущих якостей особистості, безвідповідальним ставленням до виконання соціальних ролей (доньки, сестри,

нареченої, дружини, матері тощо); в емоційно-вольовій сфері (виявляється в емоційній незрілості та спотворенні системи потреб, що мають примітивний, споживацький зміст) та в поведінці (раннє ведення статевого життя, захоплення порнографією та участь у її виготовленні, позашлюбне статеве життя з партнером, який утримує, проституція) [389, с.103]. Спираючись на вказані ознаки, вітчизняна дослідниця розглядає проституцію як крайній прояв статевої деморалізації [388, с.434]. Описаний підхід певною мірою показаний в наукових дослідженнях М.І. Арсеньєвої [285, с. 210-230], О.П. Петрашук, І.І. Цушка [293].

Нами у табл. 1.1. показано взаємозалежність передумов та супутніх явищ статевої деморалізації, чинники яких варто шукати передусім у недоліках сімейного виховання, і водночас, продемонстровано, що запобігання ранніх сексуальних контактів є можливим варіантом запобігання деморалізації у сфері статевої поведінки.

Таблиця 1.1

Зв'язок статевої деморалізації особистості та проституції

Передумови початку раннього статевого життя		Прояви статевої деморалізації
Негативні зразки поведінки матері	П Р О С Т И Т У Ц І Я	Порушення в структурі потреб та інтересів
Асоціальна сім'я		Узалежнена поведінка
Викривлені моральні орієнтири		Втечі з дому, бродяжництво
Ухиляння від навчання/роботи		Ухиляння від навчання/ роботи
Втечі з дому, бродяжництво		Венеричні хвороби
Сексуальне насильство		Безладні сексуальні зв'язки
Підвищені домагання у матеріальній сфері		Проміскуїтет
Вплив дорослих		Груповий секс
Вплив ЗМІ		Спонсорінг
Захоплення порнографією		Участь у порнозйомках

Узагальнюючи вищесказане, можна констатувати, що у соціально-педагогічному аспекті поняття «проституція» є синонімічним до поняття

«розпуста», а також тісно пов'язане з явищами духовної, моральної, культурної і статевої деморалізації та деградації, які стосуються відхилень у психосоціальному розвитку особистості й руйнуванням системи цінностей.

Отже, на основі проведеного міждисциплінарного аналізу нами було виокремлено *суттєві ознаки проституції як соціального явища:*

1. Історичний характер (проституція мала місце на всіх етапах розвитку суспільства, а тому її не можна викорінити, однак потрібно попереджати її виникнення, особливо серед неповнолітніх).

2. Оплатний характер сексуальних послуг (в основі проституції закладений матеріальний стимул та комерційний аспект сексуальних послуг).

3. «Жіночий» характер (проституція є формою девіантної поведінки, як правило, жіночої).

4. Делінквентний характер (проституція є поведінкою, яка порушує норми діючого законодавства).

5. Саморуйнівний характер:

– шкода для здоров'я (проституція є соціальним чинником поширення ЗПСШ, включно з ВІЛ та гепатитами В і С);

– порушення у мотиваційно-потребовій та сексуальній сферах (проституція є формою сексуальної девіації, що зумовлена порушеннями у диспозиційній системі та відхиленнями від визначених критеріїв і показників сексуальної норми);

– загальна деморалізація та деградація (проституція як розпусна поведінка пов'язана з явищами духовного, морального, культурного і статевого занепаду і розкладання).

На основі вищенаведених ознак, проаналізованого теоретичного матеріалу, викладеного в підрозділі, а також систематизації відхилень у поведінці в контексті соціально-правового та педагогічного підходів, *проституцію* нами визначено як *історично сформовану, переважно жіночу форму поведінки, яка полягає в наданні платних сексуальних послуг.*

Наступним етапом нашого дослідження стало визначення поняття «проституція неповнолітніх». При цьому ми намагалися спиратися на сформульовану вище загальну дефініцію проституції, характерні ознаки даного соціального явища з урахуванням відповідного вікового цензу і специфіки психічного та фізіологічного розвитку дитини. Формулювання робочого поняття потребувало також аналізу вже напрацьованих дефініцій.

Так, проблему проституції неповнолітніх розглядали такі науковці, як: Н.А. Аверіна [285], М.І. Арсеньєва [285], М.Ю. Буряк [96; 97], А.П. Дяченко [285], Л.Д. Єрохіна [96; 97], Є.С. Жигарьов [285], А.А. Станська [338], М.І. Рожков [54], М. Ферлі [405] та ін. Серед вітчизняних дослідників, у працях яких знайшли висвітлення різні аспекти порушеної нами проблеми, можна назвати Т.В. Говорун [60; 63], О.М. Кікінежді [63], Л.Г. Ковальчук [144; 336], В.П. Кравця [162], Л.А. Кумпан [82; 171; 350], К.Б. Левченко [104; 311; 348], І.А. Нестерову [238], О.П. Петращук [82; 293], А.О. Протопопова [287], Н.М. Савельєву [287], І.М. Трубавіну [105; 348], О.А. Удалову [104; 337], І.І. Цушка [293], Г.Л. Черепанову [82; 3450], О.В. Швед [379; 380] та ін.

Аналіз наукових джерел [54; 327; 338 та ін.] показує, що втягування у сферу секс-бізнесу доволі рідко є свідомим і самостійним вибором дитини. Як відмічає Я.І. Гілінський, лише 7% неповнолітніх втягуються до проституції з власної ініціативи, визначальну роль тут відіграє промоція подруг або вербувальників [285]. О.П. Петращук та І.І. Цушко додають, що зважаючи на обмежену відповідальність дітей за свої вчинки внаслідок вікових та індивідуальних особливостей, цю «добровільність» розглядають лише як відсутність прямого примусу [293]. У зв'язку із цим у світовій практиці є досить поширеним поняття «комерційна сексуальна експлуатація дітей» (КСЕД – Commercial Sexual Exploitation of Children), яке вперше було озвучене і зафіксоване у 1996 р. на Міжнародному конгресі в Швеції.

Водночас сучасні дослідники [29; 104; 331] сходяться на думці, що поняття «КСЕД» є досить широким. Так, згідно із дослідженнями О.В. Швед, воно охоплює п'ять основних форм сексуальних дій з неповнолітніми –

проституцію, порнографію, торгівлю дітьми, ранні шлюби, дитячий сексуальний туризм [380]. Дитяча ж проституція є лише однією із форм КСЕД, що передбачає «використання дитини в наданні сексуальних послуг задля отримання оплати чи іншої винагороди у будь-якій формі» [379, с.80-81].

Як один із видів комерційної сексуальної експлуатації дитини також трактує дитячу проституцію і «Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії». Згідно із цим документом (ст. 2b), дитяча проституція – це використання дитини у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування [359]. При цьому дитиною вважається кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягає повноліття раніше (відповідно до ст. 1 «Конвенції ООН про права дитини» [155]). Отже поняття «КСЕД» не може бути синонімом проституції неповнолітніх. У низці вітчизняних [81; 350] та зарубіжних видань [278; 358] також зустрічаємо позначення проституції як «найгіршої форми дитячої праці». Водночас до цієї ж групи можна віднести й інші випадки, коли дитину примушують працювати проти волі, зокрема порнобізнес, торгівля дітьми, робота на шкідливому виробництві, участь у військових діях та ін. Тому вказаний термін не може вживатися лише щодо сексуальної поведінки неповнолітніх.

З аналізу психолого-педагогічних та соціально-педагогічних джерел ми можемо також констатувати, що в науковому обігу частіше вживається поняття «дитяча проституція», ніж «проституція неповнолітніх». Так, М.А. Галагузова називає дитячу проституцію «одним із різновидів статевої деморалізації, іншими проявами якої вчена вважає випадкові статеві зв'язки, і безладне статеве життя» [327, с.260]. Така точка зору притаманна і Г.Л. Корчовій, яка, визначаючи дитячу проституцію як вид статевої девіації, пов'язує її з поширенням венеричних захворювань і ВІЛ/СНІДу, небажаною вагітністю та іншими відхиленнями від нормативної статевої поведінки [159]. Разом із тим, звернення до вказаних визначень, на нашу думку, не дозволяє показати повною

мірою сутності проституції неповнолітніх, оскільки у них не йдеться про якісь специфічні характеристики цього явища саме щодо означеної вікової категорії.

Вирішення вказаної суперечності деякі з вітчизняних учених знаходять саме в окресленні вікових меж проституції. Так, Т.В. Говорун вважає, що «дитяча проституція – це продаж сексуальних послуг дівчатками та хлопчиками до 16-ти років», і вказує на тісний взаємозв'язок даного «антисоціального явища» з проблемою дитячої безпритульності [60, с.231]. Соціально-педагогічний погляд на вказане явище представлено у наукових дослідженнях Л.О. Кумпан та Г.Л. Черепанової, які зауважують, що про дитячу проституцію йде мова, коли «...особи, що не досягли 18 років як жіночої так і чоловічої статі, вступають багаторазово (не менше двох разів) у позашлюбні статеві відносини з великою кількістю осіб за певне (матеріальне) винагородження з соціально-економічних та психолого-педагогічних причин» [171, с.121]. На наш погляд, остання дефініція досить повно розкриває сутність дитячої проституції, оскільки це явище містить специфічні чинники втягування неповнолітніх у сферу секс-бізнесу (про що мова йтиме у підрозділі 1.2). Однак, варто зазначити, що використання поняття «позашлюбні статеві відносини» не повністю показує сучасні реалії. Так, соціологічні дані [238; 379] свідчать, що останнім часом відбуваються процеси модифікації проституції за рахунок появи нових способів її організації – уявних шлюбних агентств, примусу до ранніх шлюбів тощо.

Хоча питання вікових меж у вказаних визначеннях уточнено, аналіз вищесказаного все ж не дозволяє встановити, чи існує чітка диференціація понять «проституція неповнолітніх» та «дитяча проституція». Більшість дослідників використовують їх як синонімічні [60; 63; 162; 293; 327 та ін.], однак з'ясування законодавчого наповнення категорій «дитина» та «неповнолітній» показує, що це не зовсім правомірно. Так, у вітчизняному законодавстві (згідно Законів «Про громадянство України», «Про охорону дитинства», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Конвенції про права дитини», яка набула чинності для України від

27.09.1991р.) дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосованим до неї, вона не набуває прав повноліття раніше. В інших нормативних документах, зокрема в ст. 6 «Сімейного кодексу України» зазначається, що до досягнення 14 років дитина вважається малолітньою (такі особи мають часткову цивільну дієздатність), від 14 до досягнення 18 років дитина вважається неповнолітньою (має неповну цивільну дієздатність). Надалі ми будемо говорити саме про неповнолітніх, тобто осіб віком 14-17 років.

Другий аспект, на якому варто наголосити, окрім вікових меж, це суттєві ознаки проституції неповнолітніх. Так, Н.М. Савельєва, насамперед, підкреслює, що у неповнолітніх ще не сформована у достатній мірі деліктоздатність, тобто здатність розумно оцінювати та усвідомлювати наслідки своїх дій повністю, а отже і керувати ними, нести відповідальність за свої вчинки [306, с.65-66]. Тому руйнівний і деморалізуючий характер проституції є особливо актуальним саме для неповнолітніх.

Зокрема, щорічні оціночні показники негативних ефектів на здоров'я в дитячій проституції [279, с.50], вказують на підвищений ризик дітей, втягнених до проституції, щодо ВІЛ та ЗПСШ, насильства, в тому числі сексуального, психічних розладів, інфекційних захворювань, недоїдання, самогубства, смерті, а також небажаної вагітності, ускладнень вагітності, материнської захворюваності, смертності і ускладнень від абортів.

Окрім делінквентного та саморуйнівного характеру проституція неповнолітніх має низку інших принципових ознак, що відрізняють її від проституції дорослих. Серед таких відмінностей М.А. Галагузова називає такі: неусвідомленість вчинків (неповнолітні погоджуються на такі статеві зв'язки часто прагнучи до самоутвердження, бажаючи виглядати дорослим та піддаючись прикладу асоціальних ровесників); отримання плати за свою працю в різних формах (дорослі, як правило, отримують гроші, а неповнолітні – косметику, одяг, їжу тощо); вживання неповнолітніми при наданні сексуальних послуг великих доз алкоголю чи наркотичних речовин; несистематичність (неповнолітні часто роблять перерви у занятті цим «ремеслом», оскільки

потрапляють, наприклад, у притулки-розподільники або примусово повертаються до батьків); маніпулятивний вплив зі сторони оточуючих (неповнолітніх часто залякують, шантажують можливим розкриттям перед групою ровесників, батьками чи шкільним колективом у випадку відмови займатися даним видом діяльності); делінквентність оточення (у коло друзів неповнолітніх повій, як правило, входять кримінальні елементи: злодії, перекупники, сутенери, наркомани, але нікого з них вони не вважають злочинцем) [327, с.264-265].

Також варто відмітити таку особливість проституції неповнолітніх, як латентність. У зв'язку з цим інформація стосовно обліку неповнолітніх дівчат, втягнених до сфери секс послуг, зазвичай є малодоступною, а тому часто недостовірною. У цьому ми мали змогу переконатися, коли звернулися в ГУНП Волинської області, співробітники якого зазначили, що вони, передусім, займаються проблемами розшуку жінок та дітей, котрі стали жертвами торгівлі людьми. На запит в Обласний центр профілактики і боротьби зі СНІД у м. Луцьку ми отримали інформацію стосовно того, що дана установа проводить епідеміологічний нагляд, тобто обстеження на ВІЛ/СНІД та ЗПСШ серед ЖКС різних категорій, однак налагодити зв'язок з неповнолітніми дівчатами, втягненими до проституції, досить складно, оскільки ця вікова категорія жінок секс-бізнесу не є загальновідомою та відкритою.

В контексті вищесказаного, а також, спираючись на соціально-правовий та педагогічний підходи до класифікації відхилень поведінки, *проституцію неповнолітніх* ми визначили як *делінквентну, саморуйнівну, аморальну, конформістську поведінку осіб віком від 14 до 17 років, що полягає в наданні платних сексуальних послуг, наслідком чого є моральна, культурна і статева деморалізація особистості.*

З огляду на завдання нашого дослідження, дану дефініцію варто доопрацювати відносно неповнолітніх вихованок зі шкіл-інтернатів. Водночас, тлумачення поняття проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів повинно будуватись на основі факторної операціоналізації, тобто з'ясування

причинно-наслідкових зв'язків статевої деморалізації особистості. На цьому ми зосередили свою увагу в наступному підрозділі.

1.2 Чинники втягування неповнолітніх вихованців шкіл-інтернатів до проституції

Слід відмітити, що проституція і перебування без догляду батьків, зокрема у середовищі школи-інтернату, мають певні причинно-наслідкові зв'язки. Так, соціологи А.О. Габіані та М.А. Мануїльський з'ясували, що серед жінок, які займалися проституцією, 16,4% становили ті, хто виховувались у дитячих будинках, у родичів або в чужих людей [56, с.62]. Ю.Г. Карпухін та Ю.Г. Торбін (1992 р.), вивчаючи соціальний портрет повій, виявили, що більше 53% жінок секс-бізнесу виховувались у неповних сім'ях або поза родиною, з них – 16% виховувались у дитячих будинках, у родичів або знайомих [130, с.113]. Кримінолог А.А. Станська, досліджуючи умови життя та побуту жінок, втягнених до проституції (2005 р.), виявила, що 10,7% респондентів виховувались без батьків, з них – 1,9% виховувались у дитячому будинку чи інтернаті [338, с.201]. Аналогічні дані наводяться в працях О.М.Балакіревої, Т.В.Бондар, Ю.М.Галустян та ін. (2001 р.). Ними з'ясовано, що серед жінок, втягнених до проституції, 18% виховувались у неповних сім'ях, 2% – без батьків, 4% виховувались в інтернаті і 1% – у чужих людей [310, с.67]. Дослідження, проведене Інститутом соціології НАН України (2009 р.), показало, що серед 100 опитаних дітей (95 дівчат і 5 хлопців), 32 дитини живуть лише з матір'ю, 5 – лише з батьком, 4 – живуть самі, 4 – з іншим родичами, 10 проживає в інтернаті, 10 (хто за віком не може жити в інтернаті) проживає в гуртожитку [81, с.279]. Наукові розвідки А.О. Протопопова та Н.М. Савельєвої (2009 р.) свідчать, що серед опитаних жінок комерційного сексу більше 5% становили сироти [287, с. 61]. На жаль, останні дослідження ЖСБ не торкалися означеного показника.

Аналіз вищенаведених кількісних даних може підштовхнути до висновку, що частка неповнолітніх, які проживали чи виховувалися у школах-інтернатах, серед повій не така вже й велика, а в останні роки навіть знизилася з 16% до 4%. Водночас результати досліджень, проведених Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячим Фондом ООН та Українським центром соціальних реформ у 2009 р. доводять, що 20% випускників шкіл-інтернатів не можуть влаштуватися на роботу чи продовжити навчання [29, с.187]. Окрім того, учасники дослідницької групи Київського міжнародного інституту соціології (2007 р.) встановили, що практично кожна п'ята дівчина втягується до проституції, намагаючись у такий спосіб забезпечити власне існування [8, с.40]. А це ще близько 20%. При цьому не враховано тих осіб, які продають своє тіло не з економічних причин. Актуальність проблеми проституції у школі-інтернаті та торгівлі людьми частково можна простежити на матеріалах фільму «Плем'я» режисера М. Слабошпицького (2014 р.).

З огляду на означене можна констатувати, що втягнення вихованців (у подальшому випускників) шкіл-інтернатів до проституції може бути наслідком не лише матеріальних проблем, але й невизначеності перспектив свого майбутнього, нездатності до конструктивного соціального саморозвитку. Очевидним є те, що соціально неповноцінні умови, в яких зростають вихованці шкіл-інтернатів, негативно впливають на формування їхніх особистостей, що в подальшому створює перешкоди для успішної адаптації до умов соціального середовища. А тому саме ця категорія неповнолітніх потребує особливої уваги.

Щодо вікових характеристик, то за даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні оціночна кількість неповнолітніх дівчат, втягнених до комерційного сексу, у 2009 р. становила майже 17 тис. осіб у віці від 15 до 17 років і 3,8 тис. осіб у віці від 14 років і менше (загалом близько 26% від загальної кількості ЖКС) [83, с. 11]; станом на 2010 р. дані показники знизилася майже до 15 тис. (16% від загальної кількості ЖКС) [263, с.17]. Згідно з останніми даними (2015 р.) серед РКС частка осіб віком 15-19 років становила 4,5 %, що вказує на позитивну динаміку [226, с. 28].

Щодо гендерних характеристик неповнолітніх вихованців шкіл-інтернатів, які частіше всього втягуються до проституції, то ті ж соціологічні дані скеровують нас у напрямку дослідження проституції неповнолітніх саме серед дівчат. Так, у дослідженні «Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-бізнесу» показано, що станом на 2003 р. в Україні серед дітей, що надавали сексуальні послуги за плату, 99% становили дівчата [293]. Опитування «Діти й молодь, які живуть або працюють на вулиці: приховане обличчя епідемії ВІЛ в Україні» проведене за підтримки ЮНІСЕФ, МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід» показало, що станом на 2006 р. дівчата значно частіше мали стосунок до сексуальної експлуатації (77%) порівняно із хлопцями (11,4%) [85, с.43]. Хоча й у дослідженні О. Балакіревої наведено дещо вищі дані: станом на 2008 р. вказане співвідношення становило 57% (дівчата) та 17% (хлопці) [19]. У 2013 р. жертвами саме сексуальної експлуатації стало близько 62% осіб із загальної чисельності жертв торгівлі людьми; з них 68,0% становлять жінки, 12,0% – дівчатка, про що йдеться у Доповіді про стан реалізації державної політики у сфері протидії торгівлі людьми у 2013 р. та стан дотримання Україною міжнародних домовленостей у цій сфері [87, с.9]. Водночас станом на 2015 р. ми знову маємо співвідношення 99,2% жінок до 0,8% чоловіків [226, с.24].

Варто відмітити, що у 2009 р. в Україні вперше було відмічено частку чоловіків, які мають секс з чоловіками (ЧСЧ) – майже 1,2% [10, с.49, 54]. Однак станом на 2015 р. вона менше відсотка (0,8%) [226, с.28]. Щодо неповнолітніх, то результати досліджень, проведених МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні» у 2014 р., свідчать, що серед дітей вулиці, які мають досвід надання сексуальних послуг за гроші чи іншу винагороду, кількість хлопців становить 1,46%, а серед дівчат від 6,91% до 26 % у різні роки [100, с.13-14; 344, с. 12]. Такі дані скеровують на актуальність досліджуваної нами проблеми саме серед категорії неповнолітніх дівчат. Зважаючи на вищесказане, було розглянуто праці зарубіжних та вітчизняних науковців і проаналізовано чинники втягнення

неповнолітніх до проституції, а також уточнено їх з урахуванням віку, статі та соціального середовища піддослідних.

Варто відмітити, що чинники втягнення до проституції висвітлювали у своїх працях Ю.М. Антонян [16], О.М. Балакірева [310], І.Блох [31], Т.В. Бондар [310], А.Я. Вілкс [47], Ю.М. Галустян [310], М.А. Галагузова [327], Я.І. Гілінський [285], Т.В. Говорун [60], І.С. Голод [65], І.С. Кон [151], Л.О. Кумпан [82], Ч. Ломброзо [204], О.П. Петрашук [82; 293] А.О. Протопопов [287], Н.М. Савельєва [287], А.А. Станська [338], І.І. Цушко [293], Г.Л. Черепанова [82], О.В. Швед [380] та ін.

Аналіз вказаних вище наукових праць дозволив зробити низку припущень щодо пояснення цього явища. Так, висвітлення науковцями історичних періодів розвитку проституції (наприклад, таких як гостинна та релігійна [31; 204]), вказують на те, що це явище в своїй основі є архаїчно-примітивним і виникло під впливом статевого інстинкту людини. Окрім того, вченими [96] зазначено тенденцію покладення відповідальності за поширення проституції та її негативних наслідків зазвичай саме на повій, а не на споживачів платних сексуальних послуг. По-третє, дослідники [47; 310; 398] констатують, що суб'єктами комерційної сексуальної діяльності в суспільстві загалом традиційно вважають жінок. Оскільки означені позиції до цього часу зберігають свою актуальність, то у своїй роботі ми будемо на них спиратися, зважаючи на те, що на даному етапі суспільного розвитку проституцію викоринити неможливо, однак можна здійснювати профілактику втягування до неї, насамперед, серед дівчат, як потенційної групи ризику за критерієм статі.

Вказані вище позиції значною мірою відобразилися у наукових підходах щодо вивчення проституції (біолого-антропологічний, психологічний, соціопатологічний, функціоналістський, феміністський, інтеракціоністський, конфліктологічний), які сформувалися упродовж ХХ ст. [96; 140; 287; 398]. Проведений аналіз дозволив також стверджувати, що проституція є соціальним явищем, яке виникає під впливом несприятливих соціальних та психологічних чинників, є результатом протікання складних соціальних процесів і

визначається відповідно до вибраного суспільством критерію норми. При цьому лише комплексне вивчення чинників ризику втягування до проституції створить передумови для побудови тактики профілактики даного явища. У зв'язку із цим, деякі підходи потребують додаткової конкретизації з урахуванням сучасних наукових теорій, а також особливостей вибраної категорії піддослідних. Адже нас цікавлять не просто чинники ризику втягування до проституції, а саме чинники ризику втягування до проституції неповнолітніх, які виховуються у школах-інтернатах, оскільки це питання потребує ще значного доопрацювання.

Звернемося, насамперед, до психофізіологічних чинників, на яких зосереджувалася увага уже у рамках біолого-антропологічного підходу. Його представники Ч. Ломброзо та Г. Фереро ще у 1883 р. у своїй праці «Жінка злочинниця і повія» описали феномен «природжених» повій – жінок зі спадковими, вродженими вадами організму (великі розміри голови, чоловіча гортань, надмірно розвинені щелепи та вилиці, аномалії зубів) та певними розладами нервової системи, так зване моральне божевілля (*moral insanity*), основними ознаками якого вважалися повна відсутність материнських почуттів, схильність до алкоголізму, обжерливість, жадібність, пихатість, ревнивість, мстивість, відсутність почуття соромливості, лінощі, легковажність тощо, які формують схильність до заняття проституцією [204].

Подібну позицію розвивав і російський учений XIX ст. В.М. Тарновський, пов'язуючи схильність до проституції з певним морфологічно-конституціональним типом особистості. Проведені ним антропометричні дослідження дали підставу визначити повій «... в більшості хворобливими або недорозвиненими істотами, обтяженими несприятливою спадковістю, що представляють безсумнівні фізичні і психічні ознаки виродження, найрізкіше проявляють своє відхилення від нормальних жінок у відсутності етичних уявлень і в статевих стосунках (справляннях)» [14, с.123]. О. Вейнінгер, австрійський філософ і психолог, також зазначав, що схильність до проституції є органічно вродженою рисою саме жінок, так само як

схильність до материнства [45]. Правомірність теорії вродженої схильності до проституції було спростовано сучасними науковцями, зокрема, Л.Д. Єрохіною та М.Ю. Буряк, насамперед, у зв'язку з недостатньою емпіричною дослідницькою базою, а також з відсутністю порівняльного аналізу антропометричних даних жінок-повій та, умовно кажучи, звичайних жінок [96].

Разом із тим, антропологічна концепція отримала свій розвиток у другій половині ХХ ст. у працях науковців, які *пов'язували проституцію із сексуальною компульсивністю*, тобто підвищеною сексуальною активністю, пов'язаною з компульсивним (непоборним) тяжінням до статевих зносин і нездатністю контролювати сексуальні бажання [133; 154; 403]. Оскільки особи з підвищеною сексуальною компульсивністю представлені в групах сексуального ризику, то вчені припускали, що певний відсоток із них може бути втягнений і до проституції, задовольняючи у такий спосіб свої підвищені сексуальні потреби. Однак статистично значущих експериментальних підтверджень цього факту поки що не отримано.

У результаті теоретичних пошукувань у межах біолого-антропологічного підходу ми також виявили позицію щодо *зв'язку проституції з гіперсексуальністю* та схильністю до проміскуїтету як формами сексуальної адикції [285; 217; 398]. Як одну з базових характеристик, що призводить до формування більшості сексуальних девіацій, визначає гіперсексуальність російський психолог В.Д. Менделевич [217, с.111-112]. А.П. Дяченко, на підтвердження означених положень, емпірично довів наявність жінок, які надавали секс-послуги без будь-якої матеріальної винагороди [285, с.75-76]. Однак наявність плати за сексуальні послуги обов'язкова для категорії «проституція», а тому наведені вище дані не можна вважати доказом зазначеного зв'язку. Справді, серед жінок, втягнених до проституції, 6% визначають сферу секс-бізнесу як «можливість отримання фізичного задоволення» та «любов до сексу» [310, с.72-73]. Але ці мотиви йдуть поряд з іншими і стосуються лише незначної частки опитаних.

Результати аналізу низки досліджень також доводять, що багато науковців взагалі ставлять під сумнів наявність у жінок підвищеного статевого потягу (З. Фрейд [364], Г.О. Яковлева [397]). Зокрема, Ф.С. Капріо, виявив, що більшість повій є фригідними (тобто байдужими у сексуальному сенсі) у своїх стосунках з чоловіками [128]. Соціологічні дослідження Я.І. Гілінського показують, що статеві зносини у повій досить рідко супроводжуються сексуальним збудженням і розрядкою [285]. А вітчизняна дослідниця Т.В.Говорун також відмічає, що саме статева нечутливість жінок, котрі надають секс-послуги, допомагає їхній адаптації до своєї «професії» [60, с. 229].

Деякі з дослідників пов'язують гіперсексуальність з психічними патологіями. Так, Д.Д. Єнікеєва встановила, що відсоток психічно здорових жінок, здатних відчувати надмірний сексуальний потяг до чоловіків, є досить низьким. Чинником гіперсексуальності жінки (німфоманії) може бути ураження певних ділянок головного мозку (гіпоталамічної ділянки), деякі психічні захворювання (наприклад, шизофренія) або певні хворобливі стани (істерія, гіперстенічна форма неврастенії та ін.) [94, с.143]. Водночас психічно хвора людина не може нести повну відповідальність за свої вчинки. З цього приводу А.А. Станська зазначає, що основна функція статевого контролю визначається самою особистістю [338, с. 205].

Зважаючи на вище означені положення, немає достатніх підстав розглядати гіперсексуальність як генетично запрограмовану складову проституції. Поряд із цим у низці досліджень зазначено необхідність диференціювати гіперсексуальність дорослих жінок (як відхилення у контексті сексуальної норми) та гіперсексуальність підлітків. Зокрема, В.Є. Каган вказує, що *пубертатна гіперсексуальність* (підлітково-юнацька) – властива цьому віку підвищена сексуальна збудливість, яка проявляється у вираженості та напруженості статевого потягу, психічній фіксації на сексуально-еротичних переживаннях [123, с.245]. Це явище є нормальним фізіологічним процесом, який супроводжує період пубертату і по мірі статевого розвитку згасає при налагодженні статевого життя. Однак, як підкреслюють учені [34; 61;62; 160 та

ін.], серед етапів психосексуального розвитку період пубертату є найбільш активним у плані прояву сексуальності, а тому потребує особливого контролю для запобігання розвитку можливих девіантних форм сексуальної поведінки.

Спираючись на описані З.Фрейдом стадії розвитку сексуальності дитини, дослідники встановили, що *порушення психосексуального розвитку збільшує ризик появи сексуальних девіацій* [62; 123]. Наприклад, епізодична мастурбація на фалічній або латентній стадіях є ознакою тривожності дитини, емоційного дискомфорту, що зумовлено дефіцитом батьківського тепла, ситуаціями емоційного неблагополуччя в сім'ї, образами, зневагою до інтересів дитини тощо. Особливо дане явище характерне для неповнолітніх, які виховуються у школах-інтернатах або у проблемних сім'ях.

Науковці також відмічають, що генітальна стадія психосексуального розвитку, яка починається в дівчинки в підлітковому віці, є критичною в контексті експериментального забарвлення сексуальної поведінки [60, с.39; 169, с.27], прагнення до «апробації нових сексуальних відчуттів» [60, с.33]. А оскільки у підлітковому віці відповідні поведінкові регулятори часто відсутні в силу незрілості психіки, то фізіологія може домінувати над психічною зрілістю і готовністю до статевого життя. Тоді у підлітків формується установка на секс як атрибут розваг [293], що, безперечно, може спровокувати позитивне ставлення і поступове втягування до проституції.

Означені чинники особливо значущі для неповнолітніх дівчат. Зокрема, Г.Л. Корчова вважає, що юнацька гіперсексуальність та раннє пробудження сексуальних інтересів, прискорюючи психофізіологічний (психосексуальний) розвиток дівчинки, спричинюють появу статевої девіації, до яких науковець додає і проституцію [159, с.5]. В.П. Кравцем було виявлено, що у цей період дівчата часто уявляють себе у ролі повії [160, с.77-78]. Означені вище положення певною мірою відображені у спробах деяких науковців [16; 285; 293; 338; та ін.] встановити *взаємозалежності між раннім статевим дозріванням дівчат та схильністю до проституції*, зокрема у дівчат. Зокрема, А.А. Станська припускає, що саме раннє статеве дозрівання відкриває

можливості до раннього статевого життя, останнє, в свою чергу, є одним із чинників ризику втягування дівчат до проституції [338, с. 202]. Водночас І.С. Кон [152] наголошує, що існує досить мало як зарубіжних, так і вітчизняних лонгітюдних досліджень, присвячених аналізу залежності між статевим дозріванням і сексуальною активністю. А тому стверджувати, що передчасне статеве дозрівання дитини супроводжується підвищеною сексуальною активністю не можна. Окрім того, науковець переконаний, що висока сексуальна активність є не чинником, а швидше умовою антисоціальної поведінки. Визначальними, на його думку, є особливості певної молодіжної субкультури, де паління, алкоголь, наркотики, ранній початок статевого життя вважаються ознаками самостійності і незалежності від контролю батьків [150], а загальний характер сексуально-еротичних почуттів та уподобань дитини визначається не статевою конституцією, а формується під впливом виховання та соціальних умов розвитку [153, с.136]. Подібної позиції дотримується і психолог В.Г. Степанов, вказуючи, що педагогічно правильно організований процес розвитку особистості (врахування впливів сім'ї, школи, макросередовища) і статевого виховання може успішно регулювати юнацьку гіперсексуальність [342, с.136-140]. В контексті вищесказаного доцільним є зауваження Ч. Ломброзо, що *проституція є патологічним явищем не статевого, а морального характеру* [204] – (курсив наш – О.К.). В.П. Кравець [160] переконаний, що дівчинка-акселерат, входячи раніше у пору зрілості, справді відчуває певний дискомфорт, відчувається самотньою у колі своїх однолітків, а до спілкування з дорослими ще не готова. Однак лише в тому випадку, якщо така дівчинка не отримає відповідної підтримки і допомоги від оточуючих вчасно, то у неї можуть виникнути серйозні психологічні проблеми або вона обере передчасно дорослі форми поведінки як засіб розв'язання цих проблем. Отже, можна зробити висновок, що і ранній початок статевого життя, і підвищена сексуальність значною мірою залежать, насамперед, від рівня сексуальної культури неповнолітніх, а отже і від якості їх статевої соціалізації,

порушення якої в комплексі з акселерацією створюють передумови до аморальної поведінки і можуть зумовити втягування до проституції.

Теоретичний аналіз чинників підвищеної сексуальної активності вихованців школи-інтернату та вихованців притулків для неповнолітніх показав, що в основі невідповідних сексуальних контактів закладено неформовані психологічні новоутворення (Г.М. Прихожан та Н.М. Толстих [273]); недиференційований тип статевої поведінки, нігілістичне ставлення до підтримки власного сексуального та репродуктивного здоров'я (О.Б.Кізь [137]); нездатність контролювати власні емоції, ускладнена взаємодія з однолітками, зацікавленість невідповідною віку діяльністю, як наслідок нехтування потребами дітей (Л.В. Рень [300]); механізми компенсації почуття непотрібності власним батькам і, відповідно, бажання бути потрібним кому-небудь; прагнення довести свою «дорослість»; прагнення матеріальної незалежності (О.В. Безпалько, Т.В. Журавель, Т.Л. Лях [288]). Тобто *ранній початок статевого життя* не є прямим чинником проституції, але *створює умови, як до статевої, так і загальної деморалізації*.

Так, за даними М.І. Арсенєвої, значна частина дівчат, притягнених до кримінальної відповідальності, шлях своєї деморалізації почали саме із раннього вступу в статеве життя (30 % – у віці 14 років, 50 % – у 12-13 років), втягування до безладних статевих зв'язків, а потім і до заняття проституцією [285, с.218]. Вітчизняні дослідники О.П. Петрашук та І.І. Цушко також дотримуються думки, що ранній вік статевого життя може спровокувати деморалізацію у сфері статевої поведінки, передумовою і водночас супутніми ознаками якої є вживання алкоголю, цигарок чи наркотиків, втечі з дому, бродяжництво, ухилення від навчання чи роботи, венеричні хвороби, що в сукупності може спровокувати позитивне ставлення і поступове втягування до проституції [293, с.8-9]. В контексті вищесказаного російські науковці Ю.М.Антонян та І.С. Кон [16; 151], досліджуючи жінок, втягнених до проституції, окреслили «сексуальний профіль» повії, відповідно до якого ця жінка раніше за своїх однолітків почала статеве життя, зазвичай з

малознайомими, численними партнерами, внаслідок чого у неї виробилася відносна сексуальна байдужість, при якій легко долаються залишки моральних заборон. Отже, початок статевого життя неповнолітніми до завершення їхнього статевого дозрівання (тобто на фоні фізіологічної та психологічної незрілості) дозволяє їм відносно легко подолати морально-психологічний бар'єр, який відрізняє зв'язок заради задоволення і просто за «компанію» від торгівлі собою за гроші. Так, за дослідження, проведене МБФ «Альянс громадського здоров'я» у 2015 р., показало, що час переходу від сексуального дебюту до надання сексуальних послуг за винагороду в середньому становить шість років. Однак підлітки-РКС віком до 19 років дуже рано починають займатися секс-бізнесом – середній вік їхнього сексуального дебюту – 15 років, а початку надання секс-послуг за винагороду – 17 років [226, с.37]. Це вказує на *залежність психосексуального розвитку і морально-етичних установок особистості*, тому актуалізує необхідність безперервної статевої просвіти та сексуального виховання підростаючого покоління з огляду на фізіологічні особливості розвитку дівчат-підлітків і запобігання їх раннього статевого життя.

Інший момент, на якому вчені наголошують, розглядаючи критерії ризику втягування до проституції, це *умови першого сексуального досвіду*. Зокрема, результати досліджень С.В. Ільїної та М.Р. Нашхоева доводять, що чим більш раннім є перший статевий досвід, тим з більшою імовірністю можна говорити про його примусовий характер з боку партнера [237]. При цьому науковці одностайні у тому, що насильний сексуальний контакт у дівчинки може мати незворотні наслідки для її фізичного та психічного здоров'я, а також спричинити серйозні відхилення в емоційній сфері. Зокрема багато дослідників [171; 293; 310; 338; 372 та ін.] переконані, що дитина, яка пережила сексуальне насильство, отримує важку психотравму, в результаті чого деформується структура її особистості.

На основі численних спостережень за жертвами зґвалтування, науковці визначили такі ознаки посттравматичного стресу, як: порушення сприйняття себе як особистості, роздвоєнням «Я» на зґвалтоване і те, що залишилося від

нього, що, в свою чергу, зумовлює відразу до власного тіла [72; 448; 457], байдуже ставлення до власного тіла, сприйняття його як певної речі [96; 405]; дисгармонійна концепція «Я», порушення психологічної дистанції у спілкуванні з протилежною статтю [285; 234; 293; 338 та ін.].

Американські дослідники (А.Б. Роуен, Д.В. Фой [420], Р. Йехуда та М. Фрідман [411]) визначили, що одним із найбільш поширених симптомів посттравматичного стресу у зґвалтованих є постійне переосмислення того, що сталося, уявне повернення до тієї події, що зі свого боку викликає перезбудження нервової системи (роздратування, тривога, безсоння). На думку вчених, сексуальна травма, отримана в дитинстві, часто стає чинником виникнення психічних розладів у дорослому віці. З означеного приводу Н.М. Воронцова та І.О. Фурманов вказують, що однією з реакцій дитини на сексуальне насильство може бути її гіперсексуальність, причиною чого є високий рівень (низький поріг) сексуального збудження, внаслідок чого в дитини з'являється потреба у сексуальній самостимуляції, розвивається схильність до непорядкованих сексуальних зв'язків, проституції [291, с.45].

Оскільки примушування до статевих зносин, словесна образа, знуцання часто є складовими проституції, то, на думку М. Фарлей, насильство – це своєрідна норма для проституції [407]. Зважаючи на означене, деякі дослідники [66; 171; 285] переконані, що проституція часто розглядається як спосіб приглушення перенесеного в дитинстві сексуального насильства, показуючи сформований у дівчинки психологічний комплекс віктимності (тобто жертвовності). Тобто *сексуальне насильство може стати чинником статевої деморалізації особистості*, крайнім проявом якої, як уже відмічалось нами, є проституція. Виявлені взаємозв'язки нами відображено у дод. А.2.

Означене вище узагальнення підтверджене численними зарубіжними дослідженнями (С. Баглі та Л. Янг [401], Дж. Джеймс і Дж. Меєрдинг [404], М. Фарлі [408]), які показали, що серед жінок комерційного сексу суттєва частка тих, хто був жертвою сексуальних зловживань. Причому означений факт був зафіксований ще на початку ХХ ст. (48,4% опитаних жінок-повій вказало,

що при першому сексуальному контакті були зґвалтовані – за даними Д.М. Бородіна, 1910 р. [14]; 14,6% опитаних – за даними В.І. Гальперіна, 1912 р. [14]; 25,3% опитаних – за даними М. Дубошинського, 1925 р. [88]). А сучасні соціологічні дані доводять стрімку тенденцію до його зростання. Так, О.М. Балакірева, Т.В. Бондар та Ю.М. Галустьян встановили, що станом на 2001 рік близько третини жінок, втягнених до проституції, отримали перший сексуальний досвід внаслідок зґвалтування [310, с.76]. У 2004 р. цей показник коливався вже від 65% до 95% у різних вікових групах [279, с.36]. Серед опитаних ЖКС у м. Львові (2013р.) 30% вказали, що їхній перший статевий акт був примусовим [247, с.16]. А серед затриманих ОВС безпритульних дітей 17,8% становили вихованці дитячих будинків та інтернатів, основними видами проведення часу яких були бродяжництво, крадіжки, проституція, вживання спиртних напоїв [298, с. 22-27]. Означене дозволяє стверджувати, що *гіперсексуальність неповнолітніх, втягнених до проституції, може бути наслідком пережитого ними сексуального насильства.*

В Україні на даний час поки не існує узагальнених даних про статистику сексуального насильства в школах-інтернатах. Однак такі випадки непоодинокі, про що свідчить аналіз преси за останні роки: «Звична практика в наших інтернатах: коли старші хлопці гвалтують молодших, коли дівчатка роблять аборти від керівництва інтернату...» (Одеса, 2011 [376]); «70% юнаків-випускників інтернатів потрапляють до в'язниць, 60% дівчат – на панель» (Луганськ, 2011 [118]); «Вербувальники у нічних клубах та на дискотеках підшукували симпатичних дівчат. Передусім звертали увагу на юнок-сиріт, які виховувалися в інтернатах...» (Чернівці, 2012 [353]); «Я вчилася в інтернаті. ... Мені треба було за щось жити. ... Ну, то й я пішла туди ([у бордель])...» (Луцьк, 2013 [352]) тощо. Як бачимо, вказані явища мають місце в різних регіонах України, на жаль, офіційно вони не завжди фіксуються, а отже неповнолітні, насамперед, дівчата лишаються засобом задоволення сексуальних потреб. В контексті вищесказаного доцільним є зауваження А.В. Меренкова та М.М. Нікітіної, які відмічають, що психологічний результат першого статевого

контакту суттєво впливає на ставлення жінки до свого тіла і до власне статевого акту [219, с. 49].

Розглядаючи умови початку статевого життя, деякі дослідники (О.В. Барданова [23], І.С. Кон [151], В.С. Мінська [285]) критично оцінюють означені вище позиції. Так, вони стверджують, що іноді важко встановити, чи справді мала місце ситуація цілеспрямованого насильства і розбещення зі сторони дорослих або просто старших осіб, чи дівчина сама спровокувала їхні дії, не передбачивши наслідки демонстрації своєї доступності та привабливості. Зокрема, російський соціолог І.С. Кон, опрацювавши дані радянської кримінальної статистики за 1990 р., виявив, що серед жертв насильства 55% на момент посягання перебуває в нетверезому стані, 25% – були «любительками весело провести час», 15% раніше вже зазнавали сексуального насильства [151, с.287]. Згідно із даними науковця, подібні ситуації виникають і в сім'ях, де неповнолітні з раннім рівнем статевого розвитку самі (несвідомо, або не цілком свідомо) можуть провокувати і заохочувати дорослих до сексуальних контактів [151, с.297].

Наведені дані не мають на меті зняти відповідальність з дорослих, які вступили у сексуальні контакти з неповнолітніми, однак прямо вказують на взаємозалежність проблеми насильницького характеру перших сексуальних контактів з віктимністю неповнолітньої дівчини. Варто відмітити, що в психологічному аспекті віктимність особистості підлітка визначається «сукупністю уроджених або соціально набутих ... рис особистості» [394, с.7], зокрема, «індивідуально-психологічними, психофізіологічними та іншими властивостями...» [390, с.43], які підвищують імовірність стати жертвою. Це вимагає звернення до ще однієї групи чинників, які можуть спровокувати втягування до проституції. Це індивідуально-психологічні чинники.

Так, аналіз наукових джерел, дав нам змогу виокремити низку характерних станів та *індивідуально-психологічних особливостей неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, які підвищують їх віктимність*, а відповідно і ризик прояву безвідповідальної поведінки, в тому числі й сексуальної. Це –

психічна депривація, неадекватна самооцінка, поява страхів, відчуття покинутості, неповноцінності, психічних відхилень у розвитку та внутрішніх конфліктів [43; 70; 86; 198; 207; 273]; затримка психічного розвитку як наслідок депривації [207; 281] негативні афективні тенденції в особистісній поведінці, соціально-педагогічна занедбаність, комунікативна некомпетентність [40; 49]; недовіра до світу, дифузія ідентичності, тривога, самотність, ворожість, інфантилізм, невизнання людей [125; 207; 273; 363]); деформація культури інтимно-особистісних форм комунікації, споживацьке ставлення до оточуючих [163; 400]; нігілістичне ставлення юнаків та дівчат до підтримки власного сексуального та репродуктивного здоров'я [134; 137; 163]; низький рівень сексуальної культури, використання сексуальних стосунків як компенсації за дефіцит любові та уваги, формування неадекватної репродуктивної поведінки [134; 163] та ін.

Зокрема, на думку Ю.М. Антоняна високий рівень тривожності може спонукати дівчат до випадкових, нерозбірливих статевих стосунків і, в кінцевому рахунку, може створити передумови до заняття проституцією. В такому випадку активне статеве життя є засобом самоствердження [16, с.132]. Водночас науковець стверджує, що за умов належного виховання і сприятливих умов життя відповідні психологічні ознаки ніколи не проявляться і не сформується. Подібна позиція показана і в працях таких дослідників, як Л.Г. Захарова [106], О.В. Мосюндзь [228], С.Я. Харченко та О.М. Хархан [367]. Вони стверджують, що *віктимні* індивідуально-психологічні, психофізіологічні та інші *властивості проявляються лише в результаті негативної взаємодії із зовнішніми чинниками*. Та оскільки соціалізація вихованок шкіл-інтернатів (в тому числі статева соціалізація) зазвичай відбувається в середовищі неблагополучної сім'ї або поза системою сімейно-побутових заходів, які, на наш погляд, є найважливішими інструментами формування конструктивних ціннісних орієнтацій та адекватної соціально спрямованої поведінки, то даний процес загалом проходить стихійно.

Наявні дослідження [43; 124; 136; 163; 214; 284; 366] вказують, що у вихованців школи-інтернату в процесі їх адаптації до умов соціального середовища виникають значні труднощі, які й зумовлюють появу в неповнолітніх низки психічних станів, зокрема депривації. Під *депривацією* (від лат. *deprevatio* – втрата) науковці розуміють такий психічний стан, який виникає внаслідок певних життєвих ситуацій, де суб'єктові не надається реальна можливість для задоволення вітальних (життєвих) психічних потреб у достатній мірі та протягом тривалого часу [163, с.14]. Вчені пояснюють виникнення в дитини психічної депривації відсутністю, зокрема, материнського виховання, особливо в перші три роки життя, та недостатньою атмосферою емоційного тепла. Зокрема, вітчизняна дослідниця А.О. Полянничко виявила, що діти, які виховуються в державних закладах опіки, перебувають під впливом різних видів депривації: сімейної, складовими якої є материнська і патернальна, сенсорної та емоційної, рухової або психомоторної, закладової, освітньої, когнітивної, інформаційної, культурної, духовної, соціальної, економічної, статусно-рольової, темпоральної, організмичної, екзистенційної тощо [268, с. 108]. Кожен з перерахованих видів є складним процесом, який зумовлює серйозні негативні порушення у психічному та особистісному розвитку таких дітей, що підтверджене науковими дослідженнями [4; 18; 40; 41; 70; 198; 260; 273; 296; 299; 355; 374].

На думку вітчизняної дослідниці Л.Є. Просандєєвої, існуючі умови позародинного, інтернатного виховання в Україні є «непридатні для повноцінного формування особистості підлітків і перманентно сприяють стійкому підвищенню рівня психологічної депривації, а звідси і виникненню асоціальних форм поведінки серед підлітків» [283, с.5]. Інші дослідники (О.Г. Антонова-Турченко [334], М.О. Докторович [86], О.В. Вакуленко [43], Л.С. Волинець [51; 269], Н.М. Комарова [261], О.В. Красницька [164], О.Р. Поляновська [269]), В.А. Пушкар [296], Ю.І. Чернецька [374] та ін.) додають сюди також труднощі у засвоєнні соціальних норм, формуванні соціальних ролей, необхідних для адекватного сприйняття соціальної дійсності,

її оцінки та прийняття свідомих рішень у конкретних ситуаціях, конформності поведінки, залежності поведінки від групових норм, оцінок і цінностей.

Підтвердженням вищесказаного є матеріали досліджень життєвого шляху випускників шкіл-інтернатів (О.М. Балакірєва, І.М. Чернін, О.М. Хмелєвська та ін.), які переконливо доводять, що сучасна практика виховання дитини в школі-інтернаті потребує серйозних змін, оскільки є такою, що не спроможна забезпечити право дитини на належну освіту, вибір професії, захист від насильства [9, с. 104]. Тому є необхідність звернути особливу увагу на третю групу чинників втягування до проституції неповнолітніх – соціально-педагогічні чинники. Зазначимо, що неповнолітні, які виховуються в школах інтернатах, становлять, в основному, дві групи: ті, які перейшли сюди з будинку дитини, і ті, які були вилучені з неблагополучних сімей. Саме тому необхідно звернути увагу на особливості кожного середовища та його вплив, зокрема негативний, на сексуальну поведінку неповнолітньої дівчини.

Аналіз наукових досліджень показав, що сучасні науковці пов'язують чинники втягування до проституції з *проблемами неблагополучних сімей*, зокрема: 1) *матеріальними* – з відсутністю належних побутових умов [310; 338; 380]; низькими матеріальними статками сім'ї [29; 350]; 2) *структурними* – неповнотою сім'ї, наявністю в сім'ї мачухи або вітчима [56; 96; 287; 293; 310; 327]; 3) *педагогічними* – бездоглядністю або надміру жорстким контролем з боку батьків [293; 327]; педагогічною занедбаністю дитини через негативне мікросоціальне середовище [60]; 4) *психологічними* – несприятливим сімейним кліматом, порушенням емоційних контактів з батьками [63; 219; 338; 370]; 5) *соціально-педагогічними та правовими* – фізичним та/або психологічним насильством з боку батьків [60; 171; 237; 287]; з інцестом [79; 234; 291]; впливом та/або примусом з боку [15; 96; 171; 293; 338]; аморальними і протиправними діями батьків/матері [47; 293; 338]; алкогольною та/або наркотичною залежністю батьків [171; 219; 293; 338].

Зокрема, російські дослідниці М.Ю. Буряк та Л.Д. Єрохіна виявили, що серед опитаних жінок секс-бізнесу, 61,99% проживали в сім'ях, де батьки на

них «не звертали уваги», «у батьків були вічно свої проблеми», «виховувала бабуся», «мати пила і приводила чоловіків», один або обидва з батьків перебували у в'язниці і т.п. або вирости в дитячих будинках. На основі цих даних вчені припускають, що виховання дівчат у неблагополучних сім'ях або сімейна депривація призводять до низки психологічних проблем, зокрема, заниженої самооцінки, «схильності до пригод». Останнє і пояснює ранній сексуальний дебют таких неповнолітніх – 13-15 років (85,72%), і часті зміни сексуальних партнерів до початку заняття проституцією (20 і більше – у 5,88% респондентів) [96, с.128-129].

У дослідженнях О.П. Петрачук та І.І. Цушко порушення сімейного виховання розглядаються як чинник афектності, істеричності, запальності, нестриманості особистості неповнолітньої повії, її непослідовності у вчинках [293, с.74-77]. Окрім цього науковці зазначають, що нервовість батьків серйозно погіршує психологічний клімат у сім'ї. Так, лікарем-психіатром майже у четвертій частини неповнолітніх ЖКС з таких сімей було виявлено невротичність і відхилення у психічному розвитку.

Особливу увагу дослідники [3; 60; 133; 234] звертають на питання сексуальних зв'язків між кровними родичами (інцест) та використання дитини як сексуального об'єкту батьком чи матір'ю (ебьюз), які являються не лише злочинами, але й свідченням серйозних і незворотних порушень у функціонуванні сім'ї. Для жертв інцесту характерними є відчуття тривоги й напруженості, втечі з дому, втягнення до асоціального середовища, зловживання алкоголем, наркотиками задля подолання своїх травм і тривог [60, с.221]. З віком внутрішній конфлікт поглиблюється, що на фоні несприятливих соціальних умов може спричинити втягування дівчинки до проституції. Так, згідно з дослідженнями науковців, показники жертв інцесту серед ЖКС становлять 9% [310, с. 76].

Означене підтверджує висловлене нами вище припущення, що неправильне сімейне виховання зумовлює появу в дитини низки негативних переживань (почуття вини, страху, тривожності та ін.), які вона намагається

подолати, використовуючи девіантні форми поведінки. Тобто проблема проституції неповнолітніх тісно взаємопов'язана з проблемами сім'ї. Водночас, як відмічають російські дослідниці М.Ю. Буряк та Л.Д. Єрохіна [96], втікаючи від сімейного насильства, діти опиняються на вулиці і стають жертвами сексуальної експлуатації.

Більшість експертів, які розглядають проблеми дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування [8; 9; 125; 163; 198; 207; 260; 273; 281; 296; 355; 369; 374], наголошують на *незадовільному рівні соціалізації неповнолітніх у школах-інтернатах*, що є соціально-педагогічним чинником втягування до проституції. За Л.І. Смагіною до недоліків системи інтернатів належать: превалювання прав дорослого над правами дитини; непристосованість більшості будинків-інтернатів до тривалого й постійного перебування в них великої кількості вихованців; недостатню підготовленість персоналу до роботи з дітьми, які страждають від наслідків материнської депривації; неопрацьованість методик організації виховного процесу в інтернатних установах, зокрема психологічної реабілітації дітей, які страждають від посттравматичного синдрому, внаслідок стресу через розлучення батьків, хвороби та інші чинники вилучення дитини з родини і влаштування її до школи-інтернату; а також на відсутність міцних зв'язків із зовнішнім світом, співпраці з різними соціальними інститутами, замкнутість вихованців на специфічних внутрішніх проблемах, які ускладнюють адаптацію після випуску з інтернатної установи та ін. [317, с.5].

До чинників, які порушують процес соціалізації, на думку В.П. Кравця, О.М. Кікінежді та О.Б. Кізь, можна віднести такі: деформацію родинних зв'язків через тяжке минуле; дефіцит любові, ласки та уваги; замкнутість кола спілкування; сувору регламентацію життєдіяльності; жорстке ставлення з боку персоналу чи з боку дітей у колективі; відсутність диференційованого підходу з боку вихователів; відсутність свободи вибору; відсутність власних речей (окрім одягу та предметів особистої гігієни); вузький комунікаційний простір; відсутність особистого простору тощо [163]. Окрім того, серед негативних

проявів інтернатного виховання вчені називають: нехтування особистісними особливостями дитини [8; 43; 281]; труднощі у спілкуванні з оточуючими людьми, поверховість почуттів [48; 126]; втрату зв'язків з родинним оточенням; труднощі подальшої адаптації в суспільстві [260 та ін.]; неготовність до самостійного життя та вимушену групову ідентифікацію [27;369]. Перераховані чинники деформують пізнавальний, поведінковий та ціннісний компоненти процесу соціалізації вихованок шкіл-інтернатів, що виявляється у відставанні їх фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку, спотворенні знань про оточуючу дійсність, засвоєнні негативних зразків поведінки. У них відсутні соціальні навички побудови стосунків; навички протидії зовнішньому негативному впливові; є невизначеними перспективи власного соціального розвитку і майбутнього [9]. У зв'язку із цим, неповнолітні вихованки школи-інтернату доволі часто не можуть успішно адаптуватися до суспільства і саме тому стають жертвами процесу соціалізації. Цей термін А.В. Мудрик трактує як суперечність між ступенем пристосованості людини до суспільства та рівнем її відокремленості у суспільстві. Науковець визначає жертвами соціалізації людей, котрі повністю адаптувалися до суспільства і не здатні протистояти йому і, водночас, людей, котрі в тій чи іншій мірі не змогли адаптуватися до суспільства і є занадто відокремленими від соціуму [230, с.13].

Нестача сімейного впливу часто зумовлює *порушення у формуванні адекватної репродуктивної поведінки вихованок школи-інтернату*. Про це наголошують вітчизняні науковці В.П. Кравець, О.М. Кікінежді, О.Б. Кізь, котрі, провівши ретроспективний аналіз сексуальних сценаріїв життя випускників шкіл-інтернатів, виявили, що такі діти рано вступають у статеві стосунки, не виявляють належну повагу до свого тіла і не розуміють функцій статевих органів, що призводить до нівеляції у них цінностей репродуктивного здоров'я і формує низький рівень сексуальної культури [163, с.17]. З огляду на вищевказане варто застосовувати також гендерний підхід у визначенні чинників формування ризиків втягування до проституції, адже хлопці, які навчаються у школах-інтернатах разом із вихованками, – також становлять

окрему групу чинників і можуть провокувати або змушувати дівчат до надання сексуальних послуг за певну винагороду.

Аналіз вищесказаного виводить нас на розуміння *проблеми соціального включення (інклюзії) та соціального виключення (ексклюзії) вихованців школи-інтернату*. Згідно з теорією соціальної ексклюзії М. Вольфа [421], проблему соціального виключення можна розглядати на декількох рівнях: виключення із сім'ї та товариств; виключення від засобів існування; виключення із ринку праці; виключення із конституціональних і правових систем; виключення із системи соціальних послуг, добробуту і системи соціальної безпеки. Так, В.М. Дмитрук та Ю.Б. Савельєв, аналізуючи рівень розвитку життєвих навичок вихованців школи-інтернату, відносять таких неповнолітніх до групи ризику в контексті соціального включення [307, с.86]. Л.В. Канішевська найбільш проблемним серед названих вище рівнів вважає виключення із сім'ї, оскільки у неповнолітніх ускладнюється об'єктивне сприймання соціальної реальності через низку чинників: негативна спадково-генетична схильність; складний стан фізичного і психічного здоров'я; соціально-правова неграмотність; невідповідність домагань і можливостей реалізації потреб; неадекватне сприйняття оточуючого світу [125, с.16].

Отже, означені вище положення дозволяють стверджувати, що і при вихованні у неблагополучній сім'ї, і при вихованні у школі-інтернаті порушення соціалізації неповнолітніх вихованок зумовлене, насамперед, їх *сімейною депривацією*, що, в свою чергу, зумовлює їх обмеженість до розподілу життєвих благ і унеможлиблює їх соціальне включення.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити низку *наслідків ранньої депривації для особистості дитини*: 1) нівелювання індивідуально-неповторної психоструктури особистості, що зі свого боку зумовлює появу відхилень у формуванні адекватного самосприймання, служить причиною розладів і дисгармоній у процесі становлення образу «Я» [40; 198;]; 2) тяжкі, іноді незворотні зміни в емоційній, інтелектуальній, мотиваційній та поведінковій сферах особистості [40; 207; 209]; 3) відставання в інтелектуальному розвитку

[273]; 4) патохарактерологічне формування особистості [40]; 5) поява реакцій активного і пасивного протесту [206; 371]; 6) схильність до таких асоціальних форм поведінки, як рання алкоголізація, токсикоманія, агресивність та сексуальні девіації [64; 305 та ін.]; 5) психогенні розлади, високий ризик фіксації у дітей тривожних станів, а також особистісна дисгармонія та «соціальна інфантилізація» [50; 64; 218; 299; 269; 412 та ін.]. Як зауважує А.Л. Дворкова, відсутність належних родинних контактів особливо згубна для дівчаток; майже всі знехтувані сім'єю дівчатка рано починають статеве життя, схильні до безладних статевих контактів, швидко деморалізуються, їхні інтимні зв'язки набувають безладного характеру [74, с.297]. Посилаючись на ці дослідження, ми можемо припустити, що *депривація*, як чинник деформації процесу соціалізації, може стати одним із чинників *втягування неповнолітніх вихованок школи-інтернату до проституції* як засобу задоволення вітальних психічних потреб.

Четверта група – це суспільні чинники проституції. Представники соціологічної школи до цієї групи відносять, насамперед, правові (законодавча незабезпеченість жінки) та економічні (матеріальна скрута) проблеми. Зокрема, Б.Бентовін ще у 1909 р. констатував, що головним чинником втягування до проституції є саме матеріальні негаразди, оскільки «...те, що говорять про підйом морального рівня натовпу, про його духовну просвіту, внесе дуже мало практичних змін у даному питанні...» [14, с.138]. *Низький рівень соціально-економічного розвитку суспільства* і, як результат матеріальну незабезпеченість громадян, як один із важливих чинників втягування до проституції називають і багато сучасних дослідників (Л.О. Бондаренко [36], О.М. Бандурка та О.М. Литвинов [21], Ю. О. Єрмаков [286], В.І. Варивода [44], В.О. Іващенко [117], П.Д. Єрохіна [97], Г.Є. Петрова [256], М.А. Селєзньов [312], Т.А. Шевчук [383] та ін.). При цьому науковці паралельно окреслюють ще низку чинників, які дотично або безпосередньо стосуються матеріального аспекту при втягуванні до проституції. Це соціальна нерівність у державі; порушення принципів соціальної справедливості; низький

рівень життя населення; бідність; фемінізація безробіття; несприятливі побутові умови; корупція; наявність тіньової економіки; деформація у сфері розподілу благ; соціальна деформація споживацьких установок деяких груп населення; споживацька психологія у суспільстві, продажність, речовизм.

Статистичні дані, зібрані в рамках проекту «Оцінювання використання дитячої праці в неформальному секторі економіки України», показали, що серед чинників втягнення дітей до сектору комерційної сексуальної експлуатації є матеріальна нестабільність і невлаштованість сімей: 36% дітей вказали на відсутність грошей на життя; 13% – на необхідність матеріально допомагати своїм батькам/родичам; 2% – на прохання з боку батьків допомогти [81, с. 285]. Означене дозволяє припустити, що втягування вихованок шкіл-інтернатів до проституції часто є наслідком матеріальних проблем та невизначеності перспектив власного соціального розвитку і свого майбутнього.

В контексті вищесказаного А.О. Габіані та М.А. Мануїльський [56] вважають *проституцію наслідком протиріч між реальним статусом жінок у суспільстві та їхніми можливостями самоствердження та самореалізації*. Так, опитування серед жінок комерційного сексу показали, що чинником втягування до проституції стали сформовані образи «красивого життя» повій та уявлення про високий заробіток у сфері проституції [96; 219]. Вітчизняні дослідники відмічають, що близько третини жінок, втягнених до проституції, також сприймають секс-бізнес, передусім, як спосіб забезпечення «красивого життя» [287; 310]. При цьому анкетування, які проводились серед молоді, відобразили позитивне ставлення респондентів до проституції загалом (39,6%); а на питання про позитивні сторони проституції 72,8% дівчат відповіли, що це дуже гарний заробіток [35]. У зв'язку з цим, науковці [142; 196; 300; 310; 384 та ін.] роблять висновок про особливу роль ЗМІ (сексуальна реклама, сексуальна пропаганда) у створенні ілюзорного образу проституції та жінок, які надають сексуальні послуги. Як наголошує Л.В. Рень «...діти та підлітки є беззахисними перед негативними впливами мас-медіа... зокрема: культивування деструктивних гендерних стереотипів, пропаганда вільних стосунків,

гомосексуалізму, проституції і порнографії, психоактивних речовин, розповсюдження ненормативної лексики...» [300, с.206] У тому випадку, коли йде мова про вихованок інтернату, телебачення грає особливу роль, оскільки інших зразків гендерно-рольової поведінки дівчата спостерігають досить мало.

Підсумовуючи зроблені вище висновки щодо різноманітних чинників проституції, ми спробували результати нашого аналізу відобразити у вигляді рисунка (дод. А.3), представивши на ньому значущі для вихованок школи-інтернату чинники ризику втягування до проституції. Даний рисунок дозволив відобразити усю складність процесу соціалізації вихованок школи-інтернату, котрий синтезує в собі проблеми соціального і психосексуального розвитку, а тому вимагає особливої уваги з боку педагогічного колективу для забезпечення оптимальних умов розвитку і формування повноцінної особистості з системою адекватних ціннісних орієнтацій і позитивних установок. При цьому можна також говорити, що проблема проституції неповнолітніх у школах-інтернатах значною мірою є проблемою психолого-педагогічною, оскільки є наслідком дефектів соціалізації, в контексті відсутності можливостей для засвоєння позитивного досвіду.

Отже, на основі проведеного нами теоретичного дослідження ми дійшли висновку, що, проституція неповнолітніх школи-інтернату являє собою надзвичайно складне соціально-педагогічне і психологічне явище, зумовлене комплексом макро-, мезо-, та мікрочинників, серед яких найбільш значущими для вихованок школи-інтернату є деформація процесу соціалізації та депривація, які, в свою чергу формують негативні особистісні характеристики та низький рівень знань щодо сексуальної культури, що показує негативні суспільні процеси та явища, а також неефективне функціонування інститутів держави, навчальних закладів та сім'ї у забезпеченні повноцінного розвитку особистості в умовах школи-інтернату.

З огляду на вище сказане, а також сформульоване нами раніше поняття проституції неповнолітніх, у рамках нашого дослідження під *«проституцією неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів»*, ми розуміємо *делінквентну*,

саморуїнливу, конформістську поведінку дівчат віком від 14 до 17 років, які виховуються в школах-інтернатах та під впливом соціально- і психолого-педагогічних чинників (насамперед, деприваційних впливів) потрапляють у ситуації, що провокують надання платних сексуальних послуг і, як наслідок, моральну, культурну і статеву деморалізацію вихованок.

Зважаючи на визначені нами чинники формування ризиків втягування до проституції у неповнолітніх вихованок школи-інтернату, а також результати соціологічних досліджень, проведених серед жінок та дітей, втягнених до проституції, ми сформулювали комплекс *критеріїв і показників, які дозволять виокремити «групу ризику» втягування до проституції серед вихованок школи-інтернату* (дод. В.1):

- особистісно-емоційний критерій (переважання негативних емоційних станів, самоствалення);
- когнітивний критерій (знання про здоровий спосіб життя, знання щодо сексуальної культури, сформованість знань та навичок про права та захист прав дитини, сформованість знань про явище проституції сексуальної експлуатації та торгівлі людьми);
- поведінковий критерій (соціалізованість, міжособистісні стосунки, прояви девіантної поведінки);
- середовищний критерій (наявність фактів насильства, в тому числі й сексуального; сімейна депривація; матеріальне неблагополуччя; вплив ЗМІ).

Зауважимо, що в процесі експериментальної роботи ми зосереджували свою увагу, насамперед, на перших трьох групах критеріїв та їх показниках, як таких, що є відносно педагогічно керованими та контрольованими. Тому в процесі планування відповідної профілактичної роботи на рівні навчального закладу слід очікувати поступових реальних (хоча й тривалих у часі) змін в характері, обізнаності та сфері досвіду вихованок. Тоді як необхідно зважати на середовищні чинники, однак об'єктивно оцінити їх вплив, а отже і планувати педагогічні впливи на них, особливо на рівні закладу, практично не можливо.

Підсумовуючи результати наших теоретичних та емпіричних пошукувань, варто відмітити, що, по-перше, біологічні чинники, генетичні передумови до проституції як асоціальної поведінки є нейтральними по відношенню до соціального формування особистості; по-друге, роль психофізіологічних чинників може бути видозмінена у процесі соціалізації особистості. Даний процес великою мірою залежить від соціально-педагогічних та суспільних чинників, які впливають на умови життєдіяльності та формування індивідуально-психологічних особливостей вихованок школи-інтернату і в кінцевому рахунку визначають їх соціальну орієнтацію. Серед низки суспільних чинників варто виокремити надмірну сексуалізацію в пресі та на телебаченні, доступність алкогольних напоїв та наркотичних речовин, їх пропаганда у ЗМІ, розвиток бізнесу розваг, що в сукупності позначається на зниженні морально-етичного рівня як суспільства загалом, так і вихованок школи-інтернату, зокрема. Однак в умовах школи-інтернату, зазвичай, відсутня індивідуальна психолого-педагогічна корекція особистісних якостей вихованок, що може сприяти формуванню схильності до соціальних девіацій і підвищувати ризики втягування до проституції. Тому запобігання формування особистостей асоціальної спрямованості визначає зміст і форми системи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату.

Виявлення міждисциплінарного характеру проблеми проституції неповнолітніх та розкриття сутності проституції неповнолітніх як виду статевої деморалізації особистості дозволяє почати формувати зміст профілактики проституції у школах-інтернатах в рамках психолого-педагогічного підходу, про що мова йтиме в наступному підрозділі.

1.3 Сутність соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах

У попередніх підрозділах нами було розкрито сутність проституції неповнолітніх, окреслено чинники проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату, а також виокремлено критерії, що дозволять встановити «групу ризику» «втягування» до проституції серед вихованок школи-інтернату. Означені положення були покладені нами в основу змісту системи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах.

Аналіз теорії і практики профілактичної роботи в цьому напрямі також показав, що хоча сутність профілактики проституції неповнолітніх деякою мірою окреслена, однак самі поняття «профілактика проституції неповнолітніх» та «профілактика проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах» до цього часу чітко не визначені. Окрім того, залишаються досить неузгодженими її пріоритетні напрями. В умовах сучасного українського суспільства вони розвиваються як на загальнодержавному рівні (як от, у межах соціальної профілактики торгівлі людьми, епідемії ВІЛ/СНІДу, інших соціальних патологій), так і на рівні системи освіти, зокрема в рамках соціального виховання (статева і сексуальна соціалізація, формування сексуальної культури тощо). При цьому не завжди чітко зрозуміло, що є первинним у цих заходах, наприклад, профілактика торгівлі людьми є засобом профілактики проституції неповнолітніх чи профілактика проституції неповнолітніх є один із напрямів соціальної профілактики торгівлі людьми тощо. Окрім того, форми і методи такої профілактики досить часто не співвідносяться з категоріями неповнолітніх щодо яких вони застосовуються, з їхнім віком та статтю, особливостями середовища, в якому протікає їхня життєдіяльність. Отже, побудова відповідної системи профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах вимагає окреслення сутності, змісту і форм самого феномену, а це зі свого боку потребує врахування досвіду превентивної практики проституції та аналізу сучасних підходів до цього напрямку профілактичної роботи.

Як показує аналіз теоретичних джерел [58; 310; 338], світове законодавство пройшло шлях від заборони до регламентації та регулювання проституції. Вказані тенденції відобразилися і в Російській імперії та СРСР, до складу яких входила територія України. Аналіз досвіду превентивної практики проституції відобразив неефективність застосовуваних заходів (патронат бездоглядних дітей; організація клубної роботи; організація роботи громадських об'єднань; соціально-просвітницька робота серед населення; створення мережі оздоровчо-трудова профілакторіїв; створення спеціальних закладів профпідготовки і працевлаштування безпритульних дівчат-повій і безробітних жінок; жорсткі покарання за звідництво, утримання будинків терпимості, втягнення у проституцію та ін.). Водночас, варто відмітити, що пропаганда безстатевої педагогіки в народній освіті радянського періоду зумовила поширення в середовищі підлітків та молоді низки негативних явищ, серед яких збільшення кількості підліткових вагітностей, зростання венеричних захворювань, поширення ВІЛ/СНІДу, комерціалізація сексу, поширення порнопродукції тощо, про що ми зазначасмо у статті «Досвід превентивної практики проституції»[178].

На сучасному етапі розвитку українського та світового співтовариства представники влади та недержавних організацій намагаються розв'язати проблему проституції як виду соціального відхилення, використовуючи консервативну та ліберальну стратегії, основні структурні елементи яких дозволяють з допомогою норм і санкцій контролювати проституцію та пов'язані з даним соціальним явищем соціальні проблеми (соціальний контроль), а також попереджувати і зменшувати негативні наслідки проституції (стратегія нормалізації) [287, с.216]. У межах означених стратегій світова громадськість будує відповідне законодавство і проводить соціальну роботу з відповідними категоріями населення за трьома моделями регулювання проституції [310]. Аналіз даних, поданих у табл. 1.2, дозволяє констатувати, що законодавчі механізми регулювання проституції, не залежно від того, в якій моделі вони діють, не вирішують повною мірою проблем, пов'язаних з попередженням явища проституції.

Таблиця 1.2.

Моделі регулювання проституції

Модел	Групи держав	Основні положення, заходи регулювання
Декримінаційна модель	Австралія, Греція, Еквадор, Ізраїль, Перу, Нідерланди, Німеччина, Туреччина, Швейцарія	Реєстрація секс-робітниць, контроль наявності у них відповідних медичних довідок про стан здоров'я (від клієнтів такі довідки не вимагаються). Дозвіл на розміщення секс-пропозицій на веб-сторінках, відповідних телеканалах, рекламних сторінках ЗМІ, в туристичних довідниках
Модель обмеженої легалізації	Бельгія, Велика Британія, Індія, Канада, Угорщина	Проституція не вважається злочином, за законом караються власники будинків розпусти, а також дії, спрямовані на втягування жінок до проституції, отримання прибутку від проституції інших, звідництво, оренда приміщень з метою організації секс-бізнесу. Муніципальні ради можуть регулювати проституцію, на основі інтересів безпеки, громадської моралі та громадського порядку, а також стягувати податки з повій
Аболіціоністська модель	Бірма, Болгарія, В'єтнам, Ісландія, Іспанія, Китай, Малі, Мальта, Намібія, Непал, ОАЕ, Польща, Румунія, Словенія, США (крім Невади), Таїланд, Танзанія, Уганда, Україна, Філіппіни, Фінляндія, Франція, Чехія, Шрі-Ланка, Японія	Проституція злочином не вважається, але передбачається кримінальна відповідальність за будь-яку «експлуатацію проституції іншої особи», що означає втягнення третіх сторін. Забороняється вербування для втягнення в проституцію, пособництво, утримання місць розпусти, надання приміщень для проституції, звідництво, сутенерство та отримання прибутку від проституції інших. Повії розглядаються як жертви, для них кримінального покарання не передбачається. Кримінальними вважаються всі дії, пов'язані з проституцією, і особи, які втягнуті в цю діяльність (власники будинків розпусти, звідники, клієнти і самі повії (секс-працівниці)). Секс-індустрія контролюється або регулюється з допомогою заборон та обмежень, спрямованих певною мірою проти самих повій, а почасти – третіх осіб (звідників). У переважній більшості країн законодавчі заборони чи вимоги спрямовані на секс-робітниць. Порушуючи їх чи відмовляючись їх виконувати, жінка може бути засудженою до позбавлення волі, направлена на виправні роботи або на неї можуть накладатись штрафи.

Для з'ясування власне соціально-педагогічних шляхів, форм, методів, засобів профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату вважаємо за необхідне, в першу чергу, визначитись з основними поняттями, які описують цей процес. З метою окреслення їх сутності нами було, насамперед, проаналізовано літературу, що аналізує окремі аспекти феноменів «профілактика проституції» та «профілактика проституції неповнолітніх». Звернення до загального розуміння поняття «профілактика» (з грецького *prophylacticos* – запобігання, превенція) дозволяє констатувати, що у соціально-педагогічній літературі [332; 392] під профілактикою розуміються своєчасні та науково обґрунтовані дії, спрямовані, по-перше, на запобігання можливих фізичних, психологічних чи соціокультурних колізій в окремих індивідів і груп ризику; по-друге, на збереження, підтримку і захист нормального рівня розвитку життя і здоров'я людини; по-третє, на допомогу індивідам у досягненні поставлених цілей і розкриття їх внутрішнього потенціалу. Соціальна профілактика реалізується на рівні держави через систему заходів підвищення якості життя, мінімізацію чинників соціального ризику, створення умов для реалізації принципу соціальної справедливості. На думку Р.В. Овчарової, соціальна профілактика створює необхідний фон, для успішної реалізації інших видів профілактики, зокрема, соціально-педагогічної [243, с.276-277]. В умовах навчального закладу система соціальної профілактики ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні несприятливих медико-біологічних, соціально-економічних, психолого-педагогічних, інформаційних та організаційних чинників, які зумовлюють відхилення у психічному та соціальному розвитку підлітків, в їхній поведінці, стані здоров'я тощо, а також спричиняють невідповідність життєдіяльності та дозвілля неповнолітніх прийнятим у суспільстві нормам [98; 103; 108; 221]. Аналіз вищесказаного дозволяє розглянути систему *соціально-педагогічної профілактики* як систему заходів соціального виховання, що спрямована на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку підлітка і сприяють появі різноманітних видів його активності. В основі системи соціально-педагогічної профілактики лежить

необхідність зміни різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників та умов соціального виховання, а також перебудова їх взаємодії [229; 243; 327].

Здійснений нами теоретичний аналіз наукових доробок з проблематики попередження проституції неповнолітніх відобразив, що їх більшість – це праці соціологічного характеру, де показана статистика, що стосується торгівлі людьми, соціально-демографічного портрету ЖКС, особливостей їхньої сексуальної поведінки, поширення ВІЛ/СНІДу та ПСШ серед ЖКС, рівня охоплення ЖКС програмами профілактики зараження ВІЛ/СНІДу та ЗПСШ. Досліджень конкретно-прикладного характеру набагато менше, а праць, які містять комплексні рекомендації стосовно системи профілактики проституції неповнолітніх в конкретних середовищних умовах, зокрема в школах-інтернатах, практично немає.

Звернемося до наявних напрацювань з означеної проблематики. Так, однією з фундаментальних наукових праць, присвячених проблемі профілактики проституції неповнолітніх, варто назвати монографію А.А. Станської «Проституція неповнолітніх – соціальна і правова проблема суспільства» (2005 р.) [338], в якій дослідниця вбачає вирішення вказаної проблеми через призму профілактики злочинності, передбачаючи, що «загальносоціальні заходи протидії злочинності є основою будь-яких зусиль щодо запобігання асоціальної поведінки і підліткової злочинності» [338, с.234]. Нею детально проаналізовано запропоновані російськими вченими В.Н. Бурлаковим, В.П. Сальниковою та С.В. Степашиною три рівні профілактики: загальносоціальний (загальна профілактика), спеціально-кримінологічний (кримінологічна профілактика) та індивідуальний [165, с. 236-237]). До них учена пропонує додати також віктимологічну профілактику. Дослідниця наголошує, що реалізація профілактичних заходів потребує вирішення таких завдань: створення прийомних сімей для певної категорії неповнолітніх; проведення роз'яснювальної роботи спеціалістами зі сфери медицини, педагогіки, етики, естетики, психіатрії, сексології, права тощо, для ознайомлення з негативними наслідками заняття проституцією; удосконалення

нормативно-правової бази; наукова і практична розробка перспектив і шляхів становлення сучасної моделі державної профілактики правопорушень і асоціальної поведінки підлітків [338, с. 238].

Російський вчений В.С. Соловйов вказує, що запобігання втягуванню неповнолітніх до заняття проституцією припускає здійснення комплексу організаційних, технічних і правових заходів [324]. На його думку, запобіжні засоби повинні ґрунтуватися на даних кримінологічного моніторингу ситуації, пов'язаної з поширеністю секс-бізнесу за такими трьома основними напрямками: вивчення інформаційного простору мережі Інтернет, вивчення думки експертів з проблеми втягування у сферу сексуального бізнесу, проведення досліджень з різними категоріями неповнолітніх. Індивідуальна віктимологічна профілактика проституції, на думку В.С. Соловйова, передбачає виявлення неповнолітніх, схильних до заняття проституцією і проведення з ними попереджувальної роботи; притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності за заняття проституцією; контроль за розпиванням неповнолітніми алкогольних напоїв, споживання ними наркотичних засобів або психотропних речовин; контроль за неповнолітніми, які проживають у неблагополучних сім'ях; створення спеціалізованих центрів, завданням яких повинно стати усунення особистісних якостей, які спричинили втягування підлітків до проституції; надання допомоги підліткам, потерпілим від сексуальної експлуатації; усунення зовнішніх умов, сприяючих втягуванню неповнолітніх у секс-бізнес [324, с.20-21].

Вітчизняні правознавці та кримінологи (Л.В. Бортницька [37], В.І. Варивода [44], О.М. Джужа [80], В.О. Іващенко [116] та ін.) наголошують на недосконалому чинному українському законодавстві та неефективності правотворчої діяльності у сфері регулювання проблеми протидії проституції. Зокрема, В.І. Варивода на підставі аналізу світового досвіду врегулювання проблеми проституції, пропонує такі адміністративно-попереджувальні заходи протидії проституції: виселення з місцевості, де особа не проживає, але займається проституцією, до її постійного місця проживання; оповіщення

членів сім'ї особи, яка займається проституцією, та керівників навчальних закладів, у яких навчається особа, з метою запобігання та припинення проститування; заборона відвідин певних закладів (масові розважальні центри, ресторани, готелі тощо), якщо з'ясовано, що таке відвідування переслідує мету заняття проституцією [44, с.19].

О.М. Джужа та В.О. Іващенко вважають за необхідне встановити жорсткішу кримінальну відповідальність за сексуальну експлуатацію третіми особами жінок та неповнолітніх, а також прийняти спеціальний закон в галузі протидії проституції [80, с.39-41]. До інших заходів у напрямку профілактики науковці відносять заснування спеціального координаційного органу боротьби з торгівлею людьми, створення Національної комісії з прав дитини з метою запобігання зловживань проти дітей, активізацію просвітницької роботи серед українського жіноцтва та батьків про проблему торгівлі людьми та різного роду експлуатацій тощо.

Аналіз вищесказаного дозволяє стверджувати, що низка вчених вирішальну роль у здійсненні стратегій, покликаних вирішити проблеми, пов'язані із проституцією, сексуальною експлуатацією та торгівлею людьми відводять саме законодавчим механізмам держави, відповідно до яких формується і національна політика регулювання у даній сфері.

Комплексно підходить до розв'язання проблеми проституції неповнолітніх російський юрист А.Є. Шпаков, який вважає, що в основі концепції протидії проституції повинна лежати ідея подолання соціально-економічних, морально-психологічних, правових та інших чинників проституції, на які необхідно спрямувати низку заходів: 1) організаційно-правових(створення «поліції моралі» як самостійного підрозділу по боротьбі з організованою злочинністю, що буде координувати діяльність суб'єктів профілактики проституції); 2) соціально-психологічних та культурних(заходи з запобігання статевої деморалізації; поетапна підготовка неповнолітніх до майбутнього сімейного життя, до виконання соціальних ролей чоловіка, дружини, батька, матері; формування системи соціальних гальм, котрі

регулюватимуть статеву поведінку; роз'яснення підліткам і молоді, у тому числі й особам, які займаються проституцією, небезпечних наслідків проституції; введення в усіх видах навчальних закладів обов'язкового вивчення курсу «Статеве виховання» і розробка відповідного навчально-методичного забезпечення; подолання культу насильства, статевого розбещення та реклами проституції в ЗМІ та Інтернеті; створення системи виявлення осіб, схильних до девіантної поведінки і проведення відносно них ранньої медико-педагогічної корекції) [391, с.22-23].

М.А. Галагузова зі співавторами [327, с.274-275], П.Д. Павленок та М.Я. Руднева [253, с.90] пропонують здійснювати профілактику дитячої проституції на трьох рівнях: макрорівні (підвищення життєвого рівня населення, згладжування соціальної нерівності у суспільстві, зміцнення і стабілізація інституту сім'ї, введення кримінальної відповідальності за діяльність сутенерів, контроль над порнографічною продукцією, зміна громадської думки стосовно повій); мезорівні (особливий акцент робиться на програмі статевого виховання, реалізація якої повинна здійснюватись через інститут сім'ї та різні типи освітніх закладів) та макрорівні (основними профілактичними заходами якого є: заперечення міфу про проституцію як забезпечений і гарний спосіб життя, виховання в дитини високоморальних якостей і моральних норм).

І.В. Кузнєцова, Н.Г. Рукавішнікова, М.І. Рожков, М.П. Фетіскін та інші також виокремлюють такі три рівні профілактики дитячої проституції: 1) федеральний рівень (розробка і реалізація державної програми допомоги дітям, організація роботи з сім'єю та дітьми, які стикнулися з даною проблемою; інформаційно-просвітницька робота через засоби масової інформації; контроль за порнографічною та відео-інформаційною продукцією; удосконалення законодавчих основ); 2) регіональний рівень (привернення уваги громадськості до проблем дитячої проституції; розширення мережі центрів допомоги дітям та підліткам у складних життєвих ситуаціях; відкриття дитячих притулків сімейного типу); 3) рівень освітнього закладу (виховання у

дітей високоморальних цінностей і норм; формування установки на неприйняття проституції як забезпеченого способу життя, сфери самоствердження чи способу заробітку грошей; інформаційно-просвітницька робота з дитиною і її сім'єю; соціально-педагогічна і психологічна підтримка підлітка; організація дозвілля; пропаганда здорового способу життя; підготовка підлітка до соціального самозахисту і формування стійкої життєвої позиції; соціальне загартовування підлітків) [54, с.130-131].

Серед вітчизняних науковців деякі аспекти проблеми попередження проституції висвітлювали А.Й. Капська [333], О.П. Петрашук та І.І. Цушко [293], А.О. Протопопов та Н.М. Савельєва [287], Г.Л. Черепанова зі співавторами [350] та ін. Зокрема, А.Й. Капська стверджує, що локалізація дитячої проституції можлива за таких соціально-педагогічних умов: підвищення життєвого рівня населення; зміцнення та стабілізація інституту сім'ї; контролю над порнографічною продукцією; введення кримінальної відповідальності за сутенерство; реалізації програм статевого виховання; виховання у підлітків моральних норм статевої поведінки [333].

О.П. Петрашук та І.І. Цушко пріоритетними напрямками профілактики проституції визначають освіту. Використовуючи досвід Міжнародної програми з питань ліквідації дитячої праці (ІРЕС), автори пропонують втілювати такий перелік заходів: реформувати зміст освіти, щоб підвищити інтерес дітей до навчання і не допустити їх працевлаштування «на вулиці»; для дітей із найменш соціально захищених верств населення створити умови для отримання так званої перехідної освіти, котра б попередила їх втягування до сексуальної експлуатації; підвищувати рівень обізнаності дітей і батьків щодо шкоди раннього початку статевого життя; роз'яснювати права дитини на освіту [293, с.165].

Комплексною науковою працею, що стосується саме соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх, можна вважати роботу А.О. Протопопова та Н.М. Савельєвої «Проституція як соціально-педагогічна проблема» (2009р.). У ній дослідники ґрунтовно проаналізували проституцію як девіантну поведінку і як суспільний феномен, на основі чого уклали модель

організації соціально-педагогічної профілактики формування схильності до проституції, яка складається з трьох етапів: організаційного етапу, етапу реалізації, етапу аналізу результатів та корекції моделі [287, с.74-92]. Основними завданнями організаційного етапу автори визначають вивчення документації та нормативно-правової бази; вивчення досвіду з профілактики девіантної поведінки серед дівчат підліткового віку; визначення «групи ризику»; ознайомлення із місцевою структурою суб'єктів соціально-педагогічної діяльності; розробка плану проведення заходів етапу реалізації та етапу моніторингу; створення мережі організацій-партнерів. На етапі реалізації загальною метою є обмеження розповсюдження проституції на рівні первинної (формування навичок здорового способу життя та інформування батьків та дітей про їх права та обов'язки), вторинної (соціально-психологічне дослідження проявів девіантної поведінки, профілактика девіантної поведінки, соціальний контроль за негативним впливом на дівчат з «групи ризику», та третинної профілактики (індивідуальна психокорекційна робота, соціальний супровід, реабілітація і ресоціалізація). На етапі моніторингу здійснюється аналіз результатів за критеріями ефективності, прогнозування та корекція моделі. На наш погляд, описана модель профілактики ризиків втягування до проституції може бути взята за основу у побудові системної і комплексної схеми превентивної діяльності соціального педагога у навчальному середовищі щодо вихованок школи-інтернату, про що мова йтиме далі.

Аналіз вище зазначених досліджень підтвердив те, що система профілактики проституції неповнолітніх є багатоаспектною, що здійснюється на таких чотирьох *рівнях*: суспільний (або державний), регіональний, місцевий та індивідуальний. Спираючись на різні підходи до розуміння її завдань, *загальносоціальну профілактику проституції неповнолітніх* ми будемо розглядати, як комплекс психологічних, освітніх, соціально-педагогічних, юридичних, культурних, медико-соціальних та інших заходів, спрямованих на запобігання, обмеження та нейтралізацію чинників, які впливають на

втягування неповнолітніх до заняття проституцією, на корекцію поведінки та реабілітацію неповнолітніх, які займаються проституцією.

Окрім того, нами було окреслено основні *напрями профілактики проституції неповнолітніх*, до яких віднесемо такі: 1) юридичний (вдосконалення законодавчої бази у сфері попередження проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми; контроль над порнографічною та відеоінформаційною продукцією тощо); 2) економічний (підвищення рівня життя населення, захист малозабезпечених категорій населення); 3) соціальний (формування негативної громадської думки про проституцію; зміцнення та стабілізація інституту сім'ї; розширення мережі центрів допомоги дітям та підліткам в складних життєвих ситуаціях; відкриття дитячих притулків сімейного типу); 4) освітній (реформування системи освіти з метою оптимізації навчальної діяльності учнів та їх орієнтації на суспільно схвалювані форми праці; інформаційно-просвітницька робота з сім'єю та підлітками); 5) психологічний (формування установки на неприйняття проституції як забезпеченого способу життя та способу заробітку грошей; психологічна підтримка підлітків; формування у підлітків стійкої життєвої позиції); 6) педагогічний (профілактика девіантних форм поведінки; пропаганда здорового способу життя; статеве виховання підлітків; сексуальна просвіта підлітків; формування сексуальної культури; підготовка підростаючого покоління до створення сім'ї; організація дозвілля підлітків); 7) морально-етичний (підвищення рівня морально-етичної культури суспільства; формування високих моральних цінностей).

На нашу думку, профілактика проституції неповнолітніх у рамках перших чотирьох напрямків здійснюється переважно на державному та регіональному рівнях. Водночас психологічний, педагогічний та морально-етичний напрямки передбачають активну діяльність соціальних педагогів, психологів, вчителів та вихователів на рівні навчальних закладів, а також на індивідуальному рівні. Разом із тим, аналіз літератури та педагогічної практики доводить, що система соціально-педагогічної профілактики проституції

неповнолітніх не є окремим завданням чи напрямом роботи соціального педагога, тому її зміст потребує конкретизації. Однак, оскільки така поведінка є проявом девіантної, а також тісно пов'язана взагалі зі статево-рольовою поведінкою, – окрема робота з її регуляції, безперечно, проводиться, хоча і в межах інших видів педагогічної діяльності. Так, вивчення наукових доробок з означеного питання показало, що питання попередження проституції неповнолітніх розглядаються у руслі профілактики торгівлі людьми, профілактики статевих правопорушень і девіацій, в межах статевого виховання тощо. Тому з метою з'ясування зв'язку системи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх з вказаними видами діяльності, а також з'ясування її місця у системі загальних соціалізаційно-виховних заходів нами було проаналізовано також низку дотичних понять.

Так, А.В. Шиделко відносить проституцію до основних проявів статевої деморалізації, а її профілактику розглядає в межах *профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат* як науково обґрунтованої гуманістично формуючої своєчасної діяльності, яка спрямована на мінімізацію чинників аморальної поведінки, ліквідацію мотивів та обставин, що сприяють розповсюдженню цього явища [386, с.161]. Така робота, на думку вченої, має на меті запобігти розвитку «збоченого», недостовірного погляду дівчат-підлітків на торгівлю людьми та власним тілом, на сексуальну експлуатацію тощо [386, с.156]. Дослідниця підкреслює, що профілактика статевої деморалізації серед неповнолітніх дівчат (в тому числі й запобігання проституції) повинно здійснюватися шляхом виявлення об'єкта профілактики (неповнолітніх), з'ясування характеру чинників ризику (біологічний, психічний, суспільний), тобто вивчення їх психіки, способу життя, оточення та негативного впливу на підлітка з боку відповідних суб'єктів [386, с.156]. Водночас заняття проституцією, як нами було виявлено у підрозділі 1.2, може бути як чинником статевої деморалізації та її наслідком, що вимагає уточнення профілактичних заходів. Г.Л. Корчова відносить дитячу проституцію до статевих девіацій. Вчена обґрунтовує поняття *«профілактика статевих*

девіації старшокласників» як процес усунення та нейтралізації соціальних умов й чинників, що викликають статеві девіації. Зміст профілактики, на її думку, повинен охоплювати знання, уміння, навички з формування сексуальної культури, які показані у навчальних програмах і в системі позакласної роботи ЗЗСО. Кінцевим результатом профілактичної роботи є сформована сексуальна культура [159]. Тут ми певною мірою можемо погодитися з дослідницею, однак кінцевий результат такої профілактичної роботи нам видається дещо звуженим.

М.Ю. Валуйська, В.В. Голіна, І.М. Даньшин розглядають профілактику проституції неповнолітніх у межах боротьби зі злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Профілактика статевих злочинів, як напрям спеціально-кримінологічного запобігання, передбачає статево виховання неповнолітніх, яке охоплює соціально-психологічний, педагогічний, медичний і сексологічний аспекти [167, с.117]. При цьому вчені звертають особливу увагу саме на педагогічний аспект цієї роботи, вважаючи, що на загальносоціальному рівні нагально важливим є запровадження морально-виховних програм, спрямованих на виховання поваги людей один до одного, на пропаганду неможливості порушення прав і свобод інших осіб. До цих прав належать статева свобода і статева недоторканість особи. Причому саме тут необхідно звертати увагу на гендерний аспект виховання, зокрема, на повагу до жінки, до її прав і свобод.

Багато вчених [20; 37; 104; 144; 257; 293; 337 та ін.] беруть до уваги той факт, що діти-сироти, бездоглядні та безпритульні діти належать до групи ризику потрапляння в ситуації торгівлі людьми. У зв'язку із цим систему соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вони розглядають у рамках протидії торгівлі людьми як одного із напрямків соціально-педагогічної роботи щодо забезпечення реалізації прав дитини. Соціально-педагогічна робота у сфері протидії торгівлі людьми спрямована на запобігання фактів торгівлі людьми, сприяння в адаптації постраждалим від торгівлі людьми, створення умов для соціального розвитку особистості та реалізації, охорони і захисту прав людини й громадянина, посилення

раціонального використання педагогічного потенціалу соціуму [337, с.145]. Невід'ємною складовою соціальної профілактики торгівлі людьми є *соціально-педагогічна робота з протидії торгівлі дітьми*. Її сутність, на думку Л.Г. Ковальчук, полягає в організації взаємодії суб'єктів соціальної сфери з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість чинників торгівлі дітьми [144, с.15]. В контексті такої роботи виокремлюються пріоритетні напрямки профілактики торгівлі дітьми як запобігання гендерному насильству [336], насильству та жорстокому поводженню з дітьми [144; 221; 318; 337], експлуатації дитячої праці [337; 348], сексуальної експлуатації дітей [337; 382], профілактика потрапляння дітей в небезпечні ситуації в мережі Інтернет [337] тощо.

Варто відмітити, що, загалом, особливістю системи соціально-педагогічної профілактики є спрямованість її заходів на попереджувальне формування позитивних життєвих установок та цінностей підлітка, і, водночас, на організацію соціального виховання підлітків, які вже отримали негативний життєвий досвід і опинились в соціально небезпечних ситуаціях [201; 243]. У зв'язку з цим, сучасні педагоги-практики, використовуючи багаторічний досвід профілактичної роботи, виділяють три *види профілактики*: первинну, вторинну і третинну [333; 332]. У площині нашого дослідження передбачається проведення первинної (переважної) соціально-педагогічної профілактики, спрямованої на запобігання несприятливого впливу чинників соціального середовища на здоров'я і життя вихованок школи-інтернату, та вторинної соціально-педагогічної профілактики, що проводиться з групою ризику – вихованками, у поведінці яких спостерігаються негативні зміни (ранній початок статевого життя, паління, вживання алкоголю, наркотиків тощо) і спрямована на запобігання віктимізації і статевої деморалізації дівчат, а також на формування навичок безпечної поведінки, в тому числі й сексуальної. Зважаючи навік та особливості об'єкта профілактики, ми не застосовували третинну соціально-педагогічну профілактику. Тому наступний етап нашого дослідження передбачав конкретизацію системи соціально-педагогічної

профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату, що потребує визначення основних аспектів досліджуваного явища, до яких, зокрема, віднесено: особливості об'єкта профілактики, критерії формування «груп ризику» втягування до проституції; специфіка суб'єктів профілактики; зміст та основні напрями реалізації превентивної діяльності.

На підставі аналізу наявних досліджень у сфері профілактики проституції [287, с.77-78; 338, с.251] ми визначили основний перелік суб'єктів проституції неповнолітніх (рис.1.3). Головним суб'єктом соціально-педагогічної профілактики проституції у навчальному закладі, зокрема і в школі-інтернаті, є соціальний педагог, який виступає, насамперед, організатором процесу профілактики.

Відповідно до мети та завдань дослідження *первинними об'єктами профілактики проституції* є неповнолітні вихованки школи-інтернату. В процесі теоретичного пошуку чиників втягування вихованок школи-інтернату до проституції ми змогли встановити, що особливостями особистісного розвитку дітей, які виховуються в таких закладах, зазвичай, є депривація, порушення процесу соціалізації, низький рівень сексуальної культури та неготовність до самостійного життя, а також слід враховувати й особливості підліткового віку. До *вторинних об'єктів профілактики* нами віднесено соціальних педагогів, психологів, вчителів, вихователів шкіл-інтернатів, батьків/опікунів, як таких, що потребують спеціальної методичної підготовки й навчання щодо проведення означеного напрямку профілактичної роботи. Вони також є і суб'єктами профілактики, оскільки здійснюють таку роботу.

Аналіз наукових джерел з проблеми протидії проституції [287; 327; 338] дозволяє зробити висновок, що проблема попередження проституції неповнолітніх розглядається в контексті профілактики девіантної поведінки підлітків, а тому передбачає взаємодію достатньо великої кількості суб'єктів.

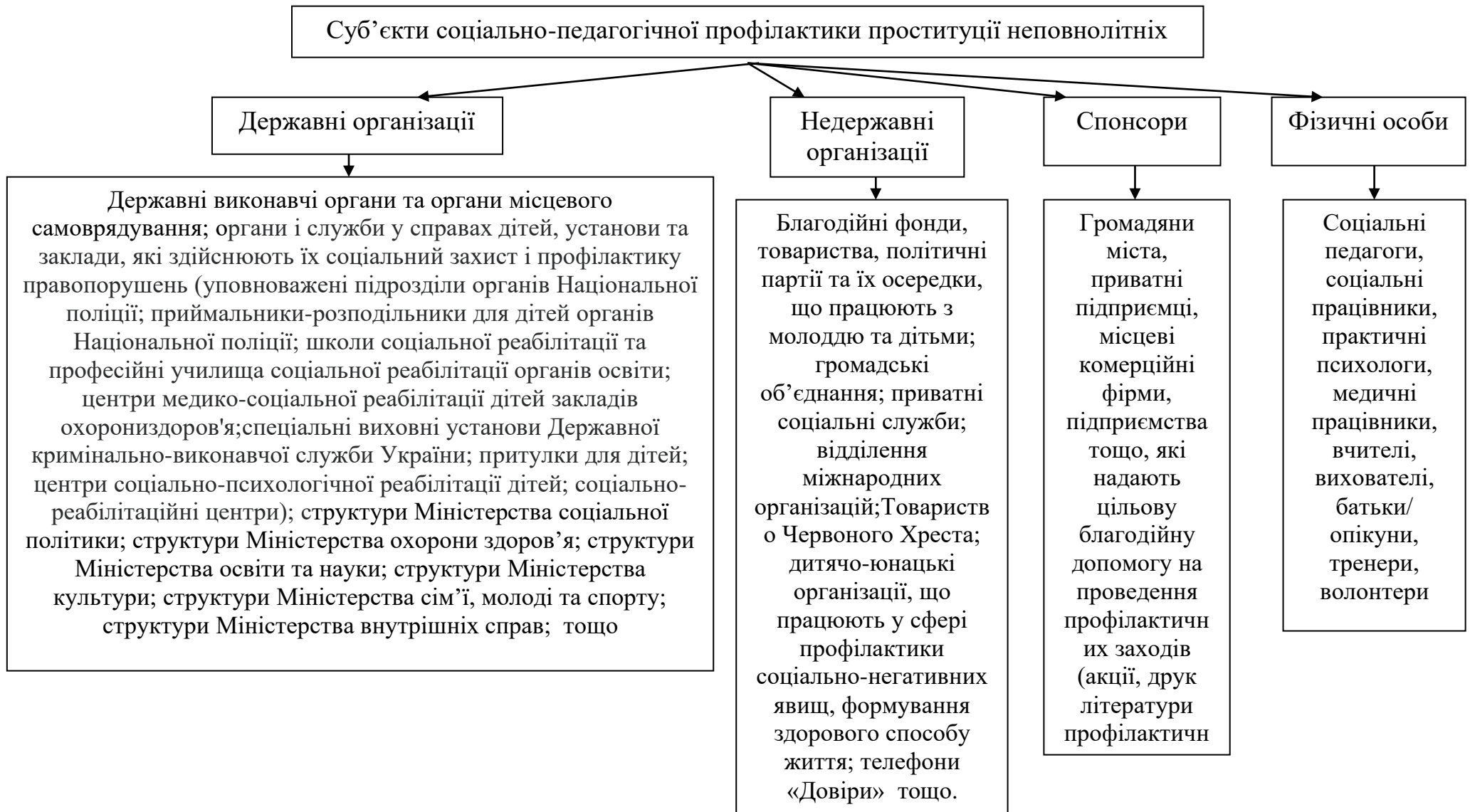


Рисунок 1.3 Суб'єкти соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх

З метою конкретизації змісту системи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах вважаємо доцільним звернути увагу на такі поняття, як «статеве виховання», «статева соціалізація», «статева просвіта», «формування сексуальної культури». Зауважимо, що проблему статевої соціалізації вихованців школи-інтернату майже із середини 80-х рр. ХХ ст. досліджувала значна частка учених (І.В. Дубровіна [89], Н.М. Касьянова [132], О.Б. Кізь [135; 137], О.М. Кікінежді та В.П. Кравець [163], Г.М. Прихожан та Н.М. Толстих [273], Л.М. Олійник та Н.А. Сторчак [244], Г.Д. Хархан [366], Т.І. Юферєва [396] та ін.). На основі даних досліджень ми можемо визначити *статеву соціалізацію особистості* як організований та/або стихійний процес засвоєння індивідом власної статевої ролі та статевої ідентичності, набуття маскулінних або фемінінних якостей, формування знань про проблеми статі, сексуальне спілкування та норми статевої моралі, а також засвоєння правил сексуальної поведінки, що, в кінцевому рахунку, забезпечить адекватну підготовку до сексуального життя в дорослому віці і нормальну інтеграцію до життя у суспільстві. Водночас, ці дослідження показують, що статеву соціалізацію – складний і багатокомпонентний процес, що являє собою взаємозв'язок статевого виховання, сексуальної просвіти та формування сексуальної культури особистості як взаємозалежних і взаємодоповнюючих компонентів процесу статевої соціалізації особистості (рис.1.4).

На наш погляд, лише за умови успішної статевої соціалізації особистості знижується ризик втягування дівчат до проституції. На жаль, як показують наявні дослідження [7; 162; 258], процеси статевої, в тому числі сексуальної соціалізації підростаючого покоління проходять в умовах лібералізації статевої моралі, послаблення ролі сім'ї, фактичної легалізації у ЗМІ статевого збочення, а також активного поширення порнопродукції, орієнтованої, в тому числі на дитячу аудиторію, що в сукупності провокує хлопців та дівчат до заняття проституцією та скоєння статевого злочину.

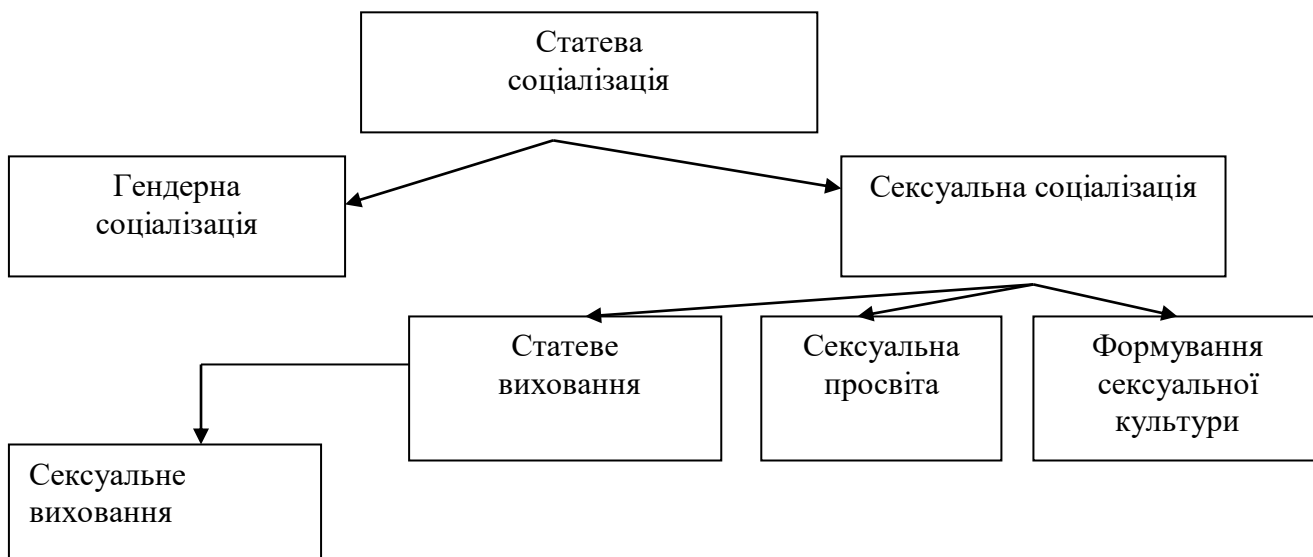


Рисунок 1.4 Структура статевої соціалізації особистості

На основі результатів досліджень статевої соціалізації вихованців школи-інтернату [9; 132; 137; 362; 365] ми можемо зробити висновок про незадовільний рівень статевої соціалізації вихованців шкіл-інтернатів, свідченням чого є ранні статеві зв'язки, часто неупорядковане статеве життя вихованців, низький рівень сексуальної культури, їхня неготовність до виконання подружніх та батьківських ролей тощо. Означене дозволяє стверджувати, що статеве виховання, сексуальна просвіта та формування сексуальної культури є необхідними напрямками системи профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату.

Отже, на основі аналізу теоретичних і практичних досліджень ми дійшли висновку, що *соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх* – це процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, а також організації успішної статевої соціалізації особистості засобами статевого виховання та сексуальної просвіти.

В контексті вищесказаного, а також з огляду на умови життєдіяльності вихованок школи-інтернату, особливості процесу їх соціальної адаптації до суспільства та чинників, які ускладнюють даний процес, ми можемо визначити *соціально-педагогічну профілактику проституції неповнолітніх вихованців школи-інтернату – як процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх вихованців школи-інтернату психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, створення умов для їх успішної соціалізації, зокрема, подолання наслідків депривації, а також успішної статевої соціалізації засобами статевого виховання та сексуальної просвіти.*

Конкретизація заходів для створення оптимальної ситуації соціального розвитку особистості вихованки школи-інтернату буде здійснюватись в процесі конструювання та апробації технології профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, про що мова йтиме далі.

Висновки до розділу 1

На основі проведеного міждисциплінарного аналізу *проституцію неповнолітніх* ми визначили як делінквентну, саморуйнівну, аморальну, конформістську поведінку осіб віком від 14 до 17 років, що полягає в наданні платних сексуальних послуг, наслідком чого є моральна, культурна і статева деморалізація особистості. Виокремлено суттєві *ознаки проституції неповнолітніх*: не сформована у достатній мірі деліктоздатність; неусвідомленість вчинків; отримання плати за свою працю в різних формах; вживання неповнолітнім при наданні сексуальних послуг великих доз алкоголю чи наркотичних речовин; несистематичність; маніпулятивний вплив зі сторони оточуючих; делінквентність оточення.

Під «*проституцією неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів*», ми розуміємо делінквентну, саморуйнівну, конформістську поведінку дівчат віком від 14 до 17 років, які виховуються в школах-інтернатах та під впливом соціально- і психолого-педагогічних чинників (насамперед, деприваційних впливів) потрапляють у ситуації, що провокують надання платних сексуальних послуг і, як наслідок, моральну, культурну і статеву деморалізацію вихованок. *Чинники проституції неповнолітніх вихованок, які виховуються у школах інтернатах*: психофізіологічні, індивідуально-психологічні, соціально-педагогічні та суспільні чинники.

Сформовано комплекс *критеріїв і показників, які дозволять виокремити «групу ризику» втягування до проституції серед вихованок школи-інтернату*: особистісно-емоційний критерій (переважання негативних емоційних станів, самоствалення); когнітивний критерій (знання про здоровий спосіб життя, знання щодо сексуальної культури, сформованість знань та навичок про права та захист прав дитини, сформованість знань про явище проституції сексуальної експлуатації та торгівлі людьми); поведінковий критерій (соціалізованість, міжособистісні стосунки, прояви девіантної поведінки); середовищний критерій (наявність фактів насильства, в тому числі й сексуального; сімейна депривація; матеріальне неблагополуччя; вплив ЗМІ).

З'ясовано, що система профілактики проституції неповнолітніх є багатоаспектною та здійснюється як мінімум на таких чотирьох рівнях: суспільний (або державний), регіональний, місцевий та індивідуальний. Спираючись на різні підходи до розуміння її завдань, *загальносоціальну профілактику проституції неповнолітніх* визначено як комплекс психологічних, освітніх, соціально-педагогічних, юридичних, культурних, медико-соціальних та інших заходів, спрямованих на запобігання, обмеження та нейтралізацію чинників, які впливають на втягування неповнолітніх до заняття проституцією, на корекцію поведінки та реабілітацію неповнолітніх, які займаються проституцією.

Відповідно до мети та завдань нашого дослідження *первинними об'єктами профілактики проституції* є неповнолітні вихованки школи-інтернату. До *вторинних об'єктів профілактики* нами віднесено соціальних педагогів, психологів, вчителів, вихователів шкіл-інтернатів, батьків/опікунів, оскільки вони потребують спеціальної методичної підготовки й навчання щодо проведення означеного напрямку профілактичної роботи. Вони також є і суб'єктами профілактики, оскільки здійснюють таку роботу. До суб'єктів соціально-педагогічної профілактики проституції віднесено такі: державні та недержавні організації, недержавні організації у сфері профілактики соціально-негативних явищ соціального спрямування, фізичні особи, спонсори (фізичні та юридичні особи). Головним суб'єктом соціально-педагогічної технології профілактики проституції в школі-інтернаті є соціальний педагог, який виступає, насамперед, організатором процесу профілактики.

Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх – це процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, а також організації успішної статевої соціалізації особистості засобами статевого виховання та сексуальної освіти.

Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх вихованців школи-інтернату – це процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх вихованців школи-інтернату психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, створення умов для їх успішної соціалізації, зокрема, подолання наслідків депривації, а також успішної статевої соціалізації засобами статевого виховання та сексуальної освіти.

РОЗДІЛ II

ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОСТИТУЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ВИХОВАНОК У ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ

2.1 Сучасний стан профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах

Організація процесу соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, безумовно, вимагає проведення аналізу практичної роботи в даному руслі, як на рівні навчальних закладів, так і загалом на рівні держави. Лише у цьому разі можна встановити, які аспекти вже розроблені та апробовані на практиці, а які питання потребують уточнення, подальшого удосконалення чи й навіть первинного обґрунтування. Зважаючи на означене, ми провели *експериментальне дослідження*, що передбачало оцінювання стану профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах за такими *напрямами*:

- сучасний стан законодавчого забезпечення щодо профілактики проституції загалом і щодо її профілактики у школах-інтернатах зокрема;
- наявність профілактичних програм, які безпосередньо чи опосередковано спрямовані на профілактику проституції у школах-інтернатах;
- методичне забезпечення профілактично-виховного процесу з підлітками у напрямі запобігання негативних поведінкових проявів;
- стан підготовки педагогічних колективів ЗЗСО та шкіл-інтернатів до здійснення профілактики проституції;
- стан профілактики проституції серед вихованок шкіл-інтернатів та психолого-педагогічні характеристики неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, які становлять групу ризику втягування до проституції.

Перші три напрями роботи передбачали теоретичне дослідження – вивчення документації та психолого-педагогічної літератури. Результати аналізу сучасного законодавчого забезпечення щодо профілактики проституції загалом і щодо її профілактики у школах-інтернатах зокрема, детально нами представлені у статті «Стан сучасного законодавчого забезпечення питань профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах України» [52]. Ми констатували, що захист прав дитини є для України формальним загальнодержавним пріоритетом. Головними документами в національному законодавстві, що визначають основні напрями запобігання втягуванню дітей до надання сексуальних послуг є «Концепція запобігання та викорінення найгірших форм праці дітей» (Розпорядження КМУ від 16 червня 2003р. № 364-р [275]; Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (від 20.09.2011 № 3739-VI) [277]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку» (від 05.09.2007 № 1087) [276], Концепція Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року» [156]. Основні нормативні акти у сфері захисту інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спрямовані на охорону основних прав дітей, інтересів дитини в сімейних відносинах, соціальний захист дітей та регулювання діяльності державних органів і служб органів підтримки дітей та молоді. Однак серед зазначених нормативних актів відсутній окремий напрям щодо попередження втягування до проституції серед дітей даної категорії. Також в Україні не розроблений чіткий механізм реалізації та контролю за виконанням норм законодавства про права дитини.

Аналіз діючих профілактичних програм, які безпосередньо чи опосередковано спрямовані на профілактику проституції у школах-інтернатах поданий нами у статті «Актуальное состояние профилактики проституции несовершеннолетних в Украине» [176]. Він показав, що наразі

такі програми не об'єднані у певну систему, вони локальні й епізодичні та впроваджуються в контексті окремих профілактичних проектів, спрямованих на осіб з девіантною поведінкою, зокрема, нарко- чи алкозалежних, а також жінок секс-бізнесу. Щодо вирішення питань, пов'язаних із проституцією, то в Україні ними займаються переважно організації недержавного сектору (громадські організації, благодійні фонди, асоціації тощо). Вони інтегруються у цільові групи як щодо дослідження феномену проституції, так і щодо вирішення проблем, пов'язаних з цим явищем. Разом із тим відповідна робота проводиться переважно в контексті профілактики наркоманії, ВІЛ/СНІДу та ЗПСШ у рамках стратегії «зменшення шкоди».

Щодо вітчизняних наукових досліджень в означеному аспекті, то це питання ми розглянули у статті «Актуальное состояние профилактики проституции несовершеннолетних в школах-интернатах» [177]. При цьому зробили висновок, що вчені вивчають, насамперед, напрями протидії сексуальної експлуатації дітей загалом [144; 257; 337; 380], а також реабілітації жертв сексуальної експлуатації, в тому числі неповнолітніх дівчат [171; 293].

Варто відмітити, що в Україні за фінансової підтримки ОАК Foundation (Швейцарія) протягом вересня 2014 року-серпня 2018 року реалізується проект «Запобігання сексуального насильства та сексуальної експлуатації дітей в країнах Центральної та Східної Європи – комплексний підхід», завданням якого є зниження рівня толерантного ставлення суспільства до сексуальної експлуатації підлітків; покращення розуміння стосовно зв'язку між сексуальним насильством над дітьми та сексуальною експлуатацією; інформування дітей та підлітків про їх захист від сексуального насильства у всіх його формах; розвиток послуг для дітей та підлітків для запобігання та захисту від сексуального насильства та сексуальної експлуатації [55].

Серед праць, де описані програми профілактики негативних поведінкових проявів серед вихованців шкіл-інтернатів, можна зазначити напрацювання О.Б. Бернацької [27], А.І. Грітчиної [73], Л.Р. Карпушевської [131], О.Б. Кізь [135], В.П. Кравця [163], С.Я.Харченко та Г.Д. Хархан [367],

які стосуються збереження сексуального та репродуктивного здоров'я вихованців шкіл-інтернатів, їх підготовки до самостійного та сімейного життя. Водночас результати дослідження показали, що перелік проблем, пов'язаних із соціальним сирітством, настільки широкий, що наразі самостійні повноцінні програми профілактики проституції не були розроблені.

Вивчення *методичного забезпечення профілактично-виховного процесу з підлітками у напрямі запобігання негативних поведінкових проявів* засвідчило, що методичні посібники та програми, опубліковані за останнє десятиріччя, стосуються різних аспектів роботи з підлітками та молоддю, зокрема: формування засад здорового способу життя [69; 208 та ін.]; профілактики девіантної поведінки загалом [53; 107; 210; 269; 282; 345 та ін.], а також вживання психоактивних речовин [101; 212 та ін.], ВІЛ/СНІДу [22; 231; 288 та ін.], насильства та жорстокого ставлення [234; 235; 289 та ін.]; статевого виховання та формування репродуктивного здоров'я [25; 244; 245 та ін.]; запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей [336; 337 та ін.]; підготовки до сімейного життя [73; 137; 319; 366 та ін.]. Щодо попередження власне проституції, то в даному напрямі досить мало напрацювань. Так, як уже зазначалося раніше, Н.М. Савельєва та А.О. Прототопов [287] розробили модель організації соціально-педагогічної профілактики формування ризику втягування до проституції серед дівчат підліткового віку. Також рядом авторів підібрані матеріали до тренінгу профілактики проституції (Л.О. Бондаренко, І.В. Ламаш [197], Ю.В. Кобикова [141], Г.Л. Черепанова та ін. [350]). Всі розробки, хоча й важливі в контексті профілактики явищ, супутніх проституції, однак орієнтовані на «звичайних» неповнолітніх, а тому запропоновані в них матеріали потребують уточнення з урахуванням специфіки шкіл-інтернатів, індивідуально-психологічних особливостей вихованців, а змістового наповнення занять потребує відповідної адаптації.

З іншого боку, деякі з праць останніх років стосуються підготовки вихованців школи-інтернату до самостійного життя [27; 124; 261; 262; 395 та

ін.], однак у них слабо представлені питання профілактики поведінкових проявів. У контексті нашого дослідження найбільш актуальними є низка науково-методичних розробок співробітників вітчизняних ІППО, які стосуються соціалізації вихованців шкіл-інтернатів (А.В. Аносова [13]); здійснення соціально-правового захисту дітей, які потрапили в складні життєві обставини (Ж.В. Петрочко [257], Л.А. Петушкова [259]); організації превентивного виховання в умовах інтернатного закладу [42], профілактики і протидії насильства в школах-інтернатах [235]. Почасти означеного питання стосується лише робота Г.Л. Черепанової «Тренінгова робота по запобіганню найгірших форм дитячої праці» [350]. Отже, можна констатувати, що фахівці, які працюють у школах-інтернатах, повинні бути не лише обізнані з названими вище розробками, але й добре підготовлені у напрямі попередження проституції, щоб вибрати необхідні вправи, завдання тощо, їх впорядкувати, а також організувати самі заняття з даною категорією неповнолітніх.

З метою *аналізу стану підготовки педагогічних колективів ЗЗСО та шкіл-інтернатів до профілактики проституції* нами було проведено аналіз річних планів роботи соціальних педагогів у школах-інтернатах. Він показав, що соціально-педагогічна діяльність у школах-інтернатах має комплексний характер і покликана вирішити такі проблеми як: соціальна адаптація вихованців до умов життєдіяльності у школі-інтернаті; захист прав дитини на сімейне виховання; захист житлових і майнових прав дитини; здійснення оцінки потреб дитини та надання дитині необхідної підтримки; профілактика агресивності, вирішення конфліктів між вихованцями; профілактика девіантної та адиктивної поведінки; робота з правопорушниками, участь у засіданнях педагогічної ради та ради профілактики; формування засад здорового способу життя; організація змістовного дозвілля; підготовка вихованців до самостійного життя; запобігання втягнення вихованців у ситуацію торгівлі дітьми та допомога постраждалим тощо. Отже, можна констатувати, що хоча й попередження проституції не визначена як окремий

напряма соціально-педагогічної діяльності, однак окремі її питання розглядаються в руслі інших напрямів.

Аналіз Інтернет-сайтів низки обласних Департаментів освіти і науки та Інститутів післядипломної педагогічної освіти, тематика проведених методичних семінарів для вчителів і вихователів стосується правового виховання школярів загалом [121; 272 та ін.], різних варіантів девіантних проявів, як от агресивної поведінки [242], насильства [313] тощо. Однак заходи, що спрямовані на працівників шкіл-інтернатів [250] зустрічаються досить рідко, а ті, що пов'язані з тематикою проституції взагалі відсутні. Щодо практичних заходів, які пов'язані з підвищенням кваліфікації педагогічних працівників шкіл-інтернатів, то в Україні міжнародними та громадськими організаціями практично щороку проводяться відповідні тематичні тренінги, навіть з випуском робочих матеріалів. Разом із тим, вони стосуються, насамперед, питань профілактики торгівлі людьми та комерційної сексуальної експлуатації (2006 р. [105], 2007 р. [232], 2012 р. [358], 2014-2018 рр. [55]); реабілітації осіб, що постраждали від торгівлі людьми, проституції (2011 р. [234], 2003 р. [293], а також роботи з підлітками груп ризику до інфікування ВІЛ/СНІД (2012 р. [266]). Щодо підготовки фахівців шкіл-інтернатів, особливо стосовно проблеми попередження проституції, то таких заходів ми не виявили.

З метою вивчення особистісної готовності педагогів ЗЗСО та шкіл-інтернатів до здійснення профілактики проституції серед неповнолітніх було проведено опитування з допомогою методики «Карта педагогічної оцінки готовності педагога до здійснення профілактики проституції серед неповнолітніх» (дод. Б). Базою експерименту стали Княгининівська спеціалізована школа-інтернат I-III ступенів – «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки», комунальний заклад «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів – правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради Волинської області», Затурцівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Центр освіти та

соціально-педагогічної підтримки», Люблинецька спеціалізована школа-інтернат I-III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки», Головнієньська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки», Рогатинська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Івано-Франківської обласної ради. Як порівняльний об'єкт були вибрані Комунальний заклад «Луцька загальноосвітня школа I-III ступенів №25» та Комунальний заклад «Луцька загальноосвітня школа I-II ступенів № 11 – колегіум Луцької міської ради» ЗСО I-III ст.

У дослідженні взяли участь 24 педагоги ЗСО та 65 педагогів шкіл-інтернатів. З'ясовано, що педагоги ЗСО оцінили свою особистісну готовність до здійснення профілактики проституції в середньому на 3,7 балів; серед працівників шкіл-інтернатів даний показник становить 4,3 бали. Теоретичну готовність педагогічні працівники ЗСО оцінили у 3,7 балів; в школах-інтернатах – у 4 бали. Щодо оцінки професійних здібностей до здійснення профілактики проституції, то тут маємо 3,4 та 3,8 балів відповідно. Означене дозволяє констатувати, що працівники шкіл-інтернатів більш готові до здійснення профілактичних заходів, можливо, через особливості їх вихованців, зокрема більшу вразливість до негативних явищ соціуму (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівень готовності педагогів ЗСО та шкіл-інтернатів до здійснення профілактики проституції серед неповнолітніх

Показники	Високий				Середній				Низький			
	Школа-інтернат		ЗСО		Школа-інтернат		ЗСО		Школа-інтернат		ЗСО	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Особистісна готовність	30,7	20	29,2	7	63,1	41	62,5	15	6,2	4	8,3	2
Теоретична готовність	20	13	20,8	5	72,3	47	70,8	17	7,7	5	8,3	2
Професійні здібності до профілактики	18,5	12	16,7	4	72,3	47	70,8	17	9,2	6	12,5	3
<i>Узагальнені дані</i>	<i>23,1</i>	<i>15</i>	<i>20,8</i>	<i>5</i>	<i>69,2</i>	<i>45</i>	<i>70,8</i>	<i>17</i>	<i>7,69</i>	<i>5</i>	<i>8,3</i>	<i>2</i>

Жоден з опитаних не оцінив себе на високому рівні (5 балів), однак ми не можемо говорити і про абсолютну невідповідність фахівців до роботи в означеному напрямі. Серед труднощів слід зазначити невисокий рівень обізнаності з понятійним апаратом. Менше 20% опитаних можуть чітко пояснити суть таких понять, як «проституція неповнолітніх», «сексуальна експлуатація дітей», «дитяча праця». Більш поінформовані педагоги стосовно явищ насильства (57% опитаних з ЗЗСО та 58,5% зі шкіл-інтернатів) та торгівлі людьми (35,7% та 35,9% відповідно). Разом із тим, узагальнені дані дозволяють зробити висновок про відсутність у працівників ЗЗСО та шкіл-інтернатів належної методичної підготовки до здійснення профілактики проституції.

Таблиця 2.2

**Факти ризикованої поведінки серед неповнолітніх вихованців
шкіл-інтернатів та учнів ЗЗСО**

Заклад	Школа-інтернат				ЗЗСО			
	Дівчата		Хлопці		Дівчата		Хлопці	
Стать								
Вік	8-9	10-11	8-9	10-11	8-9	10-11	8-9	10-11
Показник	Кл	кл	кл	кл	кл	кл	кл	кл
Курять постійно або інколи	16,9	30,6	34,7	54	16,5	24,3	30,5	53
Не вживають алкоголь	38	12,5	26	6,6	38,5	14,6	29	3
Спробували наркотики	4,3	6,1	6	10	0	2,5	2	9,3
Втікали з інтернату/дому	15,4	17,4	10,7	13,3	4,5	6,5	4,5	4
Факти насильства з боку вчителів/вихователів	11,5	8,7	3,5	6,6	0	0	3,4	3,4
Факти насильства з боку батьків	7,7	6	2,7	6,6	8,4	8,4	6,6	6,6
Мають досвід статевих стосунків	9,5	28,6	21,4	29	3,5	15,5	10,2	25
Толерантне ставлення до безладного статевого життя	12,9	6,6	9,7	1,6	7,4	2,2	2	1
Толерантне ставлення до проституції як джерела доходу	6,8	11,7	6,2	7,9	4,2	1,3	4,5	7,5
Секс-бізнес як можлива сфера діяльності	2,5	6,1	2,2	2,2	1,5	1,5	1,5	1,5

З метою вивчення *стану профілактики проституції серед вихованців шкіл-інтернатів та формування цільової групи дослідження* нами було проведено пілотажне дослідження на базі названих вище навчальних

закладів. Участь у дослідженні взяли 357 учнів 1-11 класів ЗЗСО (208 дівчат, 149 хлопців) та 415 вихованців школи-інтернату (301 дівчина, 114 хлопців). Узагальнені вибірккові дані по 8-11 класах ми показали у табл. 2.2.

Дослідження, що проводилося з неповнолітніми, передбачало, насамперед, уточнення, в окремих випадках розробку та апробацію доцільного психодіагностичного інструментарію. Для отримання необхідної нам інформації ми розробили три авторські анкети для учнів ЗЗСО та вихованців шкіл-інтернатів 5-7, 8-9 та 10-11 класів. Отримані дані показали відмінності, які притаманні соціальній та сексуальній поведінці учнів із відносно благополучних сімей та вихованців шкіл-інтернатів, а також посприяли формуванню цільової групи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх. Основні результати порівняльного дослідження поведінкових практик учнів ЗЗСО та вихованців школи-інтернату нами представлено в аналітичному звіті «Дослідження поведінкових практик як основа формування цільової групи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх» [193]. Щодо учнів молодших класів, то вони виконували малюнок на тему «Закохані хлопчик і дівчинка». Передбачалося, що певні, не характерні для віку опитуваних, зображення анатомічних деталей хлопчика чи дівчинки, або розташування закоханих вкажуть на певні проблеми. Психологічний аналіз малюнків показав, що явних відхилень, які б стосувалися нашої проблеми, не було помічено.

На основі порівняльного дослідження поведінкових практик учнів ЗЗСО 8-11 класів та вихованців школи-інтернату можна говорити, що серед вихованців школи-інтернату досліджувані показники вищі, аніж серед їх однолітків із ЗЗСО. Так, факти вживання психоактивних речовин загалом досить поширені серед неповнолітніх, однак серед вихованців школи-інтернату ці показники дещо вищі, особливо серед дівчат-старшокласниць. Практично втричі вища частка вихованців шкіл-інтернатів, які втікають з навчального закладу, і серед дівчат це буває частіше, аніж серед хлопців. На жаль, в обох типах навчальних закладів школярі фіксують факти насильства з

боку вихователів/батьків, однак знову ж таки їх вдвічі частіше відчують вихованці шкіл-інтернатів, особливо дівчата. Отримані дані також виявили досить велику для даного віку частку сексуально активних і сексуально орієнтованих осіб саме серед вихованців шкіл-інтернатів, причому в оточенні вихованок школи-інтернату переважають показники поширення безладного статевого життя і навіть зафіксовані показники проституції. Середній вік сексуального дебюту серед вихованок становить 14,5 років, порівняно із 15,2 роками серед учениць із ЗЗСО. Серед хлопців, дані показники становлять, відповідно 14 років та 14,5 років. Показово, що 1,6% та 8,3% дівчат та хлопців старших класів ЗЗСО, а також 3,8% та 9% вихованок та вихованців школи-інтернату визначають свої стосунки з протилежною статтю як секс-контакти серед запропонованих варіантів «спілкування», «дружба», «любов». Порівняно вищі відсотки серед хлопців можуть свідчити про підвищений сексуальний потяг, характерний для даного віку і статі, або ж про нещирість відповідей респондентів. Серед вихованок шкіл-інтернатів вищий відсоток тих, хто розглядає сферу секс-бізнесу як можливу сферу майбутньої діяльності, тих, хто вважає, що проституція може бути основним джерелом доходу, а також тих, хто говорить про те, що при певних обставинах надали б сексуальні послуги за винагороду. А, як нами було виявлено в результаті теоретичного аналізу (у 1 розділі), означені факти ризикованої поведінки неповнолітніх досить часто поєднуються саме з ризикованою сексуальною поведінкою, зокрема з проституцією.

Щодо молодших підлітків, то, згідно результатів анкет, запропонованих учням 5-7 класів, ми можемо констатувати, що ті ж негативні явища, які мають місце серед учнів 8-11 класів, зароджуються в середніх класах. Зокрема, це стосується адиктивної поведінки, втечі з дому/інтернату та прогулів навчання, насилля та стосунків з протилежною статтю. Що ж стосується проблеми проституції, то ми поцікавились у респондентів, чи знають вони, що таке проституція. На дане запитання 31,2% дівчаток 40% хлопчиків ЗЗСО, а також 39,5% дівчаток 51% хлопчиків школи-

інтернату дали ствердну відповідь. Ще 37,5% дівчаток 30% хлопчиків ЗЗСО, а також 29% дівчаток 30% хлопчиків школи-інтернату вказали, що здогадуються.

Отже, на основі аналізу результатів опитування ми дійшли висновку, що серед опитаних респондентів особливої уваги потребують саме дівчата – вихованки шкіл-інтернатів. Тому останнім напрямом дослідження стало виявлення рівня ризику втягування вихованок шкіл-інтернатів до проституції.

Констатувальний експеримент був проведений упродовж вересня-грудня 2013 р. серед дівчат-підлітків віком 14-17 років (200 вихованок – 105 осіб в ЕГ та 95 осіб у КГ), їх батьків/опікунів (39 осіб) та педагогів, які працюють у школах-інтернатах (65 осіб). До ЕГ були включені діти-сироти, вихованки з малозабезпечених та неблагополучних сімей Княгининівської спеціалізованої, Затурцівської та Головненської спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» Волинської області та Рогатинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Івано-Франківської області. За результатами пілотажного дослідження – аналізу поведінкових практик респондентів, – вихованки з цих навчальних закладів становили потенційну цільову групу системи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх. До КГ були віднесені вихованки Люблинецької спеціалізованої школи-інтернату І-ІІІ ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» та КЗ «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа-інтернат І-ІІІ ступенів – правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради Волинської області».

На основі сформованих нами критеріїв та показників (підрозділ 1.2) ми змогли визначити не лише рівні ризику втягування до проституції серед вихованок, але й виявити конкретні проблеми як окремих особистостей, так і колективу загалом, що дало змогу визначити особливості виховної роботи у напрямі попередження проституції неповнолітніх вихованок у кожному

конкретному колективі. Розроблений нами відповідний діагностичний інструментарій, представлений в дод. В.1.

З метою вивчення показників особистісно-емоційного критерію нами були використані такі методики, як «Самооцінка психічних станів за Айзенком» та тест на виявлення рівня розвитку стресу (за Т. А. Немчином і Тейлором) [295]. Результати діагностики представлені нижче (табл. 2.3). Отримані дані можуть свідчити про те, що більшість дівчат мають задовільний *психоемоційний стан*, вони змогли адаптуватися до умов проживання у школі-інтернаті. А це можна трактувати як позитивний результат роботи усього педагогічного колективу шкіл-інтернатів та психологів і соціальних педагогів, зокрема.

Таблиця 2.3

Рівень прояву негативних емоційних станів у неповнолітніх вихованок школи-інтернату

<i>Рівень тривожності</i>	ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть
Високий	24,76	26	25,26	24
Середній	60	63	60	57
Низький	15,23	16	14,73	14
<i>Рівень агресивності</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	9,52	10	9,47	9
Середній	79,04	83	78,94	75
Низький	11,42	12	11,6	11
<i>Рівень стресостійкості</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	5,71	6	5,26	5
Середній	80	84	80	76
Низький	14,28	15	14,73	14

Однак, майже третина дівчат має високу тривожність, у зв'язку із чим у них формується невпевненість у собі та своїх можливостях. На це, зокрема, можуть вказувати і низькі показники агресивності. Також насторожує той факт, що серед вихованок є ті, котрі перебувають у стані стресу, причиною чого можуть бути психотравми, отримані в біологічній сім'ї, а також, посилені їх психічною депривацією.

Діагностику емоційно-ціннісного ставлення до себе серед вихованок ми вимірювали з допомогою Опитувальника самоствавлення В. Століна та Р. Пантелєєва [295]. Показники самоствавлення представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Рівень прояву самоствавлення у неповнолітніх вихованок школи-інтернату

Рівні Само ставлення	Високий рівень, К-ТЬ	%	Середній рівень, К-ТЬ	%	Низький рівень, К-ТЬ	%	
Інтегральний показник «за» чи «проти» власного Я	55	52,38	36	34,28	14	13,33	ЕГ
	49	51,57	32	33,68	14	14,73	КГ
Самоповага	45	42,85	52	49,52	8	7,61	ЕГ
	41	43,15	47	49,47	7	7,36	КГ
Аутосимпатія	61	58,09	35	33,33	9	8,57	ЕГ
	54	56,84	32	33,68	9	9,47	КГ
Самоінтерес	69	65,71	27	25,71	9	8,57	ЕГ
	62	65,26	24	25,26	9	9,47	КГ
Самовпевненість	50	47,61	24	22,85	31	29,52	ЕГ
	43	45,26	23	24,21	29	30,52	КГ
Ставлення інших	32	30,47	51	48,57	22	20,95	ЕГ
	30	31,57	45	47,36	20	21,05	КГ
Самоприйняття	51	48,57	29	27,61	25	23,80	ЕГ
	44	46,31	28	29,47	23	24,21	КГ
Самокерівництво	61	58,09	29	27,61	15	14,28	ЕГ
	53	55,78	28	29,47	14	14,73	КГ
Самозвинувачення	63	60	31	29,52	11	10,47	ЕГ
	56	58,94	28	29,47	11	11,57	КГ
Самоінтерес	37	35,23	57	54,28	11	10,47	ЕГ
	33	34,73	51	53,68	11	11,57	КГ
Саморозуміння	42	40	45	42,85	18	17,14	ЕГ
	39	41,05	42	44,21	14	14,73	КГ

Ми з'ясували, що вихованки переважно незадоволені собою, своїм інтелектом, здібностями, досягненнями, тобто демонструють негативізм у ставленні до себе, на що, зокрема, вказує і те, що лише половина з них

(52,38% осіб ЕГ та 51,57% КГ) продемонстрували високі показники інтегрального почуття «за» чи «проти» власного Я. Окрім того, лише у 58,09% та 56,84% осіб ЕГ та КГ високі показники аутосимпатії, що може вказувати на їх низьку самооцінку, бачення у собі недоліків, схильність до самозвинувачення (зокрема, у 60 % осіб ЕГ та 58,94% осіб КГ). У зв'язку із цим закономірним є те, що дівчата не приймають себе такими, якими вони є (у 23,80 та 24,21% осіб ЕГ та КГ виявлено низький рівень самоприйняття). Інтерпретація за іншими шкалами опитувальника показала низькі показники самовпевненості та саморозуміння у майже третини респонденток, що може свідчити про затримку їх особистісного розвитку. Аналіз отриманих даних дозволив визначити три рівні емоційно-ціннісного самоствавлення у неповнолітніх вихованок школи-інтернату: до високого рівня ми віднесли високі показники рівня інтегрального показника «за» чи «проти» власного «Я», аутосимпатії, самоповаги, самоінтересу, самовпевненості, ставлення інших, самоприйняття, самокерівництва, самоінтересу, саморозуміння та низький рівень самозвинувачення, до низького відповідно, протилежні за значенням показники.

На основі зведеного аналізу отриманих даних ми сформуваємо три рівні ризику втягування до проституції серед вихованок школи-інтернату за *особистісно-емоційним критерієм*: високому рівню ризику втягування відповідає високий рівень негативних психоемоційних станів та низький рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе у неповнолітніх вихованок школи-інтернату, низькому – відповідно, низький рівень негативних психоемоційних станів та високий рівень емоційно-ціннісного ставлення до себе у дівчат (табл. 2.5). Отримані дані вказують, що лише третина вихованок демонструє низький рівень ризику втягування до проституції за показниками особистісно-емоційного критерію. Означене дозволяє зробити висновок, що психоемоційний стан дівчат, їх особистісні характеристики, особливості змістовної складової їхніх уявлень про себе, які є наслідком їх психічної депривації, накладають негативний відбиток на їх спілкування з оточуючими, а, отже, і на процес

засвоєння норм і засобів різних діяльностей, на їхню самореалізацію, що, в сукупності, може підвищити ризик їх втягування до проституції.

Таблиця 2.5

Рівень ризику втягування неповнолітніх вихованок школи-інтернату до проституції за показниками особистісно-емоційного критерію

Показники	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Переважання негативних станів	16,19	17	16,84	16	73,33	77	72,63	69	10,47	11	10,52	10
Самоставлення	19,04	20	20	19	36,19	38	35,78	34	44,76	47	44,21	42
<i>Узагальнені дані</i>	<i>18,09</i>	<i>19</i>	<i>18,94</i>	<i>18</i>	<i>54,28</i>	<i>57</i>	<i>53,68</i>	<i>51</i>	<i>27,61</i>	<i>29</i>	<i>27,36</i>	<i>26</i>

Для з'ясування сформованості знань про здоровий спосіб життя вихованок та визначення рівня їх сексуальної культури ми розробили авторську анкету «Здоровий спосіб життя підлітків» (дод. В.2). Аналіз результатів анкетування показав, що загалом вихованки мають уявлення щодо ведення здорового способу життя, однак серед них є ті, в кого дані знання відсутні або поверхневі (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Рівень сформованості знань про здоровий спосіб життя, рівня сексуальної культури у неповнолітніх вихованок школи-інтернату

Показники	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Знання про здоровий спосіб життя	2,85	3	3,15	3	58,09	61	58,94	56	39,04	41	37,89	36
Рівень сексуальної культури	2,85	3	2,10	2	29,52	31	31,57	30	67,61	71	66,31	63

Що ж стосується знань щодо сексуальної культури вихованок, то серед них значно більша кількість тих, у кого знання щодо статевого та репродуктивного здоров'я і поведінки або відсутні, або поверхневі. Очевидно, що переважання середніх показників за першим критерієм є результатом роботи не лише соціальних педагогів, але й, загалом, педагогічного колективу шкіл-інтернатів, які серед переліку напрямів навчально-виховних планів реалізують виховну діяльність в напрямі формування засад здорового способу життя. Водночас низькі показники сформованості знань про здоровий спосіб життя у деяких вихованок є ознакою низької мотивації до ведення здорового способу життя та відсутністю у них бажання поглиблювати свої знання та формувати відповідні навички. Показово, що серед опитаних значно нижчим за показниками є знання щодо сексуальної культури. Це може бути ознакою відсутності у навчально-виховних планах напряму статевого виховання та необхідного методичного матеріалу, формалізованого підходу до вирішення означеної проблеми, а також відсутністю у дівчат зразків адекватної статево-ролевої поведінки.

Дослідження сформованості *знань та навичок про права та захист прав дитини*, та прав дітей-сиріт, а також сформованість навичок дотримання правил безпечної (в тому числі й сексуальної) поведінки ми визначали з допомогою авторської анкети «Сексуальна експлуатація та торгівля людьми» (дод. В.3). Це опитування продемонструвало, що дівчата здебільшого не знають своїх прав, не здатні оцінити ситуації порушення прав дитини, окрім того, вони не знають, як правильно поводитися у подібних випадках, куди звертатися і т.д. (табл. 2.7).

Ми зробили припущення, що той теоретичний матеріал, який вихованки отримують на виховних годинах та уроках правознавства недостатньо підкріплений практичними заняттями, які б сформували необхідні знання і навички. Також у результаті опитування ми побачили, що

серед дівчат досить низька поінформованість і стосовно проблеми торгівлі людьми, проституції та сексуальної експлуатації.

Таблиця 2.7

Рівень сформованості знань у неповнолітніх вихованок школи-інтернату про права та про явища сексуальної експлуатації

Показники	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Знання про права та захист прав дитини	0,95	1	1,05	1	21,90	23	22,10	21	77,14	81	76,84	73
Знання про явища сексуальної експлуатації	0,95	1	1,05	1	22,85	24	23,15	22	76,19	80	75,78	72

Очевидно, що відсутні або поверхневі знання у переважної більшості респондентів свідчать про те, що ті заходи, які проводяться є недостатньо ефективними для формування необхідних знань і навичок або ж відсутніми. Підтвердженням цьому є те, що лише близько 1% респондентів серед ЕГ та КГ продемонстрували високий рівень знань щодо проблеми торгівлі людьми та торгівлі дітьми; дотримання правил безпечної поведінки; готовність звернутися по необхідну допомогу до органів виконавчої влади, громадських організацій тощо.

Зведений аналіз отриманих даних дозволив сформулювати три рівні ризику втягування до проституції серед дівчат-підлітків школи-інтернату за когнітивним критерієм (табл. 2.8). Отримані дані показали, що фактично усі вихованки, за виключенням 1,9% в ЕГ та 2,1% в КГ, належать до групи ризику втягування до проституції, причиною чому може бути їх низька обізнаність щодо своїх прав та відсутність адекватних уявлень щодо проституції та торгівлі людьми, безпечної поведінки, несформованість навичок ведення здорового способу життя та низький рівень знань щодо

сексуальної культури, що, в сукупності, значно підвищує ризик втягування вихованок до проституції.

Таблиця 2.8

Рівень ризику втягування неповнолітніх вихованок школи-інтернату до проституції за показниками когнітивного критерію

Високий				Середній				Низький			
ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
64,76	68	64,21	61	33,33	35	33,68	32	1,90	2	2,10	2

Для дослідження *соціалізованості неповнолітніх вихованок школи-інтернату* ми використовували методику «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І.Рожкова) [53], результати якої представлені у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Рівень соціалізованості у неповнолітніх вихованок школи-інтернату

<i>Рівень соціальної адаптованості</i>	ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть
Високий	54,28	57	53,68	51
Середній	29,52	31	29,47	28
Низький	16,19	17	16,84	16
<i>Рівень автономності</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	35,23	37	34,73	33
Середній	43,80	46	44,21	42
Низький	20,95	22	21,05	20
<i>Рівень соціальної моральності</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	58,09	61	56,84	54
Середній	31,42	33	31,57	30
Низький	10,47	11	11,57	11

Переважна більшість дівчат змогли пристосуватися до умов нового соціального середовища, в якому протікає їх життєдіяльність, засвоїли прийнятні способи взаємодії з однолітками та педагогами, почувають певний соціальний комфорт. Водночас, якщо проаналізувати життєвий шлях вихованців у постінтернатний період [9; 71], то для нас очевидним стає те, що успішна адаптація у школі-інтернаті не гарантує їх успішну соціалізацію поза межами інтернату. Тому викликають особливе занепокоєння ті

вихованки, які мають низький рівень соціальної адаптованості та автономності, тобто ті, які не змогли налагодити адекватну систему відносин із об'єктами соціалізації в межах школи-інтернату.

Для дослідження такого поведінкового компонента як *міжособистісні відносини* ми використали окремі показники з методики «Самооцінка психічних станів за Айзенком», опитувальника самоствавлення В. Століна та Р. Пантелеєва та методики «Моніторинг соціалізації особистості учня» І.Рожкова.

Таблиця 2.10

**Рівень прояву дисгармонії міжособистісних стосунків у
неповнолітніх вихованок школи-інтернату**

<i>Рівень фрустрації</i>	ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть
Високий	29,52	31	28,42	27
Середній	52,38	55	51,57	49
Низький	18,09	19	20	19
<i>Очікування позитивного ставлення від інших</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	19,04	20	17,89	17
Середній	60,95	64	60	57
Низький	20	21	22,10	21
<i>Рівень соціальної активності</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	50,47	53	50,52	48
Середній	41,90	44	41,05	39
Низький	7,61	8	8,42	8

Згідно результатів опитування (табл. 2.10), ми побачили, що майже третина дівчат має низьку самооцінку, відчувають страх перед невдачами, уникають труднощів, що не лише негативно впливає на налагодження міжособистісних відносин, але й на процес їхньої життєдіяльності в умовах школи-інтернату. Відносно невелика кількість опитаних (20% вихованок ЕГ та 22,10% вихованок КГ) байдуже ставляться до позитивної думки про себе з боку інших людей, що можна трактувати як бажання вихованок вирватися із закритого простору, відстоювання своєї незалежності, як критичний етап підліткового періоду, етап «дорослості» або як ознаку важковиховуваності особистості. Також, відповідно до результатів опитування ми бачимо, що переважна більшість вихованок змогли налагодити соціальні зв'язки із

оточуючим соціальним середовищем та пристосуватися до зовнішнього середовища. Однак, є і такі, що не проявляють активності у колективі, займають пасивну позицію, що, очевидно, складатиме додаткові труднощі при налагодженні соціальних контактів у самотійному житті, а звідси, може зумовити їх соціальну ізоляцію, або втягування до асоціальних угруповань. Означене демонструє, що психоемоційний стан та самоствавлення особистості прямо впливають на налагодження міжособистісних відносин. Тобто дівчата з одного боку прагнуть соціальних контактів і налагоджують їх, однак у цих відносинах вони можуть обирати компромісну поведінку, підпадати під вплив, часто негативний, з боку свого соціального оточення. Звідси, наявність дисгармонії міжособистісних стосунків у дівчат може підвищити ризик набуття девіантних форм поведінки, в тому числі підвищити ризик їх втягування до проституції.

Оскільки проституцію ми визначили як делінквентну та саморуйнівну поведінку (підрозділ 1.1), важливим показником ризику втягування до неї нами виділено *прояви девіантної поведінки*. З цією метою ми використали «Опитувальник установок до сексу Айзенка» (дод. В.4). З даного особистісного опитувальника ми вибрали п'ять шкал – «дозволеність», «знеособлений секс», «сексуальна сором'язливість», «цнотливість» та «фізичний секс», які, на наш погляд, можуть відображати девіації сексуальної активності дівчаті адаптували запитання відповідно до особливостей (вік, стать) об'єкта профілактики. Згідно з результатами опитування (табл. 2.11), переважаючими серед дівчат є така установка як «цнотливість», що вказує на те, що вони не орієнтовані на сексуальні відносини в найближчому майбутньому, остерігаються сексуальних зв'язків, відчувають збентеження щодо розмов на сексуальну тематику.

В процесі опитування дівчата уточнювали зміст запитань, що вказує на їх необізнаність стосовно питань сексу та сексуальних стосунків. Також переважна більшість дівчат отримала низькі бали по шкалі «дозволеність», що свідчить про те, що вони поважають шлюб, вважають цнотливість

найбільшою чеснотою дівчини, не визнають аморальність у жодному прояві. Водночас, серед опитаних є значний відсоток тих, хто, отримав вищі бали за шкалами «знеособлений секс» та «фізичний секс», що може свідчити про їх прагнення до реальних сексуальних контактів, орієнтацію на фізичний аспект відносин у парі, а також про можливий досвід статевого життя. Високому рівню відповідають високі показники шкал «дозволеність», «знеособлений секс», «фізичний секс».

Таблиця 2.11

**Рівень прояву установок на секс серед неповнолітніх вихованок
школи-інтернату**

<i>Дозволеність</i>	ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть
Високий	0	0	0	0
Середній	31,42	33	32,63	31
Низький	68,57	72	68,42	65
<i>Сексуальна сором'язливість</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	19,04	20	18,94	18
Середній	40,95	43	40	38
Низький	40	42	41,95	39
<i>Цнотливість</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	47,61	50	45,26	43
Середній	44,76	47	44,21	42
Низький	8,57	9	10,52	10
<i>Знеособлений секс</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	0	0	0	0
Середній	25,71	28	26,31	25
Низький	73,33	77	73,68	70
<i>Фізичний секс</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий	17,14	18	18,95	18
Середній	54,28	57	54,73	52
Низький	28,57	30	26,31	25

Для вивчення поведінкового компоненту ми розробили «Схему спостереження проявів девіантності у поведінці вихованок школи-інтернату» (дод В.5), яка була представлена вихователям шкіл-інтернатів (65 осіб). Ця схема дозволила виявити вихованок з відхиленнями у поведінці (табл. 2.12). Таблиця побудована згідно такого принципу: високий рівень кожної сфери

життєдіяльності відображає високий рівень прояву девіантності, середній – середньому, низький - низькому.

Таблиця 2.12

Прояви девіантності у неповнолітніх вихованок школи-інтернату

<i>Зовнішній вигляд</i>	ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть
Високий (надміру зухвалий, неадекватний віку, статі)	5,71	6	6,31	6
Середній (інколи зухвалий, неадекватний віку і статі)	17,14	18	16,84	16
Низький (охайний, адекватний віку та статі)	77,14	81	76,84	73
<i>Навчальна успішність</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий (не встигає)	4,76	5	5,26	5
Середній (середній рівень)	87,61	92	86,31	82
Низький (високий рівень)	7,61	8	8,42	8
<i>Дисципліна</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий (незадовільна)	18,09	19	20	19
Середній (задовільна)	64,76	68	63,15	60
Низький (зразкова)	17,14	18	16,84	16
<i>Прогули уроків</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий (часто)	20,95	22	22,10	21
Середній (трапляється рідко)	49,52	52	50,52	48
Низький (не було жодного)	29,52	31	27,36	26
<i>Вживання алкоголю/наркотиків</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий (зафіксовано часто)	0,95	1	1,05	1
Середній (зафіксовано рідко)	19,04	20	21,05	20
Низький (не зафіксовано жодного випадку)	80	84	77,89	74
<i>Спілкування з однолітками</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий (конфліктне)	8,57	9	9,47	9
Середній (байдуже)	18,09	19	16,84	16
Низький (дружнє)	73,33	77	73,68	70
<i>Самовільне залишення території інтернату</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий (зафіксовано часто)	8,57	9	9,47	9
Середній (зафіксовано рідко)	15,23	16	16,84	16
Низький (не зафіксовано жодного випадку)	76,19	80	73,68	70
<i>Бродяжництво</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий (зафіксовано часто)	0	0	0	0
Середній (зафіксовано рідко)	1,90	2	2,10	2
Низький (не зафіксовано жодного випадку)	98,09	103	97,89	93
<i>Досвід статевого життя</i>	%	К-ть	%	К-ть
Високий (є досвід статевого життя)	0,95	1	1,05	1
Середній (досвід статевого життя під знаком «?»)	5,71	7	7,36	7
Низький (відсутній досвід статевого життя)	93,33	97	91,57	87

Згідно табл. 2.12 ми бачимо, що прояви девіантності відносно вказаних сфер життєдіяльності дівчат мають низький та середній рівні, тобто переважна більшість дівчат мають нормальний зовнішній вигляд, задовільну дисципліну, рідко прогулюють уроки, не вживають алкоголь, не залишають самовільно територію школи-інтернату, що свідчить про чітку регламентацію їх життєдіяльності та організований виховний вплив. Однак, є такі, що не встигають у навчанні, мають незадовільну дисципліну, конфліктують з однолітками, вживають алкоголь/наркотики, мають досвід статевого життя, що може віднести їх до групи ризику втягування до проституції.

На основі аналізу вищезначеного ми сформуваємо три рівні ризику втягування до проституції серед вихованок школи-інтернату за *поведінковим критерієм* згідно принципу: високому рівню ризику втягування відповідають низькі показники соціалізованості та міжособистісних відносин, високі показники девіантних проявів у поведінці дівчат, низькому – високі показники соціалізованості та міжособистісних відносин, низькі показники девіантних проявів у поведінці дівчат (табл. 2.13). Отримані дані свідчать, що за поведінковим критерієм половина вихованок мають, в сукупності, високий та середній рівні ризику втягування до проституції, причиною чого є дисгармонії в міжособистісних відносинах та наявність девіантних проявів у поведінці.

Таблиця 2.13

Результати дослідження ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції за поведінковим критерієм

Показники	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Соціалізованість	15,23	16	16,84	16	35,23	37	34,73	33	49,52	52	48,42	46
Міжособ. стосунки	19,04	20	18,6	19	51,42	54	50,52	48	29,52	31	29,47	28
Схильн. до девіант. повед.	10,47	11	11,57	11	35,23	37	35,78	34	54,28	57	52,63	50
<i>Узагальнені дані</i>	<i>15,23</i>	<i>16</i>	<i>15,78</i>	<i>15</i>	<i>40</i>	<i>42</i>	<i>41,05</i>	<i>39</i>	<i>44,76</i>	<i>47</i>	<i>43,15</i>	<i>41</i>

Отже, запропонований нами пакет методик діагностики ризику втягування до проституції дозволив виявити дівчат, в яких за різними показниками особистісно-емоційного, когнітивного та поведінкового критеріїв простежуються негативні зміни, що дозволяє віднести їх до групи ризику втягування до проституції (табл. 2.14). На основі означеного ми встановили, що 32,38% вихованок ЕГ та 32,63% вихованок КГ належать до високого рівня ризику втягування до проституції; 42,85% та 43,15% вихованок ЕГ та КГ належать до середнього рівня ризику втягування до проституції; 24,76% та вихованок ЕГ та 24,21% вихованок КГ належать до низького рівня ризику втягування до проституції.

Таблиця 2.14

Узагальнені результати дослідження рівня ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції

Рівні	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
Критерії	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Особистісний	18,09	19	18,94	18	54,28	57	53,68	51	27,61	29	27,36	26
Когнітивний	64,76	68	64,21	61	33,33	35	33,68	32	1,90	2	2,10	2
Поведінковий	15,23	16	15,78	15	40	42	41,05	39	44,76	47	43,15	41
<i>Узагальнені дані</i>	<i>32,38</i>	<i>34</i>	<i>32,63</i>	<i>31</i>	<i>42,85</i>	<i>45</i>	<i>43,15</i>	<i>41</i>	<i>24,76</i>	<i>26</i>	<i>24,21</i>	<i>23</i>

До високого рівня ризику втягування до проституції нами віднесено вихованок із високим рівнем негативних психоемоційних станів, низьким рівнем емоційного самоствалення, низьким рівнем знань та навичок про здоровий спосіб життя, низьким рівнем знань щодо сексуальної культури, низьким рівнем сформованості знань та навичок про права та захист прав дитини, про явище проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми, низьким рівнем соціалізованості, з високим рівнем дисгармонії

міжособистісних стосунків, з високим рівнем установок на секс та високим рівнем проявів девіантності.

Під час дослідно-експериментальної роботи ми переконались, що рівень знань щодо культури сексуальної поведінки вихованок шкіл-інтернатів є вкрай низьким. Поширення вживання психотропних речовин серед вихованок шкіл-інтернатів зумовлюють низький рівень гігієнічних та морально-етичних знань, ранній початок статевого життя, невпорядкованість сексуальних зв'язків, що в свою чергу може стати причиною абортів та, загалом, зумовити зниження показників репродуктивного здоров'я вихованок закладів державної опіки. Все це дає нам підстави стверджувати, що вихованки шкіл-інтернатів являються однією з груп ризику небезпеки їх втягнення у сферу секс-бізнесу.

Аналіз вищесказаного дозволяє зробити висновок про незадовільний стан профілактики проституції неповнолітніх, що обумовлено, по-перше, недосконалістю законодавчого забезпечення щодо вирішення проблеми проституції неповнолітніх, у тому числі серед вихованок шкіл-інтернатів; по-друге, відсутністю відповідних профілактичних програм, спрямованих на попередження проституції серед вихованок шкіл-інтернатів, по-третє, недостатньо розробленим методичним забезпеченням такого напрямку роботи; по-четверте, недостатнім рівнем фахової підготовки щодо профілактики проституції.

2.2 Технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах

Проведене нами теоретичне дослідження проституції неповнолітніх, як виду девіантної поведінки, та аналіз результатів констатувального експерименту відобразили суттєві прогалини у превентивній роботі даного виду відхилення у поведінці, як на рівні держави, так і на рівні навчального

закладу, зокрема. Означене вище вказує на необхідність впровадження нової стратегії виховання неповнолітніх вихованок школи-інтернату, побудованої на превентивних соціально-педагогічних підходах, в основі яких лежить, в першу чергу, організація грамотного морально-статевого виховання, формування засад здорового способу життя та інформаційно-просвітницька робота з дівчатами та їх найближчим оточенням. Не менш важливим напрямом превентивної діяльності є навчання педагогічних кадрів та підвищення їх мотивації до здійснення профілактики проституції. Впровадження стратегій повинно охоплювати технологічний аспект, який є гарантом ефективності здійснюваної превентивної діяльності. Орієнтація на технологічний аспект зумовлена досвідом успішного впровадження технологій профілактики девіантної поведінки (Г. Л. Корчова [159], Л.М. Линник [201], В.М. Оржеховська [251] та ін.).

Спираючись на позитивний досвід науковців, ми сконструювали технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах. Вихідним пунктом конструювання вказаної технології було дослідження шляхів запобігання проституції (підрозділ 1.3). Під час тривалих теоретичних досліджень ми визначили, що одним із чинників втягування у сферу проституції є статева деморалізація особистості (підрозділ 1.1). Аналіз вищесказаного дозволив констатувати, що підвищення рівня знань щодо культури статевої поведінки та морально-етичної культури особистості, а також формування засад здорового способу життя сформує «імунітет» до негативних впливів навколишнього соціального середовища і так попередить втягування до проституції вихованок школи-інтернату.

На основі того, що педагогічна технологія – це строге наукове проектування і точне відтворення гарантуючих успіх педагогічних дій, а педагогічне проектування передбачає попередню розробку основних деталей наміченої діяльності учнів та педагога [320], то при конструюванні соціально-педагогічної технології профілактики проституції неповнолітніх

вихованок школи-інтернату ми ґрунтувалися на *триступеновому проектуванні*, що охоплює моделювання, проектування і конструювання.

На *першому ступені проектування – створення моделі (моделювання)*, здійснюється розробка цілей створення педагогічної системи, педагогічних процесів чи педагогічних ситуацій та визначаються основні шляхи їх розв'язання. На цьому ступені процес цілепокладання показує суспільно-державне замовлення, адекватне об'єктивним потребам суспільства. Відповідно до цього, моделюється самодостатня особистість неповнолітньої вихованки школи-інтернату з адекватною системою ціннісних орієнтацій та з високим рівнем підготовленості до самостійного життя. Оскільки процес цілепокладання являється об'єднуючою ланкою взаємопов'язаних елементів системи, то педагогічні технології обумовлюються характером педагогічних задач як одиниць педагогічного процесу. Саме під час вирішення педагогічної задачі відбувається взаємоперехід теоретичного і практичного мислення, що передбачає аналіз педагогічної ситуації, вироблення та прийняття діагностичних рішень [320]. Проведення діагностики серед вихованок шкіл-інтернатів ґрунтується на діагностиці особистісних якостей, проведенні підсумкових оцінок потреб дитини та рівня оволодіння життєвими навичками особистості, на основі чого і прогноуються результати профілактичних заходів, а також можливі труднощі при роботі з вихованками та рекомендації відповідних виховних дій педагогів.

Подальша розробка моделі та доведення її до рівня практичного використання здійснюється на *другому ступені проектування – створення проекту (власне проектування)*. Цьому ступеню передував порівняльний аналіз поведінкових практик вихованок шкіл-інтернатів, зокрема, вживання тютюнових виробів, алкоголю та наркотиків, а також досвіду статевого життя та випадкових сексуальних зв'язків, що дозволило виділити пріоритетні напрями профілактичних заходів в процесі створення проекту.

На *третьому ступені проектування – конструювання* – ми здійснили деталізацію створеного проекту та апробували його з метою наближення до

конкретних умов учасників виховних відносин. Цей ступінь передбачав реалізацію педагогічного експерименту, в умовах якого і відбувається апробація технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах. Цей процес охоплює такі кроки:

1. Вибір пріоритетних цілей, орієнтованих на формування певних особистісних якостей, котрі будуть сформовані у дівчат у процесі організації профілактичної програми. В контексті нашого дослідження сформовані якості відповідають Концепції національного виховання. До них ми віднесли вихованість, неконфліктність, стійкість до вживання психотропних речовин, конструктивність ціннісних орієнтацій, позитивна мотивація до суспільно прийнятних видів праці, високий рівень знань щодо сексуальної культури.

2. Вибір змісту навчально-виховної програми відповідно до змісту навчальних програм, що ґрунтується на Концепції формування здорового способу життя. Сюди ми віднесли вивчення шкідливості вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин, а також наслідків раннього та непорядкованого статевого життя для організму молодої дівчини – майбутньої дружини та матері. Дана інформація повинна відповідати вимогам: дозованість інформації; підбір інформації відповідно до вікових та індивідуальних особливостей вихованок;

3. Вибір форм і методів, орієнтованих на досягнення однієї чи декількох цілей навчально-виховної діяльності. Варто відмітити, що у школах-інтернатах є такі форми роботи з неповнолітніми вихованцями як: лекції, бесіди, диспути, семінари, вікторини практичні заняття, колективні творчі заходи тощо. Ми ж доповнили їх саме цільовими формами та заходами, а саме: мозковими штурмами, майстер-класами, відеолекціями, тренінгами тощо. Також для реалізації технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах ми комплексно (як взаємодоповнюючі елементи та послідовні компоненти цілісного педагогічного процесу) ми використовували засоби педагогічного спілкування, організації розвиваючих видів соціальної діяльності,

колективного творчого виховання, індивідуальної роботи.

Даний процес здійснюється з урахуванням особливостей типу особистості вихованки школи-інтернату, зокрема часто неадекватною самооцінкою та системою ціннісних орієнтацій, слабким рівнем розвитку власної мотивації тощо. Так, під час проведення пілотажного дослідження серед вихованок школи-інтернату, були зафіксовані такі «психологічні бар'єри», як настороженість дівчат, їх нещирість, замкнутість, байдужість та недовіра. Тому під час конструювання вказаної технології соціальний педагог повинен володіти основами педагогічної техніки, що є необхідною умовою оволодіння технікою спілкування [320].

Запропонована нами *Технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах* (рис. 2.1) будується на системному підході. До компонентів системи профілактики проституції належать: мета, об'єкт, суб'єкт, завдання, зміст, організаційні форми і методи. Кінцевою *метою* соціально-педагогічної профілактики проституції є формування фізично, психічно та морально здорової особистості з високим рівнем морально-етичної та сексуальної культури.

Як уже зазначалося, головними *об'єктами* профілактичної роботи нами визначено вихованок 14-17 років (8-11 класів) школи-інтернату. До об'єктів систематичної інформаційно-просвітницької роботи щодо профілактики проституції неповнолітніх також віднесено педагогічних працівників та психологів школи-інтернату, а також батьків/опікунів вихованок. Головним *суб'єктом* профілактичної роботи є соціальний педагог, який координує даний процес. В контексті нашого дослідження основним результатом реалізації технології є запобігання ризикувтягування до проституції вихованок школи-інтернату. Досягнення мети технології реалізується через зміст профілактичної роботи, представлений у вигляді первинної та вторинної видів профілактичної роботи. Очевидно, що кожен з видів профілактики проституції неповнолітніх вихованок відрізняється змістовно, у зв'язку з відмінністю об'єктів профілактики, завдань профілактики та

методів і форм, які передбачають виконання цих завдань. Відповідно, зміст профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату різниться залежно від етапів її організації та впровадження.

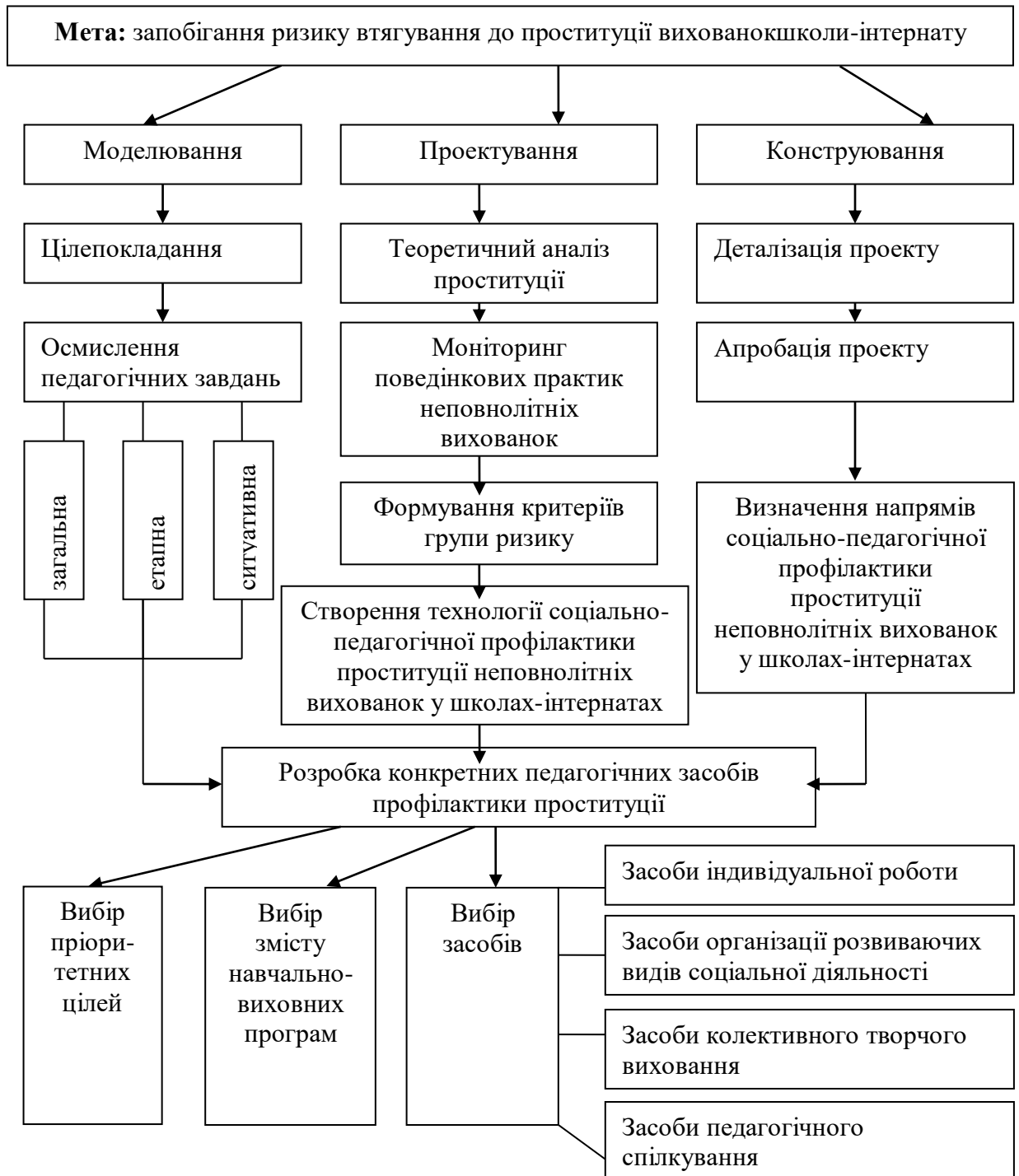


Рисунок 2.1 Технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах

У психології, способи і *засоби діяльності* – це сукупність прийомів і

методів діяльності, що забезпечують її результат [203]. Відмітимо, що першочергово соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах реалізувалася *засобами педагогічного спілкування*: експресивно-мімічними (посмішка, погляд, міміка, виразні рухи рук і тіла, виразні вокалізації); предметно-дієвими (локомоторні та предметні рухи і пози наближення, видалення, вручення предметів, протягування різних речей тощо; пози, які виражають протест, бажання ухилитися від контакту або, навпаки, бути узятим за руки тощо); мовними (висловлювання, питання, відповіді, репліки) (за М.І. Лісіною [202, с.60]). З допомогою методів активного навчання та ігротерапії організовувалася активна участь кожної учасниці групи до проведення бесід, диспутів, круглих столів, мозкових штурмів, рольових ігор тощо. Реалізація системи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах засобами педагогічного спілкування мала на меті: а) налагодження довірливих стосунків з учасницями групи, що полегшувало надалі проведення діагностики та вибору профілактичних заходів; б) формування позитивного мікроклімату групи, що попереджувало виникнення конфліктів і у такий спосіб не відволікало від проведення навчально-виховних заходів; в) формування в учасниць впевненості у висловлюванні власних думок, що сприяло покращенню здатності узагальнювати отриману інформацію. Треба зауважити, що така робота вимагала майстерності, оскільки значна частка дівчат із неблагополучних сімей, що позначається на їх манері та культурі спілкування.

Інтеграція неповнолітніх вихованок в активне спілкування в процесі упровадження соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх дівчат у школах-інтернатах реалізується з допомогою *засобів організації розвиваючих видів соціальної діяльності*, зокрема пізнавальної, трудової, художньої, спортивної, громадської, ціннісно-орієнтаційної та комунікативної (дозвіллевої) (за Н.Є.Щурковою [320, с.364]). Дана група засобів передбачає постановку неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів в

позицію активного суб'єкта спілкування та пізнання, розвиток у них здібностей до рефлексії, самоуправління, самоорганізації та самоконтролю.

Система соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах передбачає також застосування *засобів колективного творчого виховання* (за І.П.Івановим [320, с.375-376]). Дана група засобів передбачає планування, підготовку, проведення та обговорення колективних заходів (акцій, театральних виступів, зустрічей, мандрівок, турнірів, тематичних творчих справ тощо), які створюють передумови до розкриття творчого потенціалу та самореалізації особистості, а також служать регуляторами поведінки дівчат, оскільки формують у них певні установки та ціннісне ставлення до навчання, праці, суспільства тощо відповідно до тематики запланованих заходів.

Серед *засобів* ми визначили пріоритетними інтерактивні засоби, як такі, що дають змогу організувати активність та ініціативність вихованок в отриманні знань та навичок здорового способу життя, професійного самовизначення, адаптації до самостійного життя. Тому до засобів ми віднесли: рольові ігри, ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій (case-study) – ситуація-проблема, ситуація-оцінка, ситуація-ілюстрація, ситуація-рішення; метод «мозкового штурму», як такий, що ефективно активізує колективну діяльність; соціально-комунікативні тренінги (профілактики адиктивної поведінки, тренінги комунікативних умінь, тренінги особистісного розвитку, тренінги розвитку вмінь і навичок, тренінги мотивації життєдіяльності тощо).

Для роботи з дівчатами задля формування навичок створення привабливого зовнішнього вигляду, адекватних форм поведінки та стилю спілкування в контексті відповідності необхідним атрибутам жіночності нами обрано таку інноваційну форму роботи як «Дівочий клуб», побудовану за зразком «Дамського клубу», адаптованого А.О.Протопоповим і Н.М.Савельєвою для роботи серед дівчат-підлітків «групи ризику» [287, с.86-88]. Її реалізація проходить у чотири кроки: 1) «інвентаризація» – створення якнайповнішого переліку девіацій зовнішнього вигляду дівчат;

2) ідентифікація-демонстрація: демонстрація вказаного переліку групі дівчат, з якою проводиться робота; демонстрація дівчаткам норми, ідеалу, загальноприйнятих традицій, зразків такої поведінки, яка вважається нормальною, соціально схвалюваною; пошук кожною вихованкою її власних недоліків; виявлення референтних груп (в особі соціального педагога, шкільного психолога, в окремих випадках, візажистів, перукарів, косметологів і т.д.) для дівчат-вихованок з метою прищеплення їх норм позитивної поведінки; 3) з'ясування референтності джерела, яке породжує відхилення у поведінці особистості (батьки/опікуни, вихователі, вчителі, однокласники, друзі, знайомі, ЗМІ, та ін.; 4) демонстрація наявності й формування суспільно схвалюваних самими вихованками їх якостей та ознак; 5) закріплення – демонстрація і підтвердження ефективності нових якостей у ході їх тривалого реального існування. Тобто процес конструювання технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах охоплює декілька груп педагогічних засобів, котрі в сукупності створюють єдину систему.

Аналіз наукових джерел [127; 320] дозволив сформулювати *принципи реалізації технології* соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах:

- системності – передбачає розробку і проведення профілактичних заходів на основі системного аналізу наявної ситуації поширення секс-бізнесу в Україні та втягнення в дану сферу послуг неповнолітніх;
- стратегічної цілісності – визначає єдину цілісну стратегію профілактичної діяльності, котра обумовлює основні стратегічні напрямки, в межах яких здійснюються конкретні заходи та акції;
- багатоаспектності – передбачає поєднання різноманітних аспектів профілактичної діяльності: освітнього (котрий формує базові знання про фізіологічні, психологічні, медичні та морально-етичні наслідки вживання психоактивних речовин, а також раннього чи невпорядкованого статевого життя, і, врешті решт, зайняття проституцією); соціального (який

спрямований на формування позитивних моральних цінностей, орієнтованих на вибір здорового способу життя); навчального (котрий забезпечує формування навичок здорового способу життя); психологічного (спрямованого на формування стресостійких особистісних ресурсів, позитивних когнітивних оцінок, а також конструктивних установок у складних життєвих ситуаціях) і виховного (котрий передбачає зміни у поведінці під впливом спеціально розроблених та планомірно проведених акцій та дій);

- комплексності – передбачає узгодженість та комплексність профілактичної роботи вихователів, педагогів, соціальних педагогів, соціальних робітників, психологів, лікарів та ін. спеціалістів;

- аксіологічності – охоплює формування позитивних ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на позитивному сприйнятті загальнолюдських цінностей та норм, формування засад здорового способу життя, законслухняності, поваги до особистості, до держави та до оточуючого середовища, що є орієнтирами та регуляторами поведінки;

- ситуаційної адекватності – означає відповідність профілактичних заходів реальній соціально-економічній ситуації в державі та в освітньому середовищі, а також вдосконалення профілактичної діяльності з врахуванням оцінки ефективності та аналізу ситуації;

- індивідуальної адекватності – передбачає відповідність профілактичної діяльності віку, соціальному статусу та іншим особливостям цільової групи;

- демократичності – передбачає добровільність профілактичних заходів з дотриманням прав та свобод людини.

Дотримання наведених принципів гарантуватиме позитивний кінцевий результат, котрий, безумовно, значною мірою залежить від рівня технологічності процесу профілактики проституції.

Запропонована нами *технологія реалізується у чотири етапи*: концептуально-стратегічний, операційний, підсумковий і коригувальний, кожен з яких має свою мету і заходи для її досягнення (рис. 2.2).

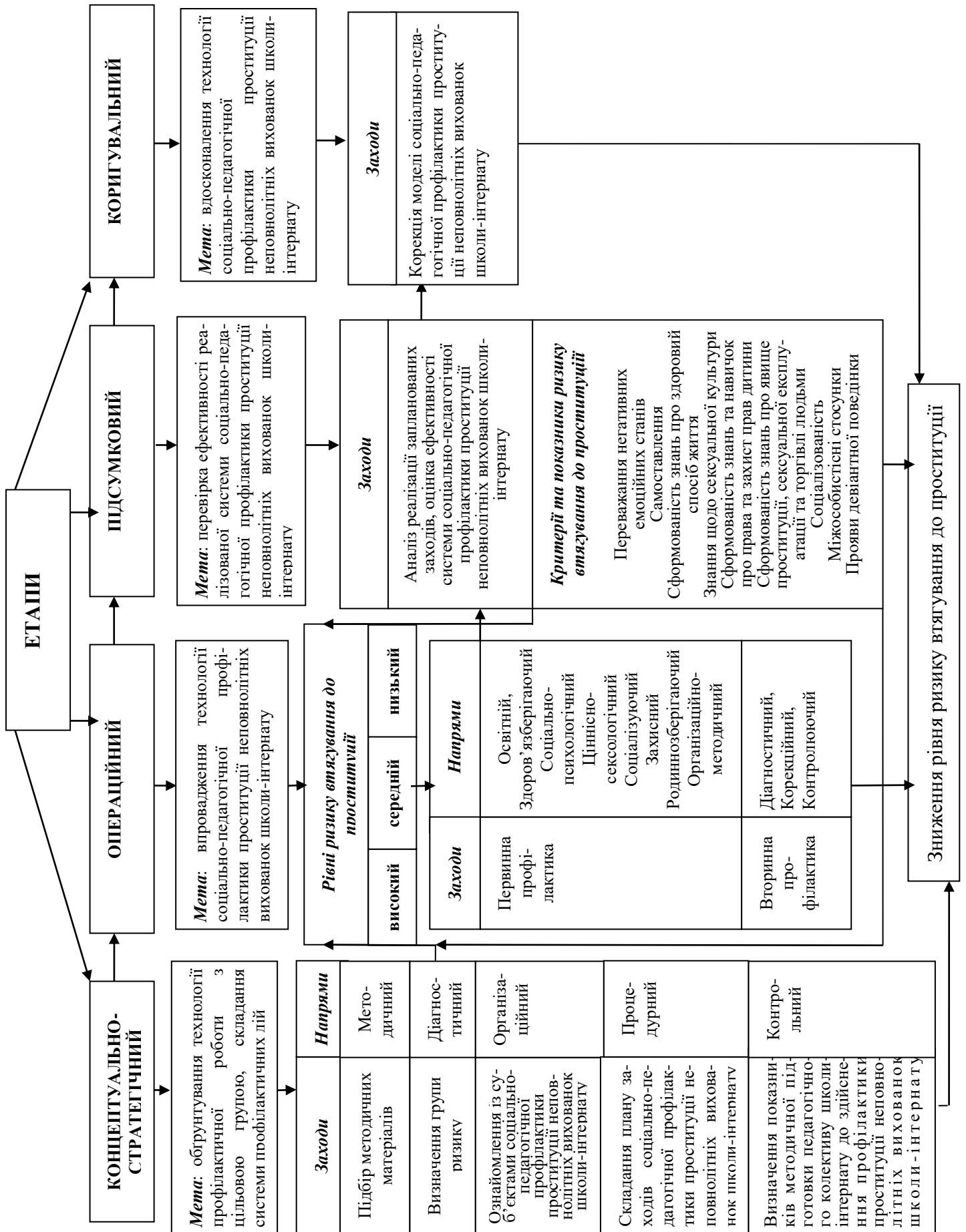


Рисунок 1. Технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах

Концептуально-стратегічний етап, термін якого триває I чверть I семестру (два місяці), є найважливішим, оскільки на даному етапі визначаються основні концептуальні засади здійснення профілактики проституції неповнолітніх вихованок, обґрунтовується технологія профілактичної роботи з цільовою групою (формування мети та завдань технології, планування та затвердження видів профілактичної діяльності та її змісту, підбір відповідних методів і форм профілактики, складання системи профілактичних дій). Саме від технологічності та організованості структурних компонентів даного етапу залежить прогнозованість впливу розробленої технології на ефективність профілактичних заходів.

Метою концептуально-стратегічного етапу є створення необхідних умов для здійснення ефективної профілактичної роботи. Основні заходи концептуально-стратегічного етапу представлені у таких *напрямах*:

– Методичний (створення бібліотеки нормативно-правових документів України щодо реалізації соціальних програм стосовно категорії підлітків, молоді та сімей; підбір літератури відповідно до змісту профілактичної роботи; підбір каталогу конкретних методик освіти та виховання, а також тренінгів, що стосуються попередження формування ризику втягування до проституції у ЗЗСО, зокрема, у школі-інтернаті; підбір аудіо- та відео-матеріалів відповідно до тематики профілактичних заходів).

– Діагностичний (аналіз соціальних паспортів 8-11 класів; особових справ неповнолітніх вихованок (учнівські справи вихованок (інформація про навчальну успішність), акт відвідування дитини батьками, родичами чи опікунами); аналіз щоденників педагогічних спостережень; психологічних карт вихованок (перелік та зміст бесід, консультацій психолога та висновки спеціаліста за результатами роботи з дитиною); аналіз спеціальних карток вихованок, перебування на обліку в поліції, схильність до правопорушень, прояви девіантної поведінки); аналіз протоколів із засідань профілактичної ради, уточнення критеріїв та показників ризику втягування до проституції).

– Організаційний (ознайомлення зі структурою та сферою компетенції суб'єктів соціально-педагогічної діяльності у місті та області відповідно до визначеного переліку (див. рис. 1.3), визначення потенційних партнерів для здійснення соціально-педагогічної профілактики проституції, налагодження взаємодії між суб'єктами профілактичної роботи, делегування обов'язків між суб'єктами профілактичної роботи.

– Процедурний (складання плану заходів по проведенню профілактики формування ризику втягування до проституції на первинному та вторинному рівнях серед учасниць цільової групи).

– Контрольний (визначення показників методичної підготовки педагогічного колективу школи-інтернату до здійснення соціально-педагогічної профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок).

На *операційному етапі*, термін якого триває з II чверті I семестру поточного року по II чверть I семестру наступного року (1 рік), здійснюється практичне впровадження розробленої технології, зокрема організовується та впроваджується система запланованих профілактичних дій, здійснюється управління процесом соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату, координація зусиль суб'єктів і об'єктів профілактики, впроваджується Програма соціально-педагогічної профілактики серед неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів. Підбір заходів ґрунтується на попередній дослідно-експериментальній роботі, проведеній серед неповнолітніх вихованок та педагогічного колективу школи-інтернату, відповідно до чого визначаються пріоритетні напрями роботи.

Загальною метою операційного етапу є попередження проституції та суміжних з даним явищем видів девіантної поведінки, до яких ми відносимо такі: вживання тютюнових виробів, алкогольних напоїв та наркотичних речовин, ранній початок статевого життя, безладна статевая поведінка, венеричні захворювання, прогули навчання, втечі з дому (інтернату), бродяжництво тощо. Основні заходи операційного етапу представлені у вигляді первинної та вторинної видів профілактики.

Первинна профілактика, спрямована на усунення чинників, які можуть спровокувати втягування неповнолітніх вихованок до проституції. Об'єктами первинної профілактики є усі вихованки цільової групи – «звичайні» і ті дівчата, у поведінці яких спостерігаються девіантні прояви. Також вважаємо за доцільне охоплювати первинною профілактикою педагогічний колектив школи-інтернату з метою їх методичної підготовки для запобігання втягування до проституції їх неповнолітніх вихованців. Хоча переважаюча більшість дітей походять з неблагополучних сімей, все ж ми вирішили також і батьків залучити до участі у профілактичних заходах.

Основні завдання первинної профілактики в умовах школи-інтернату нами представлено у *напрямах*:

1) Освітній: інформування неповнолітніх вихованок про явище сексуальної експлуатації дівчат та жінок та ризику сексуальної експлуатації; про проблему торгівлі дітьми та шляхи потрапляння до ситуацій торгівлі дітьми; про правила безпечної поведінки з метою уникнення сексуального насильства та ситуацій торгівлі дітьми; про алгоритм дій особи у разі виникнення ситуацій сексуальної експлуатації та ситуацій торгівлі дітьми; інформування про діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у сфері захисту прав дитини; формування усвідомленого ставлення до проблеми проституції.

2) Здоров'язберігаючий: формування знань про анатомо-фізіологічні особливості статей; розвиток навичок ведення здорового способу життя (навичок особистої гігієни; відповідального ставлення до свого тіла, фізичного і репродуктивного здоров'я; вироблення звички до виконання фізичних вправ); формування розуміння безпечної та відповідальної поведінки (ознайомлення з фізіологічними, психологічними та медичними наслідками раннього чи непорядкованого статевого життя і заняття проституцією для дівчат і жінок).

3) Соціально-психологічний: формування знань про соціально-статеву роль, вироблення навичок побудови адекватної статево-ролевої поведінки;

формування адекватної самооцінки, комунікативних навичок, стресостійких особистісних ресурсів, формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки.

4) Ціннісно-сексологічний: вироблення моральної стійкості до різноманітних розбещуючих впливів; усвідомлення і прийняття загальноприйнятих норм і правил поведінки, формування духовних цінностей; формування установок до позитивних змін у поведінці; формування у дівчат цінності власної цнотливості; виховання у дівчат жіночої гідності, моральної відповідальності за свою сексуальну поведінку; підготовка до відповідального шлюбу та відповідального материнства; формування позитивної моделі сім'ї; формування усвідомленого ставлення до власної сексуальності; формування високого рівня знань щодо сексуальної культури (навичок оцінювання та контролю власних сексуальних проявів; уявлень про адекватну сексуальну поведінку, зовнішній вигляд, відповідно до віку і статі); вироблення навичок відповідальної і безпечної сексуальної поведінки.

5) Соціалізуючий: здійснення оцінки потреб кожної вихованки; складання Індивідуального плану адаптації до самостійного життя; підготовка дівчат до самостійного життя поза школою-інтернатом; сприяння професійному самовизначенню¹;

6) Захисний (налагодження стосунків з установами та організаціями, які відстоюють права дитини, активізація захисної функції соціального педагога.

7) Родиннозберігаючий (налагодження контактів з біологічними батьками (родичами, опікунами), сприяння відновленню батьківських прав або оформлення над вихованками опіки їх родичами; залучення батьків до участі у житті їхньої дитини, групи, закладу.

8) Організаційно-методичний: навчання працівників школи-інтернату з проблеми профілактики формування схильності до девіантної поведінки; з

¹Даний напрям стосується не лише суто профілактики проституції, але й, загалом, діяльності соціального педагога у школі-інтернаті

проблеми попередження формування ризику втягування до проституції; з проблеми торгівлі дітьми та експлуатації дитячої праці.

Ефективність реалізації кожного виду завдань потребує залучення фахівців відповідного профілю, тому суб'єктами первинної профілактики можуть бути шкільний психолог, нарколог, гінеколог, косметолог, візажист (за бажанням соціального педагога), юрист, методист та ін.

Методами і формами первинної соціально-педагогічної профілактики проституції визначено такі: інформування, навіювання, мозковий штурм, консультування, робота в групах (дискусії, створення соціальних реклам, створення проєктів), лекції (міні-лекції, відео-лекції, лекції-бесіди тощо), тренінги, міні-тренінги, ігри (вправи, рольові ігри, психологічні ігри, міні-вистави тощо), графічні завдання (створення індивідуальних та групових малюнків, соціальних реклам тощо), конференції, диспути, лекторії та семінари для педагогічного колективу, тематичні дні (тижні, місячники) тощо.

Вторинна соціально-педагогічна профілактика вирішує проблему раннього виявлення та реабілітації неповнолітніх вихованок з яскраво вираженими поведінковими відхиленнями. Тобто, об'єктами вторинної профілактики є вихованки групи ризику – дівчата, які перебувають на внутрішньо шкільному обліку, а також вихованки, у зовнішньому вигляді і поведінці яких спостерігаються негативні зміни (надмірність у макіяжі та відвертість в одязі, прогули навчання, незадовільна успішність, вживання цигарок, алкоголю чи наркотиків, з'ясування фактів про ранній початок статевого життя, низький статус у шкільному колективі, ізольованість у ньому тощо). Вторинна профілактика спрямована на запобігання їх статевої деморалізації, а також на формування навичок безпечної поведінки (в тому числі й сексуальної), самопомоги та відповідальності за своє життя. Вторинна профілактика обов'язково охоплює консультації з працівниками школи-інтернату щодо роботи з проблемними дівчатами-підлітками та навчання стратегіям подолання різного роду труднощів при роботі з ними.

Основні завдання вторинної профілактики ми представили у напрямках:

1) **Діагностичний:** поглиблена соціально-педагогічна діагностика вихованок «групи ризику» (вивчення референтної групи вихованок, їх соціальних зв'язків, характерологічних особливостей, схильності до шкідливих звичок та складання психологічної характеристики вихованок; виявлення чинників, які привели до відхилень у поведінці).

2) **Корекційний:** впровадження заходів, спрямованих на покращення стану здоров'я вихованок «групи ризику», позбавлення шкідливих звичок; корекцію негативних якостей (неадекватної самооцінки, тривожності тощо) та статевої ідентичності, упровадження тренінгових методів корекції сексуальних порушень; розвінчання думки про проституцію як про забезпечений, красивий спосіб життя;

3) **Контролюючий:** впровадження соціального контролю за негативним впливом на вихованок з боку психолого-педагогічного колективу школи чи неформального оточення (виявлення випадків аморального і кримінального впливу чи насильства); контроль за розповсюдженням порнографічної літератури та відеопродукції;

Вторинна профілактика проституції неповнолітніх вихованок організовується з допомогою індивідуальних та групових форм роботи, до яких віднесено такі: інформування, переконання, роз'яснення, профілактичні бесіди, міні-лекції, вправи, приклади, методи драматизації та демонстрації, тренінги, творчі роботи, аналіз конкретних ситуацій, рольові та моделюючі ігри, організація дозвілля (наприклад, гуртки, спортивні секції, туристичні походи, екскурсії), зустрічі з фахівцями тощо.

Кожен із рівнів профілактики співвідноситься із рівнем ризику втягування до проституції: низький рівень ризику втягування до проституції (НРРВП) передбачає проведення первинної профілактики проституції; середній рівень ризику втягування до проституції (СРРВП) та високий рівень ризику втягування до проституції (ВРРВП) передбачає проведення первинної та вторинної видів профілактики (рис. 2.3).

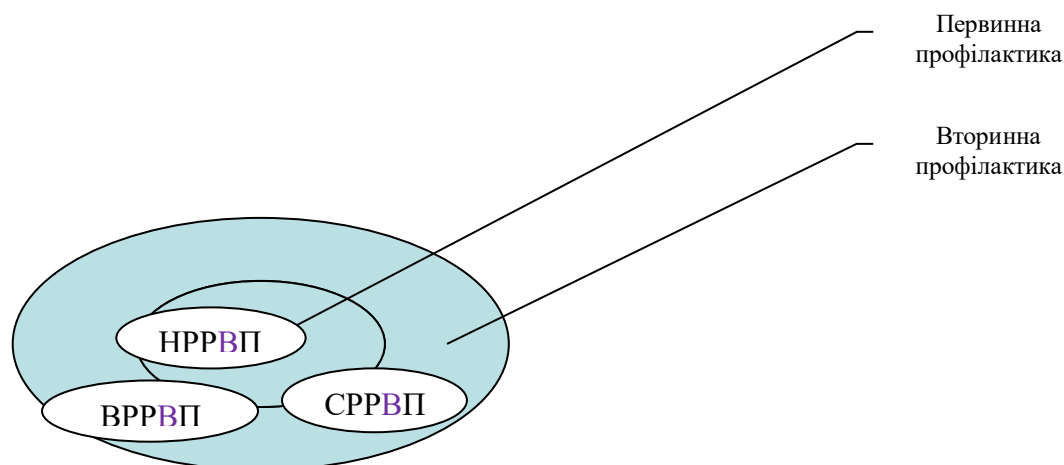


Рисунок 2.3 Співвіднесення рівнів профілактики та рівнів ризику втягування до проституції

Очевидно, що реалізація окресленого кола завдань вимагає значних затрат часу, а тому можлива лише за умови залучення таких суб'єктів профілактики, як: шкільний психолог, класний керівник та вихователь. Окрім того, проведення заходів вторинної профілактики потребує залучення додаткових суб'єктів профілактики, до яких ми віднесли, наприклад, співробітників відділу служби у справах дітей, національної поліції, представників соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, опікунських рад, а також правозахисних громадських організацій тощо.

На підсумковому етапі (III чверть II семестру) здійснюється аналіз результативності та доцільності реалізованої системи профілактики, а також оцінювання динаміки рівня ризику втягування неповнолітніх вихованок школи-інтернату до проституції за попередньо визначеними критеріями та показниками ризику втягування до проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату (див. дод. В.1). Окрім того, на цьому етапі дослідження важливо перевірити готовність та рівень методичної підготовки педагогічного колективу школи-інтернату до здійснення профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок (див. дод. Б). Здійснений аналіз дозволить підвести підсумки ефективності проведених заходів та визначити результати профілактичної роботи як серед вихованок школи-інтернату, так і

серед педагогічного колективу, який, безумовно, є важливим суб'єктом профілактичної діяльності.

На *коригувальному етапі* (IV чверть II семестру) розробляються методичні рекомендації для подальшого застосування профілактичних заходів (щодо розвитку навичок ведення здорового способу життя, формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки у вихованок шкіл-інтернатів, становлення їх дівочої гідності та моральної відповідальності за свою сексуальну поведінку тощо) задля процесу забезпечення ефективності системи первинної та вторинної профілактики такого напрямку в школах-інтернатах. Загальною метою коригувального етапу є вдосконалення технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах. Зокрема, враховуються недоліки у проведеній роботі та вносяться відповідні корективи у технологію, відповідно до чого розширюється чи видозмінюється перелік запланованих профілактичних дій.

2.3 Експериментальне упровадження технології та напрямів соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах

Ефективність запропонованої нами технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах визначається відповідністю отриманих результатів поставленій меті та завданням. Очевидно, цей процес не може відбуватися стихійно, оскільки потребує організованих ситуацій цілеспрямованого впливу, що забезпечить розвиток позитивних тенденцій у зміні поведінки дівчат. Тому визначення напрямів соціально-педагогічної роботи щодо попередження проституції серед вихованок випливало із результатів констатувального експерименту, на підставі яких ми сформували групу ризику втягування до проституції,

окреслили систему соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах та спрогнозували результати впровадженої системи.

Формувальний експеримент проводився упродовж 2013-2016 рр. серед вихованок 8-11 класів Затурцівської та Головинської спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки», Княгининівської спеціалізованої школи-інтернату I-III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» Волинської області та Рогатинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Івано-Франківської області.

Як ми зазначили у підрозділі 2.1, до ЕГ було віднесено 105 вихованок, до КГ – 95. За результатами констатувального експерименту було виявлено 79 вихованок ЕГ (75,23%) та 72 вихованки КГ групи (75,78%), які за показниками різних критеріїв можуть бути віднесені до високого та середнього рівнів ризику втягування до проституції. Окрім того, лише 15 із 65 педагогічних працівників школи-інтернату (23,07%) продемонстрували достатньо високий рівень підготовки до здійснення профілактики проституції неповнолітніх.

У кожному навчальному закладі було створено робочі групи для ефективного впровадження розробленої нами технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату. Загалом основний склад робочих груп охопив 85 осіб: 4 соціальних педагоги (куратори роботи), 4 практичних психологи, 8 класних керівників, 8 вихователів, 20 вчителів-предметників, 16 вихованок шкіл-інтернатів (шефи Комітету краси та чарівності та представники шкільного самоврядування), 20 студентів-волонтерів (майбутніх соціальних педагогів) та 5 батьків-активістів. Додатково до робочої групи на кожному з етапів та за кожним напрямом залучалися різні суб'єкти первинної та вторинної профілактики відповідно до технології, представлені у підрозділі 2.2.

Кожен представник робочої групи був ознайомлений із метою, планом профілактичних дій, формами та методами системи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, Програмою соціально-педагогічної профілактики серед неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, що дало змогу повністю реалізувати усі прогнозовані напрями роботи. При цьому авторка брала особисту участь не лише у розробці, але й у реалізації більшості заходів системи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок, оскільки в позаурочний час на громадських засадах працювала із вихованками Княгининівської спеціалізованої школи-інтернату I-III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки».

Запропонована система профілактичних дій (засоби педагогічного спілкування, засоби організації розвиваючих видів діяльності, засоби колективного творчого виховання) застосовувалася в конкретних напрямках соціально-педагогічної роботи у ході реалізації етапів технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах. Реалізація технології забезпечувалася на основі розробленої нами *Програми соціально-педагогічної профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів* (дод Д.1).

Відмітимо, що заходи кожного з напрямів первинної профілактики були рекомендовані усім учасникам експерименту і не передбачали спеціально організованих впливів на окремих представників цільової групи. Окрім того, деякі із заходів ми пропонували як загальношкільні (дод. Д.2). Зважаючи на досвід А.О. Полянничко у подоланні соціальної депривації дітей-сиріт в умовах загальноосвітньої школи-інтернату [268], ми вирішили запозичити у дослідниці деякі форми соціально-виховної роботи з підлітками. Серед них, зокрема, спільні заходи із учнями ЗЗСО, студентами, з фахівцями ОЦСССМ, з фахівцями Центру планування сім'ї, з фахівцями наркодиспансеру тощо.

Оскільки операційний етап реалізації технології профілактики проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів триває з II чверті I семестру поточного року по II чверть I семестру наступного року, то відповідні заходи (які стосуються власне програми профілактики) ми реалізували з листопада поточного року по жовтень наступного, усі інші – загальні розпочинали з вересня.

Так, у рамках освітнього напрямку первинної профілактики з вихованками 8-11 класів проведено:

1. Тренінг *«Профілактика комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків»*. Формуючи його змістове наповнення, ми опиралися на матеріали інтерактивного семінару-тренінгу для дівчат 15-17 років щодо запобігання втягування до проституції неповнолітніх (Л.О. Бондаренко, І.В. Ламаш [197]), тренінгу *«Дитяча проституція: шляхи запобігання»* (Г.Л. Черепанова та ін.) [350] та інших розробок [46; 233; 288; 349; 357 та ін.]. Тренінг містив сім занять: *«Комерційна сексуальна експлуатація дівчат-підлітків»*; *«Спокуси сучасних підлітків»*; *«Чинники та шляхи втягування неповнолітніх дівчат у проституцію»*; *«Портрет дівчинки-повії»*; *«Наслідки проституції»*; *«Проституція і материнство»*; *«Протидія проституції»*. Їхній зміст представлений у дод. Д.3.

Основна мета тренінгу полягала у тому, щоб сформувати у вихованок адекватні уявлення щодо комерційної сексуальної експлуатації дітей та щодо проституції, зокрема, а також сформувати установку на неприйняття проституції як сфери заробітку. У ході проведення тренінгу використовувалися такі методи, як мозковий штурм, інформаційні повідомлення, бесіда, лекція-бесіда, вправа, рольова гра, графічний малюнок, соціальна реклама тощо. Показово, що тематика тренінгу зацікавила вихованок, на заняттях спостерігалось помітне пожвавлення. Винятково цікавими для вихованок були завдання, пов'язані зі створенням графічних малюнків та соціальної реклами. Так, після виконання графічних малюнків на тему *«Наслідки проституції для дівчинки-підлітка»* та соціальної реклами

на тему «Здорова жінка – здорова нація» і «Профілактика проституції неповнолітніх», вихованки спільно з соціальним педагогом оформлювали стенди, які потім колективно обговорювались не лише учасницями тренінгу, але й загалом на виховних заняттях інших класів школи-інтернату. Виконання цих завдань сприяло підвищенню рівня їх поінформованості щодо ризиків і наслідків проституції, а також формуванню установки на неприйняття проституції як сфери заробітку.

2. *Тиждень «Торгівля дітьми: як вберегтися від небезпеки».* Він охопив три заняття за темами: «Торгівля дітьми – чинники та наслідки», «Торгівля дітьми в контексті порушення прав дитини» та «Безпечний Інтернет», колективний перегляд навчального фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ» та семінар «Протидія торгівлі дітьми». Змістове наповнення ми формували, спираючись на низку розробок у цьому напрямі. Зокрема, під час першого заняття ми провели бесіду «Явище торгівлі людьми» та продемонстрували презентацію «Торгівля людьми – проблема сучасності» [356], за якою організували обговорення. Завдяки заходу дівчата дізналися про основні чинники підвищення вразливості дітей до втягнення в торгівлю людьми, про основні засоби, що використовуються для залякування та контролю жертв, а також про наслідки торгівлі людьми. Друге заняття, яке було проведено спільно із юристом, було розпочато із дискусії на тему «Чи знаєш ти свої права?». Особливий наголос робився на правах та пільгах, які забезпечує держава для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Окрім того, юрист подав інформацію про організації, до яких можна звернутися у разі порушення прав дитини та у випадку виникнення ситуації торгівлі дітьми. Під час аналізу ситуацій (див. [337, с. 26, 29, 31]), вихованки оволоділи навичками оцінювати ризиковані та небезпечні ситуації, визначати ситуації торгівлі дітьми. Заняття «Безпечний Інтернет» (розроблений на основі тренінгу «Безпечний Інтернет» для користувачів мережі Інтернет підліткового віку (11–18 років) [337, с. 272-275]) допомогло сформуванню у вихованок уявлення про небезпеки, які очікують на дітей та

молодь під час використання Інтернет, а також ознайомилися з правилами безпечного використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Перегляд навчального фільму з протидії торгівлі людьми «Станція призначення – Життя» [339], дав змогу вихованкам дізнатися про види торгівлі та шляхи вербування людей, а також отримати поради щодо безпечної поїздки під час виїзду та перебування за кордоном. Під час обговорення фільму вихованки висловлювали свої думки відносно того, чому існує таке явище як торгівля людьми та дітьми, а також визначали, які категорії дітей є найбільш вразливими для потрапляння в ситуацію торгівлі.

Семінар «Протидія торгівлі людьми» проводився спільно із представниками Служби у справах дітей. До переліку питань, які обговорювались на заході ми віднесли: робота за кордоном, шляхи потрапляння українських громадян за кордон, можливі небезпеки під час перебування за кордоном, ризики потрапити у ситуацію торгівлі дітьми за кордоном. На семінарі соціальний педагог виконував роль правозахисника. Важливим моментом завершення семінару було формулювання вихованками кодексу правил безпечної поведінки, які лягли в основу розробки буклетів на тему «Торгівля людьми – як вберегтися від небезпеки».

У ході реалізації завдань здоров'язберігаючого напрямку первинної профілактики ми впровадили два тематичні модулі «Здоров'я жінки і здоровий спосіб життя» та «Особливості uzалежненої поведінки неповнолітніх». Кожен модуль складався із декількох занять, зміст яких ми представили у методичних рекомендаціях «Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції» [180]. Підібрані форми роботи ми впроваджували поетапно, щоб поступово розширювати обізнаність дівчат з питаннями безпечної поведінки (в тому числі й сексуальної), засадами здорового способу життя та сексуальною культурою.

1. Спочатку з вихованками 8-11 класів було проведено *мозкові штурми* «Що таке здоровий спосіб життя?», «Що таке цигарки?», «Які причини зловживання алкоголем», «Що таке наркотики?» тощо. Вони виявили

недостатню освіченість дівчат у цих питаннях та відсутність інтересу до їх обговорення. Саме тому інформаційні повідомлення ми звели до мінімуму та робили їх досить короткими, заміняли тематичними оповіданнями (як от, «Помилка», «Дві сестри», «Сусідки» тощо), обговорення яких активізувало увагу вихованок.

2. *Перегляд і обговорення тематичних відеороликів та фільмів.* До цих заходів ми залучали не лише дівчат, але й хлопців 8-11 класів. Медіаресурси допомогли зацікавити вихованців. Серед спеціально підібраних були: відео «Правда про тютюн»¹, антиалкогольний фільм «День народження»², антинаркотичний фільм «Мрія»³, відео «Здоров'я. Чіпси»⁴ «400 цигарок»⁵, короткометражні відеоролики із серії «Бережи себе»⁶ («Мозок», «Серце», «Печінка», «Стравохід», «Кишківник», «Кров», «Шлунок» тощо), з допомогою яких ми створили проблемні ситуації, досягнули активної участі в обговоренні проблемних питань.

Під час занять вихованки також складала асоціативні ланцюжки, виконували вправи-твердження, розробляли заповіді здоров'я та кодекси безпечної поведінки, оформлювали графіки чергування по класах та кімнатах, а також брали активну участь у ході проведення рольових ігор, вправ-дискусій, аналізу ситуацій, лекцій-бесід, нарад, конференцій, конкурсів індивідуальних та групових малюнків, малюнків-діаграм, створення антиалкогольних знаків тощо.

3. Також, хочемо відмітити, що для розгляду такої важливої проблеми як «Уся правда про наркотики» (яка, на думку деяких учасниць, є

¹Відео «Правда про тютюн» // Твереза Україна: офіційний сайт руху [Електронний ресурс].- Режим доступу:<http://tvereza.info/video/show.php?id=2010-o-tabake&lang=uk>

²Відео: День народження // Твереза Україна: офіційний сайт руху [Електронний ресурс].- Режим доступу:<http://www.tvereza.info/video/show.php?id=2009-Film-DEN-ROZHDENIJA&lang=uk>

³МЕЧТА. Запрещенный фильм о наркомании[Електронний ресурс].- Режим доступу:<https://www.youtube.com/watch?v=Jh-7D18gU8k>

⁴Здоров'я. Чіпси. Школа юних журналістів[Електронний ресурс].- Режим доступу:<https://www.youtube.com/watch?v=ZFrglZjKAVs>

⁵Відео: 400 сигарет // Твереза Україна :офіційний сайт руху [Електронний ресурс].- Режим доступу:<http://tvereza.info/video/show.php?id=400&lang=uk>- (дата звернення 10.01.2016).

⁶ Відео за запитом Бережи себе // Твереза Україна: офіційний сайт руху [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.tvereza.info/video/index.php?lang=uk&f=%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B8+%D1%81%D0%B5%D0%B1%D0%B5> – (дата звернення 20.07.2016).

«заїздженою темою») ми вирішили організувати додатковий захід – *зустріч вихованок 8-11 класів з пацієнтами наркодиспансеру*. Дана форма роботи була обрана з тією метою, щоб показати, як виглядає наркозалежна людина (фізичний стан, мова, швидкість реакції), як склалося її життя і які перспективи у майбутньому. Фахівець з Волинського обласного наркологічного диспансеру виступила у ролі провела нарративне інтерв'ю з наркозалежним В., який розповів про довід вживання наркотиків. На даному заході суб'єкт профілактики – фахівець виступив у ролі посередника між дівчатами і наркозалежним та дав змогу вихованкам поставити запитання і водночас продемонстрував, які наслідки вживання наркотиків та підсумував як вони впливають на організм молодих дівчат та їхніх нащадків.

Робота в межах ціннісно-сексологічного напрямку первинної профілактики організовувалася через тематичні модулі, що посприяли формуванню у вихованок ціннісного ставлення до себе, як представника статі, до своєї сексуальності, до власного здоров'я і сімейного життя.

1. Модуль «*Стать і статеві стосунки*» формувався на основі матеріалів навчально-методичного посібника «Прояви турботу та обачливість» [290, с. 47-56, 115-147] і передбачав залучення також і хлопців-вихованців школи-інтернату з метою формування дружнього і шанобливого спілкування між вихованцями, та недопущення в майбутньому випадків насильства з боку хлопців. Зокрема, завданням заняття «Стать і статеві стосунки» стало ознайомлення вихованців із фізіологічними та психологічними особливостями статі (вправа «Особливості статі»), формування навичок партнерського, спілкування між дівчатами і хлопцями (вправа «Дівчата-хлопці»), формування коректного ставлення до питань статі та сексуальних стосунків, формування навичок оцінювання та контролю власних сексуальних проявів (інформаційні повідомлення «Дружба і кохання в нашому житті», «Сексуальність та ставлення до неї»), а також формування навичок безпечної поведінки у тому числі й сексуальної (інформаційні

повідомлення «Коли ви ризикуєте?», вправа-дискусія «Як уберегтися від...», рольова гра «Варіанти поведінки» та ін.).

Висвітлення теми «Репродуктивне здоров'я молоді» охопило такі заходи для вихованців 8-11 класів як: мозковий штурм «Вплив негативних чинників на репродуктивне здоров'я», вправи «Наші запитання», «Я і моє репродуктивне здоров'я», «Беру відповідальність на себе», «Асоціації», «Боротьба з драконом», «Досягнення мети», рольову гру «Збережемо репродуктивне здоров'я молоді!», лекції-бесіди «Характеристика різних видів ЗПСШ. Способи захисту від ЗПСШ». З вихованками 10-11 класів за участю лікаря-гінеколога було проведено лекцію-бесіду «Аборт та його наслідки для організму». Завдяки вищевказаним заходам вихованки сформуvalи уявлення щодо того, що таке відповідальна поведінка людини у збереженні статевого та репродуктивного здоров'я, яку роль відіграють у цьому методи контрацепції.

2. Модуль «Основи профілактики ВІЛ/СНІДу» розпочався із лекції-бесіди «ВІЛ/СНІД – сучасна проблема людства», яку провели для усіх вихованців 8-11 класів, (в тому числі і для хлопців) фахівці із Обласного центру профілактики і боротьби зі СНІД. На практичному занятті «Міфи і факти про ВІЛ/СНІД» вихованці проаналізували шляхи передачі вірусу (мозкові штурми «Які шляхи передачі вірусу вам відомі?», «ВІЛ не передається через...») та виконали вправи на закріплення отриманої інформації (вправа «Шляхи передачі ВІЛ», «Міфи і факти про ВІЛ/СНІД», «Що б ви зробили?», «Вирізки з журналів» тощо). Змістове наповнення формувалося за матеріалами тренінгової програми «Підтримка та збереження репродуктивного здоров'я» [163, с. 85-119], адаптованої для роботи з вихованцями школи-інтернату. Підсумковим заходом цього модуля був семінар-практикум «Молодь проти СНІДу», який був проведений спільно зі студентами кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Східноєвропейського університету імені Лесі Українки. На семінарі учасники виступали із

доповідями щодо толерантного ставлення до ВІЛ-інфікованих та способів запобігання ВІЛ-інфікуванню. По завершенні заходу учасники семінару розробляли буклети «Профілактика ВІЛ/СНІДу серед вихованців школи-інтернату». Серед запропонованих варіантів було обрано та відкориговано єдиний зразок, копії якого вихованки самостійно виготовили і поширили серед вихованців.

3. Модуль *«Шлюб та щасливе сімейне життя»*, метою якого було сформувати у вихованок сімейні цінності, підготувати їх до відповідального материнства, а також забезпечити формування ідеї збереження цнотливості дівчини як запоруки її фізичного здоров'я і щасливого майбутнього життя. Для досягнення поставлених завдань з усіма вихованками ЕГ було проведено комплекс занять з елементами тренінгу: «Ідеальний обранець», «Фізичні наслідки сексуальних стосунків до шлюбу», «Емоційні наслідки сексуального життя до шлюбу», «Як підготуватися до щасливого шлюбу», «Відповідальне материнство». При формуванні змістового наповнення ми використовували матеріали з навчально-методичного посібника «Майбутнє починається сьогодні» [208, с. 218-257; 262-271].

У ході занять дівчата складала характеристики своїх майбутніх обранців («Опис ідеального обранця»), аналізували власні риси, які необхідно розвинути у собі для того, щоб стати гідною супутницею («Риси, які вам слід розвивати у собі», «Дивимося глибше»), слухали тематичні оповідання («Занадто важко», «Випадкова зустріч у літаку», «Скринька Пандори») та підказки («Як визначити, чи буде ваш хлопець хорошим чоловіком», «Як стати гідною дружиною»), визначали вчинки підлітків, які можуть зруйнувати життя і протилежні їм, які допоможуть уникнути цього (вправа «Протилежності»), колективно заповнювали графічні малюнки («Діаграма ймовірності») тощо. Інноваційному висвітленню теми «Відповідальне материнство» сприяв відеолекторій за матеріалами фільму

«Як відбувається зачаття дитини»¹. Показово, що тема материнства була для дівчат винятково цікавою, вони жваво вступали в дискусію, не соромились висловлювати власну думку, переважна більшість вихованок з особливим трепетом розмірковували про діток.

4. Окремим модулем в межах ціннісно-сексологічного напрямку був модуль *«Сексуальні домагання та сексуальне насильство»*, який мав підвищити поінформованість дівчат з проблеми сексуального насильства, виробити у вихованок навички оцінювання небезпечних ситуацій, сформувати навички безпечної сексуальної поведінки та ознайомити вихованок з можливими способами захисту від насильства. Модуль був складений на основі методичних рекомендацій *«Насильство: профілактика і протидія»* [235] і охопив такі заходи для вихованок 8-11 класів, як: мозкові штурми *«Що таке насильство?»*, *«Чи можна виправдати насильство?»*, *«Як попередити насильство?»*, інформаційне повідомлення *«Види насильства»*, бесіду *«Небезпечні дотики та пропозиції»*, комплекс вправ на розвиток навичок самоконтролю в емоційно напружених, стресових чи мінливих ситуаціях (вправи *«Дві справи»*, *«Три способи поведінки»*, *«Хвости»*). Також вихованки були поінформовані, до яких фахівців звертатися жертві насильства та які організації надають допомогу постраждалим від сексуального насильства.

Слід підкреслити, що по завершенню кожного модуля, як у межах здоров'язберігаючого, так і ціннісно-сексологічного напрямків ми організовували певний підсумковий колективний захід, як от, випуск кожним класом санітарного бюлетеня та газети *«За здоровий спосіб життя»*, створення соціальної реклами *«Життя без цигарок»*, *«Стоп наркотики!»* й *«Аборт – це вбивство!»*; проведення колективної творчої справи *«Відпочинок без допінгу»* та семінару *«Молодь проти СНІДу»*, створення стінгазет *«Наслідки ризикованої поведінки»*. Мета цих заходів полягала у тому, щоб закріпити отримані вихованками знання та навички, сприяти розвитку їх

¹Как происходит зачатие ребенка фантастическое видео[Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=-BBmtFllwVw>

творчої активності та ініціативності, а також навчити учасниць злагоджено працювати у колективі, сприяти згуртованості колективу.

У рамках соціально-психологічного напрямку первинної профілактики ми впровадили три тематичні модулі та організували роботу гуртка:

1. Мета першого модуля *«Основи самопізнання»* полягала у тому, щоб сформувати позитивне ставлення до себе як до особистості, активізувати механізми самопізнання, сформувати адекватну самооцінку, стимулювати учасниць до контролю над власною поведінкою. Для цього у ході занять (дод. Д.4) вихованки 8-11 класів виконували вправи з «Я-образом» («Десять «Я», «Мій Всесвіт», «Мій настрій», «Квітка якостей»), вчилися визначати характеристики особистості (бесіда «Особистість»), аналізували загальнолюдські цінності (мозковий штурм «Що таке цінності людини?») та визначали власну систему цінностей (вправи «Диктант цінностей», «Наші цінності», «Девіз»).

2. Метою модуля *«Ти – неповторна!»* (дод. Д.5) стало формування позитивного ставлення до власної зовнішності, підвищення у дівчат самооцінки, формування знань про соціально-статеву роль та адекватні форми статево-ролевої поведінки як необхідних атрибутів жіночності. Цьому сприяли тематичні заняття, проведені з усіма вихованками ЕГ «З чого «зроблені» дівчатка?», «Будь бездоганною!», «Твій автопортрет» та «Твоя родзинка» (із перукарем). На даних заняттях соціальний педагог виконував роль консультанта.

3. Модуль *«Лабіринти спілкування»* був проведений, аби сформувати у вихованок навички спілкування, усвідомлення і вираження своїх почуттів, навчити їх розуміти і приймати почуття оточуючих людей, активізувати механізми самопізнання і самовираження, виробити навички подолання конфліктів, сформувати конструктивні життєві навички та стратегії поведінки. Даний модуль був досить об'ємний і охопив два тренінги «Тренінг по розвитку комунікативних навичок», «Тренінг подолання конфліктів» та семінар-практикум «Вироблення навичок лідерства», які були

проведені серед вихованок 8-11 класів ЕГ. Змістове наповнення означених форм роботи нами представлено в авторських методичних рекомендаціях «Лабіринти спілкування» [194]. На вступному занятті цього модуля ми провели лекцію-бесіду «Спілкування в житті людини», на якій ми обговорювали з вихованками питання, що таке спілкування, які його функції, які співрозмовники є «незручними» і чому, а також які виникають ситуації непорозуміння у процесі спілкування.

У ході «Тренінгу з розвитку комунікативних навичок» вихованки слухали міні-лекції («Самооцінка людини», «Пантоміміка») та інформаційні повідомлення, розв'язували тести, виконували різноманітні вправи («Якби я була», «Заморожений», «Ніж і масло», «Мова тіла»), створювали малюнки, розігрували сценки («У зубного лікаря», «На екзамені» тощо), аналізували ситуації («Тебе обікрали в чужому місті», «Ти застрягла у ліфті в сусідському будинку») тощо. Варто відмітити, що у ході тренінгу вихованки менш охоче брали участь у рольових іграх та розігруванні сценок, оскільки або соромились, або побоювалися насмішок з боку інших учасниць. Тому під час проведення занять ми використовували вправи-активатори («Калейдоскоп», «Кенгуру» та ін.) для зняття напруги та розвитку згуртованості.

Тренінг подолання конфліктів охопив мозковий штурм «Слухати людину – це те саме, що і чути людину?», міні-лекцію «Активне слухання», бесіду «Відповідальність за конфлікт», лекцію-бесіду «Кримінальна відповідальність неповнолітніх» (спільно із юристом), дискусію «Уникнення конфлікту». Також на заняттях учасниці виконували різноманітні вправи, у ході яких моделювали ситуації виникнення конфлікту, аналізували та розігрували конфліктні ситуації, шукали шляхи виходу з конфліктних ситуацій тощо. В роботі тренінгу виникали труднощі, зокрема, при виконанні вправ, у яких дівчата вибирали собі партнерів (наприклад, «Спілкування з агресивним співрозмовником», «Дикий острів») або розподіляли ролі (наприклад, «Автобус»), оскільки у групах були аутсайтери. В таких випадках тренер ставав у пару з такими учасницями.

Семінар-практикум «Вироблення навичок лідерства як альтернатива проституції» охопив три теми: «Феномен лідерства», метою якої було інформування вихованок з питань лідерства; «Якості лідера», завдяки якій учасниці дізналися про основні якості та функції лідера, підвищили самооцінку, розвинули впевненість; «Поведінка лідера», де дівчата ознайомились з основними принципами поведінки лідера, вдосконалили свої комунікативні навички, змогли самовиразитись та проявити лідерські якості.

4. З огляду на підвищений інтерес вихованок до питань зовнішнього вигляду, було організовано тримісячні *заняття гуртка «Дівочий клуб»*, на яких вихованки вчилися основам косметології, моди та стилю, рукоділля, дизайну, кулінарії, етикету тощо (дод. Д.6). Особливість гуртка полягала у тому, що дівчата завчасно готувалися до занять і приносили новинки моди, зразки різних стилів одягу, фото з журналів, кулінарні рецепти, власні доробки і т.п. Тематика занять також варіювалася, зважаючи на побажання, потреби та інтереси вихованок (наприклад, серед додаткових занять були «Модне плетіння кіс», «Вибір одягу відповідно до події (офісний варіант, вечірка у школі, побачення, екскурсія, прогулянка містом тощо)). У зв'язку з різноплановою тематикою гуртка для проведення майстер-класів ми запрошували вчителів трудового навчання та майстрів з рукоділля.

В межах соціалізуючого напрямку первинної профілактики з вихованками 8-11 класів було проведено тематичний модуль «Твої здібності – твій шанс на успіх», що охопив:

1. *Бесіди «Учення – світло, а невчення – пільма»*, де дівчата розмірковували над тим, що таке освіта і навчання, для чого людині вчитися.

2. *Практикум «Різноманіття світу професій»* був проведений з метою ознайомити вихованок із видами професій (вправи «Знавці професій», «Сім нот», «Зобрази професію», «Не збийся», «Відгадай професію» та ін.) та допомогти дівчатам визначити свої професійні схильності (вправи «Людина і професія», «Самооцінка і професія», «Казкові персонажі та професія» [351, с. 93-96]. Окрім того, питання для самоаналізу, подані у практикумі, дозволили

отримати первинну інформацію про інтереси, схильності, здібності, характер мотивації вибору професії та рівень самооцінки вихованок.

3. *Практикум «Smart цілі»* допоміг вихованкам оволодіти технікою постановки цілей для досягнення своїх планів [157]. Дане заняття було для дівчат досить складним, оскільки вони не могли чітко сформулювати власну мету, а, звідси і короткострокові та довгострокові цілі. Переважна більшість дівчат висловлювались, що прагнуть мати щасливу сім'ю, високооплачувану роботу, однак не знали, що для цього конкретно потрібно робити. Тому дане заняття було проведено спільно з випускниками школи-інтернату, які ділилися досвідом і, водночас, отримували необхідні їм консультації.

4. *Тренінг «Як влаштуватися на роботу»* був побудований на основі тренінгу В.М. Далечини [293, с. 108-119] і складався з трьох занять: «Шляхи пошуку роботи», «Бажана робота», «Кандидат на посаду». Дівчата аналізували чинники, які впливають на вибір роботи (вправа «Чому ми шукаємо роботу?»), бажання щодо майбутньої професії та працевлаштування (вправа «Бажана робота»), визначали можливі шляхи пошуку роботи (вправа «Шляхи пошуку роботи, їх «плюси» та «мінуси») та небезпеки під час пошуку роботи (вправа «Підводні камені працевлаштування»), ознайомилися із послугами центрів зайнятості та кадрових агентств (вправа «Хто може допомогти у працевлаштуванні»), навчилися складати резюме (вправи «Резюме, супроводжувальний лист», «Ідеальне резюме»), ознайомилися із технікою ефективного поведінки кандидата на посаду під час інтерв'ю та відпрацювали відповідні навички (рольова гра «Інтерв'ю»).

5. Підсумковим заходом модуля став конкурс *«Шукаємо таланти!»*. До його проведення ми залучили усіх бажаних дівчат-вихованок середніх та старших класів та запросили батьків. На заході дівчата змагалися за звання кращої вокалістки, танцюристки, поетеси, декламаторки, актриси, спортледі, стиліста та кухаря.

Також в межах даного напрямку передбачались тематичні заходи профілактичного характеру, організовані спільно з учнями ЗЗСО та

студентами, представлені у Дод. 3. Зокрема, для участі у вікторині «Моя країна – Україна!» та дискусії «Які цінності є загальнолюдськими і «правильними?» вихованки були запрошені у КЗ «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №25». Вихованки 10-11 класів були запрошені у КЗ «Луцька загальноосвітня школа І-ІІ ступенів № 11 – колегіум Луцької міської ради» ЗСО І-ІІІ ст. для участі у Конкурсі краси. Для проведення Дня здоров'я спільно зі студентами кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи усі вихованці (в тому числі і хлопці 8-11 класів) були запрошені на стадіон СНУ імені Лесі Українки».

Захисний напрям первинної профілактики передбачав налагодження стосунків з установами та організаціями, які відстоюють права дитини (ЗМІ, Міжнародні фонди, Всеукраїнські комітети захисту прав людини, Центр інформації і документації Ради Європи, Представництво ООН в Україні тощо), захист прав та відстоювання інтересів вихованок у різноманітних інстанціях (служби у справах дітей, поліції, суди тощо), а також налагодження стосунків із суб'єктами соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх, які ми вказували у підрозділі 1.3. З цією метою був проведений «*День співробітництва і взаємодії*», під час якого представники відповідних установ та організацій, які були запрошені у навчальні заклади, обговорювали з керівництвом та педагогічним колективом школи-інтернату проблеми захисту прав та інтересів дітей, які виховуються у школах-інтернатах, проблеми депривації дітей, насильства та жорстокого поводження з дитиною, експлуатації дитячої праці, торгівлі дітьми, проституції неповнолітніх тощо.

Результатом спільної наради стало окреслення та планування відповідних напрямів роботи, визначення відповідального кола осіб та сферу їх компетенції в межах кожного напрямку, складено план заходів по кожному напрямку роботи, з'ясовано часові межі і методи оцінки та аналізу проведеної роботи. Також на нараді було представлено Навчально-тематичний план програми соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх

вихованок у школі-інтернаті та орієнтовні критерії оцінювання рівня засвоєння вихованками запропонованої програми (див. дод. Д.1). Їх обговорення дало змогу внести певні корективи відповідно до потреб цільових груп по кожному навчальному закладу, визначити діяльність кожного учасника наради у проведенні певних заходів відповідно до кожного виду профілактики (первинної та вторинної) зокрема, участь у лекціях, бесідах, нарадах, конференціях, і т.п., і водночас, внести пропозиції щодо вирішення проблем, дотичних до профілактики проституції неповнолітніх школи-інтернату (депривації, соціалізації, формування засад здорового способу життя, проведення дозвілля, підготовки до самостійного життя, профілактика відхилень у поведінці та статевої деморалізації тощо) (дод. Д.8). Завдяки цьому соціальний педагог зміг не лише делегувати свої повноваження щодо виконання захисної функції соціально-педагогічної діяльності, але й також зміг залучити суб'єктів до здійснення соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх.

Найскладнішим для нас виявилось проведення заходів в межах *родиннозберігаючого напрямку первинної профілактики*. Труднощі полягали у тому, щоб, по-перше, налагодити контакти з біологічними батьками (родичами, опікунами) вихованок експериментальної групи через небажання останніх брати участь у подібних заходах, або віддаленість місця їх проживання від навчального закладу; по-друге, неможливість зібрати одночасно усіх для проведення запланованого заходу; по-третє, відсутність систематичної роботи в межах напрямку через нерегулярність відвідин батьками (опікунами) вихованок. Тому основними формами роботи ми обрали *індивідуальні бесіди* (профілактика та корекція девіантної поведінки, шляхи мотивації до підвищення у вихованок навчальної успішності), *консультації* (сприяння відновленню батьківських прав, оформлення над вихованками опіки їх родичами, підготовка до самостійного життя тощо) та *батьківські збори* («Батьки – носії культури!», «Батьки і діти: стилі

виховання», «Насильство над дитиною», «Сумна статистика сучасних підлітків», «Проституція неповнолітніх – проблема сучасності!»).

У роботі з батьками/опікунами ми спробували застосувати елементи тренінгу, зокрема на батьківських зборах «Батьки і діти: стилі виховання». Основною метою даного заходу була активізація їх участі, налагодження сприятливого психологічного мікроклімату, а також фокусування їх уваги на сімейних цінностях та пріоритетах у сімейному вихованні. Батьківські збори «Насильство над дитиною» ми проводили у формі розповіді-сповіді одного із батьків вихованця школи-інтернату. В цьому випадку ми намагалися розв'язати два завдання: інформувати батьків про наслідки насильства над дитиною та забезпечити полегшення для того, хто розповідав. Завершальне слово виголосив класний керівник/вихователь, який дав поради щодо роботи з певними проблемами у вихованні дітей, а також поінформував про соціальні послуги для сімей, які опинилися у складних ситуаціях. Варто зауважити, що, хоча явка на батьківські збори часто не перевищувала 50%, все ж таки вдалося досягти того, що батьки/опікуни стали частіше звертатися по допомогу до психологічної служби, а також, зі слів вихованок, почали більш виваженіше ставитися до покарань у вихованні.

Також у школах-інтернатах ми запровадили *День батьків*, який проводився один раз на квартал у формі чаювання. Кожен захід був тематичним («Наші мрії», «Наші можливості», «Наші таланти», «Наші здобутки»). На ньому вихованці (і хлопці, і дівчата) показували міні-вистави, зачитували власні твори, демонстрували фотоколажі аби передати батькам свої мрії та побажання, а також виконували тематичні пісні, декламували поезію (дехто – свої власні вірші), вручали своїм рідним подарунки, виготовлені власноруч, тобто демонстрували свої особисті таланти та здібності. Проведені заходи активізували контакти вихованок зі своїми родинами, що, безумовно, сприяло зменшенню ризику депривації.

В межах організаційно-методичного напрямку первинної профілактики ми провели низку заходів саме для працівників шкіл-інтернатів: семінар на

тему «Девіантна поведінка підлітків – як попередити і як виправляти»; тренінг «Проституція неповнолітніх – як уберегти», методичний семінар «Втягнення вихованок школи-інтернату до проституції», лекцію «Проблема торгівлі дітьми в Україні: сутність, чинники, наслідки», педагогічні наради «Запобігання торгівлі дітьми», «Профілактика проституції серед дівчат-підлітків школи-інтернату», лекцію-бесіду «Експлуатація праці дитини» та семінар-практикум «Захист дітей від насильства та жорстокого поводження». Зокрема, метою *тренінгу вмінь і навичок «Проституція неповнолітніх – як уберегти»* стало зосередження уваги на актуальності означеної проблеми саме в середовищі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (дод. Д.9). Особливе зацікавлення викликали питання критеріїв та показників ризику втягування до проституції, розгляд яких проходив у формі дискусії. *Методичний семінар «Втягнення вихованок школи-інтернату до проституції»* дозволив ознайомити педагогів з результатами констатувального експерименту, що посприяло підвищенню їх мотивації до роботи над проблемою попередження проституції серед вихованок школи-інтернату.

Педагогічна нарада *«Профілактика проституції серед дівчат-підлітків школи-інтернату»* охопила питання: визначення цільової групи профілактики проституції; розгляд напрямів профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату відповідно до віку цільової групи; розгляд методів профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату; вивчення місцевих суб'єктів профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату; підбір навчальних матеріалів, в тому числі, відеоматеріалів, як засобів підвищення ефективності здійснення профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату; розробку власних програм щодо профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату. За результатами обговорення було складено план заходів для реалізації профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату (зокрема, у Рогатинській спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті Івано-Франківської області та у

Княгининівській спеціалізованій школі-інтернаті I-III ступенів – «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» Волинської області), визначено методи та форми роботи.

Окрім того, колективним голосуванням було схвалено пропозицію дисертанта стосовно доцільності залучення до процесу соціально-педагогічної профілактики проституції представників шкільного самоврядування шляхом застосування методики «рівний-рівному». З цією метою було вирішено створити Комітет краси та чарівності, представники якого (вихованки з позитивними характеристиками, які вже пройшли навчання у процесі реалізації заходів первинної профілактики) вели «шефство» над дівчатами з девіантною поведінкою. Особливість даної роботи полягала у багатосторонньому зв'язку «соціальний педагог-практичний психолог-шеф-підшефний», який передбачав лише індивідуальні консультації. До позитивних результатів такої роботи варто віднести такі: деякі вихованки були зняті з обліку Ради профілактики школи, дещо покращилась навчальна успішність серед вихованок експериментальної групи дослідження («шефи» ініціювали змагання за кращий табель року). Окрім того, шефи Комітету краси та чарівності запровадили змагання серед дівчат за титул (Тактовність, Вихованість, Комунікабельність, Охайність, Освіченість, Чарівність, Краса та ін.), який дівчата могли отримати лише за умови відповідної поведінки та зовнішнього вигляду, успіхів у навчанні, активної участі у загальношкільних заходах тощо. Така форма роботи сприяла формуванню у колективі вихованок здорової конкуренції за титул, що зі свого боку зумовило покращення дисципліни та зростання показників навчальної успішності, також згуртувало дівчат, розвинуло у «вихованок-шефів» почуття відповідальності, дало змогу проявити лідерські якості, а також сприяло налагодженню теплих емоційних зв'язків між вихователями та вихованками.

Як ми зазначали у підрозділі 2.2, для вихованок із середнім та високим рівнем ризику втягування до проституції, передбачено заходи первинної та вторинної видів профілактики. Тому, поряд із заходами напрямів первинного

рівня профілактики ми реалізували діагностичний, корекційний та контролюючий напрями. Так, в межах діагностичного напрямку вторинної профілактики робота проводилася тільки спільно з психологом. Ми підібрали пакет діагностичних методик (методика «Діагностика референтного кола спілкування» О.В. Щедріної, «Діагностична карта характерологічних особливостей важковиховуваного» Л.М. Линник, «Анкета для раннього виявлення педагогами і батьками наркотичної залежності у підлітка» О.В.Змановської та схема «Особливості діагностики алкоголізму у підлітків А.Є. Лічка). Здійснення поглибленої психодіагностики охопило аналіз додаткових документів про вихованку (медична карта, індивідуальна картка, Карта характеристики особистого розвитку, Індивідуальна картка соціально-психологічного супроводу, Класний журнал успішності, соціометричне дослідження тощо), а також проведення з вихованками індивідуальних бесід для виявлення випадків насильства. Аналіз зібраної інформації дозволив згрупувати можливі чинники неблагополуччя вихованок та визначити перелік проблем соматичного характеру, труднощі інтелектуального, емоційно-вольового, особистісного та соціального розвитку, які можуть підвищувати ризику втягування до проституції. На основі отриманих результатів було сформовано психолого-педагогічні характеристики вихованок «групи ризику втягування до проституції з відповідними висновками та рекомендаціями щодо індивідуальних корекційних програм соціально-педагогічної профілактики проституції.

Розробка комплексу корекційних програм (для усіх вихованок «групи ризику» та індивідуально) здійснювалася в межах корекційного напрямку вторинної профілактики. Його основні завдання ми реалізували, насамперед, через роботу *психокорекційної тренінгової групи «Профілактика та корекція статевої деморалізації серед дівчат-підлітків школи-інтернату»*, до якої були залучені всі вихованки «групи ризику». Її головною метою стало запобігання та корегування негативних процесів деградації особистості у сфері духовно-моральних цінностей, які супроводжують процес статевої

деморалізації особистості, і можуть стати чинником втягування до проституції. Зміст роботи тренінгової групи ми сформували з урахуванням досвіду польських фахівців [340] та змісту програм для учнів ЗЗСО та шкіл-інтернатів [229; 319; 375].

Для досягнення намічених цілей ми сформували шість напрямів роботи тренінгової групи: 1) духовний світ людини (корекція ціннісних орієнтацій); 2) соціальне оточення (корекція соціального оточення); 3) особистість – розвиток або деградація (формування потреби у саморозвиткові та самовдосконаленні); 4) стосунки із протилежною статтю (корекція системи морально-ціннісних орієнтацій вихованок та порушень у сексуальній сфері, формування адекватної віку і статі навичок статево-ролевої поведінки); 5) сімейні відносини (формування усвідомленого та ціннісного ставлення до шлюбу, сім'ї та материнства); 6) підготовка до самостійного життя (формування навичок самозабезпечення та самообслуговування) (дод. Д.7).

У ході проведення занять ми використовували міні-лекції («Поширеність ЗПСШ», «Відверто про ВІЛ/СНІД»), дискусії («Особливості підліткового кохання», «Телегонія або дещо про незайманість» та ін.), розповіді волонтерів («Сумнівні друзі. Асоціальні групи», «Раннє статеve життя – реальні небезпеки»), методи театралізації та драматизації (теми «Дівоча гідність», «Насильство», «Торговці людьми»), імпровізації («Деморалізована особистість»), соціально-педагогічні («Ідеальні стосунки», «Торговці «живим товаром») та психологічні ігри («Мистецтво розпізнавати людей», «Психологічний клімат сім'ї» та ін.), створення буклетів та листівок («Стоп – ВІЛ/СНІД», «Відповідальна сексуальна поведінка молоді», «Правила спілкування із протилежною статтю»), колажів («Правила здорового способу життя») і соціальних проєктів («Твоє життя – твій вибір»), перегляд відеоматеріалів (фільми «Плем'я», «Людське життя – головне диво», «Не вбивай!») тощо. З метою позбавлення вихованок від шкідливих звичок було проведено низку відеолекцій: «Про що мовчить пачка цигарок» (2 частини), фрагменти відеоуроків тверезості за методом Шичка,

антиалкогольний фільм «Давайте вип'ємо (алкогольний експеримент)» та відеоролики «Що приховують від дівчат»¹, «Як діють наркотики. Кокаїн»².

Робота в цьому напрямі також передбачила залучення вихованок до:

- роботи внутрішньошкільних та позашкільних гуртків, а також колективних творчих заходів, що сприяло виявленню і розвитку у них здібностей та організувало їх змістовне дозвілля;
- спортивних секцій, клубів та гуртків, що сприяло розширенню їх соціальних зв'язків і позитивного соціального досвіду;
- участі в різноманітних конкурсах, змаганнях, фестивалях, проектах, і т.п., в тому числі позашкільних, що сприяло підвищенню їх самооцінки та соціального статусу;
- діяльності шкільного самоврядування, виконання громадських обов'язків, що сприяло розвитку їх ініціативності та самостійності, навичок саморегуляції, співпраці та адекватного прояву активності.

Для реалізації *контролюючого напрямку вторинної профілактики* було призначено відповідальних осіб з числа шефів Комітету краси та чарівності, класних керівників та вихователів, які повідомляли про випадки аморального і кримінального впливу чи насильства над вихованками з групи ризику. Окрім того, було створено *Скриньки довіри*, в яких усі вихованки експериментальної групи могли залишити листи із проханнями про захист чи психологічну допомогу, власними зауваженнями чи побажаннями і т.п.

Варто відмітити, що використання інтерактивних засобів, а також засобів колективного творчого виховання, які передбачали активну участь вихованок у запропонованих заходах первинної та вторинної видів профілактики, забезпечило стійкий інтерес учасниць експерименту до впровадження технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату.

¹Твереза Україна 2006-20016: головний сайт громадського руху [Електронний ресурс].- Режим доступу:<http://tvereza.info/video/index.php?lang=uk>

²ВВС Как действуют Наркотики: Кокаин (Экгонилбензоат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dailymotion.com/video/x48y0v1>

Аналіз ефективності впроваджених напрямів профілактичної роботи та відповідні підсумки, представлені у наступному підрозділі.

2.4 Аналіз ефективності соціально-педагогічної профілактичної роботи з неповнолітніми вихованками у школах-інтернатах

Комплекс усіх проведених заходів первинної та вторинної рівнів профілактики дозволив знизити ризики втягування до проституції за особистісно-емоційним, когнітивним та поведінковим критеріями. В першу чергу, ми досягнули покращення психоемоційного стану у значної частки вихованок, залучених до експериментальної роботи. Зокрема, заходи, проведені в межах соціально-психологічного, соціалізуючого, родиннозберігаючого та захисного напрямів первинної профілактики та корекційного напрямку вторинної профілактики позитивно вплинули на показники *особистісно-емоційного критерію ризику втягування до проституції*. Вони дозволили знизити рівень тривожності у вихованок ЕГ із 24,75% до 13,33%, зменшити частку дівчат із високим рівнем агресивності (9,52% проти 5,71%) та підвищити рівень їх стресостійкості (з 5,71% до 14,28%). Наочно це представлено у таблиці 2.15.

Окрім того, підтвердженням позитивного результату проведеної роботи стало підвищення показників позитивного самоствавлення серед більшості дівчат, залучених до експерименту (табл. Е.1, дод. Е). Зокрема, найбільш позитивна динаміка у кількісних показниках розвитку самоствавлення у вихованок простежується щодо рівня самоповаги (зріс на 26,67%); ставлення інших (зріс на 28,57%) та саморозуміння (зріс на 20,95%). Показово, що рівень самозвинувачення знизився з 60% до 33,33. У дівчат, які були віднесені до КГ, не було виявлено змін щодо підвищення рівня розвитку показників самоствавлення, а показники самозвинувачення зросли з 58,94% до 67,36%. Загалом рівень інтегрального показника «за» чи «проти» власного

«Я» у вихованок з ЕГ зріс на 16,19%, в той час, як серед дівчат КГ така різниця становила лише 4,21%.

Таблиця 2.15

**Динаміка рівня прояву негативних емоційних станів та
самоствалення у вихованок школи-інтернату**

Рівні негативних емоційних станів	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
<i>Тривожності</i>								
Високий	24,76	26	25,26	24	13,33	14	28,42	27
Середній	60	63	60	57	63,80	67	58,94	56
Низький	15,23	16	14,73	14	22,85	24	12,63	12
<i>Агресивності</i>								
Високий	9,52	10	9,47	9	5,71	6	12,63	12
Середній	79,04	83	78,94	75	84,76	89	77,89	74
Низький	11,42	12	11,57	11	9,52	10	9,47	9
<i>Стресостійкості</i>								
Високий	5,71	6	5,26	5	14,28	15	5,26	5
Середній	80	84	80	76	81,90	86	77,89	74
Низький	14,28	15	14,73	14	3,80	4	16,84	16
<i>Самоствалення</i>								
Високий	52,38	55	51,57	49	68,57	72	55,78	53
Середній	34,28	36	33,68	32	21,90	23	31,57	30
Низький	13,33	14	14,73	14	7,61	8	12,63	12

Отже, можна констатувати, що інтегральні показники негативних емоційних станів у вихованок із КГ або залишились практично без змін, або навіть зросли, а у вихованок ЕГ підвищилась самооцінка, вони стали більш впевненими (табл. Е.2, дод. Е). Це вказує на недоліки традиційної профілактичної роботи у школах-інтернатах. В результаті впливу експериментальних заходів знизилася частка неповнолітніх, що мали високий рівень ризику втягування до проституції за особистісно-емоційним критерієм (табл. 2.16). Серед вихованок ЕГ частка високого рівня ризику знизилася на 9%, а низького, навпаки, зросла на 11%; натомість, серед вихованок КГ різниця у даних показниках становить 0% та 1% відповідно.

Таблиця 2.16

Динаміка рівнів ризику втягування до проституції за особистісно-емоційним критерієм у вихованок школи-інтернату

Рівні		До експерименту		Після експерименту	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
		%	%	%	%
Високий	%	18,09	18,94	8,57	18,94
	а.п	18	19	9	19
Середній	%	54,28	53,68	52,38	52,63
	а.п	54	54	52	53
Низький	%	27,61	27,36	39,04	28,42
	а.п	28	27	39	28

Хочемо відмітити, що найбільш помітних результатів ми досягнули в показниках когнітивного критерію (табл. Е.3, дод. Е). Так, завдяки заходам, проведеним у межах освітнього напрямку первинної профілактики, вихованки здобули ґрунтовні знання щодо того, які є форми сексуальної експлуатації дітей, які чинники та шляхи втягування неповнолітніх дівчат до проституції, якими є наслідки проституції для дівчат-підлітків тощо. Деякі вихованки зізнались, що вважали проституцію «прибутковим ремеслом» і саме завдяки тренінговим заняттям сформували об'єктивну думку стосовно цього соціального явища. Окрім того, використання інтерактивних методів сприяло виробленню у вихованок навичок протистояння втягуванню до проституції. Як показало опитування, проведене після занять, серед вихованок значно зросла поінформованість стосовно проблеми сексуальної експлуатації дітей і проституції. Так, серед опитаних 19,04% вихованок ЕГ та лише 2,1% вихованок КГ продемонстрували високий рівень знань; у 34,28% вихованок ЕГ та 71,57% вихованок КГ знання залишилися на низькому рівні.

Окрім того, вихованки розширили свої знання про права дитини та оволоділи навичками оцінювання ризикованих ситуацій, сформували навички безпечної поведінки тощо. Підтвердженням цього стали результати повторного опитування стосовно зазначеної проблеми, які показали, що

серед вихованок ЕГ та КГ у 17,14% та 2,1% відповідно такі знання сформовані на високому рівні; а у 41,90% вихованок ЕГ та 73,68% вихованок КГ – на низькому рівні.

Комплекс заходів, проведених в межах здоров'язберігаючого та ціннісно-сексологічного напрямів первинної та корекційного напрямку вторинної профілактики дозволили значно поглибити знання вихованок та сформувати у них навички щодо ведення здорового способу життя, а також сприяли підвищенню рівня мотивації до ведення здорового способу життя, усвідомлення цінності та відповідальності за власне здоров'я і життя. Зокрема, як показало повторне опитування (див. табл. Е.3), із 2,85% вихованок ЕГ, які продемонстрували високий рівень знань, їх частка зросла до 18,09%, натомість в КГ ці показники становили лише 4,21% проти 3,15% на початку експерименту. Відповідно зменшилася частка вихованок з низьким рівнем знань – із 39,04% до 12,38% в ЕГ, в той час як у КГ динаміка становила лише на 3,16% менше.

Таблиця 2.17

Динаміка рівня ризику втягування до проституції за когнітивним критерієм у вихованок школи-інтернату

Рівні		До експерименту		Після експерименту	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
		%	%	%	%
Високий	%	64,76	64,21	34,28	61,05
	а.п	65	64	34	61
Середній	%	33,33	33,68	51,42	35,78
	а.п	33	34	52	36
Низький	%	1,90	2,10	14,28	3,15
	а.п	2	2	14	3

Щодо сформованості рівня знань щодо сексуальної культури, то в ЕГ показник високого рівня знань щодо сексуальної культури зріс з 2,85% до 10,47%, в той час, як у вихованок КГ відповідний рівень залишився фактично без змін – 3,15 % порівняно із 2,10% на початку експерименту. Низький

рівень знань щодо сексуальної культури у вихованок ЕГ знизився на 28,57%, порівняно із різницею у 4,21% серед вихованок КГ. Загалом, отримані результати дозволяють стверджувати, що проведені заходи сприяли зниженню ризиків втягування до проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату за когнітивним критерієм (табл. 2.17). Дані свідчать, що ризик втягування до проституції за когнітивним критерієм до та після проведених профілактичних заходів знизився на 50% (сума показників високого та середнього рівнів) серед вихованок ЕГ та лише на 5% у вихованок КГ. Натомість низький рівень ризику втягування до проституції у вихованок ЕГ зріс на 12% та лише на 1% у вихованок КГ.

Таблиця 2.18

**Динаміка рівня прояву показників соціалізованості у вихованок
школи-інтернату**

Рівні соціалізованості	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
<i>Соц. адаптованість</i>								
Високий	54,28	57	53,68	51	63,80	67	54,73	52
Середній	29,52	31	29,47	28	31,42	33	30,52	29
Низький	16,19	17	16,84	16	4,76	5	14,73	14
<i>Автономність</i>								
Високий	35,23	37	34,73	33	45,71	48	34,73	33
Середній	43,80	46	44,21	42	48,57	51	46,31	44
Низький	20,95	22	21,05	20	5,71	6	18,94	18
<i>Соц. моральність</i>								
Високий	58,09	61	56,84	54	73,33	77	58,94	56
Середній	31,42	33	31,57	30	22,85	24	33,68	32
Низький	10,47	11	11,57	11	3,80	4	7,36	7

Також позитивних змін ми досягнули у поведінці вихованок, залучених до експериментальної роботи. Зокрема, комплекс заходів, проведених у межах первинної та вторинної профілактики сприяв підвищенню у вихованок ЕГ рівня *показників поведінкового критерію* – соціальної адаптованості, соціальної автономності та соціальної моральності. Показово, що серед

вихованок КГ відповідні рівні та прояви до та після експериментальної роботи залишилися фактично без змін (табл.2.18). Окрім того, проведена соціально-психологічна робота серед вихованок експериментальної групи сприяла налагодженню більш гармонійних міжособистісних відносин (табл. Е.4, дод. Е), а також формуванню правильного вибору моделей поведінки (табл. Е.5, дод. Е).

В контексті нашого дослідження винятково цінними для аналізу є установки на секс як одні з можливих передумов статевої деморалізації (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Динаміка рівня прояву установок на секс серед вихованок школи-інтернату

Установки на секс	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
<i>Дозволеність</i>								
Високий	0	0	0	0	0	0	0	0
Середній	31,42	33	32,63	31	20	21	33,68	32
Низький	68,57	72	68,42	65	80	84	66,31	63
<i>Секс. сором'язлив.</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	19,04	20	18,94	18	32,38	34	17,89	17
Середній	40,95	43	40	38	44,76	47	38,94	37
Низький	40	42	41,95	39	22,85	24	43,15	41
<i>Цнотливість</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	47,61	50	45,26	43	60	63	44,21	42
Середній	44,76	47	44,21	42	40	37	43,15	41
Низький	8,57	9	10,52	10	4,76	5	12,63	12
<i>Знеособлений секс</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	0	0	0	0	0	0	0	0
Середній	25,71	28	26,31	25	16,19	17	27,36	26
Низький	73,33	77	73,68	70	83,80	88	72,63	69
<i>Фізичний секс</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	17,14	18	18,95	18	7,61	8	20	19
Середній	54,28	57	54,73	52	52,38	55	55,78	53
Низький	28,57	30	26,31	25	40	42	24,21	23

Так, заходи проведені в межах ціннісно-сексологічного напрямку первинної, а також корекційного напрямів вторинної профілактики сприяли зниженню у вихованок ЕГ показників щодо таких установок як дозволеність (на 11,42%), знеособлений секс (на 10,47%) та фізичний секс (на 11,42%); натомість зросли показники таких установок як цнотливість (на 12,38%) та сексуальна сором'язливість (на 13,33%), що, певною мірою, може свідчити про фізичну та психічну неготовність респондентів до сексуальних контактів. Дані таблиці також свідчать, що серед вихованок КГ усі установки сексу змінилися у протилежний бік – показники дозволеності, знеособленого сексу та фізичного сексу зросли, а показники цнотливості та сексуальної сором'язливості знизилась в середньому на 1%.

Отже, аналіз усіх показників поведінкового компоненту дозволив простежити позитивну динаміку щодо зниження рівнів ризику втягування до проституції серед дівчат ЕГ (табл. 2.20, табл. Е.6, дод. Е). Згідно результатів, представлених у таблиці, ми бачимо, що майже удвічі знизилась показники високого рівня та на 10 % зросли показники низького рівня ризику втягування до проституції за поведінковим критерієм серед вихованок ЕГ, в той час як серед вихованок КГ відповідні показники, фактично, залишились без змін.

Таблиця 2.20

Динаміка рівня ризику втягування до проституції за поведінковим критерієм у вихованок школи-інтернату

Рівні		До експерименту		Після експерименту	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
		%	%	%	%
Високий	%	15,23	15,78	6,65	14,73
	А.п	15	16	7	15
Середній	%	40	41,05	38,09	41,05
	А.п	40	41	38	41
Низький	%	44,76	43,15	55,23	44,21
	А.п	45	43	55	44

Порівняння узагальнених даних констатувального та формувального експериментів згідно означених вище критеріїв дало змогу визначити *узагальнену динаміку рівнів ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції* (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Динаміка узагальнених результатів дослідження рівня ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції

Рівні		Високий рівень				Середній рівень				Низький рівень			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
Показники		%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Особистісно-емоційний критерій	До експ.	18,09	19	18,94	18	54,28	57	53,68	51	27,61	29	27,36	26
	Після експ.	8,57	9	18,94	18	52,38	55	52,63	50	39,04	41	28,42	27
Когнітивний критерій	До експ.	64,76	68	64,21	61	33,33	35	33,68	32	1,90	2	2,10	2
	Після експ.	34,28	36	61,05	58	51,42	54	35,78	34	14,28	15	3,15	3
Поведінковий критерій	До експ.	15,23	16	15,78	15	40	42	41,05	39	44,76	47	43,15	41
	Після експ.	6,65	7	14,73	14	38,09	40	41,05	39	55,23	58	44,21	42
Узагальнені дані	До експ.	32,38	34	32,63	31	42,85	45	43,15	41	24,76	26	24,21	23
	Після експ.	16,19	17	31,57	30	47,61	50	43,15	41	36,19	38	25,26	24

Дані, представлені у таблиці, яскраво демонструють позитивний результат експериментальних заходів. Зокрема, покращення психоемоційного стану дівчат, а саме зниження їх тривожності та підвищення стресостійкості забезпечило зниження показників високого рівня ризику втягування до проституції за особистісно-емоційним критерієм на

9,52%. Підвищення рівня знань та навичок вихованок про здоровий спосіб життя, підвищення рівня їх знань щодо сексуальної культури, формування знань та навичок щодо прав та захисту прав дитини, щодо явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми знизило показники високого рівня ризику втягування до проституції за когнітивним критерієм серед вихованок ЕГ на 30,48%.

Підвищення у вихованок ЕГ рівня соціальної адаптованості, соціальної автономності та соціальної моральності, налагодження більш гармонійних міжособистісних відносин та формуванню правильного вибору моделей поведінки, в тому числі сексуальної поведінки, сприяли зниженню показників ризику втягування до проституції за поведінковим критерієм на 8,58%. Найбільш суттєві позитивні зміни в ЕГ простежуються за когнітивним критерієм. На жаль, динаміка за особистісно-емоційним та поведінковим критеріями не така суттєва. Тобто знання поки не у всіх перейшли у переконання та вміння.

Загалом серед вихованок, які взяли участь в експериментальному дослідженні, частка високого рівня ризику втягування до проституції зменшилась удвічі – з 32,38% до 16,19%, а серед вихованок КГ ці показники змінилися лише, на 1,06%. Показники низького рівня ризику втягування до проституції серед вихованок ЕГ зросли на 12%, у той час, як серед вихованок КГ ці показники змінились лише на 1,05%.

Варто відзначити, що позитивний вплив на формування у вихованок низки знань та навичок здійснювали педагогічні працівники школи-інтернату. Цьому процесу великою мірою сприяли заходи, проведені в межах організаційно-методичного напрямку первинної профілактики, які дозволили не лише підвищити рівень методичної підготовки працівників школи-інтернату до здійснення профілактичної діяльності, але й, що також дуже важливо, – підвищити мотивацію до проведення відповідної роботи (табл. Е.7, дод. Е).

Серед труднощів, які виникали у процесі впровадження заходів програми, слід зазначити, передусім, невміння і неготовність вихованок

працювати у групах. Багато з учасниць були присутні лише як пасивні слухачі, не виявляли бажання брати участь в обговоренні, розігрувати певні проблеми, завдання тощо. Деякі з порушуваних питань, особливо, які стосувалися статевої соціалізації, сексуальної культури, особистої гігієни, викликали у дівчат сміх або скептичне ставлення, що, звісно, значно ускладнювало роботу в цьому напрямі. Інші ж, як от ризикована сексуальна поведінка, ризик стати жертвою торгівлі, ризик заразитися низкою хвороб, що передаються статевим шляхом, а також цінності сім'ї, цнотливість – навпаки, не сприймалися серйозно, часто оцінювалися як такі, що не мають прямого відношення до власної поведінки, дій, подальшого життя тощо. Слід зазначити, що труднощі були і під час впровадження заходів родиннозберігаючого напрямку, адже не всі неповнолітні мають батьків чи опікунів, а якщо вони і є, то з невеликою охотою залучаються до активної роботи, особливо практичної, а не лише просвітницької. На жаль, не завжди було просто організувати окремі соціально-педагогічні заходи і тому, що у багатьох працівників школи-інтернату відсутня належна мотивація до здійснення попередження проституції серед неповнолітніх вихованок школи-інтернату. Особливо ця проблема гостро стоїть саме в школах-інтернатах, де перебувають лише діти сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, неповнолітні з неблагополучних сімей.

Однак, попри труднощі, загалом, увесь комплекс проведених заходів сприяв зниженню рівнів ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції. Результати узагальнених даних підтвердили доцільність застосування експериментального організаційно-змістового забезпечення процесу соціально-педагогічної профілактики проституції серед вихованок ЕГ. Зниження негативних показників за особистісно-емоційним, когнітивним та поведінковим компонентами досягається з допомогою впровадження технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у ході реалізації заходів у межах визначених напрямів первинної та вторинної профілактики.

Висновки до розділу 2

У ході аналізу сучасного законодавчого забезпечення, діючих профілактичних програм, наявного методичного забезпечення, річних планів роботи соціальних педагогів шкіл-інтернатів та стану підготовки педагогічних колективів шкіл-інтернатів виявлено незадовільний стан профілактики проституції неповнолітніх за вказаними напрямками, що обумовлено недосконалістю законодавчого забезпечення щодо вирішення проблеми проституції неповнолітніх, у тому числі серед вихованок шкіл-інтернатів, відсутністю відповідних профілактичних програм, спрямованих на попередження проституції серед вихованок шкіл-інтернатів, недостатньо розробленим методичним забезпеченням такого напрямку роботи та недостатнім рівнем фахової підготовки щодо профілактики проституції.

Констатувальний експеримент охопив два етапи. На першому етапі було проведене пілотажне дослідження, у ході якого було здійснено порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій (професійний вибір, життєві цінності, проведення дозвілля тощо), прояви девіантної поведінки (досвід вживання цигарок, алкоголю та наркотиків, втечі з дому, прогули навчання), фактів насилля з боку дорослих, сексуальних поведінкових практик та ставлення до проституції серед учнів (хлопців та дівчат) 5-11 класів ЗЗСО та вихованців школи-інтернату. Отримані результати вказали на необхідність впровадження заходів профілактики проституції саме серед вихованок школи-інтернату 8-11 класів.

На другому етапі констатувального експерименту визначено рівні ризику втягування до проституції серед вихованок школи-інтернату за особистісно-емоційним, когнітивним та поведінковим критеріями. На основі узагальнених даних з'ясовано, що 32,38% вихованок ЕГ та 32,63% вихованок КГ належать до високого рівня ризику втягування до проституції (ВРРВП); 42,85% та 43,15% вихованок ЕГ та КГ належать до середнього рівня ризику втягнення до проституції (СРРВП); 24,76% та вихованок ЕГ та 24,21%

вихованок КГ належать до низького рівня ризику втягнення до проституції (НРРВП) досліджуваних закладів. Окрім того, лише 15 із 65 педагогічних працівників школи-інтернату (23,07%) продемонстрували достатньо високий рівень підготовки до здійснення профілактики проституції неповнолітніх.

У ході дослідно-експериментальної роботи обґрунтовано напрями, форми, методи та систему профілактичних дій соціально-педагогічної профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів. На основі аналізу теоретичних та емпіричних досліджень розроблено *технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах*, що реалізувалася у чотири етапи (концептуально-стратегічний, операційний, підсумковий і коригувальний), кожен з яких мав свою мету і завдання.

На операційному етапі напрями роботи співвіднесено з первинним (освітній, здоров'язберігаючий, соціально-психологічний, ціннісно-сексологічний, соціалізуючий, захисний, родиннозберігаючий, організаційно-методичний) та вторинним рівнем (діагностичний, корекційний, контролюючий) профілактики за рівнями ризику втягування до проституції.

Дотримання принципів реалізації технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах та правильний підбір організаційного забезпечення системи соціально-педагогічної профілактики проституції серед вихованок шкіл-інтернатів, залучених до експериментальної роботи, сприяли зниженню показників ризику втягування до проституції за особистісно-емоційним, когнітивним та поведінковим критеріями. Зокрема, покращення психоемоційного стану дівчат, тобто зниження їх тривожності та підвищення стресостійкості забезпечило зниження показників високого рівня ризику втягування до проституції за особистісно-емоційним критерієм на 9%. Натомість серед вихованок КГ дані показники залишились без змін. Підвищення рівня знань та навичок вихованок про здоровий спосіб життя, підвищення рівня знань щодо сексуальної культури, формування знань та навичок щодо прав та

захисту прав дитини, щодо явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми знизило показники високого рівня ризику втягування до проституції за когнітивним критерієм серед вихованок ЕГ на 30,48%, в той час як серед вихованок КГ даний показник знизився лише на 3,16%. Підвищення у вихованок ЕГ рівня соціальної адаптованості, соціальної автономності та соціальної моральності, налагодження більш гармонійних міжособистісних відносин та формуванню правильного вибору моделей поведінки, в тому числі сексуальної поведінки, сприяли зниженню показників ризику втягування до проституції за поведінковим критерієм на 8,58%. Серед вихованок, які не брали участь у дослідженні, даний показник знизився на 1,05%, що черговий раз підтверджує позитивну динаміку проведених профілактичних заходів.

На основі аналізу якісних результатів формувального експерименту виявлено ефективність запропонованої технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах. З'ясовано, що серед вихованок, які взяли участь в експериментальному дослідженні, показники високого рівня ризику втягування до проституції (ВРРВП) знизились удвічі, натомість показники низького рівня ризику втягування до проституції (НРРВП) зросли на 12%. Серед вихованок показники ВРРВП знизились лише на 1,05%, показники НРРВП зросли також лише на 1,05%.

Доведено, що поліпшення психоемоційного стану вихованок, організація грамотного морально-статевого виховання, формування засад здорового способу життя та інформаційно-просвітницька робота з вихованками та їх найближчим оточенням, а також методичне навчання педагогів школи-інтернату та підвищення їх мотивації до здійснення профілактики проституції забезпечить зниження показників рівнів ризику втягування до проституції.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та практичне розв'язання проблеми соціально-педагогічної профілактики проституції серед неповнолітніх в умовах школи-інтернату, що виявилось в обґрунтуванні, розробці та впровадженні відповідної технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах. Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких *висновків*:

1. З'ясовано, що проституція розглядається як прояв девіантної поведінки, зокрема відхилення від соціальних, медичних та правових норм, однак визначення меж цього поняття залежить від історичних трансформацій норм статевої моралі та сексуальної поведінки. Виявлено тісний взаємозв'язок проституції з духовною, моральною, культурною і статевою деморалізацією та деградацією, які показують відхилення в психосоціальному розвитку особистості, зумовлені руйнуванням системи цінностей. На основі теоретичного аналізу сформовано авторське тлумачення ключових понять: «*проституція*» (історично сформована, переважно жіноча форма поведінки, яка полягає в наданні платних сексуальних послуг), «*проституція неповнолітніх*» (делінквентна, саморуйнівна, аморальна, конформістська поведінка осіб віком від 14 до 17 років, що полягає в наданні платних сексуальних послуг, наслідком чого є моральна, культурна і статева деморалізація особистості) та «*проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів*» (делінквентна, саморуйнівна, конформістська поведінка дівчат віком від 14 до 17 років, які виховуються в школах-інтернатах та під впливом соціально- і психолого-педагогічних причин (насамперед, деприваційних впливів) потрапляють у ситуації, що провокують надання платних сексуальних послуг і, як наслідок, моральну, культурну і статево деморалізацію вихованок).

2. Визначено *чинники* проституції неповнолітніх: психофізіологічні, індивідуально-психологічні, соціально-педагогічні та суспільні. Серед них найбільш значущими для вихованок школи-інтернату є: депривація, деформація процесу соціалізації та низький рівень знань щодо сексуальної культури, віктимні особистісні характеристики (внутрішня конфліктність, самозаперечення, неадекватна самооцінка, дифузія ідентичності, інфантилізм, тривожність), які зі свого боку зумовлені негативними суспільними процесами та явищами, а також неефективним функціонуванням інститутів держави, навчальних закладів та сім'ї в забезпеченні повноцінного розвитку особистості в умовах школи-інтернату. Обґрунтовано комплекс *критеріїв і показників*, які дозволять виокремити групу ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату: особистісно-емоційний критерій (переважання негативних емоційних станів, самоствалення); когнітивний критерій (знання про здоровий спосіб життя, знання щодо сексуальної культури, сформованість знань та навичок про права та захист прав дитини, сформованість знань про явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми); поведінковий критерій (соціалізованість, міжособистісні стосунки, прояви девіантної поведінки); середовищний критерій (факти насильства, у тому числі й сексуального; сімейна депривація; матеріальне неблагополуччя; вплив ЗМІ). За результатами констатувального експерименту визначено цільову групу впровадження заходів профілактики проституції та виявлено *рівні* ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції (високий, середній, низький). З'ясовано, що понад третина неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів (32,38% ЕГ та 32,63% КГ досліджуваних закладів) належать до високого рівня ризику втягування до проституції; тоді як лише 24,76% та вихованок ЕГ та 24,21% вихованок КГ – до низького рівня ризику втягування до проституції.

3. Констатовано, що система профілактики проституції неповнолітніх є багатоаспектною та здійснюється, як мінімум, на таких чотирьох рівнях:

суспільний (державний), регіональний, місцевий та індивідуальний. *Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх вихованців школи-інтернату* – це процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх вихованців школи-інтернату психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, створення умов для їх успішної соціалізації, зокрема, подолання наслідків депривації, а також успішної статевої соціалізації засобами статевого виховання та сексуальної просвіти. Розроблено *технологію* соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, що реалізувалася в чотири *етапи*: концептуально-стратегічний – обґрунтування технології профілактичної роботи з цільовою групою та складання системи профілактичних дій; операційний – практичне впровадження розробленої технології; підсумковий – аналіз результативності та доцільності реалізованої системи профілактики, а також оцінювання динаміки рівня ризику втягування неповнолітніх вихованок школи-інтернату до проституції за результатами проведеної діяльності; коригувальний – розробка методичних рекомендацій задля процесу забезпечення ефективності системи первинної та вторинної профілактики такого напрямку в школах-інтернатах. Процес соціально-педагогічної профілактики проституції відповідав *принципам* системності, стратегічної цілісності, багатоаспектності, комплексності, аксіологічності, ситуаційної адекватності, індивідуальної адекватності, демократичності та реалізувався *засобами* педагогічного спілкування, організації розвивальних видів діяльності, колективного творчого виховання, індивідуальної роботи з урахуванням особливостей первинної та вторинної видів профілактики.

4. Практичне впровадження розробленої технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах було представлено у вигляді первинної та вторинної

профілактики. *Первинна профілактика*, що спрямована на усунення чинників, які можуть спровокувати втягування неповнолітніх вихованок до проституції, реалізувалася через освітній, здоров'язберігаючий, соціально-психологічний, соціалізуючий, ціннісно-сексологічний, захисний, родиннозберігаючий та організаційно-методичний напрями. *Вторинна профілактика*, що розв'язує проблему раннього виявлення та реабілітації неповнолітніх вихованок із вираженими поведінковими відхиленнями, сприяла запобіганню їх статевої деморалізації, формуванню навичок безпечної поведінки, у тому числі й сексуальної, самопомоги та відповідальності за своє життя, знайшла відображення в діагностичному, корекційному та контролюючому напрямах.

Найбільш дієвими виявилися такі *форми* роботи з вихованками, як: тримісячні заняття гуртка «Дівочий клуб», діяльність Комітету краси та чарівності, тренінгові заняття «Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції», тренінг «Профілактика комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків», тиждень «Торгівля дітьми: як вберегтися від небезпеки», колективні заходи (випуск бюлетенів та стінгазет, створення соціальних реклам, проведення колективних творчих справ). Добре сприймалися вихованцями такі *методи* роботи, як: тематичні бесіди та перегляд і обговорення тематичних відеороликів та фільмів. Залучити батьків/опікунів вдалося з допомогою батьківських зборів на тему «Насильство над дитиною», «Проституція неповнолітніх – проблема сучасності!» з елементами тренінгу, тематичних «Днів батьків». Підвищенню рівня готовності працівників шкіл-інтернатів до профілактичної роботи сприяли методичні семінари й семінари-практикуми, тренінги, наради з питань запобігання торгівлі дітьми, проституції неповнолітніх, захисту дітей від насильства та жорстокого поводження.

5. Дотримання принципів реалізації технології соціально-педагогічної профілактики проституції та доцільний підбір організаційно-змістового забезпечення технології соціально-педагогічної профілактики проституції

неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів – учасників експериментальної групи, сприяли зниженню показників рівнів ризику втягування до проституції за особистісно-емоційним, когнітивним та поведінковим критеріями. Найбільш позитивна динаміка простежується саме за когнітивним критерієм – понад 30%. Загалом за результатами контрольного експерименту з'ясовано, що 36,19% (38 осіб) в ЕГ і 25,26% (24 особи) у КГ перебувають на низькому рівні ризику втягування до проституції. Динаміка в ЕГ – понад 14%, у КГ – відсутня. В ЕГ також зменшилася частка високого ризику втягування до проституції із 32,38% (34 особи) до 16,19% (17 осіб). Тоді як у КГ така динаміка становить лише 1% (з 32,63% – 31 особа до 31,57% – 30 осіб). Означене підтвердило ефективність запропонованої технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, що реалізувалася через низку напрямів, форм і методів профілактики.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. *Перспективними* напрямками подальшого вивчення порушеної проблеми є питання феномену життєвої компетентності вихованців школи-інтернату та удосконалення форм і методів їх підготовки до самостійного життя як профілактики втягування до проституції; уточнення педагогічних умов соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок та вихованців шкіл-інтернатів; підготовка працівників шкіл-інтернатів до профілактики проституції серед неповнолітніх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаркова Н. І. Педагогічні умови забезпечення соціально-правового захисту старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 21 с.
2. Азарова Л. А., Сятковский В. А. Психология девиантного поведения : учеб.-метод. комплекс. Минск : ГИУСТ БГУ, 2009. 164 с.
3. Алексеева Л. С. О насилии над детьми в семье. *Социол. исследования*. Москва, 2003. № 4 (228). С. 78-85.
4. Алексеенкова Е. Г. Личность в условиях психической депривации : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 96 с.
5. Алихаджиева Инна Саламовна. Проституция как социальный и правовой феномен / ред. Н. А. Лопашенко. Москва : Юрлитинформ, 2009. 231 с.
6. Альков В., Робак І. Проблема проституції на теренах Харківської губернії у XVIII – на початку XX ст.: соціальний та медичний аспекти. *Краєзнавство*. 2016. № 3–4. С. 147–158.
7. Амбраменкова В.В. Половая дифференциация и сексуализация детства: горький вкус запретного плода. *Вопросы психологии*. 2003. №5. С. 103–120.
8. Аналітичний звіт «Аналіз сильних і слабких сторін, сприятливих можливостей і небезпек, які виникають у процесі реформування системи державної опіки над дітьми-сиротами і дітьми, які залишилися без батьківського піклування : аналітичний звіт» / Автор. колектив : О. Вінніков, О. Козлова, О. Максимова та ін. Київ : ЮНІСЕФ, Київський міжнар. ін.-т соціології, 2007. 152 с. [Електронний ресурс]. Сайт Київського міжнар. ін.-ту соціології URL : <http://old.kiis.com.ua/pub/Analiz%20Opiky%20Book-trs.indd-2.pdf> (дата звернення: 14.03.2016).

9. Аналітичний звіт «Життєвий шлях випускників інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей» (за результатами соціологічного опитування) / Авт. колектив : О.М. Балакірева, І.М. Чернін, О.М. Хмелевська та ін. Київ, 2010. 106 с. [Електронний ресурс] URL : http://www.detdom.info/download_files/Finale_report_18_10_2010.pdf (дата звернення: 14.03.2016).

10. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Оцінка чисельності груп високого ризику інфікування ВІЛ в Україні» станом на 2012 рік / Г. Берлева, К. Думчев, М. Касянчук [та ін.]. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2012. 68 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадського здоров'я. URL : http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2013/SE_2012_Ukr.pdf (дата звернення: 14.03.2016).

11. Аналітичний звіт за результатами дослідження 2008 року «Моніторинг поведінки жінок, які надають сексуальні послуги за плату (ЖКС), як компонент епіднагляду за ВІЛ другого епіднагляду за ВІЛ другого покоління в 16 містах України». Попередня версія / Київський міжнар. ін.-т соціології. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2008. 57 с. [Електронний ресурс]. Сайт БО «Всеукраїнська мережа ЛЖВ». URL : <http://network.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/monitoring-povedinky-RKS-zk-komponent-epidnaglady.pdf> (дата звернення: 14.03.2016).

12. Аналітичний звіт за результатами опитування ЖКС у 2009 році «Моніторинг поведінки та поширеність ВІЛ-інфекції серед жінок, які надають сексуальні послуги за плату, як компонент епіднагляду за ВІЛ другого покоління» / А. Грушецький; Київський міжнар. ін.-т соціології. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2010. 74 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадського здоров'я. URL : http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/monitoring/pdf/FSW_book09.pdf (дата звернення: 14.03.2016).

13. Аносова А. В., Петушкова Л. А. Науково-методичні аспекти процесу соціалізації вихованців інтернатних закладів : навч.-метод. посібник. Біла Церква : КОІПОПК, 2008. 249 с.
14. Антология социальной работы. В 5 т. Т. 2. Феноменология социальной патологии / сост. М.В. Фирсов. Москва : Сварогъ НВФ СПТ, 1995. 400 с.
15. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. Москва : Росс. право, 1992. 256 с.
16. Антонян Ю.М. Проститутка глазами психолога // ОНС, 1993. №2. с.127–133.
17. Аршава И. Ф., Алексеенко С. Д. Основы сексологии : учеб. пособие / Днепропетр. нац. ун-т им. О. Гончара. Днепропетровск : Акцент, 2013. 315 с.
18. Бадер С. О. Соціально-психологічні особливості дітей-сиріт дошкільного віку в умовах дитячого будинку. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2009. № 1. С. 10–15.
19. Балакірева О. Необхідність моніторингу ППР як один з ключових аспектів відповіді на епідемію ВІЛ-інфекції [Електронний ресурс]. *Четверта національна конференція «Розбудова національної системи моніторингу та оцінки заходів протидії ВІЛ/СНІД в Україні» (24–27 вересня 2008, м. Ялта, АР Крим)*. URL : <http://svitppt.com.ua/medicina/neobhidnist-monitoringu-pgr-yak-odin-z-klyuchovih-aspektiv-vidpovid-n.html> (дата звернення: 02.12.13).
20. Бандурка О. М. Загальна характеристика проблеми торгівлі людьми. *Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми* : зб. наук. пр. Київ : Харків : Вид-во НУВС, 2004. С. 9–13.
21. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : Монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. 308 с.
22. Барабохина В. А., Замалдинова Г. Р., Травникова Н. Г. Программа профилактики распространения ВИЧ-инфекции. Нравственное воспитание молодежи. Санкт-Петербург : Речь, 2008. 240 с.

23. Барданова О. Аморальна поведінка як соціально-перцептивний чинник віктимності. *Соціальна психологія. Спецвипуск* (вересень). 2007. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1783> (дата звернення: 12.12.14).
24. Бастун Н., Лукомська С. Сексуальне виховання підлітків та молоді зі зниженим інтелектом. Київ : Держсоцслужба, 2007. 80 с.
25. Батькам підлітків: відверта розмова про статеве виховання та репродуктивне здоров'я / Укладачі : Ірина Скорбун, Тигран Епоян. Київ, 2013. 57 с.
26. Безпалько В. В. Захворювання, що передаються статевим шляхом, та їх профілактика. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2003. 32 с.
27. Бернацька О. Б. Виховання вчинкової самостійності учнів 9–12 років інтернатних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2015. 20 с.
28. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового заповіту / Українське біблійне товариство «Ukrainian Bible. United Bible Societies», 1992. 50M V053(K). 1256 с.
29. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / Л.М. Черенько, С.В. Полякова, А.Г. Реут. [та ін.]; за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соц. д-нь НАН України, Дитячий Фонд ООН, Укр. центр соц. реформ, 2009. 288 с. [Електронний ресурс]. Юнісеф Україна. URL : https://www.unicef.org/ukraine/2_Bidnist_i_nerivni_mozlyvosty_NEWDESIGN.indd.pdf (дата звернення: 23.01.2014).
30. Блонский П. П. Очерки детской сексуальности. *Избр. пед. и психол. произведения*. Москва : Педагогика, 1979. Т.1. С. 202–272.
31. Блох И. История проституции. Москва : АСТ-Пресс, 1996. 544 с. (Серия : История нравов). [Электронный ресурс]. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=81566> (дата обращения: 22.09.11).

32. Блох И. Половая жизнь нашего времени и ее отношение к культуре. Санкт-Петербург: Изд-е «Современная медицина и гигиена», 1910. 670 с. [Электронный ресурс]. URL: <https://archive.org/details/polovaiazhiznnas00bloc?q=%D0%9F%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F+%D0%B6%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D1%8C> (дата обращения: 25.06.16).

33. Бляшко А. Гигиена проституции и венерических болезней. Москва: Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1909. 198 с. [Электронный ресурс]. URL : <https://search.rsl.ru/ru/record/01003755692> (дата обращения: 25.06.16).

34. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте (Психологическое исследование). Москва : Просвещение, 1968. 226 с.

35. Бондаренко Л. О. Соціально-психологічні та правові уявлення неповнолітніх дівчат щодо проституції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 22 с.

36. Бондаренко Л. О. Теоретичні підходи до вивчення проституції як соціально-психологічного феномену [Електронний ресурс]. *Научный прогресс на рубеже тысячелетий – 2011. Серия «Педагогика и психология»*. 2011. URL : http://www.rusnauka.com/Page_ru.htm (дата звернення: 02.01.2016).

37. Бортницька Л. В. Організаційно-правові заходи щодо реалізації Україною міжнародно-правових зобов'язань у сфері протидії торгівлі дітьми, дитячій проституції та дитячій порнографії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 185–194.

38. Бортницька Л. В. Перспективи вдосконалення національного законодавства у сфері протидії торгівлі людьми та дітьми, дитячої проституції і порнографії : порівняльно-правовий аналіз законопроектів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С.134-148.

39. Боулби Джон. Создание и разрушение эмоциональных связей. Москва : Академический проект, 2004. 232 с.
40. Брецько І. І. Особливості психоемоційного вигорання підлітків в умовах сімейної депривації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2015. 20 с.
41. Брутман В. И. Раннее социальное сиротство (медико-социально-психологические проблемы) : учеб.-метод. пособие. Москва: Изд-во экспериментального комплекса соц. помощи детям и подросткам Моск. департ. образования, 1994. 189 с.
42. Булах М. В. Методичні рекомендації щодо організації превентивного виховання в умовах інтернатного закладу. *Інформаційно-методичний збірник : спеціалізоване педагогічне видання головного управління освіти і науки КОДА та КОІПОПК*. 2010. № 12 (122). С. 61–71.
43. Вакуленко О. В., Дзюба Т. Ю. Особливості формування здорового способу життя вихованців інтернатних закладів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : зб. наук. праць. Випуск 12. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. Вип.20. С. 18-25.
44. Варивода В. І. Адміністративно-правова протидія проституції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Київський нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2006. 20 с.
45. Вейнингер О. Пол и характер. Москва : Латард, 1997. 358 с.
46. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки : методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т. В. Журавель; Авт. кол. : Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. Київ, 2010. 168 с. [Електронний ресурс] Інституційний репозиторій Київського університету імені Бориса Грінченка. URL :

http://elibrary.kubg.edu.ua/3484/1/T_ZHURAVEL_T_LYAKH_O_NIKITINA_VI_MTMUPRP_KSP%26SR_IL.PDF (дата звернення: 27.04.2015).

47. Вилкс А. Я., Тэсс Л. В. Проституция : Исторический и криминологический аспекты. Рига, 2005. 260 с.

48. Вишнівська Н. В. Виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2015. 19 с.

49. ВІЛ-інфекція в Україні : Інформаційний бюлетень № 40 / Під заг. ред. О.К. Толстанова. Київ, 2013. 24 с. [Електронний ресурс]. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL : <https://phc.org.ua/uploads/documents/c21991/a7865050aa60870f8f04e6f31ed41ffe.pdf> (дата звернення: 27.04.2015).

50. Вінс В. А. Психологічні особливості переживання вікової кризи підітками школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 20 с.

51. Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик : метод. посіб. / Всеукр. громад. орг. «Служба захисту дітей». Київ : К. І. С., 2011. 132 с. [Електронний ресурс]. Юнісеф Україна. URL : https://www.unicef.org/ukraine/ukr/UNICEF_Manual.pdf (дата звернення: 27.04.2015).

52. Вольнова Л. М., Кушнірчук О. Р. Стан законодавчого забезпечення питань профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені*

М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. Вип. 22. С. 25-32.

53. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2016. 193 с.

54. Воспитание трудного ребенка: Дети с девиантным поведением : учеб.-метод. пособие / под ред. М.И. Рожкова. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 240 с.

55. Всеукраїнська благодійна організація Український фонд «Благополуччя дітей». Офіційний сайт. URL : <http://www.childfund.org.ua/PREVENVIOLENCE> (дата звернення: 23.01.2015).

56. Габиани А. А., Мануильский М. А. Цена «любви». *Социологические исследования*. Москва, 1987. №6. с.61-68.

57. Герасимов Н.В. Уголовно-правовой анализ организации занятия проституцией : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юридич. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право, криминология; уголовно-исполнительное право». Самара, 2011. 17 с.

58. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2007. 525 с.

59. Говорун Т. В. Сексуальна поведінка підлітків: трагедії соціалізації. *Шкільна бібліотека*. 2007. № 11. С. 140-143.

60. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності : монографія. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2001. 240 с.

61. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : навч. посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.

62. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Стать та сексуальність : психологічний ракурс : навч. посібник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 1999. 384 с.

63. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Твоє сексуальне та репродуктивне здоров'я. Випускникам шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавленим батьківського піклування. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2002. 160с.
64. Голик А. Н. Социальная психиатрия сиротства. Москва, 2000. 192 с.
65. Голод С. И. Проституция в контексте изменения половой морали. *Социологические исследования*. 1988. №2. С. 65-70.
66. Голосенко И. А., Голод С. И. Социологические исследования проституции в России (история и современное состояние вопроса). Санкт-Петербург, ТОО ТК «Петрополис», 1998. 123 с.
67. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : «Либідь», 1997. 374с.
68. Гордієнко Н. В., Ізотова А. Ю. Соціально-педагогічні засади профілактики деформацій у соціалізації дітей з сімей трудових мігрантів. *Вісн. Черкас. ун-ту. (Серія Педагогічні науки)*. Черкаси, 2008. Вип. 123. С. 48-51.
69. Городнова Н. М. Психолого-педагогічні аспекти профілактики шкідливих звичок серед школярів і студентів : метод. рек. Київ : Ніка-Центр, 2009. 80 с.
70. Гошовський Я.О. Становлення образу Я в підлітків школи-інтернату в умовах депривації батьківського впливу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / АПН України, Ін-т пс-ії. Київ, 1995. 24 с.
71. Грачев Ю. Г. Социальная адаптация воспитанников школ-интернатов во внешкольных объединениях : автореф. дисс. на соиск. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / РАО, ИН-т развития личности. Москва, 1999. 18 с.
72. Гриценко Л. І., Лунченко Н. В., Ерстенюк О. В. Профілактична робота з протидії торгівлі людьми в навч. закладах. Київ : Видавн. дім «АДЕФ-Україна», 2008. 56 с.

73. Грітчина А. І. Формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2016. 20 с.

74. Дворкова А. В. Соціальні фактори формування злочинної поведінки неповнолітніх жіночої статі. *Часопис Київського університету права*. К, 2010/4. С. 295-299.

75. Девятова О. Е. Пограничные психические расстройства у детей, находящихся в условиях семейной депривации : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. мед. наук : спец. 14.00.18 «Психиатрия» / Гос. науч. центр соц. и суд. психиатрии. Москва, 2005. 21 с.

76. Дей С., Вард Х. Работники индустрии секса и контроль заболеваний, передаваемых половым путем. *Венеролог*. 2004. №1. С. 61-67.

77. Денисов С. Ф. Правове регулювання протидії діянням, пов'язаним із проституцією : історія та сучасність. *Право та державне управління* : зб. наук. праць. КПУ, 2012. №2 (7). С. 137-141.

78. Дерягин Г. Б., Сидоров П. И., Соловьев А. Г. Социально-психологический портрет проституирующих студенток на европейском севере. *Независимый психиатрический журнал*. 1999. №3. С. 79-82.

79. Дети улицы. Образование и социальная адаптация безнадзорных детей. Доклад / О.Е. Лебедев, Е.Е. Чепурных, А.Н. Майоров, В.И. Золотухина / Под ред. А.Н. Майорова. Москва : Интеллект-Центр, 2001. 192 с.

80. Джужа О. М., Іващенко В. О. Проблеми протидії секс-бізнесу (кримінологічні та кримінально правові аспекти) : наук.-практ. посібник. Київ : НАВСУ, 2000 71 с.

81. Дитяча праця в неформальному секторі економіки України (дослідження за методом швидкого оцінювання) / Під ред. Ю. Привалова. Київ : ТОВ «Компанія ЛК», 2009. 366 с.

82. Дитяча проституція : Шляхи запобігання : посібник / АПН України. Лаб. превентив. виховання ін-ту пробл. виховання / Авт. :

Г.Л. Черепанова, Л.А. Кумпан, О.П. Петрашук та ін. Херсон : ОЛДІ-плюс, 2003. 143 с.

83. Дівчата–підлітки, залучені до комерційного сексу в Україні : оцінка процесу та результатів впровадження цільової моделі інтервенцій / Автор. колектив : Ю. Середя, О. Балакірєва, Т. Бондар та ін. Київ, 2010. 100 с. [Електронний ресурс]. Юнісеф Україна. URL : https://www.unicef.org/ukraine/ukr/Book_JKS_PROM_Web.pdf (дата звернення: 14.03.2016).

84. Діденко С. Л. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків. Київ : Арістей, 2003. 312 с.

85. Діти й молодь, які живуть або працюють на вулиці : приховане обличчя епідемії ВІЛ в Україні / Автор звіту : Аня Тельчик (ФРН). Київ, 2006. 231с. [Електронний ресурс]. Юнісеф Україна. URL : https://www.unicef.org/ukraine/6_Street_children_and_young_people_ua.pdf (дата звернення: 14.03.2016).

86. Докторович М. О. Система виховної роботи в дитячих будинках та інтернатних установах : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2012. 175 с.

87. Доповідь про стан реалізації державної політики у сфері протидії торгівлі людьми у 2013 році та стан дотримання Україною міжнародних домовленостей у цій сфері / Підготовлено : Мінсоцполітики України, ДУ «НДІ соціально-трудових відносин Мінсоцполітики України». Київ, 2013. 135 с. [Електронний ресурс] URL : <http://nadoest.com/dopovide-pro-stan-realizaciyi-derjavnoyi-politiki-u-sferi-prot> (дата звернення: 14.03.2016).

88. Дубошинский Н. Социальный состав проституции : Моральная статистика 20-х годов. *Экспресс-информация. Серия: «История статистики»*: Моральная статистика 20-х годов. Москва : Изд-во Информац. изд. центра Госкомстата СССР, 1990. Вып. 2. С. 71-77.

89. Дубровина И. В. Проблема психологической подготовки к семейной жизни. *Вопросы психологии*. 1981. №4. С. 146 –151.

90. Дюпуи Е. Проституция в древности. Кишинев : «Logos», 1991, Л.Ф. «AZ» 216с. (Серия «Нравы личности»).
91. Дюфур Пьер. История проституции / Л. Каневский (пер.с фр.). Москва : Крон-Пресс, 1999. 446 с.
92. Егоров А. Ю. Нейропсихология девиантного поведения. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 224 с.
93. Егоров А. Ю., Игумнов С. А. Клиника и психология девиантного поведения : научное издание. Санкт-Петербург : Речь, 2010. 398 с.
94. Еникеева Д. Д. Популярныe основы психиатрии. Москва : Сталкер, 1997. 432 с.
95. Ерохина Л. Д. Формы эксплуатации населения в условиях военных конфликтов: военная проституция и торговля женщинами. *Женщина в российском обществе. Российский научн. журнал.* 2009. №3(52). С. 106-117.
96. Ерохина Л. Д., Буряк М. Ю. Торговля женщинами и детьми в целях сексуальной эксплуатации в социальной и криминологической перспективе. Москва : Профобразование, 2003. 432 с.
97. Ерохина П. Д. Проституция как способ адаптации женщин к кризисной ситуации. *Проблемы социальной адаптации различных групп населения в современных условиях.* Владивосток, 2000. С. 34-40.
98. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка : підручник / М.Б. Євтух. 2-е вид., стереотипне. Київ : МАУП, 2003. 232 с.
99. Жестокое обращение с детьми: сущность, причины, социально-правовая защита / Т.Я. Сафонова, Е.И. Цымбал, Л.Я. Олиференко, Н.А. Иванова. Москва : ИПКПРНО МО, 1993. 40 с.
100. Жизнь детей и подростков, практикующих рискованное поведение / И.Жарук, Л.Шульга, М.Варбан, Е.Пурик; МБФ «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине, 2014. 16 с. [Электронный ресурс] URL : <http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/Zhizn-detei-i-podrostkov.pdf> (дата звернення: 27.04.2015).

101. Жиляев А. Г., Палачева Т. И. Комплексная личностно-ориентированная программа формирования здорового образа жизни и первичной профилактики наркотизации школьников. Метод. пособие. Казань : КГТУ, 2010. 498 с.

102. Жукова Л. А. Социально-гигиенические аспекты женской проституции в России и СССР (конец XIX - первая четверть XX века). *Вестник дерматологии и венерологии*, 1998. №1. С. 66-68.

103. Завацька Л. М., Рень Л. В., Рябуха В. В. Дієва профілактика: навч.-метод. Чернігів: ВП Лозовий В.М., 2016. 111 с.

104. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / К.Б. Левченко, О.А. Удалова, І.М. Трубавіна [та ін.], Заг. ред. К.Б.Левченко та О.А. Удалової. Київ : «Міленіум», 2005. 210 с.

105. Запобігання торгівлі людьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей». Альманах передових технологій: Практика та перспективи. [Додаток : Посібник для проведення тренінгів] / Т.О.Дорошок, Л.Г. Ковальчук, С.В. Колесникова та [ін.]. Київ : «Ла Страда Україна» 2006. 110 с.

106. Захарова Л. Г. Актуальні питання гендерного підходу до формування життєвих стратегій особистості. *Видання МДГУ ім. Петра Могили. Наукові праці. Педагогіка*. 2004. Випуск 23. Том № 36. С. 114–116.

107. Збірник коректувальних програм з профілактики девіантної поведінки учнів професійно-технічних навчальних закладів / Укладач : Н.М. Сиско. Хмельницький, НМЦ ПТО ПК у Хмельницькій області, 2014. 473 с. [Електронний ресурс]. URL : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjuhtrm0ILYAhULApoKHb7VB7YQFggrMAE&url=http%3A%2F%2Fprofosvitakm.at.ua%2Fzbirnik_korekciynikh_program_1_kaspr_ik_ost.doc&usg=AOvVaw1BNPussEfJltlaRnXnPyEz (дата звернення: 27.04.2015).

108. Зимівець Н. В. Соціально-педагогічні технології формування відповідального ставлення до здоров'я в учнівській молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганск : 2008. 20 с.
109. Змановская, Е. В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения) : учебное пособие. Москва : Академия, 2008. 288 с.
110. Ильюхов А. А. Проституция в России с XVII века до 1917 года. Москва : Новый хронограф, 2008. 560 с. (Серия : Российское общество. Современные исследования).
111. Имелинский Казимеж. Сексология и сексопатология. Москва : Медицина, 1986. 423 с.
112. Исаев Д. Д. Подростковая сексология. *Подростковая медицина : руководство* / под ред. Л.И. Левиной, А.М. Куликова. Санкт-Петербург : Питер, 2005. С. 189–191.
113. Исаев Д. Н., Каган В. Е. Психогигиена пола у детей : (руководство для врачей). Ленинград : Медицина; Ленингр. отд-е, 1986. 336 с.
114. Іваненко В. В., Іващенко І. В. Україна непівська: аналіз соціальних аномалій південного регіону : монографія. Донецьк : Вид-во ДНУ, 2006. 279 с.
115. Іванов Ю. Ф., Джу́жа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 264 с.
116. Іващенко В. О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2000. 19 с.
117. Іващенко В.О. Деякі соціально-правові проблеми боротьби з проституцією в Україні. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 2009. №4. С. 54-56.

118. Інтернати виховують злочинців і повій? [Електронний ресурс] // *Новости образования Украины и России*. 4.10.2011. URL : <http://www.newsedu.net/2011/10/04/internati-vixovuyut-zlochinciv-i-povij/> (дата звернення: 14.03.2015).

119. Інтернати шкідливі для дітей [Електронний ресурс] // *Громадянська кампанія «Відкриваємо двері дітям». Виховання дітей у сім'ї замість інтернатів*. URL : <http://openingdoors.org.ua/ua/boardings> (дата звернення: 14.03.2016).

120. Інфографіка : підлітки групи ризику / За даними біоповедінкових досліджень серед груп ризику та дітей вулиці / УІСД ім. О.Яременка та ЮНІСЕФ, 2013-2014 рр. [Електронний ресурс] URL : http://www.unicef.org/ukraine/ukr/risk_group_ua.jpg. (дата звернення: 14.03.2016).

121. Інформація про постійно діючий обласний семінар [Електронний ресурс]. Веб-сайт КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського. URL : http://koippo.kr.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1034 : [2013-09-12-08-11-56&catid=1](http://koippo.kr.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1034) : latest-news (дата звернення: 27.10.13).

122. Іщенко І. В. Державна політика у сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду Непу (1921-1928рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Дніпропетровський нац. ун-т, 2003. 21 с.

123. Каган В. Е. Воспитателю о сексологи. Москва : Педагогика, 1991. 256 с.

124. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія. Київ : ХмЦНІ, 2011. 368 с.

125. Канішевська Л. В. Особливості соціалізації вихованців інтернатних закладів (теоретико-практичний аналіз). *Виховуємо особистість*

: наук.-метод. посібник. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. С. 10-18.

126. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ, 2011. 38 с.

127. Кан-Калик В. А., Никандров И. Д. Педагогическое творчество. Москва, 1990. 144 с.

128. Каприо Ф. Многообразие сексуального поведения / пер. В.В.Старовойтова. Изд-во : Канон+ РООИ «Реабилитация», 2012. 352 с.

129. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / уклад. С. Караванський. [4-те вид., опрацьоване і доповн.]. Львів : БаК, 2012. 536 с.

130. Карпухин Ю. Г., Торбин Ю. Г. Проституция: закон и реальность. *Социс*. Москва, 1992. №5. С. 111-117.

131. Карпушевська Л. Р. Виховання статевої культури старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2014. 20 с.

132. Касьянова Н. Н. Полоролевая социализация подростков в учреждениях интернатного типа : авторефер. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Липецк. гос. пед. ун-т. Липецк, 2002. 26 с.

133. Келли Г. Основы современной сексологии. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 2000. 896 с.

134. Кізь О. Б. Вплив досвіду депривації на сексуальну поведінку старшокласників. *Психологія* : зб. наук. праць. Випуск 13. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. С. 331-342.

135. Кізь О. Б. Проблема підготовки до сімейного життя випускників шкіл-інтернатів. *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка*. Вип. VI. 2001. С. 137-149.
136. Кізь О. Б. Розвиток життєвих перспектив вихованців інтернатних закладів. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2001. 128 с.
137. Кізь О. Б. Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2003. 20 с.
138. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Особливості гендерної соціалізації депривованого юнацтва : навч. посібник. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2004. 176 с.
139. Клейберг Ю. А. Девиантологія. Хрестоматія. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 412 с.
140. Кобикова Ю. В. До постановки проблеми дослідження психологічних особливостей проституції неповнолітніх. *Вісник Одеського національного університету*. 2011. Том 16, Вип.7 : Психологія. С. 103-111.
141. Кобикова Ю. В. Тренінгова програма з профілактики проституції неповнолітніх. *Практична психологія та соціальна робота* : щоміс. наук.-практ. освітньо-метод. журн. / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ : Социс-прес, 2013. № 8. С. 36-40.
142. Коваленко В. Сучасна масова комунікація: носій добра чи криміногенний фактор? *Право України*. 2008. № 4. С. 84–89.
143. Ковальчук І. А. Статеворольова соціалізація учнів : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2007. 215 с.
144. Ковальчук Людмила Григорівна. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Ковальчук Людмила Григорівна. Київ, 2010. 258 с.
145. Ковтун А. Ю. Основи психосексології : навч. посіб. / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин, 2012. 130 с.

146. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Документ 80731-10, чинний; поточна ред. Ред. від 07.05.2017, підстава 1812-19. [Електронний ресурс]. Верхована Рада України. Офіційний веб-портал. [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10-](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10) (дата звернення 16.05.2017).

147. Козубовська І. В., Товканець Г. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей в процесі професійного педагогічного спілкування / Ужгород. держ. ун-т. Ужгород : Патент, 1998. 195 с.

148. Колесов Д. В. Пол и секс в современном обществе. Москва : УРАО, 2000. 286 с.

149. Кон И. С. Сексуальное образование глобальная задача 21 века. *Социология : теория, методы, маркетинг*. 2009. № 1. С. 94–114.

150. Кон И.С. Введение в сексологию : учебное пособие для высшей школы. Москва : Медицина, 1989. 336 с.

151. Кон И.С. Вкус запретного плода : Сексология для всех. Москва : Семья и школа, 1997. 464 с.

152. Кон И. С. Психология ранней юности : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1989. 255 с.

153. Кон И. С. Психология юношеского возраста. Москва, 1979. 175 с.

154. Кон И.С. Сексология : учеб. пособие для студ. высших учебных заведений. Москва : Издат. центр «Академия», 2004. 384 с.

155. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року) / Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). Док. 995_021, чинний, поточна ред. Ред. від 20.11.2014, підстава 995_160. [Електронний ресурс]. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021. (дата звернення: 11.09.2015).

156. Концепція Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року». [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал.

URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-%D1%80> (дата звернення: 17.05.17).

157. Корисні поради. Онлайн журнал. [Електронний ресурс]. URL : <http://xn--80aimveh.pp.ua/tehnika/132-smart-cl-ta-yih-postanovka.html>. (дата звернення 02.06.2016).

158. Короленко Ц. П., Дмитриева Н. В. Проституція. Психологія, психотерапія. Москва : Інститут консультування і системних рішень, 2013. 248 с.

159. Корчова Галина Леонідівна. Соціально-педагогічні умови профілактики статевих девіацій старшокласників : дис... канд. педагог. наук. 13.00.05 / Корчова Галина Леонідівна. Київ, 2006. 209 с.

160. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посібник. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.

161. Кравець В. П. Сексуальна педагогіка : навч. посібник для студентів вищих пед. навч. закладів. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 320 с.

162. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2008. 476 с.

163. Кравець В. П., Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Збереження репродуктивного здоров'я вихованців інтернатних закладів : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2002. 180 с.

164. Красницька О. В. Профілактика сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2015. 20 с.

165. Криминология : учебник для юридических вузов / Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова, С.В. Степашина. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский ун-т МВД России, 1999. 608 с.

166. Кримінальний кодекс України [Документ 2341-14, чинний, поточна ред. Ред від 26.04.2017, підстава 1977-19] [Електронний ресурс]. Верхована Рада України. Офіційний веб-портал. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 11.05.2017).

167. Криминологія : Загальна та Особлива частини : підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська [та ін.] / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

168. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку і моральності : практ. посіб. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. 160 с.

169. Кука О. Фізіологія статевого розвитку дитини. *Статевість людини : Вісник Інституту Родини і Подружнього життя Львівської Богословської Академії*, № 3. Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2002. С. 27-36.

170. Куликова М.С. Проституция как социальное явление: историко-юридическое исследование. Монография. Самара : СФ МГПУ, 2004. 104 с.

171. Кумпан Л. О., Черепанова Г. Л. Превенція сексуальної експлуатації у комерційних цілях. *Таврійський вісник освіти*. Науково-методичний журнал. №2 (6). 2004. С. 185-197.

172. Кучанська Л.С. Проблеми криміналізації та декриміналізації окремих злочинів проти моральності у сучасній кримінально-правовій доктрині України. *Правова держава*. 2005. №8. С. 162-170.

173. Кучерявенко Л. В. Детермінація і специфіка девіантної поведінки підлітків в умовах промислового регіону (на прикладі Криворізького регіону) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 20 с.

174. Кушнірчук О. Р. Поняття проституції міжкатегоріальний аналіз [Електронний ресурс]. *Второй Международный научно-практический семинар Междисциплинарные исследования в науке и образовании*. (Київ, 12

февраля, 2013) / МАН України. №2 Sm. URL : www.es.rae.ru/mino/160-1271 (дата обращения : 12.02.2013).

175. Кушнірчук О. Р. Противодействие торговле детьми как направление профилактики проституции несовершеннолетних школы-интерната. *Оралдың ғылым жаршысы : научно-теоретический и практический журнал. Серия : Педагогические науки. Психология и социология.* Уральск : Уралнаучкнига, 2014, № 6 (85). С. 89-94.

176. Кушнірчук О. Р. Актуальное состояние профилактики проституции несовершеннолетних в Украине [Электронный ресурс]. *SCI-ARTICLE.* Научный периодический электронный рецензируемый журнал. 2013, №2 (октябрь). URL : http://sci-article.ru/stat.php?i=aktualnoe_sostoyanie_profilaktiki_prostitucii_nesovershennoletnih_v_ukraine (дата обращения: 08.10.2013).

177. Кушнірчук О. Р. Актуальное состояние профилактики проституции несовершеннолетних в школах-интернатах. *Современный научный вестник : научно-теоретический и практический журнал. Серия : Педагогические науки. Психология и социология. Музыка и жизнь.* [гл. ред. д.п.н. Фоменко Г.З.]. Белгород : Руснаучкнига, 2013. №47 (186). С. 47-51.

178. Кушнірчук О. Р. Досвід превентивної практики проституції. *Тенденції розвитку психології та педагогіки : Матеріали міжнар. науково-практ. конф. (м. Київ, Україна, 3–4 листопада 2017 року).* Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 65-68.

179. Кушнірчук О. Р. Дослідження провокуючих факторів підліткової проституції. *Матеріали Другої міжнародної соціально-педагогічної конференції студентів і молодих науковців (Луцьк, 24-25 квітня 2007 р.)* // МОН України, ВОДА, ВДУ ім. Лесі Українки, Пед. інс-т. Луцьк, 2007. С. 84-86.

180. Кушнірчук О. Р. Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції (Методичні рекомендації для роботи з вихованками школи-

інтернату) / під. ред. доц. Л.М. Вольнової. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2015. 57 с.

181. Кушнірчук О. Р. Конструювання соціально-педагогічної технології профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах. *Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки* / МОН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2009. Вип. 144. С. 89-92.

182. Кушнірчук О. Р. Порухення процесу соціалізації як чинник залучення до проституції вихованок школи-інтернату. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика* : науково-методичний журнал / НПУ ім. М.П. Драгоманова, Ін-т соц. роботи та управління. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. №3-4 (вересень-грудень). С.93-102.

183. Кушнірчук О. Р. Профілактика виникнення й поширення дитячої проституції. *Проблеми педагогічних технологій* : зб. наук. праць. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, Луцьк. Ін-т розвитку людини ВМУРЛ «Україна», Волин. академ. дім, 2008. Вип.1, №38. С. 232-235.

184. Кушнірчук О. Р. Профілактика узалежненої та ризикованої сексуальної поведінки вихованок шкіл-інтернатів як превенція залучення у проституцію. *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали III Міжнар. науково-практ. конф. аспірантів і студентів (Луцьк, 13-14 травня 2009 р.). У 2-х т. / МОН України, ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. Т.1. С. 301-303.

185. Кушнірчук О. Р. Психологічна схильність дівчинки-підлітка до проституції. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименко, В.Д. Потапової. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Т.XV, част. 1. Київ, 2008. С. 414-420.

186. Кушнірчук О. Р. Ризикована сексуальна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Волинь очима молодих науковців : минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів (Луцьк, 16-17 квітня 2008 р.) : тези допов. У 2-х т. / МОН

України, ВОДА, ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. Т.1. С. 238-239.

187. Кушнірчук О. Р. Сексуальне виховання та сексуальна просвіта як засоби профілактики дитячої проституції. *Імідж сучасного педагога : науково-практ. освітньо-популярний журнал. Реабілітаційна педагогіка* / Полт. ДПУ ім. В.Г. Короленка, ПОІППО ім. М.В. Остроградського. Полтава, 2008. № 9-10 (88-89). С. 90-92.

188. Кушнірчук О. Р. Соціально-педагогічна реабілітація дівчат, залучених до проституції. *Педагогічний пошук : науково-методичний вісник* / Луцьк, ВНУ ім. Лесі Українки, Луцьк. Ін-т розвитку людини ВМУРЛ «Україна», Волин. академ. дім, 2008. №2 (58). С.64-66.

189. Кушнірчук О. Р. Соціально-педагогічні технології профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах. *Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції (Черкаси, 15-16 лютого 2009 року) / МОН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. С. 99-102.

190. Кушнірчук О. Р. Статева деморалізація особистості як передумова залучення до проституції. *Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді* : матеріали Третьої міжнар. соц.-пед. конф. студентів і молодих науковців (Луцьк, жовтень 2008) / ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2008. С. 364-370.

191. Кушнірчук О. Р. Чинники та критерії ризику залучення до проституції вихованок школи-інтернату. *Zbior raportow naukowych «Badania naukowe naszych czasow»* : Wykonane na materiałach Miedzynarodowej Naukowi-Praktycznej Konferencji (Katowice, 29.10.2013-31.10.2013). Katowice : Wydawca Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 2013. (t. 3/1). Str. 102-105.

192. Кушнірчук О. Р. Чинники та причини формування схильності до проституції. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка* / / Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка ;

гол. ред. Носко М.О. Чернігів : ЧНПУ, 2012. Вип. 104, Т.1. С. 178-182. (Серія : Педагогічні науки).

193. Кушнірчук О. Р., Вольнова Л. М. Дослідження поведінкових практик як основа формування цільової групи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх [Результати емпіричного дослідження]. Луцьк, 2017. 34 с. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/14024> (Препринт).

194. Кушнірчук О. Р., Вольнова Л. М. Лабіринти спілкування : методичні рекомендації з формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки у вихованок шкіл-інтернатів. Луцьк, 2017. 46 с. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16115>.

195. Кушнірчук О. Р. Чинники, які порушують процес соціалізації дівчат-вихованок школи-інтернату. *Освіта і культура Волині: історія та сучасність* : науковий збірник : матеріали I Всеукраїнської науково-практ. конф. (Луцьк, 2012) / МОНМС, Луцьк. нац. техн. ун-т. 2012. Луцьк : ЛНТУ, 2012. С. 282-286.

196. Лаверычева И. Исследование влияния на молодёжь пропаганды сексуальных сцен средствами массовой информации [Электронный ресурс]. *Второе Дыхание*: сборник. 2012. № 27. С. 1-8. URL : http://www.russianscientist.org/files/archive/Psihology/2012_LAVERICHEVA-27.pdf. (дата обращения: 03.01.17).

197. Ламаш І. В., Бондаренко Л. О. Програма інтерактивного семінару-тренінгу для дівчат 15-17 років щодо попередження втягування до проституції неповнолітніх. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2011. Вип. 10. С. 38-48.

198. Лангмейер Й., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. Москва : Авиценум, 1984. 334 с.

199. Лебеденко В. І. Проституція: поняття, характеристика і правові засади профілактики її розповсюдження : навч. посібник. Київ : Українська академія внутрішніх справ, 1994. 32 с.

200. Левчук Н. М. Асоціальні явища в Україні у демографічному вимірі : монографія / Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2011. 491 с.

201. Линник Л. М. Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук спец. : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2006. 20 с.

202. Лисина М. И. Формирование личности ребенка в общении. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 320 с.

203. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.

204. Ломброзо Ч. Женщина преступница или проститутка / пер. с ит. Г.Гордон. Москва : Астрель, 2012. 320 с. (Серия «Наука и жизнь»).

205. Любарська О. М. Основи соціалізації особистості : навч.-метод. посіб. : для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ленвіт, 2012. 239 с.

206. Лялюк Г. М. Психологічні особливості соціалізації підлітків в умовах родинної депривації : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / Прикарп. нац. ун-т ім. В.Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.

207. Лящук О. С. Профілактика шкідливих звичок в учнів 5-6 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : УДПУ імені Павла Тичини, 2017. 21 с.

208. Майбутнє починається сьогодні : навч.-метод. посібник з питань розвитку важливих життєвих навичок та профілактики шкідливих звичок./ Том Форбз, Рек Джонсон, Костянтин Корсаков та ін. Київ : «Міжнародний шкільний проект», 2007. 449 с.

209. Макаренко А. В. Психолого-педагогічна характеристика вихованців закладів інтернатного типу. *Вісник Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки.* 2012. №5, ч. 1. С. 27-36.
210. Макарычева Г. И. Коррекция девиантного поведения. Тренинги для подростков и их родителей. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 368 с.
211. Маныч Е.Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты : монография / под ред.: Мелешко Н.П. Москва : Юрлитинформ, 2011. 168 с.
212. Мартинюк Т. А. Соціально-педагогічна профілактика вживання психоактивних речовин підлітками. Методичні рекомендації / Т.А. Мартинюк ; [ред. П. М. Гусака та Л. М. Вольнової]. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 74 с.
213. Мартыненко Н. К. Российское государство и общество в борьбе с проституцией (1843-1917 гг.) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. истор. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / ВПО «Воронежский гос. пед. ун-т». Воронеж, 2011. 46 с.
214. Маханько А. М., Иванюк Н. А. Особенности социализации воспитанников интернатных учреждений. Минск : РУМЦФВН, 2004. 473 с.
215. Медико-психологічні та соціальні проблеми дітей-сиріт / за ред. : М.М. Коренєва, І.С. Лебець, Р.О. Моїсеєнко. Київ, 2003. 239 с.
216. Международная классификация болезней (10 пересмотр) : клинические описания и указания по диагностике / ВОЗ ; Пер. на рус. яз. под ред. Ю.Л. Нуллера, С.Ю. Циркина. 2-е изд. Київ : Сфера, 2005. 306 с. (МКБ-10/ ICD-10).
217. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения : учебное пособие. СПб. : Речь, 2005. 445 с.
218. Меньшикова А. А. Нарушение процесса социализации детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. *Материалы III Международного Конгресса «Молодое поколение XXI века : актуальные*

проблемы социально-психологического здоровья» / Под ред. А.А. Северного, Ю. С. Шевченко. Казань, 23-26 мая 2006 г. С.116-117.

219. Меренков А. В., Никитина М. Н. Социальный портрет современной проституции. Социс. Москва, 2000. №5. С. 47-51.

220. Методика и технологии работы социального педагога / Б.Н. Алмазов, М.А. Беляева, Н.Н. Бессонова [и др.]; / Под ред. М.А. Галагузовой, А.В. Мардахаева. Москва : Изд. центр «Академия», 2002. 192 с.

221. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорсткому поводженню з дітьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. Київ : Юрисконсульт, 2005. 452 с.

222. Мінц М. О. Соціологія девіантної поведінки: проституція. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. 2008. Т. 103., Вип. 90. С.61-65.*

223. Мінченко С. Кримінологічна характеристика наркоманії та проституції : сучасний стан і тенденції. *Право України. 2009. № 9. С. 116-122.*

224. Моніторинг поведінки жінок, які надають сексуальні послуги за плату, як компонент епідагляду другого покоління. Аналітичний звіт за результатами дослідження / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Ю.В. Серета. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2008. 60 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадянського здоров'я. URL : http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/monitoring_reports/pdf/Zvit_ZKS.pdf (дата звернення: 26.09.2015).

225. Моніторинг поведінки та поширення ВІЛ-інфекції серед жінок, які надають сексуальні послуги за винагороду, як компонент епідагляду за ВІЛ другого покоління : аналіт. звіт за результатами інтегрованого біоповедінкового дослідження 2013 року / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Ю.В. Серета та ін. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2014. 144 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадянського здоров'я. URL :

<http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2014/arep14/%D0%9E%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82%20%D0%96%D0%9A%D0%A1.pdf> (дата звернення: 26.09.2015).

226. Моніторинг поведінки та поширення ВІЛ-інфекції серед осіб, які надають сексуальні послуги за винагороду / Автори звіту: Серета Ю.В., Сазонова Я.О. Київ : МБФ «Альянс громадського здоров'я», 2017. 56 с.

227. Моніторинг поведінки та поширення ВІЛ-інфекції серед споживачів ін'єкційних наркотиків та їх статевих партнерів як компонент епіднагляду за ВІЛ другого покоління : аналітичний звіт за результатами опитування ЖКС у 2009 році / А. Грушецький. Київ 2010. 74 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадянського здоров'я. URL : http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/monitoring/pdf/FSW_book09.pdf (дата звернення: 26.09.2015).

228. Мосюндзь О.В. Профілактика віктимної поведінки підлітків вихованців дитячих будинків // Наука і освіта. 2007. №8-9. С. 125-129.

229. Моя майбутня професія: правила вибору [курс за вибором для учнів 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (52 год.)] / В. Г. Панок, О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, І. І. Ткачук. Рукопис, 2013. 33 с. [Електронний ресурс] Сайт МОН України. URL : http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/i_doc_12062013_21.doc (дата звернення: 26.02.2014).

230. Мудрик А. В. Человек в процессе социализации: три ипостаси / А.В.Мудрик. *Вестник ПСТГУ IV : Педагогика. Психология*. 2009. Вып.3(14). С. 7–16.

231. Навигатор: Программа профилактики ВИЧ/СПИДа и употребления психоактивных веществ для учащихся 9–10 классов общеобразовательных школ, их родителей и педагогов [Электронный ресурс]. Москва, 2007. 167 с.

232. Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів : Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих

членів та держав-кандидатів на вступ / редкол. З. Альберт [та ін.]. Київ : Видавництво KiM, 2007. 216 с.

233. Навчіть дитину захищатися : метод. посібник / Автори-упоряд. Цюман Т. П., Нагула О. Л. За заг. ред. Цюман Т. П. 2015. 60 с.

234. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Авт. : Л.С. Волинець, Л.П. Гурковська, І.В. Савчук. Київ : ТОВ «К.І.С.Й», 2011. 132 с.

235. Насильство: профілактика і протидія. Методичні рекомендації для педагогічних працівників шкіл-інтернатів / ІППО Чернівецької обл. [Науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи]. Чернівці, 2011. 37 с.

236. Національна оцінка ситуації з ВІЛ/СНІДом в Україні станом на початок 2013 року / Автор. колектив : Нізова Н.М., Кузін І.В., Марциновська В.А. та ін. Київ, 2013. 40 с. [Електронний ресурс]. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL : <https://phc.org.ua/uploads/documents/ab1ccb/895a59b9fed91c9bc3d2c67afb8a3bd8.pdf> (дата звернення: 27.04.2015).

237. Нашхоев М. Р., Ильина С. В. Психологические особенности женщин, занимающихся уличным секс-бизнесом. *Инфекции, передающиеся половым путем*. 2000. № 6. С. 31-37.

238. Нестерова І. А. Вчинення злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією неповнолітніх у туристичному бізнесі: причини, шляхи подолання. *Адвокат*. 2011. №12 (135). С. 46-48.

239. Новейший русско-украинский, украинско-русский словарь. Харьков : Промінь, 2008. 960 с.

240. Новосельцева Т. Ф. Методика оценки сексуального поведения девушек старшего школьного возраста и ее возможности в диагностике и профилактике склонности к девиантно-сексуальному поведению : автореф.

дис. на соискание ученой степени канд. психолог. наук. : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Казанский гос. тех. ун-т им. А.Н. Туполева. Казань, 2006. 238 с.

241. О'Брайен М., Нотен Т., Ван ден Борн А. Противодействие траффику детей в сексуальных целях : вопросы и ответы. Амстердам, Бангкок : ЭКПАТ Интернешнл, 2006. 67 с.

242. Обласний семінар «Профілактика і корекція агресивної поведінки школярів» [Електронний ресурс]. Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. URL : <http://www.zoippo.zp.ua/> (дата звернення: 27.10.13).

243. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога. Москва : ТЦ Сфера, 2002. 480 с.

244. Олійник Л. М., Сторчак Н. А. Статеве виховання учнів шкіл-інтернатів і їх захист від сексуального насильства : навчально-методичний посібник (матеріали семінару-практикуму). Миколаїв, 2012. 100 с.

245. Олійник Л. Статеве виховання : навч. посібник з питань здійснення статевого виховання дітей від народження до юнацького віку. Миколаїв : ПП «Прінт-Експрес», 2010. 112 с.

246. Ольков С. Г. Общественные болезни. Тюмень : Тюм. высш. шк. МВД РФ, 1996. 330 с.

247. Організаційна структура надання секс-послуг на комерційній основі в м. Львів : аналіт. звіт за результатами зондажного дослідження 2013 року / О.М. Балакірева. Київ : МБФ «Міжнар. Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2014. 61 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадянського здоров'я. URL : [http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2014/mecity/ZD_report_LVIV%20\(1\).pdf](http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2014/mecity/ZD_report_LVIV%20(1).pdf) (дата звернення: 22.02.2015).

248. Організаційна структура надання секс-послуг на комерційній основі в м. Полтава : аналіт. звіт за результ. зондажного д-ня 2013 року. / О.М. Балакірева. Київ : МБФ «Міжнар. Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2014.

51 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадянського здоров'я. URL : [http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2014/mecity/ZD_report POLTAVA %20\(1\).pdf](http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2014/mecity/ZD_report_POLTAVA%20(1).pdf) (дата звернення: 22.02.2015).

249. Організаційна структура надання секс-послуг на комерційній основі в м. Черкаси : аналіт. звіт за результатами зондажного дослідження 2013 року / Балакірева О.М. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2014. 58 с. [Електронний ресурс]. URL : [http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2014/mecity/ZD_report CHERKAS Y%20\(1\).pdf](http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2014/mecity/ZD_report_CHERKAS%20(1).pdf) (дата звернення: 22.02.2015).

250. Організація діяльності працівника психологічної служби школи-інтернату з проблеми захисту прав дитини від насильства [Електронний ресурс]. Департамент освіти і науки молоді та спорту Чернівецької ОДА. URL : <http://oblosvita.com/navigaciya/novyny/1168-organizaciya-diyalnosti-pracivnika-psixologichnoyi-sluzhbi-shkoli-internatu-z-problemi-zaxistu-prav-ditini-vid-nasilstva.html>. (дата звернення: 28.10.13).

251. Оржеховська В. М., Пилипенко О. І. Превентивна педагогіка : наук.-метод. посіб. Ізмаїл : СМІЛ, 2006. 282 с.

252. Оцінка чисельності дітей та молоді вікової групи 10–19 років, що відносяться до груп ризику / ЮНІСЕФ; Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. Київ, 2011. 48 с. [Електронний ресурс]. Юнісеф Україна. URL : [https://www.unicef.org/ukraine/Ocinka_chiselnosti ditey ukr.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/Ocinka_chiselnosti_ditey_ukr.pdf) (дата звернення: 27.04.2013).

253. Павленок П. Д., Руднева М. Я. Социальная работа с лицами и группами девиантного поведения : учеб. пособие / отв. ред. П.Д. Павленок. Москва : ИНФРА-М, 2007. 185 с.

254. Паничок Т. Я. Статеве виховання учнівської молоді у Німеччині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2010. 20 с.

255. Парфанович І. І. Система попередження і подолання девіантної поведінки дівчат : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2012. 367 с.

256. Петрова Г. Є. Міжнародна торгівля людьми : економічні причини. *Держава та регіони. Серія : Економіка і підприємництво*. 2012. №1. С. 36-39.

257. Петрочко Ж. В. Дитина у складних життєвих обставинах : соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія. Рівне : видавець О. Зень, 2010. 368 с.

258. Петрунько О. В. Актуальні проблеми сексуального виховання підлітків. Київ : ДЦССМ, 2004. 80 с.

259. Петушкова Л. А., Аносова А. В. Методичні рекомендації щодо здійснення соціально-педагогічної роботи та соціально-правового захисту дітей, які потрапили в складні життєві обставини. *Інформаційно-методичний збірник : спеціалізоване педагогічне видання головного управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів*. 2011. № 4. С. 39-48.

260. Пеша І. В. Соціальне становлення дітей в дитячих будинках сімейного типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2000. 20 с.

261. Підготовка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до самостійного життя : методичні рекомендації / О. Р. Артюх, О.В. Вакуленко, Н. М. Комарова та ін. Київ : Академпрес, 2016. 140 с.

262. Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві : навч.-метод. посібник / Л. В. Канішевська, Л. В. Кузьменко, С. О. Свириденко [та ін.]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 336 с.

263. Підлітки груп ризику в Україні: виклики та час дій : адвокаційний документ / ЮНІСЕФ, Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. Київ, Версо 04, 2011. 56 с. [Електронний ресурс]. Юнісеф України. URL :

https://www.unicef.org/ukraine/B_Adv_rep_Internet.pdf (дата звернення: 27.04.2015).

264. Підлітки груп ризику: оцінки і динаміка: інформ. бюл. / О. Балакірєва, Т. Бондар, М. Худик, О. Сакович; Український ін-т соц. досліджень імені О. Яременка, ЮНІСЕФ. [Електронний ресурс]. Юнісеф України. URL : https://www.unicef.org/ukraine/ukr/pidlitki_grup_riziku.pdf. (дата звернення: 04.03.2017р.).

265. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2010. 20 с.

266. Подростки групп риска к инфицированию ВИЧ: Книга для тренера : учебно-методическое пособие / [Аноприенко Е. В., Журавель Т. В., Пархоменко Ж. В.] / Под общ. ред. Т. В. Журавель. Київ : ПЦ «Фолиант», 2012. 252 с.

267. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / [уклад. Л.М. Полюга]. [3-є вид.]. Київ : Довіра, 2007. 477 с.

268. Полянничко Анжела Олександрівна. Подолання соціальної депривації дітей-сиріт в умовах загальноосвітньої школи-інтернату : дис... канд. пед. наук : 13.00.05 / Полянничко Анжела Олександрівна; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2012. 304 с.

269. Поляновська О. Р. Соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень дітей-сиріт молодшого шкільного віку в навчально-виховних закладах інтернатного типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. 21 с.

270. Поспелов А. Санитарный надзор за проституцией в Париже и Брюсселе (1890). *Общественная нравственность, как объект правонарушения* : учебное пособие. Тюмень : ТИПК сотрудников МВД России. 2011. С. 62-63.

271. Права людини в Україні 2013. Доповідь правозахисних організацій / За ред. Є. Ю. Захарова ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харків : Права людини, 2014. 456 с.

272. Правовий семінар-лекторій «Організація правової освіти та правового виховання в учнівському середовищі [Електронний ресурс]. Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. URL : <http://on2.docdat.com/docs/3201/index-96175.html> (дата звернення: 28.10.13).

273. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Дети без семьи: [детский дом: заботы и тревоги общества]. Москва : Педагогика, 1990. 160 с.

274. Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» / Закон України від 05.03.2009, № 1065-17 [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1065-17> (дата звернення: 17.05.17).

275. Про затвердження Концепції запобігання та викорінення найгірших форм праці дітей/ Кабінет міністрів України. Розпорядження від 16 червня 2003р. № 364-р К. Док. 364-2003-р, поточна ред.. Прийняття вид 16.06.2003. [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/364-2003-%D1%80> (дата звернення: 17.05.17).

276. Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку / Кабінет Міністрів України. Постанова від 05.09.2007 № 1087 [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-%D0%BF> (дата звернення: 17.05.17).

277. Про протидію торгівлі людьми. Закон України від 20.09.2011. № 3739-VI. Документ 3739-17, поточна редакція від 09.12.2015, підстава 766-19. [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> (дата звернення: 17.05.17).

278. Проблема детского труда в Казахстане: оценка ситуации по наихудшим формам детского труда в Казахстане и принимаемые в стране меры по искоренению детского труда. Алма-Ата, 2007. 129 с.

279. Проблемы секс-бизнеса в контексте общественного здравоохранения / Сост. Ю. Саранков. Киев : «СПИД Фонд Восток-Запад», 2009. 128 с. [Электронный ресурс]. URL : https://issuu.com/ecuo/docs/art_access_report_rus (дата звернення: 07.04.2011).

280. Проблемы секс-бизнеса в контексте общественного здравоохранения. [Сост. Ю. Саранков]. Киев : «СПИД Фонд Восток-Запад», 2009. 128 с.

281. Проведення комплексної оцінки потреб дитини в інтернатному закладі / Ю. А. Алімова, О. В. Безпалько [та ін.] / за заг. ред. О. Карагодіної. Київ : ТОВ «Перфект Стайл», 2007. 128 с.

282. Програма корекції девіантної поведінки підлітків у віці 14-18 років, які мають досвід вживання психоактивних речовин / автор : Бежан А.Б. Чернівці, Україна, 2015. 122 с. [Електронний ресурс] URL : <http://res.in.ua/departament-osviti-i-nauki-chernivecekoyi-oblasnoyi-derjavnoyi.html> (дата звернення: 07.01.2016).

283. Просандеєва Л. Є. Подолання депривації підлітків у процесі культурно-дозвілєвої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2001. 18 с.

284. Проскурняк О. І. Соціально-психологічна адаптація учнів молодших класів допоміжної школи-інтернату : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : спец. 19.00.08 «Спеціальна психологія» / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ, 2004. 18 с.

285. Проституция и преступность : сборник / ред. и сост. Ю.М. Хотченков; отв. ред. и авт. вступ. ст. д-р юрид. наук, проф. И.В.Шмаров. Москва : Юридическая литература, 1991. 304 с.

286. Протидія злочинам, пов'язаним із сутенерством або втягненням особи в заняття проституцією : монографія / Ю. О. Єрмаков [та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : НАВС, 2015. 147 с.

287. Протопопов А.О., Савельєва Н. М. Проституція як соціально-педагогічна проблема / за заг. ред. Н. М. Савельєвої. Полтава : Дивосвіт, 2009. 120 с.

288. Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх : збірка інформаційних, методичних, ілюстрованих матеріалів для спеціалістів / За заг. ред. Т.В. Журавель, Т.Л. Лях; Авт.-упор. : Безпалько О.В., Виноградова О.А, Журавель Т.В. та ін. Київ : «Версо-04», 2004. 120 с. [Електронний ресурс]. Інституційний репозиторій Київського університету імені Бориса Грінченка. URL : http://elibrary.kubg.edu.ua/3489/1/T_LYAKH_T_ZHURAVEL_O_VINOGRADOVA_O_BEZPALKO_V_LYTIY_PVSTRPSVPDN_KSP%26SR_IL.PDF (дата звернення: 27.04.2012).

289. Профілактика та протидія насильству над дітьми : навч. посіб. / В.В. Бурлака, Б. Енгберг, Ю.В. Івашкевич та ін.. Київ : ГЕРБ, 2007. 144 с.

290. Прояви турботу і обачливості : навч.-метод. посіб. / Б.М. Ворник, О.А. Голоцван, В.П. Коломієць, К.О. Талалаєв. Київ : Навчальна книга, 2002. 186 с.

291. Психологические проблемы материнства и детства: раннее выявление и профилактика : метод. пособие / Сост. Н.Н. Воронцова и др., под ред. И.А. Фурманова, Н.Н. Воронцовой. Калининград : ФГУИПП «Янтар. сказ», 2001. 80 с.

292. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків : Прапор, 2009. 672 с.

293. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-бізнесу / Л. І. Гриценко, Т. В. Говорун, Т. С. Гурлева, В. М. Далечина, Е.І.Драніщева; Міжнар. прогр. з викоренення найгірших форм дитячої праці

в Україні, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, Громад. орг. «Успішна жінка». Київ : Ніка-Центр, 2003. 248 с.

294. Психолого-педагогічна робота з дітьми, схильними до прояву девіантної, делінквентної поведінки (з досвіду роботи спеціалістів психологічної служби системи освіти України) / авт. кол. : О. П. Абухажар, Н.М. Акімова, В. В. Білецька та ін.; [упор. : В.Г. Панок, Ю.А. Луценко]. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. [Електронний ресурс]. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. URL : <http://psycholog.zg5.ru/psychology/files/file17.pdf> (дата звернення: 11.01.2015).

295. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад. : М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород : В-во Олександрії Гаркуші, 2012. 616 с. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.psycholog.zg5.ru/instrumentariy/znz.php> (дата звернення: 14.03.2015).

296. Пушкар В.А. Особливості розвитку образу "Я" дітей-сиріт у навчальному закладі інтернатного типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / В.А. Пушкар ; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2007. 20 с.

297. Пятунин В. А. Девиантное поведение несовершеннолетних: современные тенденции. Москва : РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2010. Ч. 1. 282 с.

298. Реабилитация детей в приюте / Т.Я. Сафонова, Е.И. Цымбал, Н.Д. Ярославцева, Л.Я. Олиференко. Москва : ОБФ Защита детей от насилия, 1995. 108 с.

299. Рень Л. В. Нехтування потребами дітей: соціально-педагогічні та психологічні аспекти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 122. С. 230-233.

300. Рень Л. В. Проблеми особистісного розвитку дітей та підлітків під дією засобів масової інформації. *Вісник Луганського національного*

університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2014. № 4. С. 202-208.

301. Розпуста // Е-slovník. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. URL : <http://eslovnik.com/search/search/?search=%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0?search=%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0> (дата звернення: 23.01.2014).

302. Ромащенко О. В., Яковенко Л. Ф., Мироненко Н. О. Запальні захворювання органів малого таза у сексуально активних дівчат-підлітків як причина порушення репродуктивної функції у жінок фертильного віку // Здоровье женщины. 2015. № 6. С. 167-171.

303. Российская педагогическая энциклопедия. В 2-х томах. Том I (А-Л) / Главный ред. В. Г. Панов. Москва : Большая российская энциклопедия, 1993. 862 с.

304. Русакова М. М., Яковлева А. А. Региональная специфика современной российской проституции (на примере Санкт-Петербурга и Оренбурга). *Петербургская социология сегодня*. Санкт-Петербург: Общество с ограниченной ответственностью «Нестор-История», 2010. Том 1. С. 451-467.

305. Русіна С. М., Коваленко Н. П. Особливості психогенних розладів у підлітків. *Буков. мед. вісн.* 2007. №2. С. 70-73.

306. Савельева Н. М. Правовое положение ребенка в Российской Федерации: гражданско-правовой и семейно-правовой аспекты. Самара : Изд-во «Универс-групп», 2006. 151 с.

307. Савельев Ю. Б., Дмитрук В. М. Ризики для соціального включення: випадок життєвих навичок дітей, позбавлених батьківського піклування. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могиланська академія»*. Том 109 : Соціологічні науки. Київ : НаУКМА, 2010. С. 86-91.

308. Савин В. Ю. Уголовно-правовые проблемы ответственности за организацию занятия проституцией в теории, законодательстве и правоприменительной практике : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : специальность 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Саратов. юрид. ин-т МВД РФ. Саратов, 2011. 18 с.

309. Саранков Ю. Проблемы секс-бизнеса в контексте общественного здравоохранения. Киев : «СПИД Фонд Восток-Запад», 2009. 128 с. [Електронний ресурс]. URL : <http://docplayer.ru/27139109-Problemy-seks-biznesa-v-kontekste-obshchestvennogo-zdravoohraneniya-sbornik-statey.html> (дата звернення: 27.04.2015).

310. Секс-бізнес в Україні: спроба соціального аналізу / Балакірева О.М., Бондар Т.В., Галустян Ю.М. та ін.. Київ : Український ін-т соціальних досліджень, 2001. 159 с.

311. Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи з протидії / Н. П. Бочкор та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук; упоряд. : Н. В. Лунченко, В. В. Мудрік. Київ; Харків : Права Людини, 2014. 62 с.

312. Селезнев М. А. Проституция как антисоциальное явление : учебно-методическое пособие. Москва : ПРИОР, 2011. 32 с.

313. Семінар-практикум «Організація роботи з розв'язання проблем насильства в учнівському середовищі» [Електронний ресурс]. Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. URL : http://kristti.com.ua/detail_news.php?id=984. (дата звернення: 28.10.13).

314. Сечейко О. В. Психологічні детермінанти сексуальної поведінки підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / Ін-т педагог. і психол. проф. освіти АПН України. Київ, 2000. 20 с.

315. Сидоров П. И., Дерягин Г. Б., Коноплева И. А. Сексуальный менеджмент. Архангельск : Северный государственный медицинский университет, 2009. 486 с.

316. Сизоненко І. Г. Правова соціалізація дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітній школі-інтернаті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / ДВНЗ «Добас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2013. 20 с.

317. Сиротство как социальная проблема : пособие для педагогов /Л.И. Смагина, А.К. Воднева, Ю.А. Сойка и др.; под ред. Л.И. Смагиной. Минск : Ушверитэцкае, 1999. 144 с.

318. Система захисту дітей від жорстокого поводження : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Держсоцслужба, 2005. 396 с.

319. Сімейні цінності: комплекс навчальних програм сімейного виховання (9, 17, 35, 70 годин) [для 8-9 класів] / О. В. Мельник (кер. авт. кол.), Т. В. Кравченко та ін. Івано-Франківськ : Типовіт, 2012. 48 с.

320. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / под ред. В.А.Слостенина. 5-е изд., стер. Москва : Изд. центр «Академия», 2013. 496 с. (Серия : Среднее профессиональное образование).

321. Словарь по этике / Под ред. А.А. Гусейнова и И.С. Кона. Москва : Политиздат, 1989. 447 с.

322. Смирнов Ю. П. Уголовная ответственность за сексуальную эксплуатацию других лиц в форме занятия ими проституцией : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Моск. ун-т МВД России. Москва, 2010. 24 с.

323. Снісаренко К. С. Проституція як вид девіантної поведінки. *Форум права*. 2012. №4. С. 835-840.

324. Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Моск. ун-т МВД России. Москва, 2013. 22 с.

325. Сорочинська В. Є. Основи превентивної педагогіки : навч. посіб. Вінниця : ВДПУ, 2008. 173 с.

326. Сорочинська В. Є. Організаційна робота соціального педагога : навч. посібник. Київ : Кондор, 2005. 198 с.

327. Социальная педагогика : курс лекций (введение в профессию «социальный педагог», основы социальной педагогики, основы социально-педагогической деятельности) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.А. Галагузова и др. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 416 с.

328. Социальные отклонения: Введ. в общ. теорию / Под ред. В.Н. Кудрявцева. Москва : Юрид. лит., 1989. 320 с.

329. Социологический энциклопедический словарь: на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / редактор-координатор академик РАН Г. В. Осипов. Москва : Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. 488 с.

330. Соціальна педагогіка: виклики ХХІ століття : матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (4 квіт. 2014 р., м. Луганськ) : в 2-х ч. Ч. 1. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 268 с.

331. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посібник / За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. 352 с.

332. Соціальна робота в Україні: навч. посібник / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Марченко та ін. / За заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий світ, 2003. 233 с.

333. Соціальна педагогіка : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А.Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола та ін. ; за ред. А. Й. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 487 с.

334. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / Л.С. Волинець, Н.М. Комарова, О.Г. Антонова-Турченко та ін. Київ : Укр. ін-т соціальних досліджень, 1998. 120 с.

335. Соціально-педагогічні основи захисту прав дитини : навч.-метод. посіб. / М.В. Євсюкова, О.А. Калашник та ін. ; за заг. ред.К.Б. Левченко та О.А. Удалової. Київ : ФОП «Чальцев», 2008. 224 с.

336. Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / За заг. ред. К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук. 2-ге вид., доповн. і переробл. ТОВ «Агентство «Україна». Київ : 2016. 368 с.

337. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук, О.А. Удалова / [та ін.]; [«Агентство «Україна»]. Київ, 2011. 292с.

338. Станская А.А. Проституция несовершеннолетних социальная и правовая проблема общества / науч. ред. С.Ф. Милуков; Ассоциация Юридический центр. Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 324с.

339. Станція призначення Життя (Destination is Life) [Електронний ресурс]. URL : <https://vimeo.com/11107017> (дата звернення: 14.03.2015).

340. Статева соціалізація та підготовка учнівської молоді до сімейного життя у педагогіці та шкільній практиці зарубіжних країн : монографія / [за ред. чл.-кор. АПН України, проф. В. Кравця]. Тернопіль : Астон, 2009.

341. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді : навч. посіб. / Н. О. Лещук, Ж. В. Савич, О. А. Голоцван, Я. М. Сивохоп. Київ, 2014. 136 с.

342. Степанов В. Г. Психология трудных школьников : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Академия, 2001. 336 с.

343. Стерляева Н. А. Особенности девиантного поведения работниц коммерческого секса в условиях распространения социально-обусловленных заболеваний (по материалам социол. исслед. в Алтайском крае) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. социол. наук : спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Алтайский гс. ун-т. Барнаул : Копи-центр Galex, 2006. 18 с.

344. Стиль жизни и основные модели поведения уязвимых детей и подростков, практикующих рискованное поведение: краткое изложение результатов операционного исследования / М. Варбан, А. Ганюков, А. Денисюк и др. Київ : МБФ «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине», 2014. 18 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадського здоров'я. URL :

<http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2014/children%20risk%20rus.pdf>

(дата звернення: 27.04.2015).

345. Стратегії соціально-психологічного супроводу учнів з девіантною поведінкою. Методичний посібник / Авт.-упор. : Д.Д.Романовська, Л.В. Боярин. Чернівці : Вид-во «Технодрук», 2012. 128 с.

346. Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів: теорія і практика : колект. монографія / О.В. Голуб та ін.; Бердян. держ. пед. ун-т. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. 361 с.

347. Талалаєв К. О. Поведінкові та психоособистісні особливості підлітків з інфекціями, які передаються статевим шляхом. *Дерматологія та венерологія*. 2005. № 1. С. 89-92.

348. Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні : навч.-метод. посіб. / заг. ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна; Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна». Київ : Юрисконсульт, 2006-2007. 334 с.

349. Тренинговий модуль: сексуальне і репродуктивне здоров'я жінок і чоловіків, які вживають наркотики і/або залучені до комерційного сексу / Л.Шульга, О.Матіяш, Ю.Юдина, С.Гайдук; МБФ «Міжнародний Альянс по ВІЧ/СПІД в Україні. Київ : ООО «Агентство Україна», 2015. 68 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадського здоров'я. URL : <http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/Module-RepHealth.pdf> (дата звернення: 27.09.2015).

350. Тренінгова робота по запобіганню найгірших форм дитячої праці : навч.-метод. посібник / Г.Л. Черепанова, Л.А. Кумпан, О.П. Петрашук та ін. Херсон : Олді-плюс, 2004. 171 с.

351. Туріщева Л. В. Класні години. 7-11 класи. Психологія в практиці класного керівника. Херсон : Вид. група «Основа», 2010. 128 с.

352. У Луцьку викрили бордель «з родзинкою» більшість повій були вагітними на останніх місяцях. *Kriminal.TV*. Іюнь 27, 2013. [Електронний ресурс]. URL : <http://kriminal.tv/news/u-lutsku-vikrili-bordel--bilshist-povij-buli-vagitnimi-na-ostannih-misjatsjah.html> (дата звернення 14.08 2014).

353. Узарашвілі Омар. Вербували в повії сиріт з інтернатів. *Високий замок*. Інтернет версія. 09.11.2012. № 210 (4834). URL : <http://archive.wz.lviv.ua/articles/95749>. (дата звернення: 14.03.2015).

354. Українське законодавство та факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (порівняльно-правовий аналіз) / М.В. Євсюкова, А.М.Орлеан, А.Є. Санченко [та ін.] Київ, 2010. 196 с.

355. Улунова Ганна Євгенівна. Психологічна корекція ускладненого спілкування в учнів шкіл-інтернатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 20 с.

356. Урок щодо попередження торгівлі людьми. Методичка розробка. [Електронний ресурс]. URL :

https://vk.com/doc164854711_203550302?hash=bdeff84ecf41f44fe1&dl=05c8ff0131bfdd7d41 (дата звернення: 11.10.2016).

357. Уроки Сниження Вреда. Матеріали для самостійного вивчення соціальними працівниками: навчальний посібник. 2-е видання / МБФ «Міжнародний Альянс по ВІЧ/СПІД в Україні», 2014. 148 с. [Електронний ресурс]. Сайт Альянсу громадського здоров'я. URL : http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/uroki_preview.pdf (дата звернення: 27.04.2015).

358. Навчальний посібник по боротьбі з торгівлею дітьми в цілях трудової, сексуальної та інших форм експлуатації. Керівництво для фасилітаторів. 2012. 4 т. 126 с. [Електронний ресурс]. International Labor Organization. URL : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/publication/wcms_308687.pdf (дата звернення: 07.04.2013).

359. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії : текст правового акту із змінами та доповненнями на жовтень 2010 року [Електронний ресурс]. UA.PRAVO. Правова бібліотека України. URL : <http://www.uapravo.net/akty/administration-resolution/akt9phnx6a.htm> (дата звернення 02.12.13).

360. Федорченко Т. Є. Соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища : монографія / Ін-т пробл. виховання АПН України. Черкаси : ЧП Чабаненко Ю.А., 2009. 358 с.

361. Філософський словник / за ред. члена-кор. АН УРСР В.І. Шинкарука. Київ УРЕ АН УРСР, 1973. 600 с.

362. Формування життєвих навичок у випускників шкіл-інтернатів. Методичний посібник. Київ : МОП-ШПЕК Україна. 163 с.

363. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу : монографія / Л.В. Канішевська, С.О. Свириденко,

Л.В. Кузьменко та ін.; НАПН України, Ін-т проблем виховання. Харків : Друк. Мадрид, 2015. 220 с.

364. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности / З. Фрейд; пер. с нем. А. Вяхирева, И. Полякова. СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. 256 с.

365. Хархан Г. Д. Особливості статеворольової соціалізації дітей-сиріт в загальноосвітніх школах-інтернатах. *Український соціум*. 2008. №1. С. 72-82.

366. Хархан Г. Д. Підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». Луганськ, 2011. 20 с.

367. Харченко С. Я., Хархан Г. Д. Підготовка дітей-сиріт до сімейного життя в умовах інтернатного закладу : монографія / Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. Луганськ, 2012. 247 с.

368. Хоменко Я. С. Хвороби ХХ століття. Київ : Знання, 1999. 218 с.

369. Хоптяна О. В. Правове виховання учнів 5-6 класів у навчально-виховному процесі шкіл-інтернатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2009. 20 с.

370. Целуйко В. М. Психология неблагополучной семьи : Книга для педагогов и родителей. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. 272 с.

371. Цибулько Л. Г. Особливості соціалізації вихованців-сиріт підліткового віку. *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки*. 2012. №7, ч. 2. С. 47-53.

372. Цымбал Е. И. Дети жертвы половых преступлений. *Проблемы защиты жертв преступлений*. Москва, 1999. С. 39-53.

373. Чарыхов Х. М. Учение о факторах преступности. Социологическая школа в науке уголовного права. *Российский криминологический взгляд*. Ставрополь, 2006, № 4. С. 25-64.

374. Чернецька Ю.І. Соціально-педагогічні умови адаптації старших підлітків у загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Луганськ, 2008. 20 с.

375. Черноусова Л. І. Етика і психологія сімейного життя» [програма факультативного курсу для учнів 9-10 класу спеціальної школи-інтернату (68 год)]. [Електронний ресурс]. Сайт МОН України. URL : <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/59/1371027087/1371027458/> (дата звернення 03.07.2016).

376. Чорновил Т. Під опікою в концтаборі. За що вже владу треба брати за горлянку. *Україна кримінальна*. 05.04.2011. [Електронний ресурс]. URL : http://cripo.com.ua/print.php?sect_id=8&aid=112554 (дата обращения: 14.05.2015).

377. Чуприков А. П., Цуприк Б. М. Нормальна та кримінальна сексологія : підручник / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ : Персонал, 2011. 251 с.

378. Шаповал А. В. Історія проституції від Вавилону до Амстердаму. Київ : Спадщина, 2012. 237 с.

379. Швед О. В. Комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД) як нове соціальне явище в світі, країнах СНД та Україні. *Український соціум*. 2005. № 2-3 (7-8). С. 79-87.

380. Швед О. В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2006. 21 с.

381. Шевчук Т. А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 16 с.

382. Шевчук Т. А. Щодо основних причин дитячої проституції, як негативного соціального явища, в сучасному суспільстві. *Форум права*. 2016. № 3. С. 273–276.

383. Шевчук Т. А. Дитяча проституція: чинники та можливі заходи протидії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. № 945. Серія «Право». Випуск № 9, 2011. С. 250-255.

384. Шевчук Т. А. Щодо негативної ролі засобів масової інформації у популяризації заняття проституцією серед неповнолітніх. *Форум права*. 2012. № 2. С. 774–778.

385. Шиделко А. В. Соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 22.00.04 «спеціальні та галузеві соціології» / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. 20 с.

386. Шиделко А. Види, типи та рівні профілактики статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 3. С. 155-162.

387. Шиделко А. Особистісні фактори формування аморальної сексуальної поведінки підлітка. *Педагогіка і психологія освіти*. 2008. № 3. С. 200-208.

388. Шиделко А. В. Проституція неповнолітніх як крайній прояв статевої деморалізації. *Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики* : міжнар. міжвуз. зб. наук. праць. Запоріжжя : ГУ «ЗІГМУ», 2011. Вип. 50. С. 434-441.

389. Шиделко А.В. Статева деморалізація : ключові поняття і прояви. *Грані* : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Дніпропетровськ. 2011. №6 (80). С. 101-104.

390. Шишко О.Я. Деякі особливості віктимної поведінки підлітків. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика*. Наук.-метод. журн. 2010. № 3. С. 41–48.

391. Шпаков А. Е. Проституция как объект криминологического исследования : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право, криминология; уголовно-исполнительное право» / Рост. юрид. ин-т МВД РФ. Ростов-на-Дону, 2003. 24 с.

392. Энциклопедия социальной работы : в 3 т.: Пер. с англ. / [Гл. науч. ред.: Л. Э. Кунельский, М. С. Мацковский]. Москва : Центр общечеловеческих ценностей, 1993-1994. Т. 2: К-П / [Редкол.: И. В. Борисова и др.]. 1994. 441 с.

393. Этика : Энциклопедический словарь / под ред. Р.Г. Апресяна и А.А. Гусейнова. Москва : Гардарики, 2001. 669 с.

394. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право» / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 16 с.

395. Юрченко Ю. Ю. Підготовка вихованців школи-інтернату до самостійного життя : [просвітницька програма]. Майорщина : Майорщинська спеціальна школа-інтернат, 2011. 46 с.

396. Юферева Т. И. Особенности формирования психологического пола у подростков, воспитывающихся в семье и интернате. *Лишенные родительского попечительства* : хрестоматия / Ред. В.С. Мухина. Москва : Просвещение, 1991. С. 92-94.

397. Яковлева А. А. Глобализация сексуального насилия: от проституции к транснациональной сексуальной индустрии. *Гендерные исследования*. № 7-8. Харьков : Харьковский центр гендерных исследований, 2003. С.226-245.

398. Яковлева А. А. Социальный контроль проституции в современной России : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. социол. наук

: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Социологический ин-т РАН. СПб. 2005. 29 с.

399. Ярошенко О. О. Особливості поширення, діагностики, лікування та профілактики венеричних інфекцій в умовах промислового і портового міста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук : спец. 14.01.20 «Шкірні та венеричні хвороби» / ДУ «Інститут дерматології та венерології АМН України». Харків, 2009. 25 с.

400. Яцеленко А. А. Виховання відповідальності молодших підлітків у позаурочній діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2016. 20 с.

401. Bagley C., Young L. Juvenile prostitution and child sexual abuse : a controlled study. *Canadian Journal of Community Mental Health*. 1987. Vol. 6. P.5-26.

402. Brooking J. B., Mc Evoy A. W., Reed M. Sexual assault recovery and male significant others. *Families in Society*. 1994. Vol.75 (5). P. 295-299.

403. Carnes J. Patric. Out of the Shadows: Understanding Sexual Addiction / 3 edition. Center City, Minn. : Hazelden Publishing, 2001. 240 p.

404. Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior. Vol. III. Sexual Deviance / Ed. by Clifton D. Bryant. Philadelphia : Brunner-Routledge, Taylor and Fransic Group, 2001. 484 p.

405. Farley M., Barkan H. Prostitution, violence and posttraumatic stress disorder. *Women Health*. 1998. Vol. 73. P. 161-168.

406. Farley M., Kelly V. Prostitution: a critical revive of the medical and social sciences literature. *Women & Criminal Justice*. 2000. Vol. 11. №4. P. 29-64.

407. Farley Melissa. Prostitution Is Sexual Violence. *Psychiatric Times*. October. Special Edition. P. 7-10.

408. Farley M., Patsalides B. Physical symptoms, Posttraumatic Stress Disorder, and Healthcare Utilization of Women with and without Childhood Physical and Sexual Abuse. *Psychological Reports*. 2001. Vol. 89. P. 595-606.

409. Farley Melissa. Prostitution, trafficking and cultural amnesia: what we must not know in order to keep the business of sexual exploitation running smoothly. *Yale Journal of Law and Feminism*. Yale Law School. Spring, 2006. Vol.18 (1). P.101–136.

410. Frazier P.A., Burnett J.W. Immediate coping strategies among rape victims. *Journal of Counseling and Development*, 1994. Vol.72. P. 633-639.

411. Friedman M. J., Yehuda R. Post-traumatic stress disorder and comorbidity: Psychological approaches to differential diagnosis. *Neurobiological and clinical consequences of stress : From normal adaptation to post-traumatic stress disorder* / ed. by Friedman M.J., Charney D.S., Deutch A.Y. New York, Raven Press. 1995. P. 429-445.

412. Glaser K. Masked depression in children and adolescents. *American Journal of Psychotherapy*. 1967. Vol.21. P. 565-574.

413. Goode E. Deviant Behavior. Eleven Editions. New: Routledge, 2016. 424 p.

414. James J., Meyerding J. Early sexual experience and prostitution. *American Journal of Psychiatry*. 1977. №134, P.1381-1385.

415. Parent Du Châtelet Alexandre. La Prostitution à Paris au XIX^e siècle / texte présenté et annoté par Alain Corbin, «Points-Seuil Histoire», Paris, Seuil, 2008, 238 p.

416. Prostitution: Exploitation, Persecution, Repression. 4th Global Report. Paris, France : ECONOMICA, 2016. 448 p. [Електронний варіант]. Prostitution Research & Education. URL : <http://prostitutionresearch.com/wp-content/uploads/2016/08/Download-448-pages.pdf> (дата звернення: 23.01.2013).

417. Rabutaux A. Ph. E., Jacob P. L. De la Prostitution en Europe. Depuis L'Antiquite Jusqu'a la fin du XVIIe siècle. Paris : Alfred Duquesne, Libraire Editeur, 1809. 312 p. [Електронний варіант]. Internet Archive library. URL : https://archive.org/details/bub_gb_BtmcuCFVsX4C (дата звернення: 23.01.2013).

418. Reiss Ira L. Premarital sexual standards in America. Glencoe, Illinois : The Free Press, 1960, 286 pp.
419. Schofield M. The sexual behavior of young people. Boston : Little Braun, 1965. 316 p.
420. Rowan A. B., Foy D. W. Posttraumatic stress disorder in child sexual abuse survivors: a literature review. *Journal of Traumatic Stress*, 1993. Vol.6, P. 3–20.
421. Wolf M. Globalization and social exclusion: Some paradoxes. *Social Exclusion: Rhetoric Reality Responses* / International Institute for labour studies; UNDP; Ed. by G. Rodgers, Ch. Gore, J. Figueiredo. Geneva, 1994. P. 81–102.

Додаток А.1

Класифікація сексуальних девіацій

(узагальнений підхід за К. Брайантом та Я.І. Гілінським)

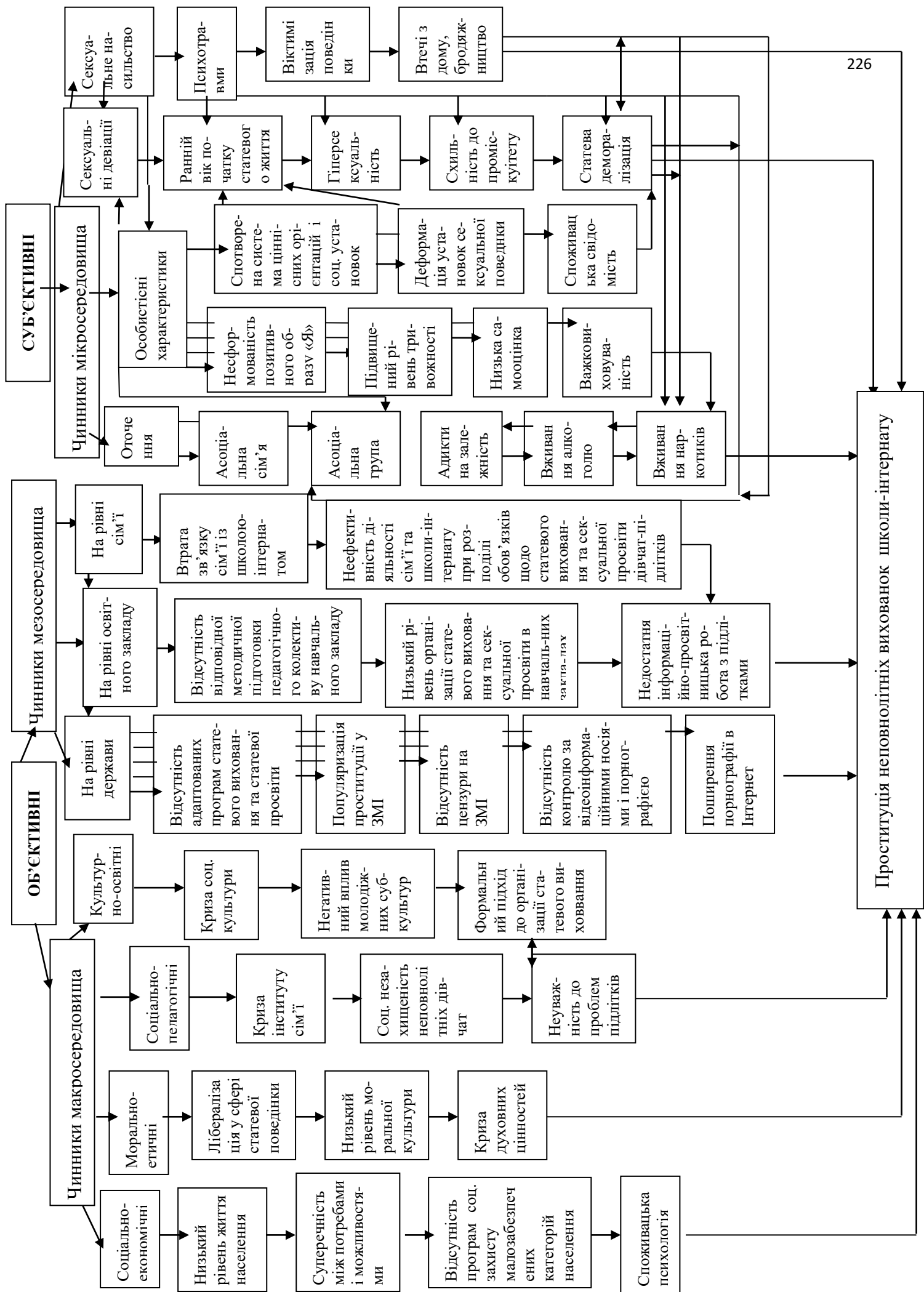
Сексуальні девіації		
Групи	Види	Характеристика
Сексуальні девіації, зумовлені психічними розладами (парафілії, перверсії)	аутоеротична асфіксія	посилення чуттєвої насолоди в умовах кисневого голодування (придушення) під час оргазму
	аутоеротизм (нарцисизм)	сприйняття власного тіла в якості об'єкта статевого потягу
	бісексуальність	сексуальний потяг до осіб жіночої і чоловічої статі
	візіонізм (вуайєризм)	досягнення сексуального задоволення шляхом споглядання чужих геніталій чи підглядання за сексуальною активністю інших людей
	геронтофілія	сексуальне ваблення до осіб літнього і старечого віку
	гіперсексуальність	підвищений сексуальний потяг
	гомосексуалізм	спрямованість статевого ваблення на осіб тієї ж статі
	груповий секс	сексуальна активність між трьома і більше учасниками в один і той же час в присутності один одного
	ексгібіціонізм	демонстрація статевих органів незнайомим людям з метою отримання сексуального задоволення
	зоофілія	сексуальні контакти з тваринами
	мазохізм	сексуальне задоволення при фізичних чи моральних стражданнях, які завдає статевий партнер
	некрофілія	статевий потяг до споглядання тіла мерця або бажання зносити з ним
	нудизм	культ оголеного тіла
	онанізм (мастурбація)	сексуальне самозадоволення
	порнографоманія	вид фетишизму, надмірне захоплення порнографією
	Садизм	сексуально-еротичне задоволення при вчиненні болю і страждань партнеру
садомазохізм	садизм і мазохізм як доповнюючі одне одного способи сексуального задоволення	
сексуальна залежність	компульсивна залежність від частого повторювання певних сексуально-еротичних стимулів, брак яких підвищує тривожність.	

Сексуальні девіації, зумовлені психічними розладами (парафілії, перверсії)	сексуальний вандалізм	компульсивна потреба руйнувати і знищувати сексуальні ознаки у статуй, на картинах і інших художніх творах.
	сексуальні графіті	написи або малюнки на сексуальну тематику, нанесені фарбою, чорнилом або видряпані на стінах будинків чи інших вертикальних поверхнях
	трансвестизм	прагнення індивіда приймати зовнішній вигляд протилежної статі (за рахунок одягу, макіяжу), що викликає у нього сексуальне задоволення
	транссексуалізм	прагнення індивіда поміняти свою стать на протилежну
	фетишизм	виникнення статевого збудження лише при наявності певного фетиша (напр. предмети одягу, взуття, тощо)
Сексуальні девіації, що носять соціально-економічний характер	віртуальний секс	використання комунікаційного обладнання (телефон, програма миттєвого обміну текстовими повідомленнями, програма відеозв'язку) з метою сексуального задоволення партнерів
	кіберпорнографія	фільми, фото і тексти сексуального характеру, які розповсюджуються в мережі Інтернет
	порнографія	непристойне, вульгарно-натуралістичне зображення чи словесне описання статевого акту, яке має за мету викликати сексуальне збудження
	порнографія дитяча	матеріали, які зображують неповнолітнього, втягненого до відверто сексуальної поведінки
	проституція дитяча	продаж сексуальних послуг особами, що не досягли 18 років
	проституція жіноча	практика статевої стосунків поза шлюбом, що здійснюються жінками за винагороду
	проституція чоловіча (гетеросексуальна)	надання чоловіками платних сексуальних послуг жінкам
	проституція чоловіча (гомосексуальна)	надання пасивними гомосексуальними чоловіками платних сексуальних послуг активним гомосексуалістам
Сексуальні девіації, що розглядаються як злочин	зґвалтування	статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану жертви
	інцест	сексуальний зв'язок між кровними родичами
	педофілія	направленість статевого потягу на дітей
	сексуальний канібалізм	поїдання тіла жертви, пов'язане з отриманням сексуального задоволення

Додаток А.2

Психологічні наслідки сексуального насильства для неповнолітніх дівчат





Додаток А.3. Чинники проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату

Додаток Б

Карта педагогічної оцінки готовності педагога до здійснення профілактики проституції серед неповнолітніх

Оцініть, будь ласка, свою готовність до здійснення профілактики проституції по п'ятибальній шкалі відповідно по кожному показнику.

№	I Особистісна готовність	Бали			Середній бал	
		1	2	3		4
1	Зацікавленість, інтерес до проблеми профілактики проституції					
2	Креативність.					
3	Соціальна зрілість, активність, відповідальність					
4	Організаторські здібності та якості.					
5	Гуманістична спрямованість					
6	Прагнення до самовдосконалення					
7	Здатність до самоорганізації					
8	Переконаність в соціальній значимості профілактичної діяльності					
9	Позитивна мотивація до здійснення профілактики проституції					
10	Прагнення до отримання високої оцінки профілактичної діяльності з боку адміністрації навчального закладу					
	<i>II. Теоретична готовність</i>					
1	Як би ви описали чи визначили поняття «проституція неповнолітніх»?					
	<i>Оцініть ваші знання з наступних питань:</i>					
2	Причини втягнення неповнолітніх до проституції					
3	Ознаки проституції неповнолітніх					
4	Наслідки проституювання для фізичного і психічного здоров'я неповнолітніх					
5	Шляхи попередження втягнення неповнолітніх до проституції					
6	Як би ви описали чи визначили поняття «сексуальна експлуатація дітей» ?					
	<i>Оцініть ваші знання з наступних питань:</i>					
7	Основні форми сексуальної експлуатації дітей					
8	Ризики для дитини в ситуації сексуальної експлуатації					
9	Шляхи допомоги постраждалим від сексуальної експлуатації дітей					
10	Як би ви описали чи визначили поняття «насильство»					

	<i>Оцініть ваші знання з наступних питань:</i>		
11	Види насильства		
12	Наслідки сексуального насильства		
13	Методи виявлення насильства чи жорстокого поводження з дітьми		
14	Допомога постраждалим від насильства чи жорстокого поводження		
15	Як би ви описали чи визначили поняття «дитяча праця»?		
	<i>Оцініть ваші знання з наступних питань:</i>		
16	Причини зайнятості дітей		
17	Найгірші форми дитячої праці		
18	Права дитини		
19	Шляхи допомоги працюючим дітям		
20	Як би ви описали чи визначили поняття «торгівля дітьми»?		
	<i>Оцініть ваші знання з наступних питань:</i>		
21	Причини поширення торгівлі людьми в світі і в Україні		
22	Шляхи потрапляння українських громадян до рук торговців людьми		
23	Наслідки сексуальної експлуатації і торгівлі людьми		
24	Діючі в Україні закони щодо сексуального насильства, сексуальної експлуатації, проституції, торгівлі неповнолітніх, захисту дітей		
	<i>III. Оцінка професійних здібностей педагога до здійснення профілактики проституції.</i>		
1	Володіння методиками профілактики девіантної поведінки підлітків		
2	Володіння методами педагогічного дослідження		
3	Здатність до створення авторської програми профілактики проституції неповнолітніх.		
4	Вміння планувати експериментальну роботу		
5	Вміння організувати педагогічний експеримент в навчальному закладі		
6	Здатність до співпраці та взаємодопомоги в профілактичній діяльності		
7	Здатність творчо вирішувати конфлікти		

Дякуємо за співпрацю!

Додаток В
Методики діагностики ризику втягування до проституції дівчат-підлітків
Додаток В.1
Критерії та показники ризику втягування до проституції

Компоненти	Критерії та показники ризику	Рівні ризику			Методики
		Високий	Середній	Низький	
Особистісно-емоційний	Переважають негативних емоційних станів	1. Високий рівень тривожності; 2. Високий рівень фрустрації (низька самооцінка, уникнення труднощів, страх перед невдачами); 3. Висока агресивність, нестриманість; 4. Перебування у стані стресу, психологічні резерви організму близькі до виснаження	1. Тривожність середнього рівня; 2. Середній рівень фрустрації, схильність до фрустрації; 3. Середній рівень агресивності, схильність до агресивності; 4. Середня стресостійкість, при відсутності адекватних засобів існує імовірність розвитку негативних наслідків стресу	1. Низький рівень тривожності; 2. Низький рівень фрустрації (висока самооцінка, стійкість до невдач, відсутність страху перед невдачами); 3. Низький рівень агресивності, спокійність, врівноваженість; 4. Прогнозується висока стресостійкість.	«Самооцінка психічних станів за Айзенком», Тест на виявлення рівня розвитку стресу (по Т. А. Немчину і Тейлору)
	Самоставлення	Низький рівень показників інтегрального почуття «за» чи «проти» власного Я; недостатньо виражений фактор самоповаги, аутосимпатії; очікування позитивного відношення від інших; низький рівень самоінтересу, самоприйняття, самовпевненості тощо	Середній рівень показників інтегрального почуття «за» чи «проти» власного Я; виражений фактор самоповаги, аутосимпатії; очікування позитивного відношення від інших; середній рівень самоінтересу, самоприйняття, самовпевненості тощо	Високий рівень показників інтегрального почуття «за» чи «проти» власного Я; яскраво виражений фактор самоповаги, аутосимпатії; очікування позитивного відношення від інших; високий рівень самоінтересу, самоприйняття, самовпевненості тощо	Опитувальник самоставлення В.Століна

<i>Продовж. дод. В.1</i>					
Когнітивний	Знання про здоровий спосіб життя	Відсутність/поверхневність знань про здоровий спосіб життя.	Середній рівень знань про здоровий спосіб життя.	Високий рівень знань про здоровий спосіб життя.	Анкета «Здоровий спосіб життя підлітків»
	Рівень знань щодо сексуальної культури	Відсутність/поверхневність знань про статеве та репродуктивне здоров'я і поведінку підлітків	Середній рівень знань про статеве та репродуктивне здоров'я і поведінку підлітків	Високий рівень про статеве та репродуктивне здоров'я і поведінку підлітків	Анкета «Здоровий спосіб життя підлітків»
	Сформованість знань та навичок про права та захист прав дитини	Відсутність/поверхневність знань про права дитини, про діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у сфері захисту прав дитини; відсутність навичок оцінювати ризик, визначати небезпечні ситуації, ситуації порушення прав дитини; відсутність навичок дотримання правил безпечної поведінки; відсутність вміння відмовляти, чинити опір насильству; відсутність готовності звернутися по необхідну допомогу до органів державної влади, соціальних служб, правозахисних та ін. громадських організацій.	Середній рівень знань про права дитини; про діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у сфері захисту прав дитини; середній рівень навичок оцінювати ризик, розпізнавати небезпечні ситуації, ситуації порушення прав дитини; середній рівень навичок дотримання правил безпечної поведінки; вміння відмовляти, чинити опір насильству проявляється залежно від ситуації; готовність в рідкісних випадках звернутися по необхідну допомогу до органів державної влади, соціальних служб, правозахисних та ін. громадських організацій.	Високий рівень знань про права дитини; про діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у сфері захисту прав дитини; наявність навичок оцінювати ризик, розпізнавати небезпечні ситуації, ситуації порушення прав дитини наявність навичок дотримання правил безпечної поведінки; наявність вміння відмовляти, чинити опір насильству; наявність готовності звернутися по необхідну допомогу до органів державної влади, соціальних служб, правозахисних та ін. громадських організацій.	Авторська анкета «Сексуальна експлуатація та торгівля людьми»

<i>Продовж. дод. В.1</i>					
	Сформованість знань про явище проституції сексуальної експлуатації	Відсутність/поверхневість знань про явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми.	Середній рівень знань про явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми.	Високий рівень знань про явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми.	Авторська анкета «Сексуальна експлуатація та торгівля людьми»
Поведінковий	Соціалізованість	Низький рівень соціальної адаптованості, низький рівень соціальної активності; неприйняття норм моральності.	Середній рівень соціальної адаптованості; середній рівень соціальної активності; середній рівень моральності.	Високий рівень соціальної адаптованості, високий рівень соціальної активності; високий рівень моральності.	Методика «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І.Рожков)
	Міжособистісні стосунки	Наявність дисгармонії в міжособистісних відносинах (високі показники фрустрованості, низький рівень соціальної активності, недостатньо виражений фактор очікування позитивного відношення від інших	Наявність певної дисгармонії в міжособистісних відносинах середні показники фрустрованості, середній рівень соціальної активності, виражений фактор очікування позитивного відношення від інших	Достатня гармонія у відносинах (низькі показники фрустрованості, високий рівень соціальної активності, яскраво виражений фактор очікування позитивного відношення від інших	Самооцінка психічних станів за Айзенком, методика «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І.Рожков), опитувальник самоставлення В. Століна
	Прояви девіантної поведінки	Надміру викличний, неадекватний віку і статі зовнішній вигляд; низький рівень навчальної успішності; незадовільна дисципліна; часті прогули уроків; вживання алкоголю/наркотичних речовин; конфліктне	Інколи надміру викличний, неадекватний віку і статі зовнішній вигляд; низький/середній рівень навчальної успішності; незадовільна/задовільна дисципліна; у рідкісних випадках прогули уроків;	Охайний, адекватний віку та статі зовнішній вигляд; середній/високий рівень навчальної успішності; зразкова дисципліна; не зафіксовано жодного випадку прогулів уроків; не зафіксовано жодного	Опитувальник установок до сексу Айзенка (EIAS), схема спостереження проявів девіантності у поведінці дівчат-підлітків школи-інтернату

<i>Продовж. дод. В.1</i>				
	<p>спілкування з однолітками; часті випадки бродяжництва; зафіксовані часті випадки самовільного залишення території школи-інтернату; наявність досвіду статевого життя</p>	<p>нечасте вживання алкоголю/наркотичних речовин; байдуже спілкування з однолітками; зафіксовані поодинокі випадки бродяжництва зафіксовані поодинокі випадки самовільного залишення території школи-інтернату; можливо наявність досвіду статевого життя</p>	<p>випадку вживання алкоголю/наркотичних речовин; дружнє спілкування з однолітками; не зафіксовано жодного випадку бродяжництва; не зафіксовано жодного випадку самовільного залишення території школи-інтернату; відсутність досвіду статевого життя.</p>	

Додаток В.2

Анкета «Здоровий спосіб життя»

Дорогі дівчатка! З метою вивчення Вашої думки, щодо здорового способу життя, пропонуємо Вам відповісти на наступні запитання:

Твій вік _____

1) Здоровий спосіб життя це –

2) Для чого Тобі потрібно вести здоровий спосіб життя?

1. Щоб не хворіти, бути доглянутою, успішною.
2. Щоб не хворіти.
3. Важко відповісти.

3) Як часто Ти займаєшся фізичними вправами ?

1. Щодня.
2. Інколи займаюся.
3. Не займаюся взагалі.

4) Чи відомо Тобі, що таке гігієна?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

5) Чи відомо Тобі, як правильно доглядати за тілом, обличчям і волоссям?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

6) Як часто Ти прибираєш у своєму помешканні?

1. Щодня.
2. Інколи прибираю.
3. Не прибираю взагалі.

7) Чи відомо Тобі, що таке узалежнена поведінка?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

8) Чи відомо Тобі, як впливає тютюн на організм молодої людини?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

9) Чи відомо Тобі, які наслідки алкогольної залежності для дівчини?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

10) Чи відомо Тобі, що таке наркотики і як вони впливають на організм молоді людини?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

11) Чи завжди Ти зможеш відмовитись від пропозиції твоїх друзів спробувати алкоголь, цигарки чи наркотик?

1. Так, завжди
2. В більшості випадків.
3. Ні, не завжди.

12) Як часто Ти вживаєш алкогольні напої, тютюн чи інші наркотичні речовини?

1. Ніколи не вживаю.
2. Рідко.
3. Часто.

13) Чи відомо Тобі, як впливає вживання алкоголю, цигарок чи інших наркотичних речовин на статеве та репродуктивне здоров'я дівчини?

1. Так, добре про це інформована.
2. Знаю, але не все.
3. Майже нічого про це не знаю.

14) Чи відомо Тобі, що таке особиста гігієна статевих органів?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

15). Чи старанно Ти піклуєшся про чистоту і збереження статевих органів?

1. Щодня.
2. Декілька разів на тиждень.
3. Раз на тиждень.

16) Чи відомі Тобі ознаки статевого дозрівання дівчат?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

17) Чи відомо Тобі, що таке репродуктивне здоров'я?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

18) Чи відомо Тобі, які причини появи захворювань статевих органів?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

19) Чи відомо Тобі, які існують види ПСШ (інфекції, що передаються статевим шляхом)?

1. Так, добре про це інформована
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.
- 20) Чи відомі Тобі, які мають наслідки ІПСШ для організму дівчини?
1. Так, добре про це інформована.
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.
- 21) Чи відомо Тобі, що перенесені ІПСШ можуть в подальшому стати причиною безпліддя (неможливість народити дитину)?
1. Так, добре про це інформована.
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.
- 22) Чи відомо Тобі, що таке ВІЛ/СНІД?
1. Так, добре про це інформована.
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.
- 23) Чи відомо Тобі, які є шляхи передачі ВІЛ?
1. Так, добре про це інформована.
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.
- 24) Чи відомі Тобі засоби захисту від ІПСШ, ВІЛ та вагітності?
1. Так, добре про це інформована.
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.
- 25). Як Ти гадаєш, в якому віці варто розпочинати сексуальне життя?
1. До 18 років
 2. Після 18 років
 3. Після одруження
- 26) Чи мала Ти сексуальний досвід, з якого віку (вказати)?
1. Так.
 2. Ні.
- 27) Чи відомо Тобі, які наслідки раннього статевого життя?
1. Так, добре про це інформована.
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.
- 28) Чи відомо Тобі, що таке безладне статеве життя?
1. Так, добре про це інформована.
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.
- 29) Чи відомо Тобі, що безладне статеве життя призводить до венеричних захворювань?
1. Так, добре про це інформована.
 2. Відомо, але не все.
 3. Важко відповісти.

30) Чи відомо Тобі, що таке вагітність і як виникає вагітність?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

31) Чи відомо Тобі, що підліткова вагітність небезпечна для здоров'я і життя як молодій мамі, так і дитині?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

32). Чи відомо Тобі, що таке аборт і які його наслідки для дівчини?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

33) Чи відомо Тобі, що перенесений аборт може призвести до безпліддя?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

34) Чи відомо тобі, що таке цнотливість і які її переваги?

1. Так, добре про це інформована.
2. Знаю, але не все.
3. Майже нічого про це не знаю.

35) Які, на Твою думку, якості потрібні дівчині, щоб стати в майбутньому хорошою дружиною і мамою?

36) Чи відомо тобі, як підготуватися до *щасливого шлюбу*?

1. Так, добре про це інформована.
2. Знаю, але не все.
3. Майже нічого про це не знаю.

37) Які риси, на Твою думку, повинен мати майбутній чоловік?

38) Чи відомо тобі, що таке відповідальне материнство?

1. Так, добре про це інформована.
2. Знаю, але не все.
3. Майже нічого про це не знаю

Дякуємо за участь у дослідженні!

Додаток В.3

Анкета «Сексуальна експлуатація та торгівля людьми»

Дорогі дівчатка! З метою вивчення Вашої думки, щодо проблем сексуальної експлуатації та торгівлі дітей, а також порушення прав і свобод дітей, ми пропонуємо Вам відповісти на наступні запитання:

Місто (село): _____

Назва навчального закладу _____

Твій вік _____

1) Чи ознайомена Ти зі своїми правами та обов'язками?

1. Так, добре про це інформована.
2. Ознайомена, але не з усіма.
3. Важко відповісти.

2) З якими правами дітей Ти ознайомена? (обведи кружечками)

1. Право на життя та охорону здоров'я
2. Право на ім'я та громадянство
3. Право на достатній життєвий рівень
4. Право на вільне висловлення думки та отримання інформації
5. Право на захист від усіх форм насильства
6. Право на житло
7. Право на майно
8. Право на освіту
9. Інше

(вказати) _____

10. Важко відповісти.

3) Як ти гадаєш, для чого Тобі потрібно знати свої права та обов'язки?

1. Щоб мати можливість користуватися та розпоряджатися благами, цінностями, свободами в політичній, економічній, культурній та соціальній сферах.

2. Щоб бути захищеною.

3. Важко відповісти.

4) Чи відомо Тобі, де шукати інформацію стосовно Твоїх прав?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

5) Чи є, на Твою думку, фактом порушення прав дитини, якщо Тебе штовхне або вдарить хтось з дорослих?

1. Так
2. Можливо.
3. Важко відповісти.

6) Чи є, на Твою думку, фактом порушення прав дитини, якщо вчитель буде привселюдно Тебе принижувати за невивчений урок?

1. Так.

2. Можливо.

3. Важко відповісти.

7) Чи є, на Твою думку, фактом порушення прав дитини, якщо над Тобою насміхаються однолітки?

1. Так.

2. Можливо.

3. Важко відповісти.

8) Чи є, на Твою думку, фактом порушення прав дитини, якщо Тобі забороняють побачення з рідними через Твою погану поведінку?

1. Так,

2. Можливо.

3. Важко відповісти.

9) Чи відомо Тобі, які права та пільги забезпечує держава для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування? (обведи кружечком)

1. Право на повне державне забезпечення в навчальних закладах

2. Право на житло

3. Право на поліпшення житлових умов

4. Право на майно

5. Право на одноразову допомогу після досягнення 18-річного віку

6. Право на працевлаштування після закінчення школи-інтернату

7 Інше

8. Важко відповісти

10) Чи відомо Тобі, до яких органів державної влади, соціальних служб, правозахисних та інших громадських організацій можна звернутися по допомогу, у разі порушення Твоїх прав?

1. Так, добре про це інформована.

2. Відомо, але не все.

3. Важко відповісти.

11) Чи будеш Ти звертатися по допомогу до органів державної влади, соціальних служб, правозахисних та інших громадських організацій, у разі порушення твоїх прав?

1. Так, буду звертатися.

2. Буду звертатися у рідкісних випадках.

3. Не буду звертатися.

12) Чи відомо Тобі, що таке насильство?

1. Так, добре про це інформована.

2. Відомо, але не все.

3. Важко відповісти.

13) Чи відомо тобі, які є види насильства?

1. Так, добре про це інформована.

2. Відомо, але не все.

3. Важко відповісти.

14) Чи відомо тобі, що таке сексуальне насильство?

продовж. дод. В.3

1. Так, добре про це інформована.

2. Відомо, але не все.

3. Важко відповісти.

15) Чи відомо Тобі, які можуть бути причини сексуального насильства?

1. Так, добре про це інформована.

2. Відомо, але не все.

3. Важко відповісти.

16) Як Ти гадаєш, чи може зовнішній вигляд стати причиною сексуального насильства над дівчиною?

1. Так.

2. Інколи

3. Ні.

4. Важко відповісти

17) Як Ти гадаєш, чи може алкогольне та/або наркотичне сп'яніння стати причиною сексуального насильства над дівчиною?

1. Так.

2. Інколи

3. Ні.

4. Важко відповісти

18) Чи відомі Тобі правила безпечної поведінки, які допоможуть уникнути ситуацій сексуального насильства?

1. Так, добре про це інформована.

2. Відомо, але не все.

3. Важко відповісти.

19) Чи існує проблема насильства, проявів жорстокості у Вашому закладі?

1. Так

2. Ні.

3. Важко відповісти.

20) Чи доводилось Тобі хоч раз в житті зазнавати ... ? (відповіді відміть галочками)

Види насильства	З боку батьків	З боку вчителів/вихователів	З боку учнів
<u>фізичне насилля</u> : стусани, удари кулаком, ногами, побиття, навмисне нанесення тілесних травм та пошкоджень іншій людині.			
<u>психологічне (емоційне) насилля</u> : постійні покрики, ігнорування, приниження, несправедливі звинувачення, залякування, лайка, присвоєння прізвиськ, примус до дій, які людина не хоче виконувати.			

<i>продовж. дод. В.3</i>			
<u>сексуальне насилля:</u> небажані словесні образи сексуального характеру та дотики; залякування, обман та примус до близькості або проституції; демонстрація порно та розбещення, зґвалтування.			
<u>нехтування потребами дитини:</u> нехтування фізичними потребами (потребами в їжі, одязі, сні) та недостатня захищеність від небезпеки, нехтування медичними потребами, нехтування потребами в освіті та відмова дитині в підтримці, увазі, любові.			

21) Якими будуть Твої дії, якщо Ти опинишся в ситуації насильства?

1. Буду кликати на допомогу.
2. Буду намагатися утекти.
3. Буду просити мене не ображати.
4. Інше _____

5. Не знаю, що робити в таких випадках.

22) Якими будуть Твої дії, якщо Ти станеш жертвою насильства?

1. Звернусь за допомогою до батьків (рідних).
2. Звернусь за допомогою до вчителів/вихователів.
4. Звернусь за допомогою до психолога/соціального педагога.
5. Звернусь за допомогою до друзів, знайомих.
6. Не буду нікуди звертатись, це нічого не вирішить
7. Інше _____

23) Оціни ризик потрапляння в ситуацію насильства, якщо ти йдеш пізно ввечері додому сама.

1. Високий ризик.
2. Ризик є, але незначний.
3. Немає ризику.

24) Оціни ризик потрапляння в ситуацію насильства, якщо Ти опинилася у компанії малознайомих або незнайомих Тобі людей?

1. Високий ризик.
2. Ризик є, але незначний.
3. Немає ризику.

25) Оціни ризик потрапляння в ситуацію насильства, якщо незнайомий хлопець/чоловік пропонує підвезти Тебе додому?

1. Високий ризик.
2. Ризик є, але незначний.
3. Немає ризику.

26) Оціни ризик потрапляння в ситуацію насильства, якщо Ти залишилася на самоті з малознайомим або незнайомим Тобі хлопцем?

1. Високий ризик.
2. Ризик є, але незначний.
3. Немає ризику.

27) Чи відомо Тобі, куди (правоохоронні органи, організації, соціальні служби, тощо) можна звернутися по допомогу, у тому випадку, якщо Ти зазнала насильства?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

28) Чи будеш Ти звертатися по допомогу до органів державної влади, соціальних служб, правозахисних та інших громадських організацій, у разі виникнення або загрози виникнення ситуації насильства?

1. Так, буду звертатися.
2. Буду звертатися у рідкісних випадках.
3. Не буду звертатися.

29) Чи відомо Тобі, що таке експлуатація людини?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

30) Чи відомо Тобі, які існують форми експлуатації людини?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

31) Чи відомо Тобі, що таке комерційна сексуальна експлуатація дітей?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

32) Чи відомо Тобі, які наслідки комерційної сексуальної експлуатації для дитини?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

33) Що таке проституція?

34) Які шляхи втягнення неповнолітніх до проституції?

1. Вербування дорослих подруг-повій.
2. Боргова кабала.
3. Об'яви в газетах.
4. Всесвітня мережа Інтернет.
5. Модельні агентства.

6. Інше _____

7. Важко відповісти.

35) Як Ти гадаєш, чи може заняття проституцією вирішити матеріальні проблеми?

1. Ні
2. Інколи
3. Так
4. Важко відповісти.

36) Чи відомо Тобі, що більшість зароблених коштів дівчата, які займаються проституцією, віддають іншим особам (сутенерам, бандитам і т.п.)?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

37) Як Ти гадаєш, чи може заняття проституцією мати позитивні наслідки для подальшого життя дівчат?

1. Ні
2. Інколи
3. Так
4. Важко відповісти.

38) Як Ти гадаєш, які негативні наслідки проституції для неповнолітніх дівчат? (обведи кружечком)

1. Алкогольна та наркотична залежність
2. Венеричні захворювання
3. ВІЛ/СНІД
4. Аборти, безпліддя
5. Травми
6. Депресії, психічні розлади
7. Самогубство
8. Рання смерть
9. Інше. _____

10. Важко відповісти.

39) Чи відомо Тобі, що більшість дівчат, які займаються проституцією стають наркозалежними?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

40) Чи відомо Тобі, що у дівчат, які займаються проституцією часто виникає безпліддя (неможливість народити дитину)?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

41) Чи відомо Тобі, що у дівчат і жінок, які займаються проституцією дуже великий ризик народження у майбутньому хворих дітей?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

42) Чи відомо Тобі, що проституція тісно пов'язана зі злочинністю?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти.

43) Чи відомо Тобі, які злочини здійснюються проти дівчат, втягнених до проституції?

1. Словесні образи, приниження
2. Крадіжки
3. Зґвалтування
4. Побиття
5. Вбивства
6. Зараження на ВІЛ/СНІД та ІПСШ
7. Інше. _____

8. Важко відповісти.

44) Чи припускаєш Ти, що складні життєві обставини можуть змусити Тебе надати сексуальні послуги за гроші?

1. Ні
2. Інколи
3. Так
4. Важко відповісти.

45) Чи відомо Тобі, що таке торгівля людьми?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

46) Чи відомо Тобі, що таке торгівля дітьми?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

47) Які, на Твою думку, причини торгівлі дітьми?

48) Назви категорії дітей, які є найбільш вразливими для потрапляння в ситуацію торгівлі дітьми: (обведи кружечками)

1. Малолітні дівчата.
2. Хлопці-підлітки.
3. Дівчата-підлітки.
4. Діти-сироти.
5. Безпритульні і бездоглядні діти.
6. Діти невеликих міст та сіл.

7. Діти-інваліди

8. Діти, в яких батьки працюють за кордоном.

9. Інше _____

10. Важко відповісти.

49) Чи відомо Тобі, які є шляхи потрапляння дітей в ситуацію торгівлі дітьми?

1. Так, добре про це інформована.

2. Відомо, але не все.

3. Важко відповісти.

50) Чи відомо Тобі, що мережа Інтернет може стати одним із шляхів потрапляння в ситуацію торгівлі дітьми?

1. Так, добре про це інформована.

2. Відомо, але не все.

3. Важко відповісти.

51) Назви, в яких видах діяльності найчастіше використовують дітей, які потрапили в ситуацію торгівлі дітьми:

1. Примусова праця.

2. Примусове жебрацтво.

3. Розповсюдження наркотиків.

3. Сексуальна експлуатація.

4. Примусове донорство (добровільна відмова від свого органу на користь того, хто його потребує).

5. Нелегальне усиновлення.

6. Примусове використання в збройних конфліктах.

7. Інше _____

8. Важко відповісти.

52) Оціни ризик потрапляння в ситуацію торгівлі дітьми, якщо знайомий гарантує працевлаштування за кордоном і пропонує гроші в борг?

1. Високий ризик.

2. Незначний ризик.

3. Немає ризику.

53) Оціни ризик потрапляння в ситуацію торгівлі дітьми, якщо Тобі пропонують роботу прибиральниці, танцівниці, офіціантки за кордоном?

1. Високий ризик.

2. Незначний ризик.

3. Немає ризику.

54) Оціни ризик потрапляння в ситуацію торгівлі дітьми, якщо в контракті щодо працевлаштування за кордоном є слова: «та інші види робіт», або «та інші роботи на вимогу працедавця»?

1. Високий ризик.

2. Незначний ризик.

3. Немає ризику.

55) Оціни ризик потрапляння в ситуацію торгівлі дітьми, якщо знайомий, з яким Ти спілкуєшся в мережі Інтернет, запрошує до себе в гості і пропонує оплатити вартість проїзду?

1. Високий ризик.
2. Незначний ризик.
3. Немає ризику.

56) Оціни ризик потрапляння в ситуацію торгівлі дітьми, якщо Тобі пропонують виїзд на навчання за кордоном за туристичною візою?

1. Високий ризик.
2. Незначний ризик.
3. Немає ризику.

57) Чи відомо Тобі, які наслідки для подальшого життя дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

58) Чи відомі Тобі правила безпечної поведінки, які допоможуть уникнути ситуації торгівлі дітьми?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

59) Чи відомо Тобі, які правила безпечного користування мережі Інтернет з метою уникнення ситуації торгівлі дітьми?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

60) Чи відомо Тобі, що необхідно знати перед поїздкою за кордон?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

61) Чи відомо Тобі, які є шляхи потрапляння за кордон?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

62) Чи відомо Тобі, до яких органів державної влади, соціальних служб, правозахисних та інших громадських організацій можна звернутися по допомогу, у разі виникнення або загрози виникнення ситуації торгівлі дітьми?

1. Так, добре про це інформована.
2. Відомо, але не все.
3. Важко відповісти.

продовж. дод. В.3

63) Чи будеш Ти звертатися по допомогу до органів державної влади, соціальних служб, правозахисних та інших громадських організацій, у разі виникнення або загрози виникнення ситуації торгівлі дітьми?

1. Так, буду звертатися.
2. Буду звертатися у рідкісних випадках.
3. Не буду звертатися.

Дякуємо за участь у дослідженні!

Додаток В.4

Опитувальник установок до сексу Айзенка (адаптований для дівчат-підлітків школи-інтернату)

Текст опитувальника:

Уважно прочитайте кожне запитання, позначте свій варіант відповіді «так» або «ні», у разі утруднення вибирайте знак «?» . Будь ласка, відповідайте на кожне запитання. Тут немає правильних або неправильних відповідей. Не затримуйтеся занадто довго на питанні, намагайтеся знайти миттєве рішення, яке висловить ваше почуття по відношенню до кожного конкретного питання.

1. Поцілунки без почуттів не приносять абсолютно ніякого задоволення.
2. Цнота – це найцінніша чеснота дівчини.
3. Неприємно спостерігати, як цілуються при людях.
4. Мене не турбує те, що чоловік, за якого я вийду заміж, мав до мене інтимні контакти.
5. Опіка дорослих обмежує моє жіноче самовираження.
6. Люди не повинні експериментувати із сексом до шлюбу.
7. Думка про сексуальні контакти для мене огидна.
8. Краще не мати сексуальних зв'язків до шлюбу.
9. Я почуваю себе напружено з особами протилежної статі.
10. Інколи у мене з'являються думки на інтимну тематику, які зводять мене з розуму.
11. Коли я збуджуюсь, довго не можу заспокоїтись.
12. Я почуваю себе легко з особами протилежної статі.
13. Мені не подобається, коли мене цілують.
14. Мені дуже складно спілкуватися з особами протилежної статі.
15. Пігулки для запобігання вагітності повинні бути загальнодоступними.
16. Мені не цікаво бачити людину оголеною.
17. Інколи роздуми на інтимну тематику викликають в мене сильне хвилювання.
18. Розмови на інтимну тематику викликають в мене збентеження.
19. Жарти на сексуальні теми викликають в мене огиду.
20. Я сильно збуджуюся, коли мене торкається хлопець.
21. Порнографічні романи повинні бути дозволені для вільного друку.
22. Проституція повинна бути дозволена законом.
23. Телебачення транслює занадто багато непристойних фільмів.
24. Нам слід повністю скасувати законний шлюб.
25. Не повинно бути жодної цензури фільмів і п'єс на сексуальні теми.

26. Я погоджуся на інтимні стосунки, якщо це буде важливо для мого хлопця.

27. Постійні поступки у сексуальній сфері загрожують зруйнувати всі основи цивілізованого суспільства.

28. Абсолютна відданість своєму чоловікові протягом усього життя – це така ж дурість, як і незайманість.

29. Мені було б приємно спостерігати, як мій хлопець цілується з іншою дівчиною.

30. Ігри на інтимну тематику між маленькими дітками абсолютно нешкідливі.

31. Я би проголосувала за закон, що дозволяє шлюб між однією жінкою і кількома чоловіками.

32. Хотілося б мати кожного дня нового хлопця.

33. Мені більше подобаються поцілунки з незнайомим хлопцем.

34. Я пишаюся тим, що я незаймана.

35. Я не погоджуся на інтимні стосунки, навіть якщо це буде важливо для мого хлопця.

36. Мене дуже приваблюють старші за мене чоловіки.

37. Я отримую задоволення від дуже довгих поцілунків.

38. Мати декілька сексуальних партнерів – це нормально.

39. Мене збуджує, коли я думаю, що зраджую свого хлопця.

40. Я остерігаюся інтимних зв'язків.

41. Я не витримую, коли люди доторкаються до мене.

42. Інтимні стосунки – є обов'язковими у парі закоханих.

43. Фізична привабливість хлопця надзвичайно важлива для мене.

44. Я проти використання непристойних виразів у змішаній компанії (хлопців та дівчат).

45. Ідея « обміну дівчатами » мені надзвичайно огидна.

46. Оголене людське тіло - це приємна картина.

47. Мене не дуже би турбувало, якби мій хлопець мав інтимні стосунки з ким-небудь, головне, щоб він повернувся до мене.

48. Якби тобі одній запропонували відпочити у компанії хлопців, ти б:

а) погодилася;

б) відмовилася.

Дякуємо за участь у дослідженні!

Ключ опитувальника:

Ключ містить номери запитань, включених в подану шкалу, і до кожного з них є відповідний знак " + " або " - ", за який нараховується 1 бал, у разі протилежної до шкали відповіді – жодного балу, за відповідь «?» нараховується пів бала.

продовж. дод. В.4

<i>Фактори</i>	<i>Відповіді опитуваного</i>
Дозволеність	2- 3- 4+ 6- 8- 15+ 19- 21+ 22+ 23- 25+ 27- 30+44-
Знеособлений секс	1- 7 -24+ 28+ 29+ 31+ 32+ 33+ 38+ 39+ 45- 47+ 48(a)+
Сексуальна сором'язливість	9+ 12- 14+ 17+ 18+ 40+
Цнотливість	13+ 16+ 19+ 20- 35+ 37- 41+ 46-
Фізичний секс	5- 10+ 11+ 20+ 26+ 34- 36+ 37+ 42+ 43+

Фактори	Високі	Середні	Низькі
Дозволеність	14 13 12 11	10 9 8 7	6 5 4 3
Знеособлений секс	9 8 7	6 5 4	3 2 1 0
Сексуальна сором'язливість	6 5	4 3	2 1 0
Цнотливість	8 7 6 5	4 3 2	1 0
Фізичний секс	9 8 7 6	5 4 3	2 1 0

Додаток В.5

Схема спостереження проявів дев'ятності у поведінці вихованок школи-інтернату

№	Сфери життє-діяльності	Оцінювання знаком +, -, 0	Норма	Зона ризику	Група ризику
1.	Зовнішній вигляд	Охайний, адекватний віку та статі +			
		Інколи зухвалий, неадекватний віку і статі 0			
		Надміру зухвалий, неадекватний віку і статі -			
2.	Навчальна успішність	Високий рівень +			
		Середній рівень 0			
		Не встигає -			
3.	Дисципліна	Зразкова +			
		Задовільна 0			
		Незадовільна -			
4.	Прогули уроків	Не було жодного +			
		Трапляється рідко 0			
		Часто -			
5.	Вживання алкоголю/наркотиків	Не зафіксовано жодного випадку +			
		Зафіксовано рідко 0			
		Зафіксовано часто -			
6.	Спілкування з однолітками	Дружнє +			
		Байдуже 0			
		Конфліктне -			
7.	Бродяжництво	Не зафіксовано жодного випадку +			
		Зафіксовано рідко 0			
		Зафіксовано часто -			
8.	Самовільне залишення території школи-інтернату	Не зафіксовано жодного випадку +			
		Зафіксовано рідко 0			
		Зафіксовано часто -			
9.	Досвід статевого життя	Відсутній досвід статевого життя +			
		Досвід статевого життя під знаком «?» 0			
		Є досвід статевого життя -			

Додаток Д
Зміст соціально-педагогічної профілактики проституції
неповнолітніх у школах-інтернатах

Додаток Д.1.

Програма соціально-педагогічної профілактики проституції серед
неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів

Мета програми: сприяти розвитку фізично, психічно і соціально здорової особистості з високим рівнем морально-етичної та сексуальної культури, зі стійкими просоціальними якостями та позитивною системою морально-ціннісних орієнтацій, що забезпечить захист від негативного впливу соціального середовища та попередить втягнення у проституцію.

Завдання:

- розвинути навички самопізнання та самоконтролю;
- розвинути комунікативні навички;
- сприяти успішній соціалізації вихованок;
- сприяти успішній статевій соціалізації вихованок;
- сформувати адекватну систему морально-ціннісних орієнтацій;
- сприяти професійному самовизначенню вихованок;
- сформувати установку на неприйняття проституції як способу заробітку;
- поінформувати про права та захист прав дитини;
- підготувати до самостійного життя по завершенні навчання у школі-інтернаті.

Форми та методи роботи: міні-лекції, лекції-бесіди, інформаційні повідомлення, тематичні оповідання, зустрічі з лікарями, мозкові штурми, бесіди, дискусії, семінари, міні-практикуми, майстер-класи, тренінги, тренінгові заняття, аналіз ситуацій, рольові ігри, вправи, тематичні і проєктивні малюнки, перегляд відеоматеріалів, створення буклетів та соціальних реклам, формування стендів, тощо.

Цільові групи: вихованки 8-11 класів школи-інтернату.

Структура програми: програма складається із чотирнадцяти модулів.

Тривалість: 70 годин.

Організація занять: кожне заняття розраховане на 1 академічну годину, частота проведення — 2 рази у тиждень. Заняття проходять у приміщенні, що має достатню площу.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
Програми соціально-педагогічної профілактики проституції серед
неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів

№ п/п	Тема, мета заходу	Форма проведення заняття	Методи роботи	Зміст заходу
Модуль 1. «Основи самопізнання»				
<i>Мета: сформувати позитивне ставлення до себе як особистості, активізувати механізми самопізнання, сформувати адекватну самооцінку, диференціювати позитивні/негативні якості особистості, стимулювати учасниць до контролю над власною поведінкою, сформувати позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей, сформувати позитивні цінності</i>				
1.	Я – це хто?	Урок-дослідження	Бесіда, вправи для самоаналізу	Бесіда «Особистість»; вправи «Це Я», «10 «Я», «Мій Всесвіт», «Квітка якостей»; вправи-малюнки «Мій настрій», «Дерево мого життя»
2.	Твої життєві цінності.	Розвивальний урок	Мозковий штурм, діагностика, вправи на формування позитивної системи цінностей	Мозковий штурм «Що таке цінності людини?»; вправа-тест «Здійснення бажань»; вправи «Диктант цінностей», «Наші цінності», «Девіз»
Модуль 2. «Ти – неповторна»				
<i>Мета: сформувати позитивне ставлення до власної зовнішності, підвищити у дівчат самооцінку, сформувати адекватне уявлення щодо привабливого зовнішнього вигляду, адекватних форм поведінки та стилю спілкування як необхідних атрибутів жіночності.</i>				
1.	З чого «зроблені» дівчатка?	Урок-бесіда	Бесіда, вправи для підвищення самооцінки	Бесіда «Хто така леді?»; вправи «Ідеал», «Біле і чорне», «Сусідка»
2.	Твій автопортрет	Урок-дослідження	Вправи для самоаналізу	Вправи «Яка Я?», «Чи знаю я себе?», «Портрети», «Аналіз ситуацій», «Кодекс поведінки юної леді»
3.	Твоя родзинка	Консультація	Консультація, майстер-клас	Гра-розминка «Підведіться ті, хто...»; консультація «Секрети покращення зовнішнього вигляду»; майстер-клас по догляду та укладці волосся.
4.	Будь бездоганною!	Підсумковий урок	Рольові ігри	Вправи «Мої досягнення», «Компліменти»; рольові ігри «Театр», «Адвокат»
Модуль 3. «Лабіринти спілкування»				
<i>Мета: розвинути навички спілкування, усвідомлення і вираження своїх почуттів, розуміння і прийняття почуттів оточуючих людей, виробити навички подолання конфліктів, активізувати механізми самопізнання і самовираження.</i>				
1.	Спілкування в житті людини	Інтегрований урок	Лекція-бесіда, міні-лекція	Лекція-бесіда «Спілкування – це теж мистецтво»; міні-лекція «Незручні співрозмовники»; вправи «Імена», «Долонька», «Посмішка».

продовж. дод. Д.1

3.1. Тренінг з розвитку комунікативних навичок

Мета: розвинути навички ефективного спілкування, активізувати механізми самопізнання, самовираження і самоконтролю, навчити прийнятих способів зняття фізичного і психологічного напруження.

1.	Самооцінка.	Тренінгове заняття	Міні-лекції, вправи для підвищення самооцінки	Міні-лекція «Самооцінка людини»; вправи «Сходинки», «Яка я гарна», «Моя сусідка зліва», «Мої якості», «Мої досягнення»
2.	Емоції та поведінка.	Тренінгове заняття	Вправи на формування навичок управління емоційним станом і поведінкою	Вправи «Настрій», «Калейдоскоп», «Наші емоції – наші вчинки», «Заморожений», «Дзеркало», «Картина двох художників»
3.	Мова тіла.	Тренінгове заняття	Вправи на формування навичок отримання первинної інформації про співбесідника	Мозковий штурм; міні-лекція «Пантоміміка»; вправи «Кенгуру», «Театр», «Мова тіла».
4.	Складні ситуації.	Підсумкове тренінгове заняття	Вправи на формування навичок визначення власної позиції в складних ситуаціях	Вправи «Крізь стрій», «Розтисни кулак», «Ніж і масло», «Так – Ні», Вправа «Скажи «Ні», «Аналіз ситуацій», «Аналіз ситуацій», «Валіза».

3.2. Тренінг подолання конфліктів.

Мета: удосконалити комунікативні навички, розвинути навички активного слухання, визначити конструктивну поведінку в конфліктних ситуаціях, сформувати навички виходу із конфліктних ситуацій, сформувати навички запобігання конфліктним ситуаціям.

1.	Активне слухання.	Тренінгове заняття	Мозковий штурм, міні-лекція, вправи на формування навичок активного слухання	Мозковий штурм; міні-лекція «Активне слухання»; вправи «Атоми», «Наші сподівання», Мовчанка-скоромовка», «Зіпсований телефон», «Активне слухання», «Я люблю».
2.	Причини конфліктів	Тренінгове заняття	Вправи на формування навичок конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях.	Вправи «Увірвися в коло», «Ніхто не знає», «Вуха – ніс», «Сонце і вітер», «Портрет агресивної людини», «Спілкування з агресивним співрозмовником»
3.	Відповідальність за конфлікт.	Тренінгове заняття	Бесіда, лекція-бесіда	Бесіда «Відповідальність за конфлікт»; лекція-бесіда «Кримінальна відповідальність неповнолітніх»; вправи «Штовхалки», «Машина часу»
4.	Етапи вирішення конфлікту.	Підсумкове тренінгове заняття	Вправи на формування навичок запобігання та вирішення конфліктних ситуацій.	Дискусія «Уникнення конфлікту»; вправи «Імпульс», «Ситуація», «Дикий острів», «Валіза»; рольова гра «Автобус»

3.3 Міні-практикум «Вироблення навичок лідерства»

Мета: підвищити рівень обізнаності учасників з питань лідерства, надати можливість для самовираження, підвищити самооцінку, розвинути впевненість у собі, розвинути відповідальність за прийняття рішень.

<i>продовж. дод. Д.1</i>				
1.	Феномен лідерства.	Урок-ознайомлення	Мозковий штурм, вправи на підготовку	Мозковий штурм, вправи «Молекули», «Візитівка», «Правила»
2.	Якості лідера.	Практичне заняття	Вправи на формування знань та навичок лідерства	Вправи «Спіймати в коло», «Варто спробувати», «Якості лідера», «Функція лідера».
3.	Поведінка лідера.	Підсумкове заняття	Бесіда, вправи на формування знань та навичок лідерства, діагностика	Бесіда «Лідером народжуються чи стають?»; Гра-розминка «Яхта «Товариш»; вправи «Зроби з себе лідера», «Кодекс поведінки лідера»; Анкета «Лідер».
Модуль 4. «Твої здібності – твій шанс на успіх!» <i>Мета: допомогти учасникам виявити свої здібності та професійні схильності, підвищити мотивацію до навчання, сформувати установки на розвиток та зростання, сформувати установку на затребувані види професій, сформувати навички працевлаштування.</i>				
1.	Освіта і навчання.	Урок-бесіда	Бесіда	Формування мотивації на навчання та здобуття професії
2.	Різноманіття світу професій.	Практикум	Вправи на ознайомлення та діагностику	Вправи «Знавці професій», «Сім нот», «Зобрази професію», «Не збийся», «Хто більше», «Відгадай професію», «Постав запитання», «Людина і професія», «Самооцінка і професія», «Казкові персонажі та професія».
3.	Smart цілі.	Практикум	Техніка постановки цілей для досягнення своїх планів.	Лекція-бесіда «Як досягнути своєї мети»; вправи «Моя мета», «Мої цілі»
4.1. Тренінг «Як влаштуватися на роботу» <i>Мета: поінформувати щодо можливих шляхів пошуку роботи та технологій працевлаштування, поінформувати про захист своїх прав при працевлаштуванні.</i>				
1.	Шляхи пошуку роботи.	Тренінгове заняття	Вправи на ознайомлення	Вправи «Чому ми шукаємо роботу?», «Шляхи пошуку роботи, їх «плюси» та «мінуси», «Хто може допомогти у працевлаштуванні».
2.	Бажана робота.	Тренінгове заняття	Профорієнтаційні вправи, вправи на підвищення самооцінки	Вправи «Бажана робота», «Мої сильні і слабкі сторони», «Підводні камені працевлаштування».
3.	Кандидат на посаду.	Тренінгове заняття	Вправи на формування навичок працевлаштування, вправи на підвищення самооцінки	Вправи «Я пишаюся», «Резюме, супроводжувальний лист», «Ідеальне резюме»; рольова гра «Інтерв'ю»
Модуль 5. «Здоров'я жінки і здоровий спосіб життя» <i>Мета: популяризувати і підвищити престиж здорового способу життя серед вихованок школи-інтернату; сформувати відповідальне ставлення до здоров'я як однієї з найважливіших життєвих цінностей людини, сприяти зміні стереотипів у поведінці вихованок, здійснити профілактику адиктивної поведінки.</i>				

<i>продовж. дод. Д.1</i>				
1.	Здоров'я – найбільша цінність людини.	Тренінгове заняття	Оповідання, вправи на формування мотивації до ведення здорового способу життя	Оповідання «Сусідки», вправи «Асоціативний ланцюжок здоров'я», «Десять заповідей здоров'я», «Бути здоровою».
2.	Основи здорового способу життя.	Тренінгове заняття	Мозковий штурм, оповідання, творчі завдання	Мозковий штурм; оповідання «Дві сестри»; вправи «Картинки», «Формула краси і успіху»; колективний малюнок «Складові здорового способу життя»; санітарний бюлетень «За здоровий спосіб життя».
3.	Гігієна як основа здорового способу життя	Тренінгове заняття	Міні-лекція, відеоматеріали, рольова гра	Міні-лекція «Особиста гігієна»; вправи «Гігієна харчування»; відеоролик «Вплив чіпсів на організм людини»; рольова гра «Ревізор»
Модуль 6. «Особливості uzалежненої поведінки неповнолітніх» <i>Мета: надати вихованкам інформацію про шкідливість та небезпечні наслідки куріння, вживання алкоголю та наркотиків для фізичного і психічного здоров'я людини та її соціального благополуччя, сформувавши установку на неприйняття цигарок, невживання алкоголю та наркотиків, сформувавши навички відмови від цигарок, алкоголю та наркотиків.</i>				
1.	Уся правда про куріння.	Тренінгове заняття	Мозковий штурм, інформаційне повідомлення, відеоматеріали, творчі завдання	Мозковий штурм; вправи «Сповідь курця», «Пачка цигарок»; інформаційне повідомлення «Наслідки куріння для жінок»; відеоролик «400 цигарок»; соціальна реклама «Молодь проти цигарок»
2.	Скажи курінню – НІ!	Тренінгове заняття	Відеоматеріали, вправи на формування навичок відмови від куріння	Фільм «Правда про куріння»; вправи «Аргументи», «Валіза».
3.	Міфи і правда про алкоголь.	Тренінгове заняття	Мозковий штурм, відео-матеріали, вправа на формування та закріплення знань	Мозковий штурм «Причини зловживання алкоголем»; вправа «Міфи і правда про алкоголь»; відеоролики: «Мозок», «Серце», «Печінка», «Стравохід», «Кишківник», «Кров», «Шлунок».
4.	Наслідки зловживання алкоголем.	Тренінгове заняття	Оповідання, творчі завдання, відеоматеріали	Оповідання «Помилка»; малюнок-діаграма «Наслідки зловживання алкоголем»; відеоролик «В'язниця»
5.	Жінка і алкоголь.	Тренінгове заняття	Лекція-бесіда, відеоматеріали	Лекція-бесіда «Жінка, алкоголь і потомство»; фільм «День народження»
6.	Алкоголь і свято.	Тренінгове заняття	Лекція-бесіда, інформаційне повідомлення, групова дискусія, вправи на формування навичок відмови від алкоголю	Лекція-бесіда «Відпочинок без допінгу»; інформаційне повідомлення «Алкоголізм – це хвороба»; групова дискусія «Альтернатива алкоголю»; вправи «Аргументи, «Листівка», «Валіза»

<i>продовж. дод. Д.1</i>				
7.	Уся правда про наркотики.	Тренінгове заняття	Лекція-бесіда, гра, інформаційне повідомлення, оповідання	Лекція-бесіда «Міфи і правда про наркотики»; гра «Хто довше простоїть»; інформаційне повідомлення «Стадії наркотичної залежності»; оповідання
8.	Наслідки вживання наркотиків	Тренінгове заняття	Вправи на формування знань та навичок відмови від наркотику, відеоматеріали, творчі завдання	Вправи «Історії з торби», «Наслідки», «Аналіз ситуацій», «Валіза»; антинаркотичний фільм «Мрія»; соціальна реклама «Стоп наркотики!».
Модуль 7. «Стать і статеві стосунки» <i>Мета: надати інформацію про особливості статі, статевого розвитку, статевого та репродуктивного здоров'я, сформуванню навички оцінювання власної поведінки щодо ризику, сформуванню навички відповідальної безпечної поведінки.</i>				
1.	Стать і статеві стосунки.	Урок-ознайомлення	Інформаційні повідомлення, вправи на ознайомлення із особливостями статі та відносин між статями	Інформаційні повідомлення «Дружба і кохання в нашому житті», «Сексуальність та ставлення до неї»; вправи «Незакінчені речення», «Особливості статі», «Дівчата – хлопці»
2.	Репродуктивне здоров'я молоді.	Тренінгове заняття	Мозковий штурм, вправи на формування усвідомленого ставлення до власного репродуктивного здоров'я	Мозковий штурм «Вплив негативних факторів на репродуктивне здоров'я»; вправи «Наші запитання», «Я і моє репродуктивне здоров'я», «Беру відповідальність на себе», «Асоціації», «Боротьба з драконом», «Досягнення мети»; рольова гра «Збережемо репродуктивне здоров'я молоді!»
3.	<i>Інфекції, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ)</i>	Урок-ознайомлення	Лекція-бесіда	Характеристика різних видів (ЗПСШ) та їх вплив на організм людини, способи захисту від (ЗПСШ)
4.	Ризикова поведінка	Тренінгове заняття	Інформаційні повідомлення, вправи, вправа-дискусія	Інформаційні повідомлення «Коли ви ризикуєте?», «Початок статевого життя: за і проти»; вправи «Обговорення листа», «Як уберегтися від...», «Ризикова поведінка»
5.	Уся правда про аборти	Урок-ознайомлення	Лекція-бесіда	Методи абортів, наслідки абортів, постабортний синдром
6.	Формування відповідальної поведінки	Підсумкове тренінгове заняття	Інформаційне повідомлення, рольова гра, вправи	Рольова гра «Варіанти поведінки»; інформаційне повідомлення «Етапи набуття навичок упевненості»; вправи «Терези», «Альтернатива», «Як сказати «Ні!»

продовж. дод. Д.1

Модуль 8. «Основи профілактики ВІЛ/СНІДу».

Мета: надати інформацію про ВІЛ та СНІД, шляхи передачі та способи запобігання інфікуванню; сформувати у підлітків толерантне ставлення до ВІЛ-інфікованих.

1.	ВІЛ/СНІД – сучасна проблема людства	Урок-ознайомлення	Лекція-бесіда	Що таке ВІЛ/СНІД, методи виявлення ВІЛ, шляхи передачі ВІЛ та способи запобігання.
2.	Міфи і факти про ВІЛ/СНІД	Практичне заняття	Мозкові штурми, вправи на закріплення отриманої інформації	Вправи «Шляхи передачі ВІЛ», Міфи і факти про ВІЛ/СНІД», «Що б ви зробили?», «Вирізки з журналів»
	Молодь проти СНІДу.	Семинар	Доповіді, розробка буклетів	Доповіді: «Формування толерантного ставлення до ВІЛ-інфікованих», «Способи запобігання ВІЛ-інфікуванню»; розробка буклетів «Профілактика ВІЛ/СНІДу серед вихованців школи-інтернату».

Модуль 9. «Шлюб та щасливе сімейне життя».

Мета: розвинути усвідомлене відповідальне ставлення до сексуальних стосунків, поінформувати про негативні фізичні та емоційні наслідки сексуальних стосунків до шлюбу, сформувати у дівчат позитивну установку на створення у майбутньому сім'ї та підготувати дівчат до відповідального материнства.

1.	Ідеальний обранець.	Тренінгове заняття	Виконання завдань, оповідання	Завдання «Опис ідеального обранця», «Риси, які вам слід розвивати у собі», «Завдання з важкими речами», «Дивимося глибше»; оповідання «Занадто важко».
2.	Фізичні наслідки сексуальних стосунків до шлюбу.	Тренінгове заняття	Лекція, графічний малюнок	Наслідки сексуальних зв'язків: венеричні захворювання, ВІЛ/СНІД, небажана вагітність; малюнок «Діаграма ймовірності»
3.	Емоційні наслідки сексуальних стосунків до шлюбу.	Тренінгове заняття	Оповідання, вправи на формування знань та навичок	Оповідання «Випадкова зустріч у літаку»; вправи «Порівняння», «Короткі оповідання», «Список наслідків», «Сто способів сказати «Ні»
4.	Як підготуватися до щасливого шлюбу.	Тренінгове заняття	Оповідання, вправи на закріплення, підказки	Оповідання «Ящик Пандори»; вправи «Повторення в парах», «Протилежності»; підказки «Як визначити, чи буде ваш хлопець хорошим чоловіком», «Як стати достойною дружиною»
5.	Відповідальне материнство.	Підсумкове тренінгове заняття	Фільм, бесіда	Фільм «Як відбувається зачаття дитини»; бесіда «Бути мамою»

продовж. дод. Д.1

Модуль 10. «Сексуальні домагання та сексуальне насильство».

Мета: підвищити поінформованість дівчат з проблеми сексуального насильства, виробити навички оцінювання небезпечних ситуацій, сформувати навички безпечної поведінки, ознайомити з можливими способами захисту.

1.	Насильство серед підлітків.	Урок-ознайомлення	Мозкові штурми, інформаційне повідомлення, бесіда	Мозкові штурми «Що таке насильство?», «Чи можна виправдати насильство?»; інформаційне повідомлення «Види насильства»; бесіда «Небезпечні дотики та пропозиції».
2.	«Сексуальне насильство: попередження та допомога»	Тренінгове заняття	Мозковий штурм, малюнок-схема, вправи на розвиток впевненої поведінки в напружених та мінливих ситуаціях	Мозковий штурм «Як зупинити насильство?»; малюнок-схема кіл спілкування; вправи «Дві справи», «Три способи поведінки», «Хвости».

Модуль 11. «Торгівля дітьми: як вберегтися від небезпеки».

Мета: ознайомити вихованок з проблемою торгівлі людьми та торгівлі дітьми, поінформувати про зовнішні та внутрішні причини виникнення даної проблеми, про шляхи втягнення та способи впливу на дітей, надати інформацію щодо організацій, які займаються проблемою протидії торгівлі людьми та надають допомогу постраждалим, виробити навички оцінювання ситуацій порушення прав дитини та загрози виникнення ситуації торгівлі дітьми, сформувати навички безпечної поведінки тощо.

1.	Торгівля дітьми – причини та наслідки	Урок-ознайомлення	Бесіда, презентація	Бесіда «Явище торгівлі людьми»; презентація «Торгівля людьми – проблема сучасності»
2.	Торгівля дітьми в контексті порушення прав дитини	Урок-ознайомлення	Дискусія, аналіз ситуацій, консультація	Дискусія «Чи знаєш ти свої права?»; аналіз ситуацій торгівлі людьми; інформування про органи державної влади, соціальні служби, правозахисні та інші громадські організації, які можуть надати допомогу, у разі виникнення ситуації торгівлі людьми
3.	Безпечний Інтернет	Урок-тренінг	Мозковий штурм, ігри, інформаційне повідомлення, правила безпечного Інтернету	Мозковий штурм «Що таке Інтернет?», «У чому полягає користь мережі Інтернет?»; ігри «Квітка», «Хто надіслав тобі листа?»; інформаційне повідомлення «Небезпеки в Інтернет-просторі та при використанні мобільних технологій», «Правила безпечного Інтернету».
4.	Станція призначення – ЖИТТЯ.	Колективний перегляд навчального фільму	Навчальний фільм, обговорення	Навчальний фільм «Станція призначення – ЖИТТЯ»; обговорення: «Чому існує явище торгівлі людьми та дітьми?», «Чи є різниця між даними явищами та яка

<i>продовж. дод. Д.1</i>				
				same?», «Можливі причини торгівлі дітьми», «Категорії дітей, які є найбільш вразливими для потрапляння в ситуацію торгівлі дітьми»
5.	Протидія торгівлі дітьми	Семінар	Доповіді, розробка буклетів	Доповіді: «Що необхідно знати перед поїздкою за кордон», «Які основні шляхи потрапляння українських громадян за кордон», «Які можливі небезпеки під час перебування за кордоном», «У яких видах діяльності найчастіше використовують дітей, що потрапили у ситуацію торгівлі дітьми»; розробка буклетів на тему «Торгівля людьми – як вберегтися від небезпеки».
<p>Модуль 12. «Профілактика комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків» <i>Мета: поінформувати вихованок школи-інтернату щодо секс-індустрії в цілому та щодо проституції, зокрема; сформуванати адекватні уявлення щодо чинників втягнення до проституції; сформуванати установку на неприйняття проституції як сфери заробітку; сформуванати навички протистояння втягненню до проституції.</i></p>				
1.	Комерційна сексуальна експлуатація дітей.	Тренінг	Мозковий штурм, інформаційне повідомлення, гра, вправа на формування правил безпечної поведінки	Мозковий штурм: «Що таке експлуатація людини?», «Для чого люди експлуатують інших людей?», «Які форми експлуатації людини ви знаєте?»; інформаційне повідомлення «Комерційна сексуальна експлуатація дитини»; гра «Аукціон»; вправа «Пазл»
2.	Спокуси сучасних підлітків.	Тренінг	Бесіда, вправи на формування навичок розподілу коштів, аналіз ситуацій	Бесіда «Спокуси сучасного підлітка»; вправи «Бюджет», «Розповідь», «Аналіз ситуацій»
3.	Чинники та шляхи втягнення неповнолітніх дівчат у проституцію	Тренінг	Бесіда, мозковий штурм, інформаційне повідомлення, міні-лекція», вправи на аналіз ситуацій.	Бесіда «Сучасні ЗМІ та їхня роль у поширенні інформації»; мозковий штурм: «Які джерела поширюють інформацію про проституцію?», «У яких фільмах ви зустрічали розповіді про життя повії?», «Яке враження формується про проституцію та життя повії?», «Яку потрібно висвітлювати інформацію про проституцію?»; інформаційне повідомлення «Шляхи втягнення до дитячої проституції»; міні-лекція «Чинники втягнення неповнолітніх до проституції»; вправи «Розповіді», «Аналіз ситуацій».

<i>продовж. дод. Д.1</i>				
4.	Портрет дівчинки-повії.	Тренінг	Бесіда, вправи на аналіз ситуацій, формування навичок безпечної поведінки, рольова гра на формування вміння сказати «Ні»	Бесіда «Які вони – дівчата-повії?»; вправи «Розповіді», «Правила»; рольова гра «Скажи «Ні!».
5.	Наслідки проституції.	Тренінг	Вправа-асоціації, інформаційне повідомлення, лекція-бесіда, графічний малюнок	Вправа «Асоціації»; інформаційне повідомлення «Насильство над повіями»; лекція-бесіда «Наслідки проституції»; графічний малюнок «Наслідки проституції для дівчинки-підлітка».
6.	Проституція і материнство.	Тренінг	Вправа-асоціації, дискусія, інформаційне повідомлення, соціальна реклама	Вправи «Ознаки»; дискусія «Повія теж може бути хорошою мамою»; інформаційне повідомлення «Проституція і материнство»; соціальна реклама «Здорова жінка – здорова нація».
7.	Протидія проституції.	Підсумкове тренінгове заняття	Вправа-асоціації, вправи на повторення матеріалу, соціальна реклама, діагностика	Вправи «Асоціації», «Міфи та правда», «Валіза»; соціальна реклама «Профілактика проституції неповнолітніх»; анкета для виявлення рівня поінформованості щодо проблеми проституції неповнолітніх

Додаток Д.2

**Графік загальношкільних навчальних та дозвілєвих заходів
профілактичного характеру**

№	Місяць	Форми соціально-виховної роботи
1.	Вересень	1.Вікторина «Моя країна – Україна!» (спільно із учнями ЗЗСО) 2.День здоров'я (спільно зі студентами СНУ імені Лесі Українки кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи)
2.	Жовтень	1. Колективний творчий захід «День Вчителя» (спільно з випускниками школи-інтернату) 2. День Батьків «Наші мрії» 3. Свято осінніх іменинників
3.	Листопад	1.Дискусія «Які цінності є загальнолюдськими і «правильними?» (спільно із учнями ЗЗСО) 2. Майстер-клас «Твоя родзинка» (за участю майстра-перукаря з місцевого ПТУ) 3. Конкурс Краси (спільно із ученицями ЗЗСО)
4.	Грудень	1. Відкритий урок «Не дай СНІДу шанс!» (спільно із фахівцями із Обласного центру профілактики і боротьби зі СНІД) 2. Лекція-бесіда «Кримінальна відповідальність неповнолітніх» (спільно із юристом) 3.Новорічний карнавал-дискотека (спільно із учнями ЗЗСО)
5.	Січень	1. Тренінгове заняття «Smart цілі» (спільно з випускниками школи-інтернату) 2. Конкурс «Шукаємо таланти!» (із запрошенням на захід батьків вихованців школи-інтернату) 3. Театралізована постановка «Коляда»
6.	Лютий	1.Спортивний захід «Веселі старты» (спільно із учнями ЗЗСО) 2. День Батьків «Наші можливості» 3. Свято зимових іменинників
7.	Березень	1. Свято Жінок (із запрошенням на захід матерів/бабусь вихованців школи-інтернату) 2. Відвідування наркодиспансеру, зустріч із пацієнтом наркодиспансеру (спільно з фахівцями наркодиспансеру)

<i>Продовж. дод. Д.2</i>		
		<p>3. Колективний творчий захід «Відпочинок без допінгу!» (спільно зі студентами СНУ імені Лесі Українки кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи)</p> <p>4. Лекція-бесіда «Характеристика різних видів ЗПСШ та їх вплив на організм людини. Способи захисту від ЗПСШ» (спільно із лікарем-гінекологом)</p>
8.	Квітень	<p>1. Лекція-бесіда «Аборт та його наслідки для організму» (спільно із лікарем-гінекологом).</p> <p>2. Лекція-бесіда «Міфи і факти про ВІЛ/СНІД» (спільно із фахівцями із Обласного центру профілактики і боротьби зі СНІД)</p> <p>3. Семінар «Молодь проти СНІДу» (спільно зі студентами СНУ імені Лесі Українки кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи)</p> <p>4. Свято весняних іменинників</p>
9.	Травень	<p>1.Бесіда «Уся правда про аборти» (спільно з фахівцями Центру планування сім'ї)</p> <p>2. День Батьків «Наші навчальні здобутки»</p> <p>3. Тренінгове заняття «Формування відповідальної безпечної поведінки» (спільно з ученицями ЗЗСО)</p>
10.	Вересень	<p>1. Практичне заняття «Сексуальне насильство: попередження та допомога» (спільно з практичним психологом)</p> <p>2. Урок-ознайомлення «Торгівля дітьми в контексті порушення прав дитини» (спільно з юристом)</p> <p>3. Колективний перегляд навчального фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ» (спільно із учнями ЗЗСО)</p> <p>4. Семінар «Протидія торгівлі дітьми» (спільно із представниками Служби у справах дітей)</p>
11.	Жовтень	<p>1. Колективний творчий захід «День Вчителя».</p> <p>2. Тренінгове заняття «Чинники та шляхи втягнення неповнолітніх дівчат у проституцію» (спільно з фахівцями ОЦСССМ)</p> <p>3. Тренінгове заняття «Протидія проституції» (спільно з представниками ГО)</p>
12.	Індивідуальні дати	<p>1.Свято «З днем народження, рідна школо!» (спільно із батьками вихованців та випускниками школи-інтернату)</p> <p>2. День зустрічі з випускниками</p>

Додаток Д.3

Тренінг «Профілактика комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків»

Мета: сформувати адекватні уявлення щодо комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків та щодо проституції, зокрема; поінформувати вихованок щодо причин та шляхів втягування неповнолітніх дівчат до проституції; сформувати установку на неприйняття проституції як сфери заробітку; сформувати навички протистояння втягненню до проституції.

Цільова група: вихованки 8-11 класів.

Кількість учасників: 5-15 учасників.

Організація занять: кожне заняття розраховане на 1 академічну годину. Заняття проходять у приміщенні, що має достатню площу для проведення ігор.

Структура занять: 1. Привітання; 2. Вправа-активатор; 3. Мозкові штурми, групові дискусії і бесіди як спосіб розвитку здібностей до аналізу й прогнозу ситуацій; 4. Інформаційна частина; 5. Вправи, призначені для формування знань та розвитку навичок планування поведінки й аналізу ситуації із прогнозом їхнього вирішення; 6. Тренерський підсумок. 7. Рефлексія — підведення підсумків заняття, одержання зворотного зв'язку учасниками.

Тематичний план занять:

1. Комерційна сексуальна експлуатація дівчат-підлітків;
2. Спокуси сучасних підлітків;
3. Причини та шляхи втягування неповнолітніх дівчат у проституцію;
4. Портрет дівчинки-повії;
5. Наслідки проституції;
6. Проституція і материнство;
7. Протидія проституції.

Заняття 1. Комерційна сексуальна експлуатація дівчат-підлітків

Мета: сформувати адекватні уявлення щодо комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків.

Хід заняття:

1. Вправа «Привітання». Учасники стають у коло і по черзі передають один одному «Привіт», плескаючи сусідку по руці.

2. Гра-розігрів «Пантоміма».

Хід вправи: група стає в коло. Ведучий загадує сусідові справа показати жестами і мімікою, наприклад, слона. Учасник показує пантоміму, якщо група відгадала, він загадує завдання наступному учаснику, якщо ні – тоді учасник повинен присісти 10 разів, пострибати на одній нозі і т.п. Гра триває доти, доки всі учасники виконають пантоміму. Після завершення гри

продовж. дод. Д.3

тренер наголошує – дана гра відображає те, що доволі часто люди знаходяться в нерівних умовах і змушені виконувати чийсь накази проти власної волі. Тому важливо вчасно помітити спроби маніпулювати тобою і звернутися при потребі по допомогу до інших людей.

3. Мозковий штурм. Учасниці дають відповіді на запитання: Що таке експлуатація людини? Для чого люди експлуатують інших людей? Які форми експлуатації людини ви знаєте? По завершенні група формулює висновки, які тренер записує на дошці.

4. Інформаційне повідомлення «Комерційна сексуальна експлуатація дитини». З метою порівняння зроблених висновків тренер пропонує учасникам заслухати наступну інформацію.

Зміст: Відповідно до КК Кодексу України (149ст.) під *експлуатацією* людини розуміються всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, втягнення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД) – це серйозне порушення прав дитини. Вона є формою примусу й насилля над дітьми, як і примусова праця та сучасні форми рабства. Серед видів комерційної сексуальної експлуатації дітей виділяють такі: використання дітей у порнографії, втягування дітей для заняття проституцією, ранні шлюби, сексуальна експлуатація дітей у туризмі, торгівля дітьми в сексуальних цілях.

Використання дитини в порнографії – будь-яке, незалежно від форми, представлення дітей, що беруть участь у реальних чи уявних сексуальних діях, або показ статевих органів дитини із сексуальними намірами. З метою поширення інформації порнографічного характеру в наш час широко використовується мережа Інтернет, де створюються не лише порносайти, але й міжнародні клуби, члени якого організують вироблення і розповсюдження дитячої порнографії. Доволі часто на порнознімках та відеозаписах зображують зґвалтування дітей, тортури над дітьми або навіть їх убивство.

Втягнення дітей для заняття проституцією – це добровільне або примусове втягнення дітей, тобто осіб, що не досягли 18 років, до надання сексуальних послуг за допомогою різних способів застосування сили, примусу, шантажу, погроз, обману, тощо. Основними відмінностями дитячої проституції є: 1) маніпулятивний вплив зі сторони оточуючих (неповнолітніх часто залякують, шантажують можливим розкриттям перед групою ровесників, батьками чи шкільним колективом у випадку відмови займатися даним видом діяльності); 2) неусвідомленість своїх вчинків (якщо дорослі таким чином переважно намагаються здобути гроші, то неповнолітні погоджуються на такі статеві зв'язки часто прагнучи до самоутвердження,

бажаючи виглядати дорослим та піддаючись вербуванню чи примусу); 3) низький рівень оплати послуг або її відсутність; отримання плати за свою «працю» у формі косметики, одягу, їжі, тощо; 4) вживання неповнолітніми при наданні сексуальних послуг великих доз алкоголю чи наркотичних речовин; 5) більш тяжкі наслідки для дитини; 6) кримінальне оточення (як правило, в коло друзів неповнолітніх повій входять кримінальні елементи: злодії, перекупники, сутенери, наркомани, хоча нікого з них вони не вважають злочинцем).

Сексуальна експлуатація дітей в туризмі – це комерційне сексуальне використання дітей людьми, які приїздять зі своєї країни в інші, зазвичай менш розвинуті, країни, для участі в сексуальних стосунках з дітьми. Для прикладу можна навести історію громадянина Німеччини, який систематично приїжджав на територію України в маленьке містечко та знімав дітей у порнографічних фільмах. Для цього він завербував двох хлопців, яким платив невеликі гроші, щоб вони приводили для цього неповнолітніх моделей для його фільмів. Іншим прикладом може слугувати історія кількох дітей маленького міста в Україні, куди часто приїжджав громадянин Великобританії та знімав дітей на дитячих майданчиках, де за ними не було догляду з боку дорослих. Таких прикладів, на жаль, досить багато.

Ранні шлюби – це шлюб за участю дітей та підлітків молодше 18 років. Ця форма комерційної сексуальної експлуатації не поширена в Україні. У деяких країнах шлюби пов'язані з релігійною практикою, але часто це прихована форма дитячої проституції. Так, в Індії, молоді дівчата (девадасі) віддаються заміж за божество Хінду в надії, що боги благословлять сім'ю та дадуть краще життя. Девадасі надають сексуальні послуги священикам та членам вищих каст. Багато з них з часом продаються в борделі.

Торгівля дітьми в сексуальних цілях – це заволодіння, перевезення, переховування, передача з рук в руки, продаж або купівля дітей за допомогою різних способів застосування сили, примусу, обману або шахрайства з метою отримання прибутку від сексуальної експлуатації. Потрапивши в ситуацію торгівлі дітьми, дитина постає перед загрозою фізичного, психологічного та сексуального насильства, побиття, звалтування. Діти, які постраждали від торгівлі людьми, – це здебільшого особи віком від 13 до 18 років. Серед них переважно більшість становлять дівчата, через наявність більшого попиту на дівчат як на предмет торгівлі людьми. Дівчат використовують, в основному, саме з метою сексуальної експлуатації. Основний спосіб втягнення дітей в торгівлю людьми – це пропонування привабливих умов. Проте, є багато випадків, котрі свідчать про використання вербувальниками примусу в той чи інший спосіб чи погроз. Деякі з постраждалих у віці 11–18 років були доведені до несвідомого стану внаслідок вживання спиртних напоїв, наркотиків, токсинів. Проданих дітей закривають у квартирах, примушують побиттям, голодом і наркотиками до надання сексуальних послуг. Спроби втечі

закінчуються побиттям, травмами і навіть смертю. Діти, що постраждали від торгівлі людьми, у більшості випадків позбавлені свободи пересування, можливості спілкуватися з іншими й контактів з близькими.

Обговорення: Тренер пропонує групі дати відповіді на запитання: Чи можна назвати комерційну сексуальну експлуатацію дітей сучасною формою рабства, чому? Які причини втягнення дітей у КСЕД? Чи може знання і дотримання правил безпечної поведінки вберегти від комерційної сексуальної експлуатації дітей?

5. Гра «Аукціон».

Хід гри: тренер оголошує для учасників проведення аукціону, де валюта – це одяг, взуття та аксесуари учасників. Для цього обираються три лоти, але які саме тренер не називає. Тренеру необхідно придумати інтригуючий опис цих предметів, щоб в учасників з'явився інтерес змагатися за здобуття лотів. Перемагає той учасник, який умовно зніме з себе найбільше «валюти».

Висновок: Людиною, а особливо дитиною, досить легко маніпулювати. Дуже часто злочинці використовують подібну тактику, тобто малюють «золоті гори», для втягнення дітей до створення дитячої порнографії або з метою втягнення дітей до злочинної діяльності. Тому важливо перевіряти інформацію, ставити запитання, щоб з'ясувати всі обставини, звертатися за порадою до дорослих. Важливо дотримуватись правил безпечної поведінки.

6. Вправа «Пазл».

Хід вправи: тренер перемішує нарізані у вигляді пазлів правила безпечної поведінки. Учасники мають узяти по одній частині речення, а потім шукати інші частини речення серед учасників. Хто складає речення, зачитує його вголос. По завершенні вправи тренер ще раз зачитує усі складені правила.

Зразок правил:

1. Я завжди спілкуюсь зі своїми родичами, друзями, вихователями. Коли мені необхідно відлучитися, я говорю, куди йду і коли збираюся повернутися.
2. У випадку запізнення я телефоную;
3. Якщо мені необхідно кудись піти, я піду не один (одна), а з товаришем/кою. У такому випадку ми зможемо допомогти один одному не потрапити у біду;
4. Я нікуди не йду з незнайомими людьми та нічого від них не беру;
5. Я ніколи не сідаю в автомобіль до незнайомих людей;
6. Я нікому не дозволю доторкатися до мене. Якщо ж хтось спробує доторкнутися до мене, я голосно і твердо скажу «Ні!», покличу на допомогу;
7. Якщо зі мною щось трапиться недобре, я негайно розкажу тим людям яким я довіряю, хто піклується про мене і хоче, щоб я був/була щасливим/щасливою;

8. Я завжди буду слідувати цим правилам. Я хочу бути щасливим/щасливою і здоровим/здоровою. Я на це заслуговую.

Обговорення: Як ви гадаєте, чи допоможуть ці правила уникнути небезпеки, чому? Які ще правила безпечної поведінки ви можете запропонувати?

7. Тренерський підсумок.

8. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання вони здобули, які з них можуть знадобитися в житті.

Заняття 2. Спокуси сучасних підлітків.

Мета: диференціювати уявлення вихованок щодо негативного та позитивного впливу українського суспільства на розвиток особистості дівчинки-підлітка.

Хід заняття:

1. Вправа «Привітання». Учасники стають у коло і по черзі передають один одному «Привіт», беручись за руки, поки коло не замкнеться.

2. Гра-розігрів «Пінгвіни та ведмеді».

Хід вправи: 2-3 учасниці групи беруться за руки ланцюжком – це «білі ведмеді». Їх завдання полягає у тому, щоб замкнути ланцюжок навколо інших учасниць «пінгвінів». Упійманий «пінгвін» стає «ведмедем». По закінченні гри тренер наголошує на тому, що дана гра представляє окремі ситуації сьогодення, які нав'язують людині той чи інший спосіб життя і, таким чином, підкорюють особистість.

3. Бесіда «Спокуси сучасного підлітка». Під час проведення бесіди тренер пропонує групі обговорити наступні проблеми: сучасний дорослий світ і життя підлітків у ньому; вплив ЗМІ на підлітків, нав'язування підліткам певного способу життя; наявність/відсутність кишенькових грошей, потреба самостійно заробляти кошти на розваги та інші потреби; розвиток індустрії розваг та секс-індустрії; поширення в середовищі дівчат-підлітків алкоголю, наркотиків, вільних сексуальних стосунків, проституції, агресії; злочини неповнолітніх дівчат; причини відхилень у поведінці дівчат-підлітків; шляхи попередження відхилень у поведінці дівчат-підлітків. По завершенні бесіди група формулює висновки щодо того, як протистояти негативному впливові з боку оточення, висновки тренер фіксує на дошці.

4. Вправа «Бюджет».

Хід вправи: кожна учасниця на аркуші паперу в одній колонці складає список власних витрат на місяць, в другій вказує необхідні для цього кошти. За бажанням учасниці зачитують списки. Група обговорює, чи вистачить вказаних грошей на зазначені витрати? Які з них є обов'язковими, а які можна взагалі виключити? Чи завжди бажання співпадають з можливостями людини? Що потрібно для того, аби не мати боргів і не бути залежними від інших людей?

Висновок: Важливо навчитися правильно планувати свої витрати і розподіляти власні кошти.

5. Вправа «Розповідь».

Хід вправи: для виконання завдання учасниці діляться на три групи. Тренер пропонує групам продовжити розповідь про те, як склалося життя однієї дівчинки: «Жила собі дівчинка Віка. Вона жила у досить бідній сім'ї. Усі її подруги мали модний одяг, мобільні телефони, дорогу біжутерію і достатньо кишенькових грошей аби відвідувати кафе, кінотеатри, дискотеки та інші розважальні заклади. Дівчинка почувалася серед них білою вороною і дуже комплексувала через це. Одного разу Віка зустріла свою подругу Марту, яка запевнила її, що може допомогти їй вирішити матеріальні проблеми. Для цього вона запропонувала Вікторії...» Далі для виконання завдання кожна група отримує варіант: 1. «...долучитися до банди злочинців, які продавали наркотики, Віка погодилася»; 2 «...долучитися до шахраїв, які займалися крадіжками, Віка погодилася»; 3. «...долучитися до групи дівчат, які займалися проституцією, Віка погодилася». Після виконання завдання одна учасниця з кожної групи зачитує розповідь.

Обговорення: Чи змогла Віка вирішити свої матеріальні проблеми? Чи стала дівчинка щасливою? Кому приносили нещастя її вчинки? Як би могло скластися життя дівчинки, якби вона не прийняла пропозицію Марти?

6. Вправа «Аналіз ситуацій».

Хід вправи: тренер пропонує учасницям розглянути ситуацію «Ти дізналася, що твоя подруга займається проституцією аби мати достатньо кишенькових грошей на косметику, модний одяг, розваги і т.п. Якими будуть твої дії?». Учасниці за бажанням висловлюють власні думки стосовно того, яким чином переконати подругу в тому, що проституція – це небезпечний шлях вирішення матеріальних проблем. Тренер фіксує пропозиції на дошці. У зв'язку з тим, що учасниці недостатньо поінформовані стосовно явища проституції, зокрема її наслідків для фізичного та психічного здоров'я дівчини-підлітка, тренер підводить групу до *висновку* – для того, аби переконати когось у чомусь, – потрібно володіти необхідними знаннями, які учасниці матимуть змогу отримати у наступних заняттях.

7. Тренерський підсумок.

8. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання вони здобули, які з них можуть знадобитися в житті.

Заняття 3. Причини та шляхи втягування неповнолітніх дівчат у проституцію

Мета: поінформувати вихованок щодо причин та шляхів втягування неповнолітніх дівчат до проституції.

Хід заняття:

1. Вправа «Привітання». Учасники стають у коло, беруться за руки і усі хором вітаються .

2. Гра-розігрів «Снігові кульки».

Хід вправи: учасники діляться на дві команди. Приміщення ділиться на два поля. Кожен з учасників отримує по 2 аркуша паперу формату А-4, з якого він робить «снігову кулю». Завдання кожної команди «закидати» територію сусідів. Час на проведення гри – 2 хвилини. Після сигнального свистка перемагає та команда, у якої менше снігових кульок на території. По закінченні гри тренер наголошує на тому, що різні джерела намагаються закидати нас великою кількістю інформації – не завжди достовірної і корисної.

3. Бесіда «Сучасні ЗМІ та їхня роль у поширенні інформації». В ході проведення бесіди тренер пропонує учасникам за бажанням розповісти, які їх улюблені книги, яку пресу вони читають, які переглядають телепередачі та фільми, чи користуються мережею Інтернет. Далі тренер пропонує учасникам виступити у ролі критиків і назвати переваги і недоліки сучасних ЗМІ, зокрема, які переваги і недоліки сучасних ЗМІ, чи завжди ЗМІ передають корисну та правдиву інформацію, чи можуть ЗМІ виховувати сучасних підлітків, провокувати відхилення у поведінці, нав'язувати певні стилі поведінки?
Висновок: необхідно навчитися відокремлювати хибні та сумнівні повідомлення, в чому можуть допомогти дорослі (вчителі, вихователі, шкільний психолог і т.д.)

4. Мозковий штурм. Учасниці дають відповіді на запитання: «Які джерела поширюють інформацію про проституцію?», «У яких фільмах ви зустрічали розповіді про життя повій?», «Яке враження формується про проституцію та життя повій?», «Яку потрібно висвітлювати інформацію про проституцію?». Висловлені думки учасниць тренер записує на дошці, далі пропонує групі прослухати інформаційне повідомлення: «Шляхи втягнення до дитячої проституції».

Зміст: Існує декілька шляхів втягнення дітей до проституції. Серед них найпоширенішими є такі:

1. Вербування дорослих подруг-повій. Вони розповідають про можливість отримати великі суми грошей за один сексуальний контакт, про дорогий одяг, прикраси, можливість вийти заміж за іноземця і т.п.

2. Боргова кабала. Дівчат, що втекли з дому, знаходять на вокзалах/вулицях сутенери, які пропонують їм житло, їжу, а потім вимагають відробити гроші

3. Об'яви в газетах. У рубриках «Розваги», «Робота», «Запрошую», «Пропоную» друкуються об'яви фірм, що набирають дівчат для занять проституцією;

4. Всесвітня мережа Інтернет. На сторінках Інтернет розміщено багато об'яв про гарно оплачувану роботу як для дівчаток, так і для хлопчиків;

5. Модельні агентства. Власники деяких агентств змушують неповнолітніх топ-моделей до сексуальних стосунків. Після закінчення роботи в агентстві багато з них стають професійними повіями.

5. Міні-лекція «Чинники втягнення неповнолітніх до проституції».

Зміст: Певна частина неповнолітніх начебто свідомо і добровільно прийшла до занять повійством. Однак, як показують численні дослідження, чимало дітей втягують до проституції цілеспрямовано. Людина, що має прибуток від експлуатації повії називається сутенером. Серед них є такі, що мають постійне місце роботи, іноді працюють на престижних посадах. Для придбання «живого товару», тобто повій, сутенери вдаються до різних засобів: переконання, обіцянки «гарного життя» або примус, фізичне та сексуальне насилля, споювання алкогольними напоями, накачування наркотичними речовинами, тощо. Іноді дітей і підлітків насильно викрадають к стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Для цього їх споюють, наприклад, на квартирі господаря, куди дитину запрошують для якої-небудь розмови. Далі дитину гвалтують і «готують» до проституції. Втягнені до проституції неповнолітні не можуть вирватися із замкненого кола. Основна частина їх заробітку надходить сутенерові чи утримувачеві притону. Вони звикають до алкоголю, наркотиків, підривають здоров'я, заражаються венеричними хворобами. Частими є випадки втягнення неповнолітніх до злочинних дій, що може мати для них летальні наслідки.

6. Вправа «Розповіді». Тренер пропонує учасникам прослухати і проаналізувати реальні історії з життя неповнолітніх повій.

Зміст: 1. Розповідь 17-річної Євгенії: «Цноту я втратила в 14 років. Це, звичайно, рано! Я ж тоді ще дівчинкою нерозвиненою була. Треба було почекати до 15 років. Мене один хлопець на дачі напоїв і згвалтував, а потім кинув. Мені стало байдуже, хто буде наступним».

2. Розповідь про 15-річну відмінницю Ірину: «В Ірини все почалося з невинних посиденьок у підвалі будинку, де збиралися дівчата і хлопці, розповідали різні історії, покурювали, грали в нарди, інколи цілувалися по жеребкуванню. Одного разу на вогник забрели хлопці з сусіднього двору, які були старші і досвідченіші. Один з них запропонував провести Ірину додому, затягнув її на горище і згвалтував дівчину, про що похвалився перед однолітками. – У мене була думка, – розповідає Ірина, – відразу у всьому зізнатися мамі, але приятелі дразнили мене, що я вже не дівчинка. Я віднікувалася, робила вигляд, що цнотлива, що нічого зі мною не трапилося. Та от одного разу троє дорослих хлопців в тому ж підвалі вирішили перевірити, обманюю я, чи кажу правду. Гвалтували по черзі. Поговор про це дійшов до хлопця, який мені дуже подобався. Він сказав, що я ще не знала справжнього чоловіка, що справжній чоловік – це він. Довелось переспати з ним, хоча я цього не хотіла. А потім він тільки посміявся наді мною і сказав, що я просто шльондра. З тих пір пішло-поїхало».

Обговорення: Які були чинники втягнення до проституції? Чи можна було уникнути ситуацій насилля в описаних ситуаціях? Чому вживання алкоголю мало для героїні першої розповіді такі наслідки? Чи може вживання наркотиків спровокувати сексуальне насилля над дівчатами? Чи може ризикована поведінка стати одним із чинників втягнення до проституції? Група формулює висновки, які тренер фіксує на дошці. По завершенні тренер порівнює отримані висновки з попередніми і ще раз наголошує на тому, що ЗМІ часто формують ілюзорний образ проституції як забезпеченого і красивого способу життя.

7. Вправа «Аналіз ситуацій».

Хід вправи: тренер пропонує учасницям знайти в попередніх розповідях критичний момент зламу, що призвів до повійства і змінити сюжет таким чином, щоб героїня розповіді мала змогу уникнути втягнення до проституції. По завершенні вправи група формулює висновки, які тренер фіксує на дошці.

8. Тренерський підсумок.

9. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання вони здобули, які з них можуть знадобитися в житті.

Заняття 4. Портрет дівчинки-повії

Мета: поінформувати про незадовільний стан соматичного та психічного здоров'я дівчат, що займаються проституцією, сформувати навички протистояння втягненню до проституції.

Хід заняття:

1. Вправа «Привітання». Учасники стають у коло і по черзі потискають один одному руку зі словом «Привіт».

2. Гра-розігрів «Капкан».

Хід вправи: шість учасників стають парами, взявшись за руки і піднявши їх у гору. Це капкани, вони розташовуються на незначній відстані один від одного. Всі решта учасників беруться за руки, утворюючи ланцюжок. Вони повинні рухатися крізь капкани. По команді тренера капкани закриваються, тобто учасники-капкани опускають руки. Ті учасники, які потрапили у капкан, утворюють пари і теж стають капканами. У грі найкмітливішим є той учасник, який не потрапив у жоден капкан. По закінченні гри тренер наголошує на тому, що інколи люди потрапляють у пастку через свою необережність або певні життєві обставини, які, інколи, не залежать від самої людини.

Бесіда «Які вони – дівчата-повії?». Тренер висуває на обговорення наступні питання, що стосуються дівчат, втягнених до проституції: визначення зовнішнього вигляду, стану здоров'я, психологічного стану; коло спілкування, проведення дозвілля; матеріальне становище; можливості знайти коханого хлопця чи хорошого чоловіка; можливості народження в

майбутньому здорових дітей; визначення громадської думки про дівчат, втягнених до проституції, тощо. Після виконання вправи група формує висновки, які тренер фіксує на дошці.

4. Вправа «Розповіді». Посилаючись на попереднє завдання, тренер пропонує учасникам прослухати реальні розповіді про дівчат-підлітків, втягнених до проституції.

Зміст: 1. Розповідає 14-річна Ніколь: «Ранок починаю з пів грама героїну, щоб відключити голову, але все таки тямити. В мене немає друзів, тут кожен сам за себе. В день обслуговую як мінімум десять клієнтів, інакше на наркотики не вистачить».

2. Історія 16-річної Олени: «Олена завагітніла. Власник притону П, в якому вона знаходилась, відвіз її до лікарні, однак зробити аборт на третьому місяці вагітності жодна з гінекологічних лікарень не погодилась. Не допомогли ані умовляння, ні хабарі. Тоді П відвіз Олену до бабки, котра за солідну платню взялася посприяти у позбавленні від плоду. На протязі декількох днів пацієнтці довелось ковтати різні зілля, купатися у ванні з якоюсь каламутною рідиною, але очікуваного ефекту це не дало. Через декілька тижнів П відвіз Олену до іншої знахарки... Потім на судовому процесі Олена розповіла, які муки їй довелося перетерпіти під час усіх тих процедур. В результаті дівчину довелося госпіталізувати і довго лікувати. Її життя було врятоване, однак матір'ю вона вже стати не могла».

Обговорення: Які нові риси ви можете додати до портрету неповнолітньої повії? Яке загальне враження справили на вас дівчат-повії? Чи можна вважати таких дівчат незалежними? Чи зможуть в майбутньому такі дівчата стати повноцінними особистостями? Чи зможуть вони стати щасливими, чому? Які життєві перспективи цих дівчат? Як може скластися їх подальша доля? Тренер фіксує висновки на дошці.

5. Вправа «Правила».

Хід вправи: коментуючи висновки до попереднього завдання, тренер підводить групу до висновку, що для того, аби не потрапити у ризиковані ситуації, дівчата повинні були знати і дотримуватись певних правил безпечної поведінки. Далі задає групі запитання: «Що таке вульгарний зовнішній вигляд?», «Що таке провокуюча поведінка?», «Чи може вульгарний зовнішній вигляд стати можливою причиною сексуального примусу та втягнення дівчат до проституції?», «Чи може провокуюча поведінка, наприклад, розпивання спиртних напоїв у компанії хлопців чи дорослих чоловіків стати причиною сексуального примусу та втягнення дівчат до проституції?». «Що таке сексуальна провокація?», «Що таке сексуальний тиск?». Далі учасницям пропонується скласти перелік правил зовнішнього вигляду (макіяж, одяг, тощо) та безпечної поведінки для уникнення ситуацій сексуальної провокації або сексуального тиску. Правила тренер записує на дошці.

Зразок правил:

1. Макіяж повинен лише підкреслювати природню красу.
 2. Для молоді дівчини косметика не потрібна.
 3. Одяг повинен бути чистим, охайним, зручним. Не одягай надто коротеньких спідничок.
 4. Плануй своє дозвілля удень і зі знайомими тобі людьми.
 5. Ніколи не залишайся в незнайомій тобі компанії людей.
 6. Не соромся відмовитися від вживання алкоголю чи наркотиків, дбай про своє здоров'я і безпеку.
 7. Ніколи не сідай в автомобіль до незнайомих людей.
 8. Не приймай запрошення повеселитись на квартирі у малознайомих чи незнайомих тобі людей.
 9. Не залишайся на самоті з малознайомим чи взагалі незнайомим тобі хлопцем.
6. Рольова гра «Скажи «Ні!».

Хід вправи: тренер пропонує поділитися учасницям на дві групи: 1-а група розв'язує проблемну ситуацію: «На дискотеці до тебе чіпляється хлопець, пропонує тобі вийти погуляти. Твої дії»; 2-а – «Твій хлопець пропонує тобі поїхати до нього на дачу випити шампанського. Твої дії». Обов'язковою умовою розв'язання ситуацій є якомога менший ризик для особи, яка потрапила в дану ситуацію. Група може продемонструвати обрані рішення у вигляді сценки. Учасники коментують найцікавіші та найважливіші моменти сценок. Далі тренер підводить групу до *висновку* – часто зовнішній вигляд та поведінка можуть спричинити появу ситуацій насилля. У випадку виникнення подібних ситуацій необхідно шукати допомоги в сторонніх дорослих, наприклад, в першій ситуації в охоронців чи диск жокея, які є присутніми на дискотеках. Також для розв'язання подібних ситуацій тренер пропонує формулу вирішення проблемної ситуації, яку фіксує на дошці: «усвідомлення проблеми; пошук шляхів вирішення проблеми; аналіз позитивних і негативних наслідків кожного шляху вирішення проблеми; вибір шляху; пошук допомоги з боку сторонніх; розробка плану дії».

7. Тренерський підсумок.
8. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання вони здобули, які з них можуть знадобитися в житті.

Заняття 5. Наслідки проституції

Мета: поінформувати про реальні небезпечні умови життєдіяльності дівчат/жінок, втягнених до проституції, визначити незворотні наслідки проститування для фізичного і психічного здоров'я, а також сформулювати уявлення щодо явища деградації особистості повії.

Хід заняття:

1. Вправа «Привітання». Учасники стають у коло і по черзі вітаються один з одним, обов'язково, посміхаючись.

2. Вправа-криголам «Покажи».

Хід вправи: учасникам необхідно зобразити тварин: диких поросят, одиноких вовків, сміливих зайців, божевільних курок, тощо.

3. Вправа «Асоціації».

Хід вправи: тренер пропонує учасницям підібрати асоціації до слова «повія». Бажаючі зачитують свої асоціації, які група колективно обговорює. У процесі обговорення тренер задає учасникам запитання: «Чи можна назвати повію щасливою, здоровою, повноцінною людиною?», «Чи вірно те, що дівчина, яка займається проституцією, деградує як особистість, чому?», «Чи почуваються дівчата/жінки, втягнені до проституції, у безпеці, чому?», «Чим ризикують такі дівчата/жінки?», «Що таке незворотні наслідки?», «Чи погоджуєтесь ви з тим, що заняття проституцією матиме незворотні наслідки для фізичного і психічного здоров'я дівчини/жінки, які саме?». На основі відповідей формуються висновки, які тренер фіксує на дошці.

4. Інформаційне повідомлення «Насильство над повіями».

Зміст: Насильство можна визначити як дію або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди здоров'ю як фізичному, так і психічному, принижує честь та гідність. В українському суспільстві практика знущання над жінками, втягненими до проституції, є звичним фактом. Згідно проведених досліджень найпоширенішими видами насильства над жінками та дівчатами, що займаються проституцією є наступні: згвалтування, моральне та словесне приниження, фізичні знущання, побиття, примус до будь-яких дій, що не є прийнятними або бажаними, порушення прав і свобод. При опитуванні дітей, які надають сексуальні послуги, виявилось, що 25% з них зазнають фізичних образ з боку сутенера, 75% – моральних. Від 25% дітей «вимагають більше працювати», і «несвоєчасно платять гроші» – 50% дітей. Також в ході опитування було виявлено дітей, яким оплата праці поступала у вигляді наркотиків і дітей, яким взагалі не платили. Також варто відмітити, що серед клієнтів часто зустрічаються психічно неврівноважені, кримінальні елементи, сексуальні збоченці, що збільшує ризик побиття, травмування і навіть смерті. Окрім того, за послугами до дівчат часто звертаються наркомани, в тому числі, ін'єкційні наркомани (ті, які вводять наркотики шприцом), що збільшує ризик зараження на ВІЛ-інфекцію.

Обговорення: Які існують ситуації ризику для жінок та дівчат, втягнених до проституції? Якими можуть бути наслідки насильства для жінок і дівчат, втягнених до проституції?

5. Лекція-бесіда «Наслідки проституції». Під час проведення лекції тренер поетапно залучає учасниць до розкриття наступних проблем тих дівчат, які втягнені до проституції: 1) соматичні захворювання; 2) тютюнова, алкогольна та наркотична залежність; 3) психічне здоров'я; 4) репродуктивне здоров'я; 5) рівень загрози інфікування на ПСШ та ВІЛ-інфекцію;

6) втягнення дівчат секс-бізнесу у злочинний світ; 7) матеріальне становище; 8) смертність. Побудова лекції базується на наступному принципі: спочатку учасники висловлюють припущення щодо запропонованого пункту, потім тренер повідомляє реальні факти. По завершенні група формулює висновки, які тренер фіксує на дошці.

Зміст:

1) Спосіб життя дівчат, які займаються проституцією, є достатньо безладний. Нерегулярність і неправильність харчування, хронічна втомленість, нервові перенавантаження, переохолодження, вживання алкоголю, наркотиків та куріння справляють руйнівний вплив на стан здоров'я дівчат (ГРВІ, запалення легень, туберкульоз, гастрит, запалення нирок, тощо). Специфіка їх «роботи» не допускає можливих перерв навіть на лікування, тому вже в досить юному віці дівчата мають хронічні захворювання. Окрім того, дівчата часто з різних причин (відсутність грошей, не усвідомлення серйозності захворювання, небажання розповідати про свій вид «діяльності», тощо) не звертаються до медичних установ, що, безумовно, ще більше погіршує їх самопочуття. Як показують дослідження, чим більший термін перебування у проституції, тим гірше самопочуття дівчат, зокрема, зростає відсоток тих, хто має серйозні проблеми зі здоров'ям.

2) В середовищі дівчат, які надають сексуальні послуги за плату, немає практики турбуватися про своє здоров'я. Здоровий спосіб життя – без таких шкідливих звичок, як паління, алкоголь, наркотики – неприйнятний самою сферою діяльності, яку вони обрали. Як показують дослідження, серед дівчат-повій, віком 15-17 років, кожна третя викурює до 1 пачки цигарок в день, кожна дев'ята – більше пачки, причому курять практично всі. Серед дівчат-повій досить високий рівень вживання алкоголю – як показують дослідження, 83% опитаних дівчат, віком 15-17 років вказали, що вживають алкоголь: рідко – 50%, досить часто – 27% і регулярно – 6%. Зловживання алкоголем в середовищі дівчат-повій є наслідком способу їх життя, результатом нездатності адаптуватися в соціальному середовищі, бажанням «розслабитися». Також серед дівчат, що втягнені до проституції, досить поширена практика вживання наркотичних речовин. Причинами такого стану речей можна назвати наступні: бажання задовольнити власну цікавість щодо дії наркотичної речовини, засвідчення належності до певної соціальної групи, можливість «утечі» від дійсності, прояв власної незалежності, примус з боку сутенерів, примус з боку клієнтів. Одним з головних чинників, які впливають на вживання наркотиків, є соціальне оточення таких дівчат. Згідно результатів опитування серед дівчат-повій 15-17 років 35% вказали, що вживають наркотики. Також необхідно відмітити, що існує залежність між терміном перебування у проституції і кількістю наркозалежних дівчат. За даними наукових досліджень після трьох років перебування у проституції, кожна друга жінка вживає наркотики.

3) Умови роботи дівчат-повій можна віднести до екстремальних, вони перенасичені негативними емоціями, постійним напруженням і страхом, почуттям невпевненості і комплексом неповноцінності. Нервові перенавантаження часто спричиняють високий рівень психічних порушень, появу депресивних станів, апатії, синдромів суїцидальної поведінки. Дівчата часто працюють цілодобово, не мають змоги відновити власні фізичні і психічні сили. Часті випадки приниження та знущання з боку клієнтів є причиною постійного психологічного стресу, оскільки дівчата ніколи не знають, що на них чекає, якими будуть наслідки кожного сексуального контакту. Такі психічні проблеми дівчата намагаються вирішити з допомогою алкоголю чи наркотиків, або вдаються до самогубства. В сукупності все це зумовлює появу серйозних захворювань і в цілому погіршує загальний стан здоров'я.

4) Репродуктивне здоров'я визначається як можливість зачати, виносити і народити здорову дитину. Очевидно, що спосіб життя неповнолітніх повій, зокрема, ранній початок статевого життя, часті зміни статевих партнерів та незахищені сексуальні контакти часто є причиною зараження на статеві інфекції, що, в свою чергу, призводять до зниження імунітету, порушення менструального циклу та розвитку запальних захворювань. Окрім того, дівчата-повії становлять потенційну групу ризику захворювання на рак шийки матки. Все це в сукупності може стати причиною народження в майбутньому фізично або розумово відсталих дітей, або, взагалі, призвести до безпліддя. Індикатором стану репродуктивного здоров'я дівчат є факти переривання вагітності, тобто аборти. Згідно результатів опитування, проведеного серед жінок, втягнених до проституції, 19% опитаних віком 15-17 років вказали, що робили аборт. На жаль, як показало опитування, серед дівчат, що втягнені до проституції, простежується негативна тенденція: чим більший термін перебування у проституції, тим частіше вони роблять аборти. Як відомо, практика штучного переривання вагітності, а тим більше частота абортів призводять до багатьох ускладнень і також часто є причиною безпліддя.

5) Спосіб життя дівчат та жінок, які надають сексуальні послуги за плату, відносить їх до групи ризику інфікування на ІПСШ та ВІЛ-інфекцію. Зокрема, опитування, проведене серед жінок, показало, що 37% з них хворіли на венеричні захворювання, причому, третина опитаних вказали, що хворіли 2-3 рази, а для деяких (3%) навіть було складно підрахувати кількість разів захворювань! Причому, чим довший термін перебування у проституції, тим частіше жінки хворіють на венеричні захворювання. Науково доведено – для людини з ІПСШ ймовірність самому заразитися на ВІЛ або заразити когось приблизно у 5-10 разів вища. Окрім того, треба наголосити, що багато дівчат та жінок вживають наркотики ін'єкційним шляхом, тобто вводять їх шприцом через вену, а також мають клієнтів-наркоманів. Саме через нестерильні шприци в організм потрапляє ВІЛ. Тому, з одного боку,

б) *продовж. дод. Д.3*

7) небезпека заразитися на ВІЛ зростає через вживання ін'єкційних наркотиків самими повіями, з іншого – через незахищені сексуальні контакти з клієнтами-наркоманами, які часто є носіями ВІЛ. Також варто наголосити, що дівчата та жінки, втягнені до проституції належать до групи ризику захворювань на туберкульоз, гепатити і, в цілому, є розповсюдниками інфекційних захворювань.

Примітка: За бажанням тренер може запропонувати для обговорення таблицю.

Щорічні оціночні показники негативних ефектів на здоров'я в дитячій проституції

Негативні наслідки для здоров'я у дітей, що займаються проституцією (+¹)		
Інфекційні захворювання		Щорічна оціночна частота
– ІПСШ	2 000 000	
– ВІЛ-інфекція	300 000	
– ВПЛ-інфекція	4 500 000	
– Вірусний гепатит В	500 000	
Вагітність		
– Материнська смертність	4752	
– Спонтанні аборти	900 000	
– Штучні аборти	1 224 000	
– Ускладнення від абортів	367 200	
– Смерть, пов'язана з абортom	710	
Психічне здоров'я		
– Посттравматичний стресовий синдром	6 700 000	
– Спроби самогубства	1 640 000	
Зловживання наркотиками		
– Всі наркотичні засоби	9 000 000	
Насильство		
– Фізичне насильство	2 500 000	
– Згвалтування	2 500 000	
– Вбивство	6900	
Погане харчування		
	Не змогли оцінити	
Негативні ефекти для здоров'я дітей, народжених від дітей, що займаються проституцією (-²)		
Дитяча смертність	190 080	
Ускладнення ІПСШ	237 000	
ВІЛ-інфекція	249 480	
Смерть від ВІЛ-інфекції	54 886	
Вірусний гепатит В	8316	

¹ (+) Ґрунтується на оціночних показниках у 9 млн. дівчаток і 1 млн. хлопчиків, що займаються проституцією щороку.

² (-) Ґрунтується на оціночних показниках у 2 376 000 дітей, народжених від дівчаток, що проституують щороку

8) Проституція тісно пов'язана із такими злочинними діяннями як крадіжки, розповсюдження порнографії і наркотиків, утримання будинків розпусти, звідництво, втягнення до проституції неповнолітніх, хуліганство, зараження венеричними захворюваннями і СНІДом. Опинившись у сфері проституції, дівчата та жінки потрапляють в сильну залежність від антисоціального середовища: мережі сутенерів, бандитів, валютчиків, власників притонів та ін. злочинних елементів. Повії часто використовують для здійснення крадіжок, шахрайських фальсифікацій, збуту викраденого і т.п. Опинившись у спектрі дії злочинної організації, дівчата та жінки втрачають контроль над власним життям і долею, потрапляють у ситуацію, коли ними фактично «володіють» інші. Повії нерідко скоюють злочини у відношенні своїх клієнтів, заманюючи їх у пастки для пограбування, здирства і т.п. Окрім того, проституція тісно пов'язана з торгівлею людьми, котра в останні роки набула транснаціонального характеру. Саме таким чином, організована злочинність постачає рабинець для надання сексуальних послуг у різні частини світу.

9) Незважаючи на розповсюджену думку, що повії мають великий достаток, багато з них знаходяться у ситуації сексуального рабства (утримання жінки у неволі та використання її для надання сексуальних послуг клієнтам). Однією з форм залежності повії є її робота на сутенера (на відміну від сексуального рабства, вона може покинути секс-бізнес тоді, коли сама цього забажає), коли частину заробітку вона повинна віддавати йому за «захист». Сюди ж можна віднести і здирництво з боку окремих працівників правоохоронних органів (найчастіше співробітників патрульно-постової служби). Перебуваючи у стані наркотичної або алкогольної залежності, повія змушена витратити більшу частину зароблених коштів на придбання необхідних для неї психоактивних речовин та препаратів. Працюючи у такий спосіб, такі жінки та дівчата не мають достатніх коштів для задоволення нагальних першочергових потреб (харчування, лікування, одяг, оплата житла та інше). Також, як показали дослідження життєвого шляху жінок-повій, період їхнього розквіту досить нетривалий. Невпорядкований спосіб життя, численні хвороби (в тому числі венеричні), швидке зношування організму в короткий термін перетворив колись привабливих жінок, які користувалися підвищеним попитом, у малопривабливих. Через це їхні доходи від проституції стали значно зменшуватись. Ці жінки скотилися до останньої стадії деградації – стадії, коли їх «послуги» коштували склянку горілки.

10) Серед чинників, які забирають життя жінок і дівчат, втягнених до проституції, можна назвати ритуальні вбивства від рук маніяків, результати «розборок» між самими повіями за територію або між сутенером і повією, за борги, фізичне насилля з боку клієнтів-збоченців. Не є таємницею той факт, що найчастіше повії стають жертвами своїх же клієнтів, які у такий спосіб «віддячують» за зараження венеричною хворобою або ВІЛ-інфекцією. Зловживання наркотичними речовинами, ВІЛ-інфекція вкорочують і без того

складне життя повії. Інколи смерть настає від переохолодження взимку або від автомобіля на трасі внаслідок ДТП.

Завершуючи лекцію-бесіду, тренер зачитує учасницям розповідь про французьку повію Домінік: «Домінік – одна із 400 дівчат, що постійно працюють на найстрашнішій біржі повій у Парижі – на рю Бюдапест. Їй 27 років. З них останні десять вона провела на рю Бюдапест. П'ять років як вона наркоманка. Виглядає років на сорок. До того ж дає про себе знати хвороба – діагноз безжальний – СНІД».

6. Графічний малюнок «Наслідки проституції для дівчинки-підлітка». Тренер пропонує учасницям виконати індивідуальні малюнки на задану тему. Після виконання учасники презентують свої роботи. Група обговорює малюнки. Завдання завершується оформленням стенду.

7. Тренерський підсумок.

8. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання вони здобули, які з них можуть знадобитися в житті.

Заняття 6. Проституція і материнство

Мета: закріпити знання щодо негативних наслідків заняття проституцією для репродуктивного здоров'я дівчини/жінки, поінформувати про ризики народження фізично чи розумово відсталих дітей у дівчат/жінок, що займаються проституцією, сформуувати адекватні уявлення щодо соціальної ролі жінки-матері, сформуувати позитивну установку на материнство.

Хід заняття:

1. Вправа «Привітання». Учасники стають у коло і по черзі вітаються одне з одним, обираючи синоніми-привітання («Привіт!», «Добрий день!», «Здоров!», «Як справи?», «Здоровенькі були!») і т.п.

2. Вправа-розігрів «Гусениця».

Хід вправи: учасники стають в ланцюжок, тримаючи руки на плечах попереднього партнера. Між животом одного учасника і спиною іншого затискають м'яч чи повітряну кульку. Торкатися до кульки (м'яча) руками забороняється. Перший учасник тримає кульку (м'яч) на витягнутих руках. Завдання групи пройти по певному маршруту, не випустивши м'яча, кульку.

3. Вправа «Ознаки».

Хід вправи: тренер пропонує групі дібрати прикметники до слів «повія» і «мама». Учасники зачитують ознаки, найчастіше вживані тренер записує на дошці, відповідно, у дві колонки. По завершенні група формує висновки, чим відрізняється жінка-мати від жінки-повії.

4. Дискусія «Повія теж може бути хорошою мамою». Учасники за бажанням діляться на дві групи, одна з яких підтверджує, інша – заперечує дане твердження. На обговорення виносяться наступні пункти: догляд за фізичним здоров'ям дітей; ризики зараження дітей на інфекційні

захворювання та на ВІЛ/СНІД; моральне та естетичне виховання дітей. По завершенні група формує висновки, які тренер фіксує на дошці.

Примітка: може трапитись, що учасники одноставно заперечуватимуть запропоноване для дискусії твердження, в такому випадку тренер сам відстоюватиме протилежну позицію.

5. Інформаційне повідомлення «Проституція і материнство».

Зміст: Перенесення в період вагітності хвороб, що передаються переважно статевим шляхом, зловживання алкоголем і наркотиками є причиною ряду соматичних та психічних захворювань у новонароджених. Як правило, жінки-повії не можуть бути добрими матерями. Поведінка та особисті якості матері впливають на формування особистості дитини (спосіб життя, моральні цінності, психологічні особливості і реакції, емоційність та ін.). Їхні діти, соціально покинуті з малолітства, втягуються до занять проституцією або поповнюють собою армію крадіїв й інших злочинців. Також досить поширеною є практика виховання дітей без материнського нагляду, тобто батьком дитини, батьками жінки.

6. Соціальна реклама «Здорова жінка – здорова нація». Тренер пропонує учасницям виконати малюнки на задану тему. Після виконання завдання учасники презентують роботи, проводиться колективне обговорення, формується стенд.

7. Тренерський підсумок.

8. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання вони здобули, які з них можуть знадобитися в житті.

Заняття 7. Протидія проституції

Мета: сформувати адекватне уявлення про небезпеку втягнення неповнолітніх до проституції; сформувати навички протистояння втягненню до проституції.

Хід заняття:

1. Вправа «Привітання». Учасники стають у коло і по черзі вітаються одне з одним, обираючи голоси різних тварин.

2. Вправа «Зверніть на мене увагу».

Хід вправи: учасники використовують будь-які способи (окрім агресивних фізичних дій) привернення уваги оточуючих серед інших членів групи, які також намагаються це зробити. По завершенні вправи тренер проводить аналогію між діями учасників та актуальними проблемами сьогодення, які вимагають нашої уваги, зокрема, проблеми проституції неповнолітніх.

3. Вправа «Асоціації».

Хід вправи: учасники висловлюють свої асоціації до слова «проституція». Тренер фіксує відповіді на дошці. На основі запропонованих варіантів група формує визначення поняття «проституція».

продовж. дод. Д.3

4. Вправа «Міфи та правда».

Тренер пропонує учасникам пригадати все, що вони знають про явище дитячої проституції. Далі тренер малює на дошці дві колонки: в одній колонці записуються міфи про проституцію, в іншій – правда про проституцію.

5. Соціальна реклама «Профілактика проституції неповнолітніх». Тренер обговорює з групою, що таке профілактика, далі пропонує поділитися учасникам на декілька груп і створити плакати на аркуші ватману по заданій темі. Для прикладу тренер може запропонувати власну соціальну рекламу. Після виконання завдання учасниці презентують малюнки, проводиться колективне обговорення малюнків, формується стенд.

6. Вправа «Валіза».

Хід вправи: тренер малює на дошці валізу та завчасно з паперу вирізає різноманітні речі (книжки, спідниці, штанці, сорочки та ін.) Роздає їх учасникам. Учасниці повинні написати, що із отриманого на цьому тренінгу (знання, навички) вони візьмуть із собою. Потім кожен оголошує свої думки та кладе уявні речі в уявну валізу. Тренер у відповідь робить висновки, зі свого боку, чи здійснилися його побажання, чи залишилась ще якась інформація, яку необхідно надати учасникам або більш докладно розкрити.

Тренер завершує тренінг побажанням, щоб учасниці ніколи не потрапляли в ситуації ризику чи сексуального насилля, а також, щоб їхні права не порушувалися і пропонує їм заповнити анкету.

Анкета для виявлення рівня поінформованості щодо проблеми проституції неповнолітніх

Анкета

- 1) Проституція – це _____
- 2) Які шляхи втягнення неповнолітніх до проституції?
 - A. Вербування дорослих подруг-повій.
 - B. Боргова кабала.
 - C. Об'яви в газетах.
 - D. Всесвітня мережа Інтернет.
 - E. Модельні агентства.
- 3) Чи може зовнішній вигляд стати причиною сексуального тиску чи сексуальної провокації дівчини?
 - A. Так
 - B. Ні
 - C. Інколи
 - D. Не знаю
- 4) Чи може алкогольне та/або наркотичне сп'яніння стати причиною сексуального тиску чи сексуальної провокації дівчини?
 - A. Так
 - B. Ні
 - C. Інколи

- D. Не знаю
- 5) Як ви гадаєте – чи може заняття проституцією вирішити матеріальні проблеми?
- A. Так
 - B. Ні
 - C. Інколи
 - D. Не знаю
- 6) Як ви гадаєте – чи може заняття проституцією мати позитивні наслідки для подальшого життя дівчат?
- A. Так
 - B. Ні
 - C. Інколи
 - D. Не знаю
- 7) Якими можуть бути негативні наслідки проституції для неповнолітніх дівчат?
- A. Алкогольна та наркотична залежність
 - B. Венеричні захворювання
 - C. ВІЛ/СНІД
 - D. Аборти, безпліддя
 - E. Травми
 - F. Депресії, психічні розлади
 - G. Самогубство
 - H. Рання смерть
 - I. Не знаю
 - J. Інше. _____
- 8) Які злочини здійснюються проти жінок/дівчат, втягнених до проституції?
- A. Побиття
 - B. Крадіжки
 - C. Масові зґвалтування
 - D. Вбивства
 - E. Не знаю
- 9) Чи погоджуєтесь ви з тим, що складні життєві обставини можуть змусити вас надати сексуальні послуги за гроші?
- A. Ні.
 - B. Так
 - C. Можливо
- Дякуємо за відповіді!

Література:

1. Габиани А.А. Цена «любви». / А.А. Габиани, М.А. Мануильский // Социологические исследования. – М., 1987. – №6. – с.61-68.

2. Гишинский Я. Девиантология = Deviantology: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я. Гишинский. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004 (Акад. тип. Наука РАН). — 518 с. — (Политика и право / Ассоц. Юрид. центр).
3. Ерохина Л.Д. Торговля женщинами и детьми в целях сексуальной эксплуатации в социальной и криминологической перспективе / Л.Д. Ерохина, М.Ю. Буряк. М.: Профобразование, 2003. - 432 с.
4. Класні години з психологом/ уклад. О.В. Скворчевська, О.С. Нурева. – Х.: Вид. Група «Основа», 2009. – 240с.
5. Кумпан Л.О. Превенція сексуальної експлуатації у комерційних цілях / Л.О. Кумпан, Г.Л. Черепанова // Таврійський вісник освіти. Науково-методичний журнал. – №2 (6). – 2004. – с.185-197
6. Ламаш І.В. Програма інтерактивного семінару-тренінгу для дівчат 15-17 років щодо попередження втягування до проституції неповнолітніх / І.В. Ламаш, Л.О. Бондаренко // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2011. – Вип. 10. – С. 38-48
7. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Авт.: Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. — К.: ТОВ «К.І.С.», 2011 — 132 с.
8. Проблемы секс-бизнеса в контексте общественного здравоохранения.Сост. Ю. Саранков. – Киев: «СПИД Фонд Восток-Запад», 2009. – 128 с.
9. Проституция и преступность [Текст] : [сборник / ред. и сост. Ю. М. Хотченков ; отв. ред. и авт. вступ. ст. д-р юрид. наук, проф. И. В. Шмаров]. - М. : Юридическая литература, 1991. - 301, [2] с.
10. Протопопов А.О. Проституція як соціально-педагогічна проблема / А.О.Протопопов, Н.М.Савельєва ; за заг. ред. Н. М. Савельєвої. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – 120 с.
11. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-бізнесу / за ред. О.П. Петрашук та І.І. Цушка. – К. : Ніка – Центр, 2003 – 248с.
12. Секс-бізнес в Україні: спроба соціального аналізу / Балакірева О.М., Бондар Т.В., Галустян Ю.М. [та ін.] – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2001. – 159 с.
13. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук, О.А. Удалової ; [«Агентство “Україна”»]. – К., 2011. – 292 с.
14. Социальная педагогика: курс лекций (введение в профессию "социальный педагог", основы социальной педагогики, основы социально-педагогической деятельности) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. / М.А. Галагузова [и др.]. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.
15. Станская А.А. Проституция несовершеннолетних – социальная и правовая проблема общества / А.А. Станская ; науч. ред. С.Ф. Милуков ; Ассоциация Юридический центр. — СПб. : Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2005. — 324с.
16. Тренінгова робота по запобіганню найгірших форм дитячої праці [Текст] : навч.-метод. посібник / Г. Л. Черепанова [та ін.] ; Міжнародна організація праці, Міжнародна програма "Викоренення найгірших форм дитячої праці", Міжрегіональна академія управління персоналом. Херсонська філія, Громадська організація Херсонський обласний центр "Успішна жінка". – Херсон : Олді-плюс, 2004. - 171 с.
17. Швед О.В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики. Дис... канд. соціолог. наук: 22.00.04 – Х., 2006. – 221с.

Додаток Д.4

Модуль «Основи самопізнання»

Мета: сформувати позитивне ставлення до себе як особистості, активізувати механізми самопізнання, сформувати адекватну самооцінку, диференціювати позитивні/негативні якості особистості, стимулювати учасниць до контролю над власною поведінкою, сформувати позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей, сформувати позитивні цінності.

Заняття 1. Я – це хто?

Мета: ознайомити учасниць з поняттям «особистість», сформувати позитивне ставлення до власного «Я», стимулювати учасниць до вивчення себе як особистості, допомогти визначити особистісні особливості кожної учасниці, активізувати механізми самооцінки, самоаналізу і саморозкриття.

Хід заняття:

1. Привітання: усі учасники групи беруться за руки і хором вітаються з керівником.

2. Вправа-активатор «Це Я».

Мета: забезпечити емоційний розігрів учасниць.

Хід вправи: одна учасниця виходить на середину кола і одним жестом намагається передати свій характер чи його певну рису. Інші дівчата повинні відгадати, що зобразила учасниця. Та учасниця, котра відгадала, займає місце в центрі і зображує свою рису.

3. Бесіда «Особистість».

Мета: з'ясувати особливості формування особистості людини.

Зміст: у ході бесіди група дає відповіді на запитання: Що таке особистість? Чи кожна людина є особистістю? Особистістю народжуються чи стають? В якому віці розпочинається і завершується процес формування особистості? Людина без постійного місця проживання – це особистість?

Після обговорення керівник узагальнює інформацію: «Отже, особистість – це людина з її індивідуальними якостями і особливостями (характером, темпераментом, потребами, інтересами, звичками, здібностями, тощо). Очевидно, що особистість може сформуватися лише в соціумі, тобто, в умовах спілкування з людьми, в процесі чого засвоюється соціальний досвід та загальноприйняті норми поведінки. Відомо чимало випадків, коли маленькі діти, які через певні обставини деякий час зростали серед тварин, не могли адаптуватися до людського середовища – вони не вміли ні розмовляти, ні обслуговувати себе, ні нормально пересуватися, тобто відставали не лише у соціальному, але й фізичному розвитку. В подальшому такі дітки також відрізнялися від своїх однолітків, адже вони втратили перші роки свого життя, які є базовими для фізичного і психічного здоров'я людини. Отже, ми можемо сказати, що процес формування особистості розпочинається з моменту народження (перша стадія розвитку – до року) і триває усе життя (пізня стадія розвитку, яка розпочинається після шістдесяти років). Проте цей процес є індивідуальним у кожної людини, він може характеризуватися

аномальною лінією розвитку, як наприклад у людей без постійного місця проживання. Тому ми, безумовно, повинні орієнтуватися на успішних людей і обирати для себе власний шлях розвитку і самореалізації».

Примітка: при зниженні уваги учасниць керівник скорочує інформаційне повідомлення.

4. Вправа «10 «Я»».

Мета: стимулювати учасниць до роботи з «Я-образом», створити умови до саморозкриття.

Хід вправи: спочатку керівник коротко пояснює навіщо потрібно знати себе, яка користь від навичок самопізнання, далі пропонує учасницям десять разів письмово відповісти на запитання «Хто я? Яка я?». Аркуші із завдання не підписуються. Керівник зачитує їх, учасниці намагаються відгадати, хто автор.

Примітка: після виконання вправи керівник збирає аркуші для аналізу.

5. Вправа «Мій Всесвіт».

Мета: сприяти позитивному самосприйняттю.

Хід вправи: керівник пропонує учасницям намалювати в центрі аркуша формату А4 планету, в центрі якої пишуть літеру «Я». навколо цієї планети учасниці малюють зорі, на яких вони писатимуть відповіді на запитання:

1. Які здібності я маю?
2. Які книги я люблю читати?
3. Про що я мрію?
4. Про що мені приємно згадувати?
5. Який у мене характер?
6. Який настрій у мене найчастіше?
7. Що в мене виходить краще за інших?
8. Чим я люблю займатися найбільше?
9. Ким я хочу стати?
10. Чи люблю я та чи вмію працювати?
11. Чого в мені більше: впевненості чи боязкості?
12. Чи розумію я жарти?
13. Чи відчуваю я іноді сором, каяття?
14. Чи відчуваю я в собі іноді злість, заздрість, підозрілість?
15. Як я ставлюся до себе?

Після виконання вправи бажаючі можуть зачитати свої «зоряні карти». Далі керівник підводить учасниць до висновку, що «зоряна карта» кожної з них свідчить про те, скільки в них можливостей, наскільки вони унікальні. Також керівник виділяє, що є загальним у «зоряних картах» учасниць, що допомагає людині досягти успіху.

6. Вправа-малюнок «Мій настрій».

Мета: навчити вихованок аналізувати свій емоційний стан.

Хід вправи: керівник пропонує учасникам закрити очі, прислухатись до себе і за допомогою декількох ліній намалювати свій настрій (радість, тривожність, спустошеність, ейфорію, сум, тощо.)

7. Вправа «Квітка якостей».

Мета: стимулювати до роботи з «Я-образом».

Хід вправи: керівник пропонує учасникам намалювати квітку особистісних якостей. На пелюстках квітки дівчата пишуть ті якості, які вони мають і ті, котрі б хотіли в собі виробити. Кількість пелюсток є довільною. Кожну пелюстку учасниці зафарбовують в певний колір, що відображатиме ступінь значущості для них.

8. Вправа-малюнок «Дерево мого життя».

Мета: стимулювати учасниць до самопізнання, навчити дівчат формулювати мету свого життя.

Хід вправи: керівник пропонує учасникам намалювати на тему «Дерево мого життя» за такою схемою:

- Коріння – мета і зміст життя
- Стовбур – власне уявлення про себе
- Гілки – якості, які хотілося б мати, мрії та бажання
- Плоди – якості, які вже є, здійснені мрії та бажання.

Після виконання вправи, учасниці обговорюють малюнки, виявляють загальні тенденції, роблять висновки.

Примітка: важливо підвести учасниць до думки: яка мета життя, такі і її плоди.

9. Тренерський підсумок.

10. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання можуть знадобитися в житті.

Заняття 2. Твої життєві цінності

Мета: визначити ціннісні орієнтації учасниць, ознайомити учасниць із загальнолюдськими цінностями, сформулювати позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей, скоригувати ціннісні орієнтації учасниць.

Хід заняття:

1. Привітання: усі учасники групи беруться за руки і хором вітаються з керівником.

2. Гра-розминка «Вузкий міст».

Мета: підвищити позитивний настрій та згуртованість групи.

Хід вправи: на підлозі крейдою накреслено тонку лінію, учасниці діляться по парах і намагаються вдвох пройти по цьому «мосту».

3. Мозковий штурм.

Мета: представити тему заняття.

Зміст: учасниці дають відповіді на запитання: «Що таке цінності людини?», «Які цінності є загальнолюдськими?», «Яке значення для людини мають цінності?», «Чи можуть цінності однієї людини заважати іншим?», тощо. Далі керівник просить учасниць узагальнити інформацію і оголошує тему заняття.

5. Вправа-тест «Здійснення бажань».

Мета: визначити рейтинги цінностей учасниць, стимулювати ціннісне самовизначення учасниць.

Хід вправи: керівник знайомить учасниць з інструкцією і пропонує їм визначити пріоритетні цінності у поданому списку, переписавши їх на листок та пронумерувавши відповідним чином.

Інструкція для учасниць:

«Уявіть себе на березі моря. Навколо Вас теплий пісок. Ласкаве сонце, шум хвиль...

Ось темна крапка з'явилась на горизонті. Вона стає все ближчою до Вас. Що це? Ви придивляєтесь і бачите, що це – стародавній глечик? Ви берете його в руки, уважно розглядаєте невідомі знаки та літери і нарешті зважуєтесь відкрити...

Разом із шипінням та їдким димом із глечика з'являється справжнісінький джин (не дуже великий, приємної зовнішності).

— Я віддячу тобі за своє звільнення, – каже він. – Я зроблю твоє життя таким, як ти хочеш! Я здійснию твої бажання, але тільки найголовніші: ось список життєвих цінностей, – і він подає Вам аркуш паперу. – Тобі потрібно тільки пронумерувати їх за порядком зменшення. Всі ті, що опиняться на перших місцях, будуть вважатись головними у твоєму житті. Що ж стосується останніх номерів за списком – то у мене склероз і я навряд чи згадаю про них...»

Список життєвих цінностей:

1. різноманітні задоволення;
2. сімейний добробут;
3. соціальна справедливість;
4. вірність;
5. визнання та популярність;
6. вигідний шлюб;
7. порядок у країні;
8. доброзичливість;
9. влада та впливовість;
10. слухняні діти у сім'ї;
11. порозуміння між громадянами;
12. допомога тим, хто її потребує;
13. особиста безпека;
14. спокійна старість;
15. добробут країни;

16. гармонія з природою.

Примітка: для обробки отриманих даних використовується таблиця, де структуровані цінності притаманні окремим рівням свідомості (Дод 1).

6. Вправа «Диктант цінностей».

Мета: сформувати в учасниць позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей.

Хід вправи: керівник диктує учасницям різні поняття (наприклад: родина, сім'я, національність, релігія, школа, друг, любов, здоров'я, тощо) і просить їх одним двома реченнями описати своє ставлення до цих понять. Після завершення учасниці обговорюють диктант цінностей.

7. Вправа «Наші цінності».

Мета: диференціювати матеріальні/нематеріальні цінності, сформувати пріоритети нематеріальних цінностей.

Хід вправи: керівник називає учасницям перелік цінностей, які можуть принести людині щастя і радість (наприклад: гарна родина, здоров'я, освіта, гроші, любов, праця, віра в Бога, розум, доброта, мир, тощо) і просить письмово розділити цінності на матеріальні і нематеріальні. Учасники повинні розташувати цінності в порядку значущості для себе. Після виконання вправи дівчата пояснюють написане.

8. Вправа «Девіз».

Мета: стимулювати до самовизначення, навчити учасниць формулювати власне життєве кредо.

Хід вправи: керівник пропонує дівчатам описати, яку футболку і з яким надписом вони купили б, для того щоб представити свій власний життєвий принцип. Колір футболки дівчата обирають відповідно до характеру їхнього життєвого кредо. Після виконання вправи учасниці презентують «футболки».

9. Тренерський підсумок.

10. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання можуть знадобитися в житті.

Додаток Д.5

Модуль «Ти – неповторна»

Мета: сформувати позитивне ставлення до власної зовнішності, підвищити у дівчат самооцінку, сформувати адекватне уявлення щодо привабливого зовнішнього вигляду, адекватних форм поведінки та стилю спілкування як необхідних атрибутів жіночності.

Заняття 1. З чого «зроблені» дівчатка?

Мета: ознайомити з еталонами краси та жіночності, мотивувати до змін у зовнішньому вигляді та поведінці, підвищити самооцінку.

Хід заняття:

1. Привітання: усі учасники групи беруться за руки і хором вітаються з керівником.

2. Гра-розминка «Імпульс».

Мета: підготувати учасниць до спільної роботи, продемонструвати значимість вміння відчувати один одного, як однієї із складових успішної групової діяльності.

Хід гри: учасниці стають в коло і беруться за руки. За дуже короткий час, кожна з них, відчувши рукостискання руки сусіда, «передає» його тому, хто є поряд. Керівник стає у центр кола і засікає час від першої до останньої учасниці ланцюга. Чим швидше «імпульс» пройде по колу, – тим кращий результат. Здійснюються 2-3 спроби, результати яких порівнюються.

3. Бесіда: «Хто така леді?».

Мета: сформувати адекватне уявлення щодо привабливого зовнішнього вигляду, адекватних форм поведінки та стилю спілкування молоді дівчини.

Зміст: вихованки обговорюють питання «Хто така леді?», «Чи важко бути справжньою леді?», «Якими є ваші жінки-кумири?», «Чим би ви хотіли бути схожими на них? Чому?».

4. Вправа «Ідеал».

Мета: навчити дівчат визначати адекватність/неадекватність у зовнішньому вигляді та поведінці дівчат/жінок.

Хід вправи: керівник демонструє учасницям фотокартки із зображенням дівчат і пропонує визначити, яка з них має адекватний/неадекватний віку і статі зовнішній вигляд. Далі вихованки складають списки ідеального зовнішнього вигляду та ідеальної поведінки. Після заслуховування усіх бажаючих проводиться обговорення, у ході якого дівчата складають «Правила поведінки леді».

5. Вправа «Біле і чорне».

Мета: стимулювати учасниць до самоаналізу.

Хід вправи: у центрі кола ставиться стілець і накривається білою тканиною. Учасникам групи пропонується по черзі посидіти на стільці. В той момент коли один з учасників сидить на стільці, всі, хто сидять навколо говорять позитивні якості, компліменти тому, хто сидить на «білому стільці». Коли всі учасники посиділи на «білому стільці», стілець покривається

чорною тканиною і кожен з учасників вислуховує вже «чорні зауваження» в свою адресу. Рефлексія. Учасники групи обговорюють свої переживання після «стільців», а також, що їм було легше говорити «біле» або «чорне».

6. Вправа «Сусідка».

Мета: навчити учасниць помічати позитивні якості в людях і говорити їм про це.

Хід вправи: дівчата по колу розповідають про ту учасницю, котра сидить поруч, користуючись висловом: «Мені подобається в тобі...».

7. Тренерський підсумок.

8. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання можуть знадобитися в житті.

Заняття 2. Твій автопортрет

Мета: сформувати позитивне ставлення до власної зовнішності, сформувати адекватне уявлення щодо зовнішнього вигляду та некоректних форм поведінки, мови, тощо.

Хід заняття:

1. Привітання: усі учасники групи вітаються, називаючи одна одну ласкавим іменем.

2. Гра-розминка «Гордіїв вузол».

Мета: розвинути почуття довіри, зняти напруженість.

Хід гри: керівник промовляє: «Підведіться, заплющте очі, витягніть руки уперед на рівні грудей, ідіть уперед і спробуйте взяти в кожную руку руки інших учасниць».

3. Вправа «Яка Я?».

Мета: стимулювати учасниць до самоаналізу.

Хід вправи: керівник пропонує учасницям написати на одній половині аркуша все, що їм подобається у собі, а на другій – усе, що не подобається. Після виконання дівчата обдумують, як за допомогою своїх позитивних якостей позбутися негативних.

4. Вправа «Чи знаю я себе?».

Мета: сформувати адекватне ставлення до критики, стимулювати учасниць до самовиховання та самоконтролю.

Хід вправи: керівник просить учасниць на аркуші паперу записати своє ім'я та прізвище і згорнути їх так, щоб напис не можна було прочитати. Згорнуті аркуші складаються в коробку і кожна з учасниць обирає один з них, не розголошуючи зміст написаного. Потім дівчата повинні написати свою думку про людину, прізвище якої їм дісталось. Якщо учасниця витягує власне ім'я, тоді вона витягає інший аркуш. Далі керівник збирає аркуші і просить учасниць на іншому аркуші написати, що вони думають про себе самих. Після виконання завдання керівник роздає кожній учасниці аркуші, написані іншими і просить їх порівняти своє власне уявлення про себе з

уявленням іншої людини. По завершенні вправи бажаючі коментують зміст аркушів.

Примітка: керівник пропонує обговорити вправу з кожною учасницею індивідуально. Аркуші залишаються в учасниць для самоаналізу.

5. Вправа «Портрети».

Мета: навчити вихованок визначати поняття норма та відхилення від норми щодо зовнішнього вигляду та поведінки дівчат.

Хід вправи: спочатку керівник обговорює з групою наступні запитання: Що таке норма? Що таке адекватність? Що таке відхилення від норми? Хто визначає «нормальність» і «ненормальність» у зовнішньому вигляді та поведінці? Які критерії адекватного зовнішнього вигляду дівчини? Які ознаки зовнішнього вигляду дівчини є ненормальними? Що таке відхилення у поведінці? Які форми відхилень у поведінці існують?, тощо. На основі відповідей група формує висновки, які тренер фіксує на дошці.

Далі керівник просить учасниць поділитися на дві групи. Група №1 описує портрет дівчинки-підлітка із неадекватним віку чи статі зовнішнім виглядом та відхиленнями у поведінці, група №2 – портрет дівчинки із адекватним зовнішнім виглядом та бездоганною поведінкою. Після представлення портретів проводиться колективне обговорення: Що подобається і не подобається у дівчатах, представлених на портретах? Чому? Хто має більше шансів здобути хороших друзів? Хто має більше ризиків потрапити в ситуації насилля, алко- чи наркозалежності? Як можуть вплинути відхилення у поведінці на подальшу долю дівчини на портреті №1?, тощо.

6. Вправа «Аналіз ситуацій».

Мета: навчити вихованок аналізувати, як впливають девіації зовнішнього вигляду та поведінки на сприйняття оточуючих людей, продемонструвати дівчатам норми та зразки соціально схвалюваної поведінки.

Хід вправи: керівник пропонує учасницям проаналізувати наступні ситуації: 1. «Дівчата (із попередньої вправи: портретів №1 та №2) загубили гаманець і просять водія маршрутної таксі завести їх безкоштовно». Кому водій більше повірить? Чому? До кого буде більше прихильний? Що потрібно змінити у своєму зовнішньому вигляді дівчині із портрету №1?

2. «Хлопець знайомить свою дівчину (із портретів №1 та №2) зі своєю мамою». Яка з дівчат більше сподобається мамі хлопця? Чому? Що потрібно змінити у своєму зовнішньому вигляді та поведінці дівчині із портрету №1?

3. «Дівчата (із портретів №1 та №2) хочуть влаштуватися на роботу». Кому надасть перевагу роботодавець? Чому? Як потрібно виглядати на співбесідах?

7. Вправа «Кодекс поведінки юної леді».

Мета: узагальнити отриману інформацію, закріпити знання.

Хід вправи: керівник просить дівчат скласти на основі отриманої у ході заняття інформації скласти «Кодекс поведінки юної леді». Після презентації бажаних формується єдиний Кодекс, який тренер фіксує на дошці.

8. Тренерський підсумок.

9. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання можуть знадобитися в житті.

Заняття 3. «Твоя родзинка»

Мета: надати вихованкам індивідуальні консультації щодо покращення зовнішнього вигляду.

Хід заняття:

1. Привітання: усі учасники групи вітаються, називаючи одна одну ласкавим іменем.

2. Гра-розминка «Підведіться ті, хто...».

Мета: зняти напруженість.

Хід гри: усі учасники сидять у колі. У центрі – ведучий, кількість стільців менша на один від кількості учасників. Ведучий говорить: «Підведіться ті, хто...» і називає якусь якість (вважає себе гарною, доброю, розумною, тощо). Ті, які вважають, що їм притаманна названа якість намагаються зайняти вільне місце. Той, хто не встигає, стає новим ведучим.

3. Консультація майстра-перукаря «Секрети покращення зовнішнього вигляду».

4. Майстер-клас по догляду та укладці волосся.

5. Тренерський підсумок.

6. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання можуть знадобитися в житті.

Заняття 4. Будь бездоганною!

Мета: продемонструвати дівчатам наявні у них суспільно схвалювані якості та ознаки, сформувані суспільно схвалювані та схвалювані самими вихованками якості та ознаки, продемонструвати нові способи взаємодії на протипагу колишнім варіантам поведінки з відхиленнями.

1. Привітання: усі учасники групи вітаються, називаючи одна одну ласкавим іменем.

2. Гра-розминка «Штовхалки».

Мета: емоційно розвантажити учасниць.

Хід вправи: учасниці розбиваються на пари, стають одна навпроти одної, впираються долонями і намагаються зіштовхнути з місця, не завдаючи при цьому шкоди.

3. Вправа «Мої досягнення»

Мета: підвищити самооцінку, мотивувати до позитивних змін у поведінці.

Хід вправи: керівник роздає учасникам аркуші паперу із позитивними оцінками їх якостей та здібностей, складених на основі характеристик класних керівників, вчителів, шкільного психолога та власних спостережень, і пропонує доповнити поданий перелік тими якостями, яких, на їхню думку, їм не вистачає і проаналізувати, яким чином можна досягнути позитивних змін.

4. Вправа «Компліменти».

Мета: створити атмосферу доброзичливості, підняти самооцінку учасниць.

Хід вправи: дівчата по черзі сідають на стілець, який стоїть в центрі кола, і решта по колу повинні сказати тій учасниці, яка сидить на стільці, по одному компліменту.

По завершенні вправи учасниці діляться враженнями і відповідають на запитання:

1. Що було приємніше – робити компліменти чи отримувати їх?
2. Від кого було приємніше отримати комплімент? Чому?
3. Для чого людям потрібні компліменти?
4. Чи може вдало адресований комплімент допомогти вирішити певне питання чи проблему?

Примітка: після обговорення керівник може узагальнити інформацію: «Комплімент – це невелике перебільшення чеснот співрозмовника. Це свого роду антидепресант, задоволення потреби людини в позитивних емоціях. Вдало зроблений комплімент допомагає досягти прихильності з боку співрозмовника. Тому для того, щоб навчитись правильно робити компліменти варто дотримуватися декількох простих правил: не лестити співрозмовнику, говорити короткі і прості компліменти, говорити чесні компліменти, говорити те, що співрозмовнику буде приємно почути. З цього приводу французький мораліст Ларошфуко зазначав: «Щоб сподобатись іншим, потрібно говорити з ними про те, що приємно їм, ухилятися від суперечок про речі мало важливі, нечасто задавати запитання і в жодному випадку не дати їм запідозрити, що ви можете бути розумнішими за них».

5. Рольова гра «Театр».

Мета: навчити вихованок аналізувати варіанти поведінки з відхиленнями.

Хід вправи: учасники діляться на дві групи, які одержують завдання: одна група за допомогою міміки та жестів повинна зобразити вид поведінки з відхиленнями («Дівчина курить», «Дівчина прогулює навчання», «Дівчина бере участь у крадіжках», тощо), друга група вгадує, що намагалися показати учасниці першої групи. Потім групи міняються ролями. По завершенні гри вихованки аналізують, які види поведінки є девіантними.

6. Рольова гра «Адвокат».

Мета: навчити вихованок знаходити конструктивні способи взаємодії з оточуючими.

продовж. дод. Д.5

Хід вправи: учасниці діляться на дві групи: кожна отримує завдання надати у суді захист молодій дівчині, яку звинувачують у крадіжці (1 група) та у побитті іншої дівчини (2 група). Групи повинні зібрати докази непричетності до злочинів дівчат, які ґрунтуються на основі фактів їх адекватної поведінки та конструктивної взаємодії з оточуючими.

7. Тренерський підсумок.

8. Рефлексія – учасниці діляться враженнями, що сподобалось на занятті, а що ні, які нові знання можуть знадобитися в житті.

Додаток Д.6

Орієнтовний тематичний план роботи гуртка «Дівочий клуб»

1. Краса і догляд за собою. Основи раціонального харчування.
2. Догляд за шкірою і зубами.
3. Догляд за волоссям. Вибір зачіски. Основні види жіночої стрижки.
4. Догляд за обличчям. Основні правила макіяжу.
5. Базова основа гардеробу дівчини. Секрети маленького чорного плаття (МЧП).
6. Основні стильові напрями в одязі. Кольорова палітра.
7. Базові аксесуари. Способи зав'язування хустинок, шарфиків.
8. Вибір взуття.
9. Види рукоділля. Hand-Made.
10. Квілінг. Виготовлення квітів з квілінгу.
11. Вишивання. Виготовлення картинок.
12. В'язання гачком. Виготовлення серветок.
13. Вироби з бісеру. Виготовлення браслетів з бісеру.
14. Основні стилі дизайну. Інтер'єри кімнат. Виготовлення власних проєктів на вибір: «Моя кімната», «Будинок моєї мрії», «Кімната моєї донечки», «Вітальня», «Кухня», «Дачний будиночок».
15. Кулінарія. Основні способи приготування їжі.
16. Салати: рецепти, оформлення.
17. Канапки: рецепти, оформлення.
18. Солодощі: рецепти, оформлення.
19. Напої: рецепти, оформлення.
20. Основи етикету. Спілкування.
21. Правила поведінки за столом.
22. Основи жіночності. Правильна хода і осанка. Ідеальний зовнішній вигляд.
23. Поведінка у громадських місцях.

Додаток Д.7

Зміст Програми «Профілактика та корекція статевої деморалізації серед дівчат-підлітків школи-інтернату»

Мета програми: сприяти формуванню в особистості високого рівня духовних цінностей, морально-ціннісних орієнтацій, морально-етичної та сексуальної культури, що попередить або зупинить процес статевої деморалізації особистості.

Завдання:

- сформувати потребу в самовихованні, саморозвиткові та самовдосконаленні;
- ознайомити з практичними прийомами та методами духовно-морального росту й удосконалення;
- відкоригувати систему морально-ціннісних орієнтацій;
- сформувати навички адекватної статево-ролевої поведінки;
- відкорегувати порушення у мотиваційно-потребовій та сексуальній сферах.

Форми та методи роботи: розповіді, міні-лекції, бесіди, аналіз проблемних ситуацій, дискусії, зустрічі із волонтерами із груп ризику, «круглі столи», рольові ігри, вправи, тренінги, тематичне і проєктивне малювання, перегляд відеоматеріалів, соціальні реклами.

Цільові групи: вихованки із середнім та високим рівнем схильності до проституції.

Структура програми: програма складається з п'яти розділів.

Тривалість: годин.

Організація занять: кожне заняття розраховане на 1 академічну годину, частота проведення — 1 раз у тиждень. Заняття проходять у приміщенні, що має достатню площу.

Зміст програми: Програма складається із п'яти розділів:

1. Духовний світ людини;
2. Соціальне оточення;
3. Особистість – розвиток або деградація.
4. Стосунки із протилежною статтю.
- 5 Підготовка до самостійного життя.

Орієнтовна сітка розподілу тематичних занять

№ за/п	Розділи, підрозділи	Кількість годин
Розділ 1. Цінності та чесноти людини		5
1.1	Духовні цінності в житті людини та їх зв'язок зі станом її здоров'я	1
1.2	Що таке віра. Духовне здоров'я людини	1
1.3	Що таке любов	1
1.4	Дівоча гідність	1
1.5	Твоя система цінностей	1
Розділ 2. Соціальне оточення		5
2.1	Дружба і її значення в твоєму житті	1
2.2	Сумнівні друзі. Асоціальні групи	1
2.3.	Насильство – про що тобі варто знати?	1
2.4.	Торговці «живим» товаром	1
2.5	Мистецтво розпізнавати людей	1
Розділ 3. Особистість – розвиток або деградація		7
3.1	Процес формування особистості	1
3.2	Деморалізовані особистості	1
3.3	Аморальний спосіб життя, його наслідки для людини	1
3.4	Мистецтво самопізнання	2
3.5	Шляхи розвитку і самовдосконалення	2
Розділ 4. Стосунки із протилежною статтю		9
4.1	Особливості підліткового кохання	1
4.2	Телегонія або дещо про незайманість	1
4.3	Раннє статеве життя – реальні небезпеки	1
4.4	Поширеність ІПСШ	1
4.5	Відверто про ВІЛ/СНІД	1
4.6	Безладне статеве життя – ризики та наслідки	1
4.7	Статева деморалізація особистості. Проституція.	1
4.8	Ідеальні стосунки	1
4.9	Правила спілкування із протилежною статтю	1
Розділ 5. Сімейні відносини		5
5.1	Шлюб та сім'я. Особисті права та обов'язки подружжя	1
5.2	Психологічний клімат сім'ї. Правила щасливого шлюбу	1
5.3	Підводні камені сімейного життя. Розлучення та його наслідки	1
5.4	Планування сім'ї. Відповідальне батьківство	1
5.5	Народження та виховання дитини	1
Розділ 6. Підготовка до самостійного життя		9

<i>продовж. дод. Д.7</i>		
6.1	Професійне самовизначення. Знання та навички, необхідні для здобуття бажаної професії	1
6.2.	Працевлаштування: професійний розвиток і матеріальна складова	1
6.3	Гроші: джерела доходів і їх розподіл	1
6.4	Першочергові та другорядні витрати. Кошторис витрат на тиждень, місяць	1
6.5	Техніка безпеки у побуті	1
6.6	Гігієна житла та її значення для людини	1
6.7	Зовнішній вигляд: імідж і стиль	1
6.8	Гігієна харчування	1
6.9	Правила здорового способу життя	1
<i>Разом</i>		40

Додаток Д.8

Перелік пропозицій щодо вирішення проблем, дотичних до профілактики проституції неповнолітніх школи-інтернату:

- адміністрації підготувати звернення до місцевих органів влади з проханням виділити кошти на проведення заходів щодо статевого виховання та сексуальної просвіти вихованців школи-інтернату та профілактики їх статевої деморалізації, організацію їх дозвілля, санаторно-курортного лікування та грошові премії переможцям районних та обласних олімпіад;
- вихователям розробити та запровадити адаптовані до віку та статі вихованців програми статевого виховання та сексуальної просвіти;
- розташувати у кожному класі скриньку для анонімних запитань, в тому числі на сексуальну тематику, проводити з вихованцями обов'язкові виховні години на тему «Запитання-відповіді» та присвячені розв'язанню проблем класу та окремих вихованців;
- здійснювати щомісячний моніторинг обласних благодійних програм розвитку для дітей, налагодити співпрацю із місцевими благодійними організаціями з метою впровадження програм розвитку, в тому числі для обдарованих дітей;
- налагодити співпрацю школи-інтернату з місцевими ЗМІ з метою привернення уваги громадськості до життєдіяльності навчального закладу та його вихованців, а також для залучення спонсорів, волонтерів, громадських організацій, тощо;
- створити Комісію щодо підготовки випускників до самостійного життя, налагодити профорієнтаційну роботу з місцевими підприємствами та представниками малого та середнього бізнесу;
- організувати «круглі столи» за участю вихованців та представників органів місцевої влади та громадських організацій з метою вирішення проблем навчання, освіти та працевлаштування вихованців школи-інтернату;
- створити Службу довіри з метою вирішення проблем насильства та жорстокого поводження з дитиною, щомісячно проводити анонімне анкетування з метою виявлення випадків насильства з боку педагогічних працівників школи-інтернату та надання відповідної допомоги;

продовж. дод. Д.8

- залучити релігійні організації для попередження та корекції девіантної поведінки, у тому числі, статевої деморалізації та проституції дівчат;
- щомісячно проводити серед вихованців тренінги (асертивності, резистентності, розвитку комунікативних навичок, особистісного росту, формування здорового способу життя, тощо);
- розробити план заходів для роботи з батьками.

Додаток Д.9

Тренінг умінь і навичок для педагогічного колективу

«Проституція неповнолітніх – як уберегти»

Мета: зосередити увагу педагогічних працівників щодо проблеми проституції неповнолітніх та її поширенні в середовищі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; ознайомити з явищем проституції неповнолітніх та суміжних з нею соціальних проблем; напрацювати форми та методи профілактики проституції серед дівчат-підлітків школи-інтернату; підвищити мотивацію до творчого осмислення проблеми профілактики проституції неповнолітніх серед дівчат-підлітків школи-інтернату.

Цільові групи: керівники шкіл-інтернатів, вчителі-предметники, класні керівники, вихователі, вихователі-організатори, шкільні психологи, соціальні педагоги, медики.

Тривалість: 4 години.

Організація занять: кожне заняття розраховане на 1 академічну годину, частота проведення — 1 раз у тиждень. Заняття проходять у приміщенні, що має достатню площу.

Необхідні матеріали: дошка/фліпчарт, аркуші паперу А4, крейда/маркери, скотч, ножиці, кольорові олівці, роздавальний матеріал.

Структура занять:

1. Привітання;
2. Вправа-активатор;
3. Тренерський вступ;
4. Вправи, призначені для аналізу заданих проблем та ситуацій із прогнозом їхнього вирішення;
5. Групові дискусії, бесіди і мозкові штурми як спосіб обговорення та аналізу заданих проблем та ситуацій;
6. Інформаційна частина;
7. Рефлексія — підведення підсумків заняття, одержання зворотного зв'язку учасниками.
8. Тренерський підсумок.

Тематичний план занять:

1. Проституція неповнолітніх – введення в проблему.
2. Чинники виникнення та поширення проституції неповнолітніх. Втягнення вихованок школи-інтернату до проституції.
3. Наслідки проституції для неповнолітніх дівчат.
4. Профілактика проституції серед дівчат-підлітків школи-інтернату.

Додаток Е

**Результати динаміки показників ризику втягування до проституції
неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів**

Таблиця Е.1

Динаміка рівня прояву самоствавлення у вихованок шкіл-інтернатів

Рівень інтегрального показника «за» чи «проти» власного Я	До експ.				Після експ.			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	52,38	55	51,57	49	68,57	72	55,78	53
Середній	34,28	36	33,68	32	21,90	23	31,57	30
Низький	13,33	14	14,73	14	7,61	8	12,63	12
<i>Самоповага</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	42,85	45	43,15	41	69,52	73	50,52	48
Середній	49,52	52	49,47	47	25,71	27	44,21	42
Низький	7,61	8	7,36	7	4,76	5	5,26	5
<i>Аутосимпатія</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	58,09	61	56,84	54	71,42	75	64,21	61
Середній	33,33	35	33,68	32	24,76	26	28,42	27
Низький	8,57	9	9,47	9	3,80	4	7,36	7
<i>Самоінтерес</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	65,71	69	65,26	62	74,28	78	70,52	67
Середній	25,71	27	25,26	24	23,80	25	22,10	21
Низький	8,57	9	9,47	9	1,90	2	7,36	7
<i>Самовпевненість</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	47,61	50	45,26	43	65,71	69	50,52	48
Середній	22,85	24	24,21	23	19,04	20	23,15	22
Низький	29,52	31	30,52	29	15,23	16	26,31	25
<i>Ставлення інших</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	30,47	32	31,57	30	59,04	62	36,84	35
Середній	48,57	51	47,36	45	27,61	29	47,36	45
Низький	20,95	22	21,05	20	13,33	14	15,78	15
<i>Самоприйняття</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	48,57	51	46,31	44	65,71	69	48,42	46
Середній	27,61	29	29,47	28	23,80	25	28,42	27
Низький	23,80	25	24,21	23	10,47	11	23,15	22
<i>Самокерівництво</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	58,09	61	55,78	53	64,76	68	60	57
Середній	27,61	29	29,47	28	27,61	29	29,47	28
Низький	14,28	15	14,73	14	7,61	8	10,52	10
<i>Самозвинувачення</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	60	63	58,94	56	33,33	35	67,36	64
Середній	29,52	31	29,47	28	35,23	37	21,05	20
Низький	10,47	11	11,57	11	31,42	33	11,57	11
<i>Самоінтерес</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	35,23	37	34,73	33	52,38	55	41,05	39
Середній	54,28	57	53,68	51	42,85	45	48,42	46
Низький	10,47	11	11,57	11	4,76	5	10,52	10
<i>Саморозуміння</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий	40	42	41,05	39	60,95	64	34,73	33
Середній	42,85	45	44,21	42	29,52	31	46,31	44
Низький	17,14	18	14,73	14	9,52	10	18,94	18

продовж. дод. Е

Таблиця Е.2

**Результати дослідження показників особистісно-емоційного критерію
після експериментальної роботи**

Показники	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Переважання негативних емоційних станів	7,61	8	18,94	18	77,14	81	71,57	68	15,23	16	9,47	9
Самоставлення	10,47	11	18,94	18	27,61	29	33,68	32	61,90	65	47,36	45
<i>Узагальнені дані</i>	<i>8,57</i>	<i>9</i>	<i>18,94</i>	<i>18</i>	<i>52,38</i>	<i>55</i>	<i>52,63</i>	<i>50</i>	<i>39,04</i>	<i>41</i>	<i>28,42</i>	<i>27</i>

Таблиця Е.3

**Результати дослідження динаміки показників когнітивного критерію
після експериментальної роботи**

Показники	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
Рівні	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Знання про явище проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми	38,09	40	72,63	69	43,80	46	25,26	24	18,09	19	2,10	2
Знання та навички про права та захист прав дитини	48,57	51	75,78	72	41,90	44	22,1	21	9,52	10	2,10	2
Знання про здоровий спосіб життя	12,38	13	34,73	33	69,52	73	61,05	58	18,09	19	4,21	4
Знання щодо сексуальної культури	39,04	41	62,10	59	50,47	53	34,73	33	10,47	11	3,15	3
<i>Узагальнені дані</i>	<i>34,28</i>	<i>36</i>	<i>61,05</i>	<i>58</i>	<i>51,42</i>	<i>54</i>	<i>35,78</i>	<i>34</i>	<i>14,28</i>	<i>15</i>	<i>3,15</i>	<i>3</i>

продовж. дод. Е

Таблиця Е.4

**Динаміка рівня прояву дисгармонії міжособистісних стосунків у
вихованок школи-інтернату**

Рівні дисгармонії міжособистісних стосунків	До експериментальної Роботи				Після експериментальної роботи			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
<i>Фрустрації</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>
Високий	29,52	31	28,42	27	16,19	17	29,47	28
Середній	52,38	55	51,57	49	56,19	59	51,57	49
Низький	18,09	19	20	19	27,61	29	18,94	18
<i>Очікування позитивного ставлення від інших</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>
Високий	19,04	20	17,89	17	30,47	32	17,89	17
Середній	60,95	64	60	57	61,90	65	61,05	58
Низький	20	21	22,10	21	7,61	8	21,05	20
<i>Соціальна активність</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>
Високий	50,47	53	50,52	48	65,71	69	51,57	49
Середній	41,90	44	41,05	39	30,47	32	40	38
Низький	7,61	8	8,42	8	3,80	4	8,42	8

продовж. дод. Е

Таблиця Е.5

Динаміка рівня прояву девіантності у поведінці вихованок школи-інтернату¹

Сфери життєдіяльності	До експериментальної Роботи				Після експериментальної роботи			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
<i>Зовнішній вигляд</i>								
Високий (надміру викличний, неадекватний віку і статі)	5,71	6	6,31	6	1,90	2	7,36	7
Середній (інколи викличний, неадекватний віку і статі)	17,14	18	16,84	16	20	21	14,73	14
Низький (охайний, адекватний віку та статі)	77,14	81	76,84	73	78,09	82	77,89	74
<i>Навчальна успішність</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий (не встигає)	4,76	5	5,26	5	1,90	2	5,26	5
Середній (середня успішність)	87,61	92	86,31	82	87,61	92	87,36	83
Низький (висока успішність)	7,61	8	8,42	8	10,47	11	7,36	7
<i>Дисципліна</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий (незадовільна)	18,09	19	20	19	7,61	8	20	19
Середній (задовільна)	64,76	68	63,15	60	67,61	71	62,10	59
Низький (зразкова)	17,14	18	16,84	16	24,76	26	17,89	17
<i>Прогули уроків</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий (часто)	20,95	22	22,10	21	4,76	5	23,15	22
Середній (трапляється рідко)	49,52	52	50,52	48	20	21	50,52	48
Низький (не було жодного)	29,52	31	27,36	26	75,23	79	26,31	25
<i>Вживання алко-голю/наркотиків</i>	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Високий (часто)	0,95	1	1,05	1	0	0	1,05	1

¹ Таблиця побудована згідно наступного принципу: високий рівень кожної сфери життєдіяльності відображає високий рівень прояву девіантності, середній – середньому, низький - низькому.

<i>Продовж. дод.Е.6</i>								
Середній (зафіксовано рідко)	19,04	20	21,05	20	9,52	10	25,26	24
Низький (не зафіксовано жодного випадку)	80	84	77,89	74	89,52	96	73,68	70
<i>Спілкування з однолітками</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>
Високий (конфліктне)	8,57	9	9,47	9	4,76	5	9,47	9
Середній (байдуже)	18,09	19	16,84	16	10,47	11	15,78	15
Низький (дружнє)	73,33	77	73,68	70	84,76	89	74,73	71
<i>Самовільне залишення території школи-інтернату</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>
Високий (зафіксовано часто)	8,57	9	9,47	9	3,80	4	9,47	9
Середній (зафіксовано рідко)	15,23	16	16,84	16	8,57	9	20	19
Низький (не зафіксовано жодного випадку)	76,19	80	73,68	70	87,61	92	70,52	67
<i>Бродяжництво</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>
Високий (зафіксовано часто)	0	0	0	0	0	0	0	0
Середній (зафіксовано рідко)	1,90	2	2,10	2	0,95	1	2,10	2
Низький (не зафіксовано жодного випадку)	98,09	103	97,89	93	99,04	104	97,89	93
<i>Досвід статевого життя</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>	%	<i>К-ть</i>
Високий (є досвід статевого життя)	0,95	1	1,05	1	0,95	1	2,10	2
Середній (досвід статевого життя під «?»))	5,71	7	7,36	7	5,71	7	8,42	8
Низький (відсутній досвід статевого життя)	93,33	97	91,57	87/	93,33	97	89,47	85

продовж. дод. Е

Таблиця Е.6

Результати дослідження за поведінковим критерієм, %

Показники	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Соціалізованість	4,76	5	13,68	13	34,28	36	36,84	35	60,95	64	49,47	47
Міжособистісні стосунки	9,52	10	20	19	49,52	52	50,52	48	40,95	43	29,47	28
Прояви девіантної поведінки	5,71	6	11,57	11	29,52	31	35,78	34	64,76	68	52,63	50
Узагальнені дані	6,65	7	14,73	14	38,09	40	41,05	39	55,23	58	44,21	42

Таблиця Е.7

Динаміка формування готовності педагогів школи-інтернату та ЗЗСО до здійснення профілактики проституції серед неповнолітніх, %

Рівні		До експерименту		Після експерименту	
		Педагоги школи-інтернату	Педагоги ЗЗСО	Педагоги школи-інтернату	Педагоги ЗЗСО
		%	%	%	%
Високий	%	23,07	20,83	47,69	25
	а.п	23	21	48	25
Середній	%	69,23	70,83	50,76	70,83
	а.п	69	71	51	71
Низький	%	7,69	8,3	1,53	4,16
	а.п	8	8	1	4